Beskrifning

om

RYNÖ

i

LIFFLAND.

Utgifven af

FREDRIC JOACHIM EKMAN,
Kapell. Adj. i Tavastehus, Ph. D:r.

BIBLIOTH:
ACADEM:
DORPAT:

På eget förlag.

Acc. 39, 285.

Ῥοῦνῶ τις γᾶι ἐστί, μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ,
παλὴ καὶ πιειρα, περίῤῥυτος· ἐν δ' ἄνδρωποι
— — — — — — — — — — — — —
ἄλλη δ' ἄλλων γλωσσα μεμιγμένη· - - - -
ΟΔΥΣΣ. XIX: 172—4.

Tavastehus,
tryckt hos *G. Nordenswan*, 1847.

Imprimatur:

G. Rein.

Tillegnadt
Thet Redhelika uåch Heederwärdha
Gaal-Fuålket
upa
Runö-Loand.

Uthi thenna book sändhis Edhir, Ährlika Männer uåch Kånu! een ringhia kinkki aff then fordne Pastooren, suåm upa Edhirt loand, uthi itt uåhr, deeladhe medh Edhir muångin petsikas uåch sleht stundh.

Bäder uti thenna booken, suåsuåm uthi een speegel; kanskie kan then giwa Edher Baarn uåch Baarnabaarn nuåkån frucht uåch nytto, Frijdh uåch Manna-dygdh till giörande.

Tänckier alltijdh upa then wäijen, suåm ledir heim, luångt butt gienåm **Fyrstilns** duårm; suå buörjar uögat änte skrija, näär then tijdh kuåmmer, thå thet skall heeta: hurra akkare utter Lijfwets haaf, uåch krascha butt till Döödhens graaf!

Fruchter Gudh uåch ährer Öfwerheeten!
Lefwer petsikast upå Edhirt loand!
Thet uönskar aff hjertat

Tawastehus then 29 Sept.
1847.

then gaal Pastooren
Fredric J. Ekman.

Till Läsaren!

Då hvarje bok bör ega Företal, —
Så är ju seden uti våra tider? *) —
Ty bör väl också jag nu hålla tal
För gamla Runö-verldens nya tider;
Dock — när på Runö allt så sällsamt är,
Så må ej heller Företalet sökas här,
Men i *Mom. 2, Not., Pag. Tvåhundra Ett och Tjugu.*

---

*) Se Pag. 99, r. 10 nerifr.

Innehåll.

Kap. 1. Runö-landet.

Läge . . . . . pag. 1.
Farvattnet . . . . . " 1.
Landuddar. Flygsand.
Tillandningar . . . . " 3.
Skogen . . . . . " 6.
Rofdjur . . . . . " 7.
Vildt . . . . . " 8.
Skogsskötsel . . . . " 8.
Syn . . . . . " 9.
Skogstaxa . . . . . " 9.
Jordmån . . . . . " 11.
Vägar . . . . . " 11.
Åkrar och Ängar . . . " 12.
Åkerskiften . . . . " 12.
Tegskifte . . . . . " 12.
Åkervakt . . . . . " 14.
Klimat . . . . . " 14.
Våren . . . . . pag. 14.
Hägring . . . . . " 15.
Sommaren . . . . . " 15.
Hösten . . . . . " 16.
Strandningar . . . " 16.
Strandungsregeln . . " 18.
Vindfällen . . . . " 20.
Månsken . . . . " 20.
Vintern . . . . . " 20.
Lustfärd . . . . . " 21.
Isberg . . . . . " 21.
Hälsotillstånd . . . . " 22.
Epidemie . . . . . " 22.
Endemie . . . . . " 23.
Egna Kurmethoder . . " 23.
Vaccination . . . " 23.
Iglar. Läkare . . . " 24.

Kap. 2. Byn.

Utseende . . . . . pag. 25.
Läge . . . . . " 25.
Qvarnar . . . . . " 26.
Byggnadssätt . . . . . " 26.
Förstugan . . . . . " 27.
Ålflaka . . . . . " 28.
Det inre af boningsstugan " 29.
Verkstaden . . . . pag. 31.
Hemmanen . . . . . " 31.
Hushåll . . . . . " 32.
Hemmans-Tabell . . " 34.
Loostreiber . . . " 35.
Adoptioner . . . . . " 36.

Kap. 3. Innevånarne.

Folkmängd . . . . . pag. 38.
Moderland . . . . . " 38.
Näringsfång . . . . . " 40.
Åkerbruk . . . . . " 40.
Gödsling. Sädes-slag " 40.
Tröskning . . . . " 41.
Runö-Kastmaschin . " 41.
Ångs-skötsel . . . " 41
Potatoes-länder . . " 42.
Åker- och körredskap " 42.
Plog . . . . . " 42.
Anspann . . . . " 42.
Harf . . . . . " 43.
Spade . . . . . " 43.
Räfsa . . . . . pag. 43.
Lie . . . . . " 44.
Kärra . . . . . " 44.
Släde . . . . . " 44.
Ränkor . . . . " 45.
Boskaps-skötsel . . . " 45.
Hästar . . . . . " 45.
Kor . . . . . " 46.
Får . . . . . " 47.
Svin . . . . . " 48.
Småfasel . . . . . " 48.
Skälfångst . . . . . " 49.
Vinterfångsten . . " 49.
Skäl-arter . . . " 50.

Sälsen . . . . . pag. 51.
Skälskytta-Balk . " 52.
Jägare-drägt . . " 52.
Vårfängsten . . . " 53.
Isresan . . . . " 54.
Ögon-inflammation " 55.
Fiske . . . . . " 56.
Slöjder . . . . . " 58.
Karla-slöjder . . . " 58.
Qvinno-slöjder . . . " 60.
Språket . . . . . " 61.
Vokal-ljud . . . . " 63.
Råbråkade Svenska ord " 64.
Lån utur fremmande språk " 64.
Äkta Runska ord . . . " 64.
Archaismer . . . . " 65.
Egenheter och uttal . " 66.
Klädedrägt . . . . . " 67.
För karlar . . . . " 67.
För qvinnor . . . . " 69.
Sedlighet . . . . . " 72.
Tidsfördrif och nöjen . " 76.
Barnens lekar . . . " 76.
Ungdomens nöjen . . " 77.
Bröllopsdans . . . " 78.
Påskleken . . . . " 79.
Kortspel . . . . " 80.
Midsommarsfesten . . " 80.
Julen . . . . . " 82.
Plägseder . . . . . " 82.
Barnchristning . . . " 82.
Kyrktagning . . . pag. 83.
Bröllop . . . . . " 84.
Brudsätan . . . . " 85.
Brudskrud . . . . " 86.
Brudsvenner . . . " 86.
Kyrkfärd . . . . " 87.
Vigsel . . . . . " 88.
Middagsmåltid . . . " 88.
Brudgåfva . . . . " 89.
Begrafning . . . . " 90.
Svepning . . . . " 91.
Traktering . . . . " 91.
Procession . . . . " 92.
Jordfästning . . . " 92.
Liktal . . . . . " 92.
Födoämnen . . . . . " 93.
Hvardagsmat . . . . " 93.
Dryck . . . . . " 95.
Måltider . . . . . " 95.
Talkko . . . . . " 96.
Slotteröl . . . . . " 96.
Skörd . . . . . " 98.
Runö-folkets karakter och lynne . . . . . " 99.
Qvinnornas lynne . . " 99.
Barnauppfostran . " 100.
Karlarnes karakter . " 100.
Rekrytering . . . . " 101.
Arbetshjelp och påhängsenhet . . . . . " 102.
Religiositet . . . . " 104.

Kap. 4. **Pastoratet** (Prestegården).

Prestegårdens läge . . pag. 105.
Nybyggnader å Pastoratet " 105.
Boningshusens ålder . . " 107.
Det yttre och inre af Pastors-boningen . . " 108.
Köket . . . . . " 108.
Rummens dimensioner och fönster . . . pag. 109.
Trädgården . . . . . " 110.
Mangårdarne . . . . " 111.
Kryddgården . . . . " 112.
Uthusen . . . . . " 112.
Omgifning . . . . . " 113.
Rönngruppen . . . . " 114.

Kap 5. **Kronans Inrättningar.**

Den nuvarande båken . pag. 116.
Tornet . . . . . " 116.
Laternan . . . . . " 117.
Fyrningen . . . . . " 117.
Den gamla båken . . . " 118.
Äldre båkb. o. fyrning pag. 119.
Föreslagen ny båk . . . " 120.
Gränsvakten . . . . . " 121.
Strandvaktens boning . " 122.
Inrättningens ålder . . " 122.

Kap. 6. **Runö Församling.**

Församlingens ålder o. öden pag. 123.
Äldre Kyrkor å Runö . . " 129.
Runö nuvarande Kyrka . pag. 131
Kyrkans yttre utseende . " 132

Tornet och Klockorna pag. 133.
Ringningen . . . . " 133.
Kyrkogården . . . . " 133.
Det inre af Kyrkan . . " 134.
Kyrkans storlek . . . " 134.
Choret . . . . . " 135.
Altaret . . . . . " 135.
Predikstolen . . . . " 135.
Bänkarne . . . . . " 135.
Takprydnaderne . . " 136.
Fönstren . . . . . " 136.
Golfvet . . . . . " 137.
Kyrkoprydnader och Monumenter . . . . . " 137.
Skriftliga Minnesmärken " 143.
Kyrko-Archivet . . . " 161.
Pastors-Archivet . . . " 161.
Böcker och Handlingar " 161.
Diverse . . . . . " 164.
Kyrkans tillhörigheter . " 164.
Kapitaler . . . . . " 165.
Kyrkans förmögenhet . " 166.
Räkenskapsföringen . " 167.
Kyrko-Redskap . . . " 170.
Förteckning . . . . " 170.
Kyrkoskrud . . . . . " 171.
Gudstjensten . . . . . " 171.
Gudstjensten under Pastors vakans och laga hinder " 173.
Kyrkoförargelse . . . " 173.
Kyrkosången . . . . . " 174.
Kyrkostyrelsen . . . . . pag. 176.
Sockne-Inrättningar å Runö " 177.
Sockne-Magasinet eller Das Bauer-Vorraths-Magazin " 178.
Sockne-Magasinets organisation o. förvaltn. " 178.
Särskilda omständigheter vid Runö Sockne-Magasin . . . . . " 179.
Magasinets Utsädes-Låne-spanmål . . " 180.
Sockne-Kassan eller Die Gebiets-Lade . . . . " 181.
Pium Desiderium . . " 183.
Jurisdiktionen å Runö fordom . . . . . " 183.
Jurisdiktionen å Runö nu för tiden . . . . . " 185.
Die Gutsverwaltung *eller* die Guts-Polizey . . . " 186.
Das Gemeinde-Gericht *eller Sockne-Rätten* . . . " 189.
Ledamotsval . . . . " 189.
Sockne-Rättens sessioner och åligganden . " 190.
Rättsbetjent . . . . " 191.
Sockne-Skrifvare . . " 191.
Åppersman eller Uppbördsmannen . . . . " 192.
Rullen . . . . . " 194.
Fånghus . . . . . " 194.

Kap. 7. **Pastorer å Runö.**

Chronik . . . . . pag. 195.
Protocoll der Kirchenvisitation " 222.
Protocoll öfver Kyrkovisitationen (Öfversättning) pag. 231.
Pastors aflöning . . . " 239.
Klockarens aflöning . . " 241.

Kap. 8.

Märkvärdigheter ur Kyrkoböckerna . . pag. 242.

Planche. *Plan af Pastoratet (Prestegården) å Runö.*

(Planritningen medföljer oinhäftad.)

Kap. 1.

Runö-landet.

Läge.

Midt uti Liffländska viken, 12 mil ifrån Arensburg å Ösel, 12 mil ifrån Riga, 8 mil ifrån Kurland och omkring 10 mil ifrån Liffland, höjer, vid 40°55′ longitud och 57°50′ nordlig latitud, den lilla ön Runö sin skogbeväxta hjessa upp ur det oöfverskådliga hafvets sköte. Ingen skärgård värnar hennes stränder, ingen hamn lemnar der tillflykt åt seglaren undan menliga stormars våldsamhet; blott några blindgrund på afstånd från ön bryta något de väldiga vågornas kraft, som ifrån alla sidor obehindradt framvältras mot hennes låga strand.

Farvattnet.

Då likväl kännedomen om detta farvatten är nödig för den, som någon gång vill segla till denna ö, må här ordagrant intagas de uppgifter, en gammal klassisk författare derom lemnar: *"Den namnkunnige Ålder-Styrmannen och Capitainen af Kongl. Ammiral. i Stockholm Johan Månssons Sjö-märkes-Bok"* [1]) förtäljer nemligen

---

[1]) Fullständiga titeln å denna numera troligen högst sällsynta bok, hvaraf dock ett exemplar ännu finnes å Runö, är: *"Den namnkunnige Ålder-Styrmannen och Capitainens af Kongl. Ammiral. i Stockholm Johan Månssons Upplifvade Aska eller des Förnyade Sjö-märkes-Bok Öfver Farvatnen inom Öster-Sjön, Med möjeligaste flit renad, ej allenast ifrån fel, som tiders omskiften på 100. år, till sjelfva orternas och märkens ändringar gjort, utan ock förökad och förbättrad i det, som ålderdomen varit obekant, men i sednare tider, genom bättre kundskap och erfarenhet, jämte många Sjöfarandes meddelte anmärkningar samt egne samlade Observationer, upptäckt blifvit, Jämte Tilökning öfver Farvatnen uti Kattegatt och Skager-*

följande: *"Runö är en skogsö, en half mil lång, och sträcker sig uti "S. O. och N. W., på den Sydvästra sidan är stenstrand: under Runö "får man sätta för en S. S. W., S. W. och W. S. W. vind på 10. 12. "famnar. Om man vill segla omkring henne, må man inte komma "närmare än på 7. famnar. På östra sidan är en liten invik vid "ett Capell och en bondeby, som man får se då man kommer när- "mare under landet*[2]*: man ankrar så, att Capellet är S. W. ifrån "sig, hvarest är bästa redden på 5. famnar sand, men eljest är icke "allestädes ren botten. S. S. O. från Runö södra udde halffjerdedels "mil, ligger ett blindt grund af 7. fots djup, men 7. à 8. famnar "rundt omkring. När man om nattetid vil på den sidan omlöpa, "och följer landet, skal man söka sig an med lodet till 5. à 6. fam- "nar, då löper man innanföre grundet: men på 8. à 10. famnar "löper man utom grundet, hvilket är rådligast; På 6. à 7. famnar "löper man åt grundet på denna sidan."* Det nu beskrefna kallas *Gretagrunn*. Men utom detta finnas nu för tiden tvänne andra dylika uti Runö farvatten, det ena på östra och det andra på norra sidan om ön, ungefär på lika afstånd derifrån som Greta-grundet. Att dessa långsträckta sandgrund ännu icke funnits under Månssons tid, är högst troligt, emedan han dem i motsatt

---

rack, med Danska, Svenska och Norrska Cousterne, utom Öresund intill Nordsjön och Norska Näset, Taflor öfver orternas bredd och längd, inom Östersjön, Norrebotten och Kattegatt, samt Cours- och Distance-Taflor efter växande grader etc. etc. Till den all-männa Sjöfartens tjenst och nytta med en helt förnyad hamn och klädnad till ljuset frambragt Med Kongl. Maj:ts allernådigste Frihet af Jonas Hahn. Capit. Lieut. af Ammiralitetet. Stockholm, Tryckt hos Lars Salvius år 1748." — Till ytterligare upplysning, hvaraf framdeles kan vid några tidsbestämningar dragas nytta, må här tilläggas ifrån *Hahns* företal till läsaren: *"Den gamla Johan Månssons Sjöbok, hvilken efter ett helt förflutet Seculum, nu förnyad och förbättrad, och som en Phoenix ur askan framkommer, blef första gången af honom sjelf i Stockholm utgifven år 1644."*

[2]) Såsom längre fram skall visas, kan nu hvarken kapellet eller byn ses ifrån redden på denna sida, och kunde icke heller år 1648, då denna *Johan Månssons Uplifvade Aska* utgafs, mera derifrån skådas.

fall icke med tystnad förbigått; utan hafva de sannolikt att för sin uppkomst tacka den allmänna vattenförminskningen i Östersjön, hvaraf äfven uti Liffländska viken verkningar förspörjas i så betydlig mån, att den egenteliga hamnen utanför Arensburg nu icke mera kan begagnas af lastade farkoster, hvilka måste ankra ute på redden, samt att sundet emellan ön Mohn och Ösel icke sällan är, äfven för de grunda prâmarne, ofarbart, till dess vestliga, nordvestliga eller nordliga vindar hunnit dit framvältra det erforderliga af Östersjöns vattenmassor, eller ock tills sydvinden framdrifvit Liffländska vikens vatten emot de nordliga stränderna.

Landtuddar. Flygsand. Tillandningar.

Landet är, icke som Månsson uppgifver, ½ mil, utan fulla 6 virst långt, räknadt ifrån den sydligaste udden, *Ringsspitsen* kallad, till den norra, som nu för tiden kallas *Kuunsspitsen*, men, enligt den ännu tillhands varande Kyrkoboken af 1682, fordom hetat *Kungsspitsen;* sannolikt af skäl, att någon af Sveriges Konungar fordom der landstigit. Sistnämnde udde, som stupar temmeligen brant i hafvet, utgöres af en liten skogbeväxt holme, skild ifrån ön genom ett fält, som nu är uppodladt, men fordom måste hafva legat under vatten, då således öns längd äfven utgjorde blott ½ mil; ty att tillandningar skett vid ön och framdeles ske, är otvifvelaktigt, när man betraktar landets vestliga och sydliga sida. Å den östliga och nordliga sidan deremot tyckas sådana åtminstone ej snart vara att förvänta, emedan landet å den norra sidan till det mesta är en temmeligen brant stenstrand, och å den östliga en stupande sandås, hvarföre ock den högsta, som tillika utgör största delen deraf, kallades i fordna tider *Vallen* (Gula Kyrkobok.). Denna sida är efter landets hela längd beväxt med stark tall- och granskog, som nedskjuter sina väldiga rötter uti nämnde sandås, hvilken till en betydlig sträcka, ungefär ifrån midten framåt *Ringsspitsen* nedrasat, hvarigenom ett sandfält bildats emellan skogen och hafvet, så att de böljor, östanvindarne framvältra emot den låga, sandiga stranden, numera icke kunna förorsaka ytterligare ras.

Men en annan betänkelig omständighet skadar likväl ännu i denna nejd af ön vextligheten i skogen, nemligen flygsanden, som ifrån sandfältet lik yrsnö af östanstormarne uppdrifves och qväfver trädens unga plantor redan i födseln. Då emedlertid fällande af allt slags träd å sådana ställen, der flygsanden hotar inträngа, är, enligt Liffländska Gouvernements-Regeringens Förordning af den 20 Martii 1839, förbudet vid vite af 50 Rubel Silfver, samt för öfrigt stränga mått och steg blifvit anbefallda till förekommande af detta onda, hvilket, enligt uppgift uti berörde Förordning, vid kusten af Libau gått intill nämnde år så vida, att, på på en yta af fjorton qvadrat virst odladt land, åkrar, ängar, och hela bondegårdar blifvit i grund förstörde; — så är, oaktadt denna otroligt förstörande egenskap hos flygsanden, likväl å Runölandet skäl till förhoppning, att sagde olägenhet derstädes snarare minskas än ökas.

Skogen, som sträcker sig ifrån *Kuunsspitsen,* med undantag af det redan omnämnda åkerfältet, ända inemot den nakna, steniga, tungformiga *Ringsspitsen,* intager ungefär två tredjedelar af landets bredd. Den sydliga, vestliga och nordvestliga delen af ön upptages af åkrar, ängar och det egenteliga mulbetet.

Vid öns vestliga sida hafva tillandningar synbarligen skett och kunna framdeles förväntas. Åt vester skjuter landet nemligen ut i hafvet i form af en trekant och bildar ytterst en liten holme, som, ehuru nu förenad med den öfriga ön genom en låg, något stenig, men gräsbeväxt mark, likväl tillförene och icke för längre tid tillbaka, än att ännu lefvande 80-årige män det minnas, varit derifrån skild genom ett smalt sund, hvilket nu utgör blott en slags rännil eller dike; hvarföre äfven detta vestliga, skoglösa, sig något höjande land ännu i dag kallas *Hållman* [3]). Denna tillandning är således icke gammal, och tillförlitlige män härstädes förmena, att hela denna holme och landet, som ligger deremellan

[3]) På det Läsaren icke må sväfva i ovisshet om rätta uttalet och accentuationen af de ord utur Runö-språket, som i detta lilla arbete förekomma, har man här och framdeles skrifvit dem med de bokstäfver, som fullt motsvara deras här gängse uttal.

och ön, under Månssons tid sannolikt ännu stått under vatten, så att han om densamma ej kunnat ega någon kunskap. Ifrån denna vestliga udde rakt öfver till öster utgör landets största bredd omkring 5 virst. Emellan *Hållman* och *Ringsspitsen,* nämare den sednare, skjuter landet ut i hafvet med en lång och smal tunga, hvilken kallas *Schjuustaka.* Denna landremsa, bördig på hö och särdeles tjenlig att uppfånga den för åkerbruket härstädes begärliga hafstången, eger dessutom uti Runö-verlden sin icke ringa märkvärdighet deruti, att landremsan utgör den privilegierade *Loostreibers* å Runö enda grundfasta ägo (se Kap. 2). Ett stycke ifrån *Schjuustaka*-tungan, närmare *Hållman,* bugtar sig hafvet inåt landet med lågt, stenfullt vatten; likaså norr om *Hållman,* men med betydligare krökning och renare, djupare vatten, så att denna sednare bugt utgör öns enda så kallade hamn, ehuru så grund, att blott olastade skutor der kunna emot vindarne skyddas. Då de, för att lastas, måste lägga ut på djupet, äro de, i händelse af vestlig, nordvestlig eller nordlig storm, nödsakade att segla i lä om ön.

Den norra sidan af den egentliga ön (om *Kuunsspitsens* skogbeväxta kulle är redan nämndt) prydes å sin östliga del af skog, hvilken emot vester till betydlig del består af resliga alar, men för öfrigt åt öster af tall och gran. Den vestliga delen af norra sidan upptages af enstaka åkertäppor, hvilka slutligen förena sig åt söder med det stora åkerskiftet. Platsen emellan dessa åkertäppor erbjuder ängs- och betesmark. Ifrån den nordliga ändan af ön, som har namnet *Päärs* och hvarest båken står, gör hafvet en betydlig bugt åt öster upp emot den nordligare belägna *Kuunsspitsen,* men med så stenigt och lågt vatten, att icke heller här kan finnas hamn, så mycket mindre som denna bugt vid lågt vatten är nästan torr och med tiden torde fullkomligen tillanda.

Hvar och en af öns förenämnde fyra uddar: *Kuuns, Rings, Hållman* och *Päärs,* i synnerhet de nordliga *Päärs* och *Kuuns,* äro stupande, men det oaktadt de enda ställen, hvarest öboerne till vintern uppdraga sina båtar, större och mindre. Till och med de trenne jagter, som för närvarande finnas vid ön, men hvari blott några förmögnare öboer ega hvar sitt större eller mindre

antal lotter, uppdragas i vinterqvarter på den så kallade *Hållman*. Här står blott en notlada, men å *Kuuns* och i synnerhet å *Rings* en lång rad af sådana. Å sistnämnde två uddar, vid båken å *Päärs* och på en liten plan inom skogen vid stranden af östra sidan, vid den af Månsson omnämnda *"inviken,"* finnas, utom notladorna, långa rader af pålar uppslagne till torkande af näten, dessa dyrbara redskap för öns trägna fiskarefolk.

Efter att nu hafva med Månsson pejlat farvattnen kring Runö och gjort en rund omkring dess stränder, torde, vid betraktande af den fullkomliga bristen på ordentelig hamn härstädes, orsaken nogsamt förklara sig sjelf, hvarföre, under de många och långvariga fejder, som fordom förts i kringliggande länder, Runö, utur strategisk synpunkt betraktadt, lemnats utan allt afseende, såsom ock, huru denna omständighet i förening med öns ensliga läge icke litet bidragit till bibehållande af den egendomliga prägeln af uråldrig verld, som denna ö i många fall ännu eger.

Skogen.

Detta skall snart äfven skönjas, om Läsaren behagar följa med in uti den urgamla Runö-skogen. Denna består, såsom i förbigående är nämndt, till största delen af tallar och granar, hvilka resa sina af stormarne härdade stammar upp emot skyarna. Skogens grund är, likasom hela öns, en fin sand, hvilken vid den stora revolution, som i fordomtimme otvifvelaktigt bildat detta land, blifvit af rasande böljor hopföst i långsträckta, midt på ön nästan parallelt i öster och vester löpande åsar eller ryggar, några af betydlig höjd öfver hafsytan, samt större och mindre kullar, ja äfven några sandberg, med emellanliggande dälder. Skogens grund är sålunda sjelf en stelnad bild af ett svallande, stormande hafs rullande och brytande böljor, men derigenom tillika högst omvexlande och angenäm att vandra uti, på de många vägarne, som löpa dels uppå, dels emellan de skogbeväxta ryggarne. Här finnas likväl åtskilliga jemna slätter, hvilka fordom torde hafva varit vattusjuka, men numera, sedan underliggande kärr blifvit nästan alldeles uttappade, användas till potatoesländer. Å de kärraktiga slätterna i skogen växa, utom granar, stora, löfrika alar,

i synnerhet uti öns norra ända, hvarest öboerne äfven pläga i smärre inhägnader utså detta trädslag, för att efterhand, sedan träden uppväxt till erforderlig storlek, begagna dem till virke för hjul, kärror och slädar m. m. Med anledning af virke må här i förbigående nämnas, att kanske på intet ställe i Finland ett så starkt och nästan jernlikt slag af furu står att finna, som å Runö. Denna styrka och fasthet ega alla här växande trädslag, ehuru icke jemförelsevis i så hög grad, som furan, hvarpå till och med flarnet är ovanligen kompakt och hårdt. Månne icke jordmånen i förening med de härdande stormarne och den saltiga omgifningen bidraga härtill?

Rofdjur.

Ehuru denna dystra och på sina ställen nästan ogenomträngeliga skog visserligen erbjöde säkra snår och tillhåll för vargar, samt i sandkullarne beqvämliga och torra kulor för räfvar, finnas likväl icke å Runö några rofdjur af detta slag. Och om äfven någongång vargar ifrån Kurlands skogar skulle förirra sig öfver isen till den lilla ön, såsom sednast tilldragit sig år 1729 (G:la Kyrkob.), då ett antal af dessa hungrande vandringsmän ifrån Kurland gjorde ett besök på Runö, skall säkert nu, såsom ock då, hända, att de snart sättas ur stånd till hvarje ytterligare exkursion. I allsköns trygghet betar alltså hjorden i Runö skog. Men småfaseln har äfven på denna fredliga ö sina fiender; ty örnar, glador, hökar och ufvar m. fl. roffoglar bygga sina bon i de skyhöga trädens otillgängliga toppar. Och ehuru gossarne, som med lust och flit uppklättra i träden, förstöra rätt många bo, och ännu oftare de säkra skyttarnes blytunga helsning fäller till marken dessa arffiender till deras ankor och gäss, och det så mycket hellre, som *das Ritterhaus* i Arensburg, när roffogelns fötter tillika med bevis [4]) af Pastor upptes, för örn och uggla plägat betala 50 kop., samt för hök m. m. 25 kop. Silfver, kan det naturligtvis dock icke lyckas, att utrota dem ifrån ön, emedan för dessa luftseglare resan öfver hafvet ju är blott en några timmars lustfärd.

---

[4]) Beviset bör upptaga roffogelns namn, samt intyga, att densamma på uppgifven dag och af uppgifven person blifvit fälld å Runö.

Vildt.

Men lika litet å Runö finnas rofdjur, lika litet varsnar man der vildt; ty utom sångfoglarnes qvitter herrskar i den ödsliga skogen graflik tystnad. Ingen orre kuttrar der om våren, ingen tjeder knäpper, ingen hjerpe piper, ingen skogsdufva klagar; ostörd kan vandraren der gå. Ingen hare springer öfver hans väg, ingen ekorre hoppar der i trädens qvistar; och om han än träder in i de ensligaste snår, kan han äfven der säkert stiga, ty icke heller har någonsin en orm blifvit sedd å Runö, utom då, högst sällan, en hafsorm slingrar sig fram öfver de hala böljorna till stranden af ön.

Skogsskötsel.

All skog å Runölandet tillhör numera Höga Kronan och står såsom sådan under inseende af det i Riga stationerade *Oberforstmeister-Amt* och en i Arensburg förlagd underafdelning för den derunder lydande kretsen [5]). Likväl ega öboerne rättighet att ur en betydlig del deraf förse sig med alla sina förnödenheter, sedan de på begäran erhållit tillstånd dertill. Å Runö väljes på tre år i sender en skogsvakt eller så kallad *Buschwächter,* hvilken har en sig meddelad instruktion och ordenteligen i Kyrkan beedigas att den följa. Då likmätigt lag ingen får fälla ett träd, förrän han å vederbörlig ort (förberörde Oberforstmeister-Amt) i Riga genom Pastor dertill begärt och erhållit tillstånd — i hvilket fall ej blott stockarnes antal bör anmälas, utan ock trädslaget (furu eller gran), samt det behof hvartill de komma att användas —; så afgår ifrån sagde auktoritet, sedan tillstånd beviljats, underrättelse derom till *Bezirks-Forstmeister* i Arensburg, hvilken dereefter utfärdar en så kallad *Holzbillet,* hvarå ej blott antalet af stockarne, utan ock deras längd och tjocklek finnas upptagne.

---

[5]) Det i Riga stationerade *Forstmeister-Amt* utgöres för det närvarande af en *Dirigirender* F. v. Lilienfeld, *Gouvernements-Forstmeister* Baron Carl Uexküll och en *stellvertr. Secretair* Baron Julius Uexküll. Den i Arensburg varande underafdelningen af detta embete står under inseende af en *Bezirks-Forstmeister* Carl von Nolcken.

I stöd af denna tillståndsbillet är *Buschwächter* skyldig utvisa åt hvar och en det träd, han får fälla. Äfven den ved, som kommer att användas till bränsle, blifver sålunda bestämd. Dertill få ej användas *"fagra trän,"* som *Buschwächter* säger; utan antingen vindfällen, om de ej äro timmerstockar, eller andra i skatan eller i kärnan rötta träd, om hvilket allt de kunna af vana lätt döma. Dessa träd med alla sina grenar släpas sedan ur skogen, hvarigenom händer, att den i allmänhet är ganska ren och väl ansad. Den del deremot, som så uteslutande tillhör Kronan, att derutur intet träd får fällas, är alltför tät och på sina ställen nästan ogenomträngelig.

Syn.

Om vintern, sedan alla hemsläpat sitt förråd af bränsle och pärt- eller, såsom här säges, *Pärk*-ved, gör *Buschwächter* jemte *Åppersman* (Uppbördsmannen [Kap. 6]) sin rund, ej blott i skogen, utan ock i hvarje gård, till och med å Pastoratet; efterser om någon huggit mera bränved eller pärtved, än tillåtet är; och hvarest han finner någon utan låf hafva nedhuggit någon timmerstock, eller annars öfverskridit det bestämda qvantum, eller och onödigtvis fällt *fagra trän*; så anmäler han sådant hos *die Gutsverwaltung* (Pastor å Runö), hvilken sedan låter sammankalla *Gemeinde-Gericht* (Sockne-Rätten), som eger pliktfälla den skyldige enligt den af *Oberforstmeister-Amt* utfärdade Taxan för åverkan, som hvart annat år utgifves.

Skogstaxa.

Den nu gällande lyder: *"Taxe für das Forstjahr* $18^{41}/_{42}$ *zur Erhebung der Stamm- und Strafgelder für Forstfrevel so wohl in Krons- als Privat-Wäldern."* [6])

---

6) Märk! Frälse- och Skattebonden får icke der efter behag förstöra sin skog: en prisvärd omvårdnad af Öfverheten.

Att denna Taxa är sträng, finnes af följande utdrag:

Gattung der Bau- und Brennhölzer.	Länge nach Faden.	Dicke nach Werschock.	Preise in Silb. Mze. Rub.	k.	Gattung der Bau- und Brennhölzer.	Länge nach Faden.	Dicke nach Werschock.	Preise in Silb. Mze. Rub.	k.
Bauholz,	3	4	—	50	Bauholz,	8	4	2	19
Kiefern od.		8	1	62	Kiefern od.		8	5	83
Föhrenbalken.		12	3	55	Föhrenbalken.		12	11	28
	4	4	—	70		9	4	2	76
		8	2	28			8	7	6
		12	4	55			12	13	41
	5	4	1	—		10	4	3	37
		8	3	3			8	8	28
		12	6	42			12	15	43
	6	4	1	40		11	4	3	94
		8	3	88			8	9	61
		12	7	98			12	17	67
	7	4	1	77		12	4	4	42
		8	4	98			8	11	1
		12	9	69			12	20	16

Ehuru uti Taxan flere trädslag upptagas, med särskilda åverkans böter för hvart och ett, har för korthetens skull här blott furu anförts, såsom ock uti serien för tjockleken de emellan 4, 8 och 12 mellanliggande talen uteslutits. De bötesmedel, som för skogsåverkan någongång uppstå, tillfalla den så kallade *Gebietslade* eller Socknekassan (Kap. 6). För det af skogens alster, som med tillstånd fälles och användes, redovisar Pastor uti en af Kreis-Commissariatet i Arensburg år 1828 uthändigad Snörbok [7]), hvilken vanligen alla år granskas af Kreis-Forstmeister vid hans besök å ön, då äfven skogen noga skärskådas.

Att denna skog redan i äldre tider vårdats, bevisar den gamla Kyrkoboken. Der nämnes t. ex. om en *"Skogsvaktare Hans Peterson Glabbas,"* som afsomnade den 22 Maij 1698; — *"att den 5. Junii 1703. Olof Ellerbusch blef dömd att till Kyrkan betala 1½*

---

[7]) Titeln lyder: *"Schnurbuch über das aus den Kronswäldern laut Anweisung erhaltene und verwandte Bauholz für die zum Arenburgschen Kreise belegene publ. Insel Runoe. Angefertigt d. 31. Maji im Jahre 1828."* —

Riksdaler, för det han huggit i förbudna skogen;" — såsom ock uti Januari 1751 om en *"Waldwächter,"* som han då kallades[8]).

Jordmån.

Jordmånen å ön är i allmänhet fin sand, hvilken å hafsstranden är särdeles ren och erbjuder den bästa skrifsand, man kan önska. På sina ställen å östra sidan erhålles äfven gröfre, så kallad skursand, men ingenstädes fås duglig mursan!; hvaraf händer, att, då här ej heller finnes god lera, utan blott en rödaktig och jordblandad, inga tegel å ön kunna slås, utan måste ifrån Kurland eller andra orter inhemtas. Intet granitberg finnes heller, hvarföre det är ondt om sten, hvilken derföre ifrån stränderna blifvit och blifver med möda hopsamlad och användes till stakett nästan öfver allt å landet. Å kärraktiga trakter finnes väl god svartmylla, men till ringa tjocklek af lagret, hvarunder den fina sanden vidtager. — Detta oaktadt är marken öfver allt ganska bördig, så att, om på den torraste sandmo en inhägnad göres, t. ex. för att skydda några planterade träd, den frodigaste gräsväxt inom kort tid der uppstår.

Vägar.

Å ön finnas många vägar, som löpa dels uppå sandryggarne och då äro rätt goda, dels slingra sig uti dälderna och följakte-

---

[8]) Då allt, som ofvanföre blifvit nämndt om skogen å Runö, är fullkomligen sanningsenligt, är alldeles oförklarligt, huru en Tysk författare, *I. G. Kohl,* hvilken å sjelfva Titelbladet af en år 1841 utgifven beskrifning om Östersjö-Provinserne *("Die deutsch-russischen Ostsee-Provinzen oder Natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Esthland. Dresd. u. Lpz. 1841.")* kallar sig *"correspondirendes Mitglied der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst,"* kunnat såsom sådan, hvars första pligt naturligtvis bordt vara autopsi och sanningskärlek, låta följande omdöme om skogen å Runö offentliggöras: *"Früher mag die Insel mit Wald bedeckt gewesen sein, doch haben seitdem die Runoer so manches Boot vom Stapel laufen lassen und schon so manchen Winter sich davon gewärmt, dass nun das Ganze ziemlich gelichtet ist. Nur einzelne Eichen, wenige Birken, Tannen, und viel Gebüsch sind jetzt noch die schwachen Ueberbleibsel des ehemaligen Holzreichthums."* Uti det följande skola, så vidt texten dertill föranleder, de origtiga uppgifterna utur sagde Kohls beskrifning anföras och vederläggas.

ligen höst och vår å sina ställen äro något blöta. En väg går ifrån norr till söder efter öns hela längd. Alla vägar jemte de öfver dem å sina ställen erforderliga trummorna stå under *Åppersmans* närmaste tillsyn, men derjemte under öfverinseende af *die Gutsverwaltung*. Flere vägar leda till samma mål: de skilda uddarne samt förenämnda *invik*, och så omvexlande de än äro, hafva de likväl alla gemensamt den enformighet, att hvilken väg man än tager, kommer man dock slutligen till samma utsigt: den oöfverskådliga vattenytan. Men vände nu Läsaren sin blick ifrån detta fält till dem, den menskliga handen får odla.

Åkrar och Ängar.

Utom det fält, som ligger emellan *Kuunsspitsens* kulle och den egenteliga ön samt utom de vid *Päärs* belägna enstaka gärden, upptaga åkrarne och ängarne hela den vestliga delen af ön.

Åkerskiften.

Emedan åkrarne brukas i tveskifte, har detta stora fält blifvit deladt uti tvänne delar och afskiljes ifrån det öfriga landet medelst ett stenstakett, som till fyllnad af erforderlig höjd öfverallt är försedt med en tre eller fyratrådig gård af vanliga gärdsel. Detta stakett, som endast afbrytes af nödiga grindar, löper, i likhet med sjelfva öns sträckning ifrån N. W. till S. O. ända fram till *Ringsspitsen*, sålunda, att det åt östra och norra sidan begränsar det sydligare skiftet, *Austergärde* benämndt, med en rätlinig och rät vinkel (se Pl.). Ifrån S. W. till S. O. begränsas detta gärde af en gräsbeväxt tillandning, begagnad till äng, och ytterst om densamma möter hafvets steniga strand. Det nordligare skiftet deremot, *Breisgärde* kalladt, är af sagde stakett helt och hållet omslutet och har blott mot södern fullkomligt rättlinig gräns emot *Austergärde* (se Pl.), men å de öfriga sidorna zickzack-linier. Inga egenteliga ängar finnas å ön, utan all ängsmark ligger inom dessa inhägnader och utgöres af de remsor å hvarje bondes teg, hvilka, för sin vattusigtighet eller tufviga beskaffenhet, icke kunnat upptagas till åker.

Tegskifte.

Hvad häri kan förefalla mörkt, torde blifva klart, så snart nämndt blifvit, att det uråldriga *tegskiftet* ännu eger rum å Runö.

Hvart och ett bondhemman, såsom ock Pastoratet, har sin lika breda teg, hvilken med lika lång stång blifvit afmätt och skiljes ifrån grannens blott genom en i marken inslagen påle med inskuret bomärke. Dessa tegars bredd är således för hela hemman lika stor; men längden icke så, emedan densamma, ehuru börjande ifrån det uti rät linie löpande östliga stenstakettet, och sträckande sig uti parallela linier emot hafvet, der sluteligen begränsas af en strand, som mer och mer afsmalnar emot *Ringsspitsen*. Dessa tegar skiljas ifrån hvarandra genom en i rak linie emellan ofvannämnde pålar upplöjd fåra, som är ganska synbar, då för öfrigt inga diken nyttjas. Hvarje gård har flera sådana tegar, hvilka återkomma, sedan touren gått omkring; men deraf följer äfven, att alla ej hafva absolut lika stor åker- eller ängsjord, ehuru de, i anseende till lika stor skatt, borde det hafva. Enligt åtskilliga öboers uppgift skall denna olikhet äfven deraf hafva uppkommit, att i äldsta tider den, som egde större arbetsstyrka, d. v. s. manfolk i familjen, kunde till åker upptaga mera yta af jorden, som ansågs vara likasom *res nullius*, än en gård, hvari qvinnornas antal utgjorde flertalet. Denna åkerdelning har emellertid, såsom häfdvunnen, sedermera icke blifvit ändrad, emedan egenteligt skifte icke derstädes egt rum, men väl vore af nöden. Uti alla ett helt hemmans tegar sammanräknade utsås i medeltal omkring 10 Lof Råg (en *Lof* l. *Loof* l. *Loop* svarar emot 12 kappar), men å Pastoratets åkertegar omkring 14 Lof.

Å det sydliga skiftets ängsmark, som i synnerhet höst och vår är ganska vattusjuk (emedan detta skifte ligger lägre än det nordliga, och ännu icke kunnat tillräckligen uttappas, oaktadt ett ändamålsenligt dike, som tillika afleder vattnet ifrån en i den sydliga skogsdelen belägen kärraktig mark, derstädes underhålles), växa högstammiga, väldiga alar, af hvilka hvar och en bonde eger rätt att, utan tillåtelse, å sin ängsteg fälla sådana, som af ålderdom tagit röta. Dessa använder man hufvudsakligen till riornas eldning. Då likväl af de tjocka, ehuru stundom ihåliga stammarne förträffliga albräder kunde utsågas, skär det till och med den, som ej är snickare till profession, i hjertat, att se dem, ehuru för godt ändamål, uppbrännas.

Åkervakt.

För att skydda dessa åker- och ängsinhägnader ifrån obehörigt besök af landets boskap, som har hela ön för öfrigt, både skogen och fältet, som ligger emellan den och åkrarne, sig till ett försvarligen godt mulbete öppen lemnad, är en *Åkervakt* antagen, som af hvarje gård aflönas med en *äskja* råg, svarande ungefärligen emot 2 kappar. Då likväl denna vakt om sommaren oftast sjelf är borta på resor, äro qvinfolken och barnen i hans hus skyldige att troget sköta detta vigtiga kall, som hufvudsakeligen inskränker sig till vården om grindarnes sorgfälliga stängande. Att denna inrättning redan är åtminstone 100 år gammal, ses af gamla Kyrkoboken, som förtäljer, att uti socknestämma den 1 Februari 1741 en *"Hüter ueber Aecker und Wiesen"* blifvit vald. Om den valde då äfven åtnjöt lön, nämnes ej.

Klimat.

Våren.

Klimatet är i allmänhet hvad man kallar mildt. Våren infaller tidigt och är väl af sådan anledning kall, med vanligen skarpa nattfroster, emedan de kringflytande ismassorna sprida kyla i luften; men då äfven de snart måste gifva vika för den varmare solens lösande och lifvande kraft, uppstår plötsligt den angenämaste mildhet. Vårfoglarne infinna sig tidigt. Lärkan, som anländer i stora skaror och, enligt hvad här påstås, alltid ifrån nordost, hördes i år (1842) redan den 8 Martii gl. St.; staren och bofinken redan tidigare. Men icke sällan händer, att den barske Boreas oförmodadt tvingar den drillande skaran till tystnad, ehuru icke på lång tid. Näktergalen, som uti de ofvanföre omnämnda alarne i *Austergärde* å öns sydliga del bygger bo och trifves väl, börjar ej slå sina nattliga slag, förr än vårnätterna blifvit milda. När hafvet befriats ifrån isfjettrarne, hvilket vanligen händer redan i medlet af Martii, och då, likasom i känslan af sin vunna frihet, med fördubblad styrka rasat ut under dagjemningens stormiga tid, — uppfylles plötsligt dess sansade yta af idoga krämare-segel, af hvilka ögat icke sällan kan på en gång skönja 30 i flocken. De hafva kanske redan länge kryssat utanför *Do-*

mesnäs, väntande att sundet skulle öppnas, och skrida nu majestätligt och stolt fram emellan Kurland och Runö, likgiltiga för de tysta skogslundarne å den ensliga ön, men glädjefullt längtande efter hvila och vinst uti den muntra Dyna-drottningens sköte.

Hägring.

Under sådana milda vårdagar händer ganska ofta att hafvet hvilar fullkomligen stilla och spegelklart, och då får man någongång se en vacker hägring af Kurland med dess tvänne båkar och skogbeväxta höjder: en särdeles angenäm blick för ögat, som för öfrigt alldrig ifrån Runö kan skåda något syskonland.

Sommaren.

Nu börja foglarne jubla uti högljudda sånger; träden utveckla sina löf och snart inträder sommaren, rik på praktfull fägring. Otaliga blomster, många af sällsynt skapnad och färg, pryda ängarne och de inhägnader, dit den betande hjorden ej får intränga, och Lilje-Covaljen samt Orchis Odoratissima i talrik mängd sprida i aftonens svalka sin vällukt. De förut så nakna träden resa nu mot skyarne frodiga lummiga kronor; tusende foglar uppstämma sina chörer i de herrligt grönskande löfhvalfvens skugga; luften är angenämt mild, särdeles i den lugna aftonstunden, då den graflika tystnad, som herrskar öfver ön, blott afbrytes af hästars gnäggande eller den råmande boskapens samspråk, hvilket i den tjocka tallskogen icke obehagligt mångdubblas af echo, då de, opåminte efter gammal vana, hemtåga till den väntande mjölkstäfvan. Icke sällan händer äfven nu, att hafvet hela dagen är spegellugnt, och, då himmelen är molnfri, omöjligt att skilja ifrån himlahvalfvet. Detta var sjelfva midsommarsdagen (1842) fallet, då den undre, jemna, bågformiga randen af guldfärgade åskmoln, i Österns aflägsna, dunkla fjerran, utgjorde det enda kännemärke till horizontens läge. Vegetationen är rik och framlockas genast ur den bördiga sandmyllans sköte, så snart regnskurar befruktat jorden och solen höjt sig på sin bana, hvarifrån hon nedsänker strålar, hvilkas hetta stundom vore tryckande, om ej fläktande hafsvindar svalkade deras glöd. Smultron, hallon och blåbär växa väl å ön, men till ringa mängd, förmodeligen af det skäl, att svinahjorden, som obehindradt får fnuska omkring hela ön, dem uppsnaskar.

Hösten.

Hösten utmärker sig genom väldiga stormar, hvilkas musik är ett hemskt rytande, förökadt af skogens och de ensliga trädens sus och af det ljud, de kämpande böljornas raseri åstadkommer, då de våldsamt vräkas emot stranden, men vanmäktigt sönderbrista emot den hårda stenbädden. I dessa höstliga nätters mörker, som ingen stjerna upplyser, händer icke sällan, att den vinningslystne, förvägne seglaren måste vid Runölandets grund plikta för sin *auri sacra fames.* Ty om det ock lyckas honom att undgå blifva helt och hållet sönderkrossad af de öfverstörtande vattenmassorna och sönderbultad emot den hårda sandbädden, går han likväl alltid en betydlig del af sin laddning förlustig, då bergarelönen utbetalas, som alltid utgör en sjundedel af den bergade lastens värde.

Strandningar.

Vid strandningar förfares på följande sätt: Så snart en sådan varseblifves, lemnas derom genast underrättelse hos öns polis, som är Pastor, i egenskap af *Gutsverwaltung* och den oumbärlige *Åppersman.* Den å ön stationerade *Gränsvakten* (se Kap. 5) underrättas äfven genast derom, och *landskapet* (så kallas vanligen menige man å Runö) uppbådas att mangrant uttåga, för att, så vidt görligt är, berga laddning och skråf. Vid sådana tillfällen är interessant att betrakta Runöfolkets oförfärade mod, härdade natur och förtroliga bekantskap med det rasande hafvets fradgande böljor; och ett sådant tillfälle erböd sig om hösten 1841. Den 9 November gl. St., som var en Söndag, anmältes om aftonen, att ett skepp var strandadt å öns sydostliga sida. Genast, så snart skeppet varseblefs, hade *Åppersman* jemte tvänne af Sockne-Rättens ledamöter begifvit sig med båt till detsamma och bestigit det, för att förvissa sig, om något menniskolif påkallade skyndsam hjelp; men då allt om bord befans öde och tomt, vände man åter, sannolikt glade i hoppet om den bergarelön, de kommande dagarne lofvade. Oaktadt helgedagsaftonen, uppbådades 20 à 30 man att jemte Gränsvakten vaka på stranden öfver skeppet; man kunde säga: för att omkring en värmande stockeld uti den mörka, stormiga natten lyssna till det krossade skeppets dofva suckar vid böljornas omfamning, — men egenteligen, för att gifva akt, om

icke någon våldsam störtsjö åter kunde lyfta, frigöra och bortröfva den riktlastade, reströtta draken, eller helt och hållet spränga hans uppfyllda barm och mot stranden slunga dess skatter, som borde bergas, eller ock, för att speja om någon förvägen landsman skulle under nattens mörker och storm våga sig i oloflig afsigt ombord. Nog af, vakt hölls, enligt stadga och gammal praxis, hela natten å stranden, vid hvilken skeppet följande dag befanns ligga ohjelpligen krossadt, på ett afstånd ifrån landet af icke fullt en virst. Då äfven Pastor pligtenligt om morgonen tidigt ankom dit, fann han redan hela Landskapet före sig mangrant församladt. Försedde med båtshakar, yxor, tänger på långa skaft, saxar med krokiga tänder och bergningsredskap af särskilda slag, lade man nu ut uti små lätta båtar, som, rodda af senfulla armar, hastigt gledo uppför och utför de förfärliga vågor, den allt ännu fortfarande nordostliga vinden med oförminskad styrka framvältrade emot stranden. Varsamt nalkades man bränningarne omkring den orörliga skeppsklippan, och besteg densamma. Jämmerlig var anblicken af den härjning, stormen föröfvat å den förr så herrliga byggnaden. Det kolossala, jernbeslagna ekrodret, med gjutet tackjernsskaft eller så kallad rorpinne, låg tvärt afbrutet på däcket. Sjelfva rodret jemte en del af akterkajutan var lösryckt och försvunnen. Hafvet strömmade ut och in genom det ställe der kajutans fönster varit belägne, och med gyllene bokstäfver framskymtade emellan afbrutna vågors svall ifrån akterspegeln ordet *James* - - - -. Kajutans öfverbyggnad var af vågorna bortsköljd; relingen å babord likaledes försvunnen. Stormasten stod ännu med sina vanter, men alla segel och rår voro bortblåste, eller ock bortröfvade af kustboerne å Kurland, utför hvars stränder det redlösa skeppet skall hafva drifvit i tre veckors tid, innan det omsider lade sig till hvila vid Runö strand. Masten uti framstammen var tvärt afbruten och hängde med segel och tåg sammantrasslade ned uti hafvet. De tjocka ankare-kättingarne släpade efter. På styrbordsvanterne af stormasten var uppfästad en nödflagge af ett stycke brädspelsrutig vaxduk, och stor måste nöden hafva varit, ty på ömse sidor om kajutan voro genom däcket huggne och uppbrutne hål, så stora att en menniska kunnat

derigenom uppkrypa, men icke någon kista eller låda upphemtas. Alla båtar voro borta, och hade, såsom man efteråt fick höra, Kapitenen med sitt manskap uti dem räddat sig till Kurland, sedan han först länge setat på grund uti sundet emellan Domesnäs och Ösel. Skeppet befans vara lastadt med idel linfrö-tunnor, väl ombonade hvar och en i sin säck af fin, ny segelduk. — Några dagar derefter hemtade man till Pastor en liten hopbunden packe papper, som blifvit ifrån fartyget af vågorna uppkastad å stranden. Sedan densamma varsamt uppvecklats och torkat, visade sig, att ifrågavarande skepp var en Engelsk skonert af 134 Tons, hemma ifrån *Newry* i England, och hette *James Levis,* samt att det kom ifrån Riga och förts af Kapitenen *James Shearer.* — Men återvändom till bergareskaran. Nu var ett nöje att beundra de Runöboers vana, styrka, förslagenhet och mod. Masterna kapades först och bragtes med vanter, segel och rår i säkerhet på stranden. Derefter begynte den egenteliga bergningen, som varade i flere dagar. Största delen af manskapet voro klädda uti stora fiskare- eller vattenstöflar, hvilka, försedda med trädsulor, för att icke slinta på det hala däcket, räckte ända upp till länden. Dessa stöflar eller rättare lädersäckar voro nu äfven af nöden, ty störtsjöarne svallade oupphörligt öfver däcket. Sådana svårigheter oaktadt bergades likväl småningom allt, som lösgöras kunde. Med de långa tängerna tömdes kajutan på allt hvad deri fans så noga, att till och med en virkad börs med inneliggande guldring och silfvermynt uppfiskades med de gripande, saxlika, långskaftade instrumenterna. Med den bergade laddningen, taklaget, de båda pligtankaren, jernvindspelet och jernkättingarne m. m. förfors äfven nu såsom vanligt, d. v. s. godset släpades genast upp till Pastoratet, att der förvaras uti lästa rum, vanligen rian och logen (se Pl.).

Strandungsregeln.

Såsom nu tillgick, så tillgår uti hufvudsaken alltid vid bergningar å Runö. Genast, så snart en strandning yppas, samt så länge bergningen påstår hålles vakt vid stranden, ej mindre af båda Gränsvakterne, än ock af ett antal öboer, fårmodeligen för att kontrollera hvarandra. Sällan händer att någon egentelig och

betydligare stöld sker, ehuru erfarenheten visat, att desse öboer, som föröfrigt så noggrant akta egande rätten, af gammal vana, eller ock af falskt begrepp om lofligheten att tillegna sig något, som vågorna sålunda tillföra landet, gerna taga någon småsak, de öfverkomma, hellst om den i deras dagliga lif är användbar, såsom t. ex. ett jernstycke, ett bräde, en koppar- eller messingsbult, bly, spik m. m. — Detta händer icke sällan, oaktadt en sådan förbrytelse är belagd med strängaste straff. Ty ertappas någon att antingen sjelf hafva föröfvat stöld, eller blir han förvunnen att hos någon annan hafva sett något strandadt gods och det förtegat, eller ock köpt eller sålt något sådant, eller öfvervarit ett köp och det förtegat; så varder allt detta såsom stöld ansedt, och den skyldige dömd af *das Ordnungs-Gericht* i Arensburg, enligt de stränga *Strandungsregeln* af den 21 Maji 1836, hvilka belägga en sådan förbrytelse med — lifsstraff. Ett utdrag af denna förordning uppläses derföre årligen ifrån predikstolen, när den stormiga hösten stundar.

Om alla slags strandningar och skeppsbrott samt de närmare omständigheterna dervid är Pastor, i egenskap af *Gutsverwaltung*, skyldig att oförtöfvadt till sagde Rätt inberätta; hvilket icke heller faller sig svårt, alldenstund, utom de postbåtar, som månadtligen, så länge seglationen varar, böra afgå till Arensburg, Landskapet är pligtigt att, när Pastors-embetes kraf sådant fordrar, genast uppå derom erhållen tillsägelse utrusta ett extra-postbud till staden.

Det bergade godset föres vanligen om följande vår till Arensburg, försäljes der jemte vraket å auktion, hvarefter öboerne, Pastor och Strandvakten erhålla hvar sina andelar uti sjundedelen af det försålda godsets auktionspris.

I fordna tider deremot tyckes annorlunda hafva tillgått vid strandningar; ty, enligt G:la Kyrkobokens intygan, uppstodo icke sällan stridigheter öboerne emellan om det bergade godset, då Pastor varit tvungen att det efter billighetens lagar fördela, hvarvid äfven Kyrkan synes hafva erhållit sin andel af det goda, hvarmed Herren välsignat stränderna.

Vindfällen.

Men icke blott vid stränderna åstadkomma de höstliga stormarne förstörelse, äfven i skogen tillvägabringa de ruin, i ordets egenteliga betydelse; ty stundom uppryckas, omkullvräkas eller afbrytas flere hundrade träd. År 1749 den 18 November rasade å Runö en storm, som dels med rötter uppryckte, dels afbröt några tusende träd och aftäckte de fleste husen.

Månsken.

Men om stormarne göra hösten otreflig, får man deremot en rikelig ersättning, då fullmånen stiger upp på molnfri himmel. Månskenet å Runö är utomordenteligen klart och herrligt, i jemnförelse med det sken fullmånen gjuter öfver Finlands bygder. Det eger å Runö en egen mild glans, som tyckes uppfylla hela luftkretsen, framställer äfven aflägsnare föremål för ögat och likasom närmar dem i ett magiskt ljus. Enligt en trovärdig, berest Sjö-Kapitens å stället meddelade uppgift, skall månens sken å Runö och andra orter af Kurland under lika polhöjd uti intet afseende stå efter Italiens så mycket omtalade månsken.

Vintern.

Vintern å Runö infaller sent, vanligen först i Januarii månads medel. Ännu natten emot den 25 December G:la St. 1841, d. ä. natten emot sjelfva Juldagen, hemkommo lyckligt Runöboer genom mörker och storm till sin älskade ö, sedan de ända derintill skjutit skälar vid stränderna af Björkö Socken i Finland. Med glad förvåning gjorde Församlingen om Juldagen tacksägelse till Gud för den lyckligt slutade resan. Nu dragas båtarne upp i vinterqvarteren. Marken är längesedan frusen, luften blir kall och snö börjar falla, dock sällan till den höjd att någon olägenhet deraf förspörjes. Detta inträffade likväl 1840, då i så ovanlig mängd snögade, att allt skogshygge deraf för det året betydligen försvårades. De flesta vintrar faller dock snö till markens betäckning; blir dess höjd betydligare, pläga de förnämsta vägarne å ön, särdeles den till Kyrkan, ordenteligen plogas. Kölden deremot är oftast så sträng, att hafvet rundt omkring tillfryser och stadgar sig så, att öboerne nästan alla vintrar kunna gå till fots till Ösel och Kurland.

Lustfärd.

År 1840 till och med åktes *engång* öfver hafvet, ifrån Runö till Kurland, på en dag fram och tillbaka: en händelse, som säkert alldrig tillförene händt, och sannolikt sällan framdeles skall hända. Dåvarande Pastor å Runö, sedermera Kyrkoherden i Ansekülls Församling å Ösel, C. J. Bröcker, satte sig nemligen vid gryningen af en vacker vintermorgon uti en lätt Finsk släde efter en lätt Runö-trafvare och ilade, med kompassen i knäet, öfver det stelnade hafvets spegelyta bort på ett besök till Kurlands båk. Om Pastorn hade mod, var ock trafvaren god, kan man säga. Men långvarigt blef ej besöket; ty innan aftonen inföll hade trafvaren åter uppnått stranden af Runö. — Detta var äfven af nöden, emedan en storm följande natt uppref och förstörde den vida rännarebanans glanska yta.

Ehuru hafvet således, vanligen snart nog, tillfryser under lugn, får det dock ej länge behålla sin jemna yta, hvilken icke heller är önskvärd för det skälskjutande folket å Runö (se Skälfångst, Kap. 3). Välkommen är derföre stormen, som åter uppbryter isen, öppnar stora råkor och afskiljer för flere månaders tid den öfriga verlden från Runö. De sönderbrutna isstycken sammanfrysa åter uti den mest tänkbara oordning, så att kommunikationen med Kurland och Ösel vanligen väl återknytes, men blott för de vandrande skyttarne.

Isberg.

Nästan alla vintrar fösa stormarne de lösbrutna ismassorna så tillhopa, att de bilda ordentliga isberg, af öfolket *Kalla* eller *Kallabärr* [9]) benämnde. Dessa äro större och mindre, ensligt stående eller grupperade, till färgen svartgrå, gröna, brandgula, hvita, ljusblå och skiftande, samt af mångfaldig, underlig skapnad; så att, när om vintern mist eller tjocka infaller, som hindrar ögat att noggrant skönja aflägsnare föremål, man vid första anblicken kunde tro, att några med berg, skogar och hus försedda öar uppdykat ur hafvet, till sällskap åt det ensliga Runö. Äfven ibland

---

[9]) Af Finska ordet *Kalla*, som betyder detsamma: *cumulus glaciei ruptae.* Renwall. Lex. Ling. Finn.

dessa isberg är den förmätne seglaren någongång tvungen att tillbringa sin vinter, om han för sent vågat sig in i denna vik. Sådant hände sednast år 1840, då ett från Riga utgående Engelskt skepp af de hårda isstötarne tog läck, så att det dyra lin-godset måste utlastas, för att i Pastoratets ria, loge och bodar hvila tryggt öfver vintern. Här visade sig åter Runöfolkets rådiga beslutsamhet, hvilken ensamt räddade skeppet medelst under bogspröt och akter emot isen på ända ställda starka stockplankor. Förutan denna bekantskap med isens seghet och styrka hade det herrliga skeppet med hela sin skatt ovillkorligen sjunkit i hafvets djup.

Hälsotillstånd.

Ofvanföre beskrefna Runö klimat i förening med öfolkets arbetsamma och enkla lefnadssätt synes vara fördelaktigt för hälsotillståndet, hvilket i allmänhet är ganska godt. Sjukdomsfall inträffa väl, särdeles höst och vår, men tyckas mest vara följder antingen af förkylningar, eller ock någon gång af osund föda, kanske i för stor mängd.

Epidemie.

Epidemiska sjukdomar hafva väl äfven här åtskilliga gånger härjat, såsom: kopporna åren 1731, 1749 och i synnerhet 1788 och 1789, samt rödsoten åren 1749, 1750 och 1758; men likväl icke, efter hvad inhemtas kunnat, af någon svårare beskaffenhet sednare än 1710, då, enligt Pastor Drothenii anteckning, *"en förfärlig "Pest till den grad grasserade, att ifrån begynnelsen af Septembri till den "1. Decembris uthi 3. månaders tijdh döde blefvo Summa 213. st. de "öfrige, som funnos i lif voro 80. st."* Hushållens antal voro då 38. — Sex de folkrikaste blefvo alldeles öde. Uti sju hus qvarblef blott en person; uti 11 hus qvarblefvo 2 personer, och uti de öfriga 3 och flere. Uti ett enda hus, som dock bestod af 5 personer, dog ingen. Pastor sjelf förlorade äfven en medlem af sin familj: stjufsonen Niclas Peterson Ottenius. Han var det offret, som tyckes hafva försonat dödsengeln; ty då han den 1 December dog, lyftade engeln sin vinge och flög ifrån ön. — Öfversigt af dessa pestens härjningar uti familjerna finnes i en ur Kyrkoboken

för detta år uppgjord tabell, intagen ibland *memoranda* under Pastor Drothenii tid (se Kap. 7).

Endemie.

Hvad endemiska sjukdomar beträffar, visa sig dertill möjligtvis inga andra spår, än att här kanske oftare än onnorstädes fallenhet för hufvud- och ögoninflammationer (se Kap. 3, Skälfångst), såsom ock magkramp inträffa. Sällan äro de dock här dödliga. Många af allmogen förstå att öppna åder, hvilket vid deras så kallade *huvuvärk* vanligast verkställes å den midt i pannan löpande ådern *(arteria frontalis)*, som man uppdrifver medelst ett om halsen hårdt tilknutet band. Dessutom göres rätt ofta bruk af åderlåtningar å arm och fot.

Egna Kurmethoder.

Å ön finnes äfven några kloka gummor, som vid magkramp, utom lavement och frotteringar, använda en särdeles egen kur, hvilken består deruti, att divelsträck jemte höfrö och strå antändes uti en vanlig kritpipa, utur hvilken patienten suger och nedsväljer röken, hvilket kallas: *dricka ruök* (*uö* såsom diphtong uttalade). Huruvida icke just *assa foetida* uti denna kur hufvudsakligen bidrager till krampens stillande, derom tillhör Aeskulaps invigda söner att döma. Att för öfrigt äfven bad uti vanliga, på Finskt sätt byggda badstugor vid all slags opasslighet och dessemellan ofta begagnas, må icke förtigas. — Ibland andra kurer bör sluteligen ännu nämnas: *strykning* och att *sluå äil* (*uå* och *äi* såsom dipht. uttal.). Den förra kuren sker, såsom äfven i Finland, vanligast i badstuga; den sednare eller att *sluå äil* användes å någon af rosartad svullnad besvärad lem och verkställes ordentligen med eldstål och flinta, sålunda, att de brinnande jernflisorna nedfalla uppå det lidande stället. Uppå sår, som af köld eller hetta inflammerats, nyttjas allmänt med förmån osaltadt skälspeck, hvarpå tillgång sällan brister. Uti barnverlden förete sig inga sjukdomar å Runö, utom någongång hos dibarn början till torrsken.

Vaccination.

Vaccinationen handhafves af en deruti inlärd öbo, hvilken ifrån Vaccinations-depoten i Arensburg undfår ympämnet, och derstädes årligen redogör för sin befattning (se Kap. 6).

Iglar. Läkare.

I äldre tider var å Runö uti de då vattenfyllda kärren rik tillgång på iglar; nu, sedan kärren blifvit uttappade, hafva de utdött. Likväl samla öboerne ännu sådana å Kurland, för att dem i Arensburg föryttra. Deraf händer, att nästan alltid iglar finnas å ön att tillgå, emot hvilkas användande man icke heller hyser någon fördom, blott Pastor vill dem sjelf applicera; ty derpå förstå de sig ej. Likasom han i allt annat är deras första och enda tillit, så är han äfven vid sjukdomsfall deras allt i allom, hvarföre han alltid anlitas, likväl vanligen först då, när deras egna kurer befinnas hafva varit fruktlösa. Han tager då ifrån hyllan ett orakel, som skall gifva svar på hans frågor. Detta sällan svarslösa orakel är: "*Anleitung zur Erkenntniss und Behandlung "der gewöhnlichsten unter den Bewohnern der Ostseeprovinzen des "russischen Reichs vorkommenden Krankheiten, für Gutsbesitzer dieser "Provinzen, von Wilhelm v. Zoeckell, Doctor d. Medicin etc. etc. "2:e verm. Aufl. Riga, 1828.*" — Nämnde bok, tillhörande Runö Pastors archiv, lemnades till detsamma af Kreis-Commissariatet i Arensburg d. 14 Junii 1830, för att som "*ein immerwährendes Guts-Dokument*" asserveras och åt efterträdare alltid emot qvitto aflemnas. Sedan Pastor studerat deri och eftersett förråden i sitt hus-apothek — hvarmed han måste vara försedd, för att efter förmåga verkställa orakelsvaren — lunkar han af till byn.

Har nu äfven Läsaren lust att lära närmare känna Runöfolkets fredliga boningar, ställe han sig först vid Austergärdets rätvinkliga stenstakett (se Pl.), med blicken riktad mot norden, för att få öfversigt af koloniens utseende och läge, och anträde sedan vandringen till byn längs vägen, som löper emellan Pastoratet och *Durgåln* (se Pl.).

Kap. 2.

Byn.

Utseende.

Emellan de båda åkerskiftens östliga stenstakett och den emot norden sig sträckande mörka, högresta tallskogen ser man ett fält, som är gräsbevuxet och närmare skogen prydt med glest stående, stora alar. Der fältet på sin nordliga sida slutar mötes ögat af en grönskande löfskog, i flere grupper fördelad, hvilka i skiftande omvexling bestå af resliga askar, kraftiga alar, gamla och unga, ja äfven sörjande björkar [1]), lummiga lönnar, silfrade pilar, sladdrande aspar, skyhöga, yfviga rönnar, yppiga hasselbuskar, samt äpple-, päron-, krikon- och körsbärsträd. Utur skötet af hvarje sådan trädgrupp framskymta här och der låga, grå byggnader med höga halmtak, och när man hunnit närmare intill ser man vid hvarje sådan boning dessutom herrliga hummelgårdar, på hvilkas frodiga grönska ögat angenämt hvilar. Hvad man nu på afstånd sett, är byn, den enda som finnes å Runö.

Läge.

Den ligger uti nordvestra delen af ön, ungefär en virst ifrån båken åt sydost, och sträcker sig i tre temmeligen jemna rader, likasom sjelfva ön i N. W. och S. O. — Alla gårdar ligga, så att säga, enstaka, d. v. s. skilda ifrån hvarandra genom större eller mindre fält, eller åtminstone genom vägar. Fältet, hvarpå byn är anlagd, är någorlunda jemnt, men icke allestädes lika torrt; ty i synnerhet höst och vår prydes det af åtskilliga, emellan bond-

[1]) Att härmed menas så kallade *hängbjörkar* vill man nämna blott för dem, som icke veta, att detta slags björk på Tyska språket naivt kallas *Trauerbirke* l. *sorgbjörk*.

gårdarne belägna, större och mindre vattensamlingar, hvari sig gässen och ankorna dessa tider förlusta, samt hvarpå byns gossar och små flickor om vintern åka med kälke och skrinna eller *skilla* (*sk.* icke uttal. som *sch*). Genom byn löper ifrån öster till vester en kanal, uppgräfd för att ifrån ett i nordöstra delen af skogen befinteligt kärr afleda vattnet, hvilket den afbördar sig i hafvet, sedan den fortsatt sitt lopp genom det vester om byn belägna, ända till det norra åkerskiftets stenstakett sig sträckande fältet, som är rätt betydligt och begagnas till betesmark. Denna kanal, som i synnerhet om våren till någon del fylles af vatten, är, så långt den löper genom byn, vid sina bräddar garnerad med pilar och björkar, och utgör således en prydnad för byn.

Qvarnar.

På förenämnde fält stå byns åtta väderqvarnar, hvilka, emedan skogen åter vidtager ett stycke norr om byn och på dess hela östra sida sluter sig helt nära intill densamma, allrabäst sättas i rörelse af sunnan och vestan, som öfver de jemna åkerfälten hafva obehindradt tillträde.

Byggnadssätt.

Vill man nu betrakta blott en enda af gårdarne i byn, så har man fått begrepp om dem alla; ty alla äro hvarannan i det närmaste lika. Den egenteliga boningsstugan ligger *öfver allt* i samma linie och under samma tak som rian, invändigt skild derifrån genom en rymlig förstuga, och utvändigt igenkännelig blott genom några större och mindre fönster, då deremot rian vanligen har blott en skottglugg, likväl äfven någongång derjemte ett högst litet fönster. Denna ria, som öfver allt i bondgårdarne tillika är loge, ersätter om vintern danssalong, matsal och konversationsrum då större antal gäster blifvit bjudne. När man ifrån mangården, som vanligast omgifves af fyratrådig stockgärdesgård med grind, närmar sig byggnaden, står boningsstugan i de flesta gårdar till höger och rian till vänster. Uthusen, nemligen fähuset och stallet, äro belägna antingen bakom den förstnämnda byggnadsraden, och i sådant fall afskilda derifrån medelst sjelfva ladugårdens tomt;

eller ock i samma linie med de förstnämnde byggnaderne, men i detta fall öfver allt å den sida, hvarest rian står, och då afskilda ifrån mangården med ett trädplank jemte port. Svinstigorna, flere i hvarje gård, byggda af stock i skapnad af små hus med halmtak och försedda med omkringlöpande stakett (se Pl.), ligga dock, i några gårdar, äfven invid någon sida af den rymliga mangården, ehuru alltid så, att deras innevånare likväl icke kunna å gården inträda. Alla dessa byggnader, antingen de stå i en linie, eller bakom hvarandra, omgifvas nästan i hvarje gård å andra sidan af en till åker eller äng, eller ock till beteshage använd plan, som nästan öfverallt omslutes af stenstakett och bekransas af en mängd lummiga träd af särskilda slag. Å den egentliga mangården stå vanligen äpple-, päron- och körsbärsträden, hvarest något af dessa trädslag finnes, och invid någon af mangårdens sidor äro äfven bodarne, *Spiika,* plur. *Spiiko,* uppförda. Nästan i hvarje gård, men ett stycke derifrån å fri plan, finnes en smedja, och likaledes å fri plan, på tillräckligt afstånd ifrån husen, en badstuga, hvilken stundom är gemensam för flere gårdar. Invid hvarenda gård står en flaggstång, vanligen fästad vid stammen af något fristående träd, på det han för de seglande innevånarne må vara en så mycket säkrare tolk af de ombytliga hafsvindarnes vexlande språk.

Förstugan.

Då man ifrån den nyssbeskrefna mangårdssidan inträder, för att närmare betrakta det inre af boningshuset, kommer man till en på tvären tvådelt förstugudörr, hvars nedre hälft alltid hålles stängd med en trädklinka, hvilken ifrån inre sidan lätt öppnas, blott man inför handen öfver den låga halfdörren. Denna förstugudörr är i alla gårdar belägen närmast intill rian, och midt emot, uti motstående vägg af förstugan, likaledes invid rian, som upptager förstugans hela ena sida, finnes en dylik dörr anbragt, som leder, antingen omedelbart till den ofvanomnämnda gräsbeväxta planen eller åkern, eller ock till ladugården med dess uthus, hvilka i sådant fall icke, såsom vanligast sker, blifvit uppförda bredvid mangården åt den sidan, ditåt rians gafvel vetter, utan ligga

inom sagde plan eller åker. Förstugan är vanligen qvadratisk, ganska rymlig och har lergolf.

Äilflaka.

Här kokas all mat öfver en å golfvet brinnande eld, emedan egenteliga spishällar ingenstädes brukas, med undantag af smedjornas ässja. Då icke heller någorstädes skorstenspipor finnas, är öfver eldstaden anbragt en af rot flätad, med lera tillsmetad och ofvanuppå med flata stenar betäckt konkav halfcylinder med slutna ändar. Denna halfcylinder, *Äilflaka* kallad, hvars longitudinära radie något litet plägar öfverskjuta den transversala i längd, nedhänger medelst starka vidjerep ifrån takets sparrar och tjenar blott att hindra gnistorna uppstiga emot halmtaket, samt att för en stund koncentrera den uppstigande röken, hvilken naturligtvis derutur sprider sig uppåt och fyller snart nog ej blott hela förstugan, utan ock den stora rymden emellan det höga halmtaket samt rians och boningsstugans mellantak. Härifrån tränger den sig sedan ut i fria luften, antingen genom en upptill i rians gafvel anbragt lucka, som kan öppnas och tillslutas efter behof af rök, eller ock genom förstugudörren, eller oftast genom begge på en gång. Sällan kommer man således in i ett hus, utan att nödgas uti bitter rök leta sig fram genom den mörka, blott af kokelden svagt upplysta förstugan till boningsstugans dörr. Midt emot nämnda, å golfvet under *Äilflakan* belägna eldstad, ett stycke derifrån till höger, varsnar man mynningen af en hög och rymlig ugn, hvilken alltså eldas ifrån förstugan, ej blott för att värma boningsstugan, inåt hvilken dess hvälfda barm sig sträcker, utan ock för att deruti grädda brödet och koka vissa kostliga rätter. Då nu all rök måste svärma omkring uti förstugan och under taket, inses lätt, att den svarta färgen här är rådande. Denna ständigt varande rök, som visserligen icke är angenäm för ögat eller näsan, är dock för öboerne kostbar och oumbärligen nödvändig; ty deri röka de sina skälskinn, hvilka hängas på spett upp under taket öfver rian och boningsstugan, samt uti den nyssnämnda svartglaserade *Äilflakan* röka de sitt skälkött, *sjalafisk* (*a*, icke *ä*) kalladt, sina skinkor, fårbogar, gåshalfvor, sura blodpaltar, flundror

och bökling, *böökíng* benämnd, m. m. — Då nu härtill kommer, att uti denna förstuga, oftast just till höger om den dörr, hvarigenom man ifrån mangården inträdt för att begifva sig i boningsstugan, äfven stå såar, grytor och andra kärl, hvari kreaturens föda tillagas, så är för en främling stundom ej lätt att genast hitta till boningsstugans dörr, emedan uti den stora förstugan intet fönster finnes, och det dagsljus, som infaller ifrån de midtemot hvarandra stående dörrarnes öfre hälft, sällan förmår behörigen upplysa den mörka bakgrunden. Dock äfven i detta mörker finnes en stjerna, som ofta, då eld icke brinner å eldstaden, vägleder vandraren uti den dunkla förstugans labyrinth emellan såar och grytor, nemligen: ett helt litet rundt, med glas försedt fönster, anbragt uti boningsstugans dörr, hvilket, då det låter se dagsljuset eller pärtelden i stugan, förråder dörrens läge.

Det inre af boningsstugan.

Sedan man öppnat dörren och stigit öfver en half alns hög tröskel, ser man en rymlig stuga, vanligast fem famnar i qvadrat och 10 väldiga stockvarf hög; ty efter dessa dimensioner ega Runöboerne tillåtelse att upptimra boningsstugan. Att följaktligen äfven åtminstone en sida af rian har samma längd, och hela rian samma höjd, är af parallelogrammens natur och det jemntlöpande takbandet så klart, att derom icke mera må ordas. Förenämnda dimensioner finnas likväl uti de äldsta gårdar vara något mindre, såsom ock i de nyare stundom något större. Inkommen öfver tröskeln har man *alltid* en mur till vänster. Denna är skötet af den ugn, hvars mynning uti förstugan sågs midt emot eldstaden. Omkring denna ugnsmur äro å alla tre sidor bänkar anbragta, å hvilka stugans ålderstegne, *gaal* (gamle), pläga sitta. Golfvet är äfven här af hårdstampad lera, och följaktligen svart till färgen, emedan det ju icke kan skuras. Pärtröken har svärtat taket och väggarne. För öfrigt är allt uti brokig omvexling. Vid väggarne stå sängar, 4, 5 och flere, allt efter familjernas antal, som bo uti denna ena och enda stuga. Rundt omkring stugan löpa vanliga väggfasta trä bänkar. Bordet står vanligast i öfre hörnet af stugan, åt höger då man inträder. Sängarne

äro uppbäddade med ganska hög hufvudgärd, bestående af fjederdynor med hvita öfverdrag, hvilka icke sällan äro ganska vackert och väl utsydda med en slags konstig hålsöm. Emedan gåsafveln florerar å ön finnas uti hvarje säng flere örngottsdynor uppstapplade på hvarandra. Genast vid inträdet framställes för gästen vid bordet en stol, hvarpå, till vinnande af större beqvämlighet, en af hufvudgärdens utsydda dynor, *kådd*, plur. *kåddo*, lägges. Nedsjunken i den mjuka dynan, hvaraf närmaste följden blir att vid hemkomsten nödgas anlita klädesborsten, kan man nu taga stugan i närmare skärskådande. Der ser man då flere spinnrockar och en, stundom tvänne väfstolar i gång; tidigt om våren och om vintern äfven not och nät, som knytes eller lappas. Någon af *gaal* vårdar och leker med de små barnen. Uppå sparrarne hvila bössstockar, verktyg, virke och hvarjehanda annan redskap. Äfven omkring väggarne och i synnerhet kring muren hänga diverse saker och klädespersedlar. Allt synes vara i den största oordning; men då så många bo derinne och hvar och en finner sin tillhörighet, torde häri likväl vara en slags ordning. Denna skenbara oordning är dock icke lika stor i alla stugor, utan ordentligheten eger äfven här sina grader. Bordet, vanligen ganska stort och bastant, af ask eller al, är mer och mindre väl skuradt, samt vändes alltid om, med den rena sidan nedåt emot bordfotsbocken, så ofta måltid i hvardagslag sker. Denna omvändning af bordskifvan är, till bibehållande af den öfre sidans renhet, äfven högst nödvändig, emedan inga tallrickar vanligen nyttjas, utan kött- och fiskben, potatoesskal m. m. nedläggas uti högar på bordet. Den fina känslan för snygghet är således icke i allmänhet här rådande; likväl torde bristen derpå till största delen härröra blott af den trångboddhet, hvari folket här tvingas att framlefva sina dagar. Ty egde man här rättighet att, såsom t. ex. uti Finland, utur skogen nedfälla timmerstock efter behag och uppföra åt sig rymliga och ljusa stugor och kamrar, med trädgolf och snygga eldstäder, skulle sannolikt renligheten småningom äfven här blifva mera rådande än nu; alldenstund Runöfolket visst icke saknar sinne derför, hvilket deras klädedrägt tyckes bevisa.

Verkstaden.

Bakom denna stuga ligger uti de flesto gårdar en liten aflång kammare, tagen likasom på köpet utur skogen. Detta vanligen blott en famns breda, men fem famnar långa rum har ingång genom boningsstugans emot dörren belägna vägg, samt särskild utgång, och häri stå vanligen karlarnes smed-, eller svarfvare- och snickareverkstad, tillika med alla till dessa yrken hörande skilda verktyg och redskap. — Så beskaffadt är i allmänhet och med få undantag det inre af alla hus. Har nu Läsaren sett nog och vill begifva sig bort, skall värden eller värdinnan alldrig underlåta att följa sin välkomne gäst genom den rökiga förstugan ut i det fria. [2])

Hemmanen.

Denna by består af 27 bondgårdar eller *Gesinder,* hvilka äro af Krono-Skatte natur. Med afseende å den jord de innehafva och den derefter lämpade Krono-räntan, indelas de uti hela och halfva hemman. De förras antal utgör 20 och de sednares 7. Utom nämnde Gesinder finnes ett, hvarest bor en så kallad *Loostreiber,* om hvilken nedanföre. Hemmanens stadgade Krono-ränta utgör för hvarje helt Gesinde 30 Rub. B. A. och hälften deraf eller något derutöfver för de öfrige, emedan några äro mer än halfva hemman, ehuru de så kallas. Denna skatt äfvensom *Kopfsteuer,* som hvarje mantalskrifven eller uti Revisions-listorna upptagen person af mankönet erlägger med 4 Rub. B. A., uppbäres årligen af *Åppersman* och aflefvereras i Riga. Denna Kopfsteuer,

---

[2]) Af förestående beskrifning om byggnadssättet m. m. å Runö inses åter, huru origtiga uppgifter I. G. Kohl meddelat allmänheten, då han s. 216 berättar: *"Ihre Häuser sind fast sämmtlich aus Stein."* (Å Runu finnes intet enda stenhus.) *"Holz wird freilich sonst hier im Norden überall vorgezogen. Allein es ist diess auf Runoe, wie überhaupt auf allen benachbarten Inseln, ein rarer Artikel. Daher sind auch auf Oesel, Dagoe u. s. w. fast alle Häuser aus Stein. Die Wohnungen sind recht reinlich und ordentlich gehalten und zweckmässig eingerichtet. Auch fehlt bei Keiner der Schornstein, dessen die estnischen Häuser durchweg entbehren."* (Sic!)

å Runö *huvupenning* kallad, ålades öboerne först år 1781, enligt tillförlitlige, gamle Runömäns uppgift. Dessförinnan skola de icke hafva erlagt någon personlig afgift, men väl Krono-skatten. Som Revisionen eller Mantalsskrifningen sker blott hvart femte år, händer icke sällan, att, om t. ex. en man dör kort efter slutad Revision, enkan i 4 års tid nödgas betala hufvudpenningen för mannens längesedan förmultnade hufvud; hvaremot för de inom den tiden födda barn af mankönet ingenting betalas. [3])

Hushåll.

Då lefnadssättet uti dessa bondgårdar ifrån uråldriga tider varit och ännu är patriarkaliskt, sålunda nemligen, att uti ett enda Gesinde och dess ena och enda stuga bo, utom äldsta hjonelaget, stundom dess 4 gifta söner jemte hustrur och barn, samt dessutom ännu dess ogifta söner och döttrar, eller ock ogifta bröder och systrar till den gamle värden, och möjligen äfven systrar till det gamla hjonelagets sonhustrur, och alla dessa likväl utgöra blott att enda hushåll, *hiiskap*, eller äro uti *itt brö*, såsom här ock säges; så eger, utom förenämnde indelning uti hela och halfva hemman, ännu det förhållande rum, att, i händelse misssämja uti den stora familjen uppkommit och icke kunnat biläggas, uti ett och samma Gesinde kunna finnas tvänne, och (för det närvarande) till och med finnas trenne särskilda hushåll eller *brö*; hvilken familjens sondring i skilda hushåll, churu af vederbörlig Domstol, *Kirch-spiels-Gericht* i Arensburg, efter omständigheternas kraf beviljad, egenteligen blott för att förekomma stridigheter, likväl icke alltid afböjer nya utbrott af oförlikligheten, helst sjelfva boningsstugan och uthusen måste vara gemensamma. Till följe af detta söndrade förhållande, hvilket naturligtvis icke inverkar något å Krono-skattens utgörande, men blott för Pastor är ett observandum vid hans uppbörd m. m., är antalet af de skilda hushållen å öns

---

[3]) Alldeles origtigt berättar *Kohl*, sid. 207: *"Ebenso steuern sie auch ihre Abgaben an die russische Regierung gemeinschaftlich, und Einer steht dabei für den Anderen ein."*

27 bondegårdar samt Loostreiber-Gesinde för närvarande icke mindre än 40 st., sålunda nemligen, att de 7 halfva hemmanen, 9 af de hela och Loostreiber-Gesinde, hvart för sig, utgöra blott ett *brö;* men af de återstående hela hemmanen hafva 10 tvänne *brö,* och det 11:te till och med trenne *brö* eller hushåll. Just den omständigheten, att missämjan förorsakat denna söndring, i förening med det förhållande, att alla de Gesinder (17 till antalet, se Tab.), som ännu lefva uti den patriarkaliska fridens lugn, äro så väl de förmögnaste, såsom ock de å ön mest ansedda bondefamiljer (af hvilka de fleste räkna 200-åriga anor, se Kap. 8, Märkvärd. ur Kyrkob.), besannar äfven i den lilla Runö-verlden den stora Romare-verldens gyllene ord: *concordia parvae res crescunt* etc.

Dessa hemmans namn, deras fördelning i hela och halfva hemman, antalet på de skilda hushållen i hvarje gård, samt den manliga och qvinliga personalen uppå hvarje hemman ses af den å följande sida intagna tabell.

Hemmans-Tabell.

Hemman.								Personalen.		
Antal.		Hela.			Halfva.					
Hela.	Halfva.	Hemmanens namn.	Värdarnes namn.	Brödens antal i Stugan.	Hemmanens namn.	Värdarnes namn.	Brödens antal i Stugan.	Mankön.	Qvinkön.	Summa i Stugan.
1	—	Anders	Johan, Hans	2	———	———	———	7	8	15
1	—	Benas	Haus, Arved	2	———	———	———	8	6	14
1	—	Beerens	Isaac, Peter	2	———	———	———	8	8	16
1	—	Bergs	Henric, Anders	2	———	———	———	16	10	26
1	—	Bisa	Matts	1	———	———	———	6	6	12
1	—	Bullers	Claës	1	———	———	———	7	8	15
1	—	Duuskas	Henric	1	———	———	———	5	8	13
1	—	Ellerbusk	Henric	1	———	———	———	8	7	15
1	—	Hagars	Hans, Matts	2	———	———	———	8	9	17
1	—	Hollingers	Henric	1	———	———	———	7	6	13
1	—	Isaks	Henric	1	———	———	———	13	9	22
1	—	Jåns	Christian	1	———	———	———	9	10	19
—	1	———	———	———	Kohrs	Clement	1	3	4	7
1	—	Klaas	Isaac, Claës	2	———	———	———	10	8	18
—	1	———	———	———	Kookas	Hans	1	4	6	10
—	1	———	———	———	Loorenz	Johan	1	7	4	11
1	—	Mass	Matts, Peter	2	———	———	———	6	4	10
1	—	Mickås	Johan, Elias	2	———	———	———	9	6	15
1	—	Mågs	Thomas, Elias	2	———	———	———	10	6	16
—	1	———	———	———	Någgis	Peter	1	7	6	13
1	—	Pass	Berthål, Peter, Fredric	3	———	———	———	6	7	13
—	1	———	———	———	Päärs	Fredric	1	6	5	11
—	1	———	———	———	Pruus	Arved	1	6	8	14
1	—	Skallus	Arved, Fredric	2	———	———	———	10	8	18
1	—	Stephens	Hans	1	———	———	———	8	6	14
1	—	Ulas	Anders	1	———	———	———	5	3	8
—	1	———	———	———	Ullis	Ulric *)	1	5	4	9
—	—	Loostreib	er Gesinde	—	Mellers	Jyri	1	3	2	5
20	7			32			8	207	182	389

*) Klockare.

De halfva hemmanen förenas sålunda, att Kohrs och Pääs, Kookas och Ullis samt Någgis och Pruus, två och två tillsammans, utgöra helt hemman, hvilket vid uppbörden af åtskilliga pastoralier, såsom hö och halm m. m., är för Pastor af nöden att känna.

Loostreiber.

Nu må tillåtas några ord om *Loostreiber* å Runö, hvilken, såsom privilegierad, följakteligen icke är lösdrifvare, ehuru äfven uti officiella skrifter detta namn honom tillägges. Uti gamla Kyrkoboken kallas han *Löskarl,* och svarar ungefär emot *Inhysing* eller *Backstuguhjon* i Finland. Emedan han icke eger jord, skattar han icke heller till Kronan annat än *huvupenning,* för sig och sitt Gesindes medlemmar af mankönet. Det nuvarande Loostreiber-Gesinde har i äldre tider, då ännu blott en qvarn fans att tillgå å Runö, varit mjölnare, hvaraf äfven namnet *Mellers* (af Tyska *Müller*) uppkommit. Emot skyldigheten att å sin qvarn förmala landskapets råg, hade detsamma, utom erläggande af qvarntull, åt honom till evärdelig ägo upplåtit den lilla tillandade landtungan *Schjuustaka* (se pag. 5), hvarifrån han finge rättighet att skörda det der växande höet och disponera om den ur hafvet derstädes uppkastade tången, *sjögräs* l. *släke* kallad. Nu, då så många qvarnar finnas å landet, hvilka alla blifvit vederbörligen privilegierade af den i Arensburg förlagda *Bezirks-Verwaltung* (en underafdelning af *Oekonomie-Abtheilung* uti *Domainen-Hof* i Riga), anlitas Loostreiber om förmalning sällan af andra än Pastor, hvars spanmål han är skyldig att förmala, emot nu gällande qvarntull af ett stop för *Loofen.* Denna Pastors nu egande rättighet synes fordom hafva blifvit honom bestridd, ty under den 21 Junii 1751 omförmäles, att *Provinzial-Canzeley* i Arensburg, med anledning af Pastors ingifna *"Erklärung"* (förmodel. besvär), ibland annat resolverat: *"dass die Bauern, so lange keine Mühle gebaut* (menas sannolikt särskild qvarn för Pastoratet), *alle Frühjahr und Herbst "jeglich mahl wenigstens 12. T. Roggen nach der Mühle* (härmed menas väl Loostreibers) *schaffen und mahlen sollten."* — Men oaktadt denne Loostreiber nu mera icke är den enda mjölnaren, tillhör honom likväl ännu det hö han kan berga å *Schjuustaka.* Hans

fordna rättighet deremot att äfven tillegna sig det *slääke,* som nämnde landtunga uppfångade, har nyligen blifvit inskränkt i så måtto, att landskapet, genom Utslag ifrån ofvanberörde *Bezirks-Verwaltung,* nu mera är berättigadt, att tången ifrån landtungan jemte honom bortsläpa, men blott om vintern, på det icke ängsmarken genom körandet med kärror blefve förderfvad. Då således detta höbol är hans enda fasta besittning, erlägger han ej heller till Pastor någon spanmåls-rättighet, eller några andra pastoralier, utom tionden af sin skälfångst, som sålunda är hans enda hufvudsakliga näringsfång. Dessutom är han dock, enligt urgammal häfd, stadfästad sednast uti *"Protocollum Visitationis Ecclesiae Runoensis"* af den 7 Julii 1770, skyldig att under skördetiden och höslottern prestera till Pastoratet 3 dagsverken med egen kost, såsom ock hans hustru, att om vintern spinna till Pastoratet 3 skålp. lin eller 6 skålp. blår; han kan således anses som Prestegårdens torpare. Ännu år 1786 funnos å Runölandet 5 dylika *Loostreiber-Gesinder;* men, enligt Pastor Lindemanns anteckning, blefvo nämnde år uti Julii månad 4 sådana af Ståthållaren Major *Schlichting* reducerade till tvänne ordentliga *Bauer-Gesinder.* Då Lindemann dervid gjorde den framställning, att Ståthållaren sålunda beröfvade Pastoratet dess högstöfverhetligen tillerkända och högstnödiga arbetare, erhöll han till svar: *"das können Sie mit Talckos wieder gut machen."* Så har äfven Pastor nödgats göra, så att till och med den ende Loostreiber, som nu finnes, alldrig arbetar med egen kost å Pastoratet. Ärligen förtjenar han ock maten, ty likasom en fogde, den der noga känner hvarje Pastoratets teg, drager han berömligen försorg om hvarje utsysslas behöriga verkställande. Den nuvarande Loostreiber är dessutom en ganska klok, erfaren och driftig man, af vördnadsbjudande utseende och större hyfsning, än i allmänhet ibland Runöfolket för närvarande står att finna.

Adoptioner.

Ännu en anmärkningsvärd omständighet, rörande alla dessa *Gesinder* gemensamt. Ehuru å Runö uti äldre tider funnits drengar och pigor uti bondgårdarne, hvilket gamla Kyrkoboken bevisar,

har detta bruk redan för lång tid tillbaka helt och hållet upphört, af orsak, såsom gamle kloke bönder sagt, att, då deras hufvudsakliga näringsfång är af den beskaffenhet, att man utan oförtruten flit intet kan förvärfva, de icke kunnat lita på ett legohjon, som, obekymradt om husbondens fördel, kunde lägga sig att i ro sofva i båten, hellre än att slita ondt på och uti vattnet. Då nu likväl icke sällan händer, att uti ett Gesinde finnas flere flickebarn och qvinnor än karlar, eller ock, att den gamle fadren genom döden förlorat sina söner, och just den manliga arbetsstyrkan utgör vilkoret för den patriarkaliska familjens bestånd och flor; så hafva de vidtagit den utväg, att utur ett hus, der flere söner finnas, med fadrens samtycke adoptera en af dem, hvilken naturligtvis äfven sjelf måste bifalla dertill, ehuru detta bifall, i anseende till den adopterades ungdom, synes vara af mindre betydenhet. Den adopterade sonen flyttar nu ifrån föräldrahuset uti sin nya faders *Gesinde,* antager hans Gesinde-namn och arbetar såsom rigtig son uti sitt nya fädernehem, hvarest han nu har fullkomlig sonarätt, men äfven den skyldigheten att sörja för sin adoptiv-faders ogifta döttrar. Detta gör han äfven, antingen som adoptiv-broder, eller ock som äkta man till någon af sina artificiela systrar; hvilket sednare förhållande icke sällan inträffar. Huru implicerade slägtförhållanden härigenom uppstå, är lätt att inse, helst äfven den lofliga seden här är gängse, att taga hustrur blott ifrån egen ö.

Kap. 3.

Innevånarne.

Folkmängd.

Enligt ofvanintagne hemmans-tabell (pag. 34) är antalet på innevånarne i byn (den 17 Aug. gl. St. 1842) 389, nemligen 207 af man- och 182 af qvinkön. Om folkmängdens storlek i äldre tider nämnes i den gamla Kyrkoboken blott på tvänne ställen, nemligen år 1710, då summan af de under pesten döde tillsammans med dem, som qvarblefvo, utgör 293 (se Kap. 7); samt år 1726, då i September månad den nyligen anlände Pastor Holmqvist *"upptecknade alla själar i Församlingen ifrån 8. år."* Vid detta tillfälle utgjorde deras antal 132. — Under 16 års tid hade således folkmängden ifrån 80 stigit till 132, d. ä. ungefär fördubblats, om man, såsom icke oskäligt är, antager, att antalet af barnen under 8 års ålder vid Holmqvists tid uppgått till 28. Redan inom 12 års tid blefvo födde 80 barn (se Märkv. ur Kyrkob.).

Moderland.

Ifrån hvilken Svensk provins dessa öboer härstamma, kunna de sjelfve icke säga. Både karlarnes och qvinnornas klädedrägt liknar i många fall det Svenska Dalfolkets; och kanhända skulle en kännare af Dalarnes olika språkdialekter äfven i Runöspråket finna likhet. Några af insulanerne mena, att en båt skälskyttar för många hundrade år sedan blifvit väderdrifven hit ifrån någon af Ålands vid hafsbandet belägne öar, och sedan funnit för godt att återkomma, samt, emedan skälfångsten här var god, qvarstadna å denna då ännu obebodda ö. Den enda veterliga gemenskap Runöbon eger med Åländningen är det enahanda namnet *Wikara*, hvarmed båda dessa öars innevånare kalla det vanliga, mindre slaget af skälar. Andre åter å Runö påstå, att öns förste

innevånare anländt ifrån *Rågöarne*, belägna ungefär W. N. W. ifrån Reval. Dessa öar skola, likasom Dagö, varit förr än Runö af Svenska kolonister upptagne. Att bestämma, huruvida och när något af allt detta kunnat ske, är naturligtvis nu, i brist på alla slags äldre upplysande monumenter i detta afseende, alldeles omöjligt. Då fråga blir o. Runö Församling uti ecclesiastikt hänseende, skall för alla de monumenter, så skriftliga som icke skriftliga, hvilka äro tillgängliga å ön och uti detta mörker de enda vägledarne till ett ungefärligt förmodande om densammas ålder, omständligare redogöras. — I dylikt mörker måste man äfven famla vid frågan om Runönamnets derivation; till följe hvaraf alltså lika osäkert är, antingen benämningen bör härledas ifrån det till sitt inbegrepp så sköna ordet *Runa*, eller ifrån det Tyska ordet *ruhen:* lika svaga skäl erbjuda sig för hvardera hypothesen. Under den tid ön lydde under Sverige, kallas hon i den gamla Kyrkoboken på åtskilliga ställen: *Ruhnö*. Har nu detta skrifsätt uppkommit blott deraf, att man redan i 14:de seklets Tysk-Svenska orthographie öfverallt innästlade det Tyska *h?* Om så är, så kunde det gamla namnet *Ruhnö*, oaktadt sitt *h*, alltförväl härledas af *Runa*. Eller har man väl i äldre tider skrifvit *Ruhnö* af det skäl, att detta lilla land för dem, som segla uti någon direktion öfver Liffländska viken, i sjelfva verket kan vara och fordom äfven torde hafva varit en *hvilo-ö* eller *Ruhen-* contr. *Ruhninsel?* Voro detta fallet, så hade, i följd af fordom, då dessa provinser underlydde Sverige, naturligtvis mer än nu härstädes rådande språkförbistring af ordet: *Ruhninsel*, lätt kunnat uppstå detta Tysk-Svenska *Ruhnö*. Dock, emedan äfven *Dagö* afgjordt är en Svensk benämning, och en holme icke långt derifrån till och med ännu bär namn af gamle *Oden (Odensholm);* hvarför skulle då icke äfven denna ö kunna hafva fått sitt namn redan i runornas tid? Kanske mången Holmgång blifvit gjord å Runö? kanske mången tapper Viking ristat der runor åt Oden? — Så säkert det är och troligtvis äfven blifver, att alla dylika frågor nu mera icke kunna bestämdt besvaras, lika säkert är det emellertid ock, att det språk, öboerne sins emellan tala, är uppfylldt af fornsvenska ord, ändelser och sammanställningar af vokal-ljud m. m., samt eger

omisskännelig likhet i sitt skaplynne med den gamla Svenskan, som finnes uti Örnsköld's Diplomatarium vid 1400-talets början; hvilket förhållande, i förening med hvad om *Äldre Kyrkor å Runö* (se Kap. 6) kommer att anföras, ostridigt hänvisar till en ganska hög ålder för denna koloni.

Näringsfång.

Desse öboers hufvudsakliga näringsfång äro: åkerbruk, boskaps-skötsel, skälfångst och fiske.

Åkerbruk.

Åkrarne brukas i tveskifte och tegskifte utan diken, såsom nämndt är (pag. 12). Emedan det ej är tillåtet att hugga granris, och föga tillgång finnes uppå mulltägt, samt hufvudsakligen, då öboerne hvarken hafva tid eller sinne för det stilla åkerbruket, utan tyckas hellre strida emot skummande böljor och fnysande sjödjur, har man icke heller fallit uppå att tillreda artificiel gödsel.

Gödsling. Sädes-slag.

Då likväl de finsandiga åkrarne tarfva must, användes dertill med fördel tång, *släke* kallad, som hafvet stundom i stor mängd uppkastar. Efter en storm, då sådant vanligen är att förvänta, hastar man derföre ut ifrån alla gårdar, för att hvar på sina tegar köra så många lass som möjligt. Detta göromål tillhör vanligen qvinnorna, emedan karlarne då ännu till största delen äro ute på sina höstresor. Den, som då icke tager tillfället i akt, nödgas om våren se sina tegar ogödslade. Släket, som äfven om vintern samlas ifrån stränderna å östra sidan, hvarifrån det då lättare än om sommaren kan på släde forslas till åkrarne, är således det förnämsta gödselämnet. Kreatursspillningen, som i allmänhet är mera hö- och halmblandad, än den hos en sparsam landthushållare i Finland vanligtvis får vara, användes väl ock stundom till någon del å åkern, dock mest å potatoes-länderne. I de sålunda gödda åkrarne sås blott råg. Korn och ärter köpes ifrån andra orter; hafre nyttjas alldeles icke. Den råg, som skördas å Runö, är ovanligt strid och fullt ut så god som Wasa-rågen, men gifver sällan utöfver 6 à 7 kornet. Åkerns afkastning förslår således

icke till husbehof, utan måste detta fyllas antingen genom köp, dels af Pastor, dels ifrån andra orter, eller ock genom lån ur byns magazin (se Kap. 6).

Tröskning.

Rågen torkas uti eldad ria och tröskas på vanligt sätt med slagor å logens lergolf (der loge finnes), sedan banden likväl först blifvit väggslagne i rian. Här sopas den å lergolfvet utskakade rågen tillsammans och skoflas öfver tröskeln in i logen. Kastningen sker sedan i logen å vanligt sätt, men med långskaftad skofvel. Hvarest icke loge finnes, såsom fallet är i alla gårdar utom å Pastoratet, sker allt detta uti sjelfva rian. Men, ehuru kastad, är rågen ännu långt ifrån att vara ren; dock hvad hon icke är, blifver hon, oaktadt dryfta hvarken finnes eller brukas å ön.

Runö-kastmaschin.

Man har nemligen funnit på ett eget sätt att rena rågen ifrån agnar och dam, hvilket sker genom att *tuula* densamma, d. v. s. låta den renblåsas af vinden (*Tuuli*, Fenn.). Sjelfva vindarnes stora pust ersätter således å Runö kastmaschinens flägtar. — Denna *tuulings*-operation tillgår på följande sätt. När frisk vind blåser släpas rågen ut på öppen flacka, vanligast det norra åkergärdet, såsom närmast byn beläget. Der utbredes å gräslindan ett ganska stort lakanformigt tygstycke, af segelduk eller säckväf, *tuulkläde* kalladt. Smärre askar af ungefär en kappes mått fyllas utur säckarne med råg och lyftas högt upp emot vinden, så att säden sakta och småningom nedfaller å *tuulklädet*, under det blåsten med sig bortför agnar och dam. Sedan detta skedt är rågen ganska ren, men befinnes hafva blifvit förminskad vanligen till $^1/_{10}$:del af sin i rian uppmätta rymd.

Ängs-skötsel.

Om de inom åkertegarne belägna ängarnes skötsel är intet annat att märka, än att de om våren räfsas rena ifrån det *släke*, som under körningen till åkertegarne nedfallit, samt ifrån annat, som kunde hindra gräsväxten. Detta göromål tillhör uteslutande qvinnorna. Den idoge uraktlåter icke heller att ifrån ängstegarne

bortrödja enrisbuskarne, som å sina ställen ihärdigt vilja utsprida sig öfver ängsmarken.

Potatoes-länder.

Potatoes-länderne ligga, som nämndt är, nästan alla inne uti skogen, i flera särskilda större och smärre inhägnader, hvilka till större delen omgifvas af lika beskaffadt stenstakett, som åkrarne. Dessa länder gödas så väl med tång, som med spillning, och å sina ställen, der kärrmyllan det fordrar, äfven med den fina sanden, som öfver allt å ön står att erhålla. Tegskifte utan diken eger rum äfven å dessa länder. Vid deras brukande torde föröfrigt blott det förtjena att anmärkas, att förmodeligen bristen lärt öboerne att hushålla vid sättningen af potatoes, i det de sönderskära, ja till och med skala frukten, så att blott skotten nedsättas och större delen af utsädet således kan användas till föda. Men om man hushållar vid sättningen, misshushållar man deremot vid skörden, deri nemligen, att man här icke plägar använda de för korna så begärliga potatoes-skaften, hvilka här alldrig lida skada af frosten, utan man kastar dem till och med utom gärdet. Utsädet nedsättes väl efter plog, men icke snörrätt, i fåran, såsom annorstädes sed är; hvaraf händer, att potatoes-länderne icke heller kunna med plog myllas, utan förblifva de orensade ända till upptagningen, som med något enda undantag plägar förrättas med händerne. Dessa gärden lemnas sedan öppna, att af svinen noggrannare genomsökas. Öfver vintern förvaras potatoes-skörden uti förträffliga gropar uti de torra sandkullarne i skogen.

Åker- och körredskap.

Likasom åkerbruket här ännu är i sitt barndomstillstånd, så äro ock åker- och körredskaperne ofullkomliga.

Plog.

Plogen är af vanlig skapnad, men liten och illa gjord, med en, blott i ändan, jernbeslagen bill. Han drages alltid af ett par hästar, med ett särdeles eget anspann af följande beskaffenhet.

Anspann.

Likasom tistelstången på en vagn ligger emellan hästarne, så

går ock plogstången fram emellan dem och hvilar framtill, inom en liten trädögla, helt löst *uppå* ett tvärträd, som tvärs öfver brö-stet nedhänger vid hvardera hästens yttre sida ifrån rankornas öfre ända. Dragremmarne äro fästade uti rommarne, eller rättare rommhålen, å ömse sidor om hvardera hästens rankor, och baktill bundna vid ett tvärträd eller bräde af ungefär ett qvarters bredd, hvilket medelst ett i dess midt borradt hål ifälles uppå en ifrån plogstången vertikalt uppstående pinne l. *pulkka* af sådan höjd, att brädet vid dragandet icke kan uppspringa. Då nu dessa drag-remmar alltid utgöras af smala rep, och således tillåta dragarne att efter behag rygga, är lätt att inse, huru ojemnt plogen måste löpa. Alldenstund likväl de lösa sandåkrarne äro lätta att up-plöja, beror fårans direktion, här mera än annorstädes, af handens säkerhet, som håller i plogskaftet. Äfven plöjningen är nästan uteslutande qvinfolkets, så hustrurnas som flickornas, göromål. Emedan nu åkrarne lätt gräsa sig, äro de tvungna att tre eller fyra gånger om sommaren dem på förenämnde sätt med plogen omröra.

Harf.

Harfven nyttjas blott at inmylla utsädet. Han är af rektan-gulär form, försedd med långa, så väl i anseende till längd, som tjocklek och ordning, å öfre sidan ganska oregelbundna träd-pinnar, och ser derföre å denna sin öfre sida ut ungefär som den vanliga Finska svedje-plogen, blott med den skillnad, att dessa pinnar ofvanifrån emot marken nedskjutas eller nedslås till jemn djuplek af ungefär ett qvarter i höjd. Tyngden af denna harf, som likaledes drages af ett par hästar uti ofvannämnde anspann, hvarken plägar eller kan förökas, icke ens med en deruppå lagd sten.

Spade.

Jernbeslagna spadar brukas ej och behöfvas icke heller; blott små jernskyflar, som vanligen ses i kryddgårdar, nyttjas vid gräf-ningar af både utfallsdiken och grafvar å kyrkogården.

Räfsa.

Räfsan, *räpsan,* är af vanlig skapnad, ehuru icke så subtil, som den Finska, utan trädrikare och föga böjd, med täta och temmeligen långa pinnar. Vid tröskningen nyttjas till halmens

vändande och skakande små, lätta, kortskaftiga räfsor med mycket glesa pinnar. Äfven brukas här ett slags långa rågräfsor, som löpa nästan öfver hela tegens bredd och dragas med handkraft. Med dessa räfsas åkrarne alltid efter skörden, såsom ock uti en del af södra Finland öfligt är.

Lie.

Lien är såkallad Svensk med rakt skaft och bredbladig knif. Då lien under begagnandet skall hvässas, nyttjas icke slipsten utan slipträd, benämndt *skina* (*sk* icke som *sch*). Denna *skina* består af en strigelformig ekskifva, hvilken såsom ny och onyttjad är försedd med fina i kors löpande skåror såsom å en fil, samt, när lien blifvit mycket slög, stundom ingnides med den fina sand, jordmånen öfverallt erbjuder. Att slipa lien heter: *skina lijan*. Med denna lie nedslås äfven rågen, hvarföre inga skäror finnas.

Kärra.

Kärran är fyrahjulig med stadig tistelstång, som vänder framhjulens axel, hvarifrån den ej kan löstagas. Hjulen, gjorda af al eller ask, likna de Wiborgska, men äro i allt afseende mycket plumpare och alltid obeslagna. Axeln är gjord af furu, med ett å undre sidan infattadt 1 eller ½ tum bredt jern, som löper efter axelns längd, så långt han går i kappan. Å ömse sidor af kärran instickas, uti dertill i kärrlocket gjorda hål, ett slags skrindor med blott tvänne trådar, ifrån hvilka likväl å hvardera sidan uppstå tvänne temmeligen höga stolpar eller hållare, hvarigenom händer, att ett ganska högt hö- eller halmlass kan uppå denna kärra uppstapplas och påbindas. Kärrsmörjan består af sammankokad tjära och skälspeck. Tjäran köpes dels ifrån Kurland, dels ifrån Finland; och anses den Finska vara vida bättre, än den ifrån Kurland.

Släde.

Om vintern nyttjas slädar, men blott till släpning vid utar bete, ty för annat ändamål göres af sådana icke behof, då intet granskap lockar en ut på de trefliga vinterbesöken. Också dessa rabetsslädar hafva ett eget utseende. Medarne, af ask, äro dryga 1½ qvarter höga och ungefär 3 tum tjocka samt alltid obeslagna, af skäl att de ofta nyttjas då ännu icke snö fallit, oak-

tadt marken redan är frusen. Men då de äro så höga, tåla de vid att ganska länge slitas, innan de blifva obrukbara. Fjettrarne deremot, alla af ek, äro ganska låga. Äfven släden drages alltid af ett par hästar med samma anspann som kärran och plogen.

Rankor.

Samma slags rankor nyttjas både sommar och vinter. De utgöras af smala, något böjda trän, ofvantill fastbundne, nedantill öppna att tillknytas. Dessa smala trän äro dessutom så kantiga, att de omöjligen kunde nyttjas, om de icke låge emot tjocka halsvalkar, förfärdigade af ko- eller kalfhud, med hårsidan utåt, och innantill stoppade med halm, samt föröfrigt liknande helt och hållet Finnarnes *kaulapaita*.

Boskaps-skötsel.

Då nu i ordningen följer att nämna om det andra af öboernes näringsfång: boskaps-skötseln, nödgas man på förhand tillstå att boskapen å Runö knapt njuter någon skötsel.

Hästar.

Hästarne, *hårs*, plur. *hårso*, äro små, nästan som ölänningar, knubbiga, qvicka, men storbukiga. Denna race fortplantas å ön och erhåller blott då uppblandning, när någon gång ifrån Kurland eller Ösel nya stod tillföras. Uti de flesta gårdar finnas 6 à 7 hästar. De gå, äfven om vintern, åtminstone flere timmar om dagen ute, om ej alltför mycket snö fallit, eller kölden är allför sträng, och äta eller tugga då gerna granris i skogen. Till och med ser man dem begärligt äta — icke allöf, ty sådant bestås naturligtvis ej om vintern, helst så kallad löfgörning alldrig eger rum, utan — de späda qvistarne af nästan torra alruskor, hvilka jemte de till rieldningen fällda trädens grenar vid hvarje gård ligga uppstapplade i en hög, för att såsom torra användas till bränsle. Ifrån sådana grenar ser man icke sällan den tunna barken afgnagad, på sätt gettren pläga afskala träd. Men å Runö är detta hästarnes verk. Att för dem tillreda sörpa, förstår man sig ej här. Men om våren, under plöjningen af trädet, tillagas likväl ett slags böning, i det att hett vatten slås uti en såf uppå agnar, långhalm och hö sammanblandade, hvaröfver sedan

litet rågmjöl påströs. Men äfven utan denna krydda är långhalm, med hö blandad, hästarnes läckerhet. De äro således icke skrädare, men hafva föröfrigt rätt goda dagar. Ty det milda könet, de unga flickorna, som mest köra med dem under plöjden och harfningen, samt dessutom förrätta nästan alla körslor, äro rätt måna om sina favoriter, att de icke må uttröttas. Derföre låta de dem under åkerarbetet oupphörligen hvila sig en stund, då rent hö, för detta ändamål medfördt, dem förelägges. Under det hästarne äta, ses plöjarinnans fingrar flitigt syssla med sticksöm. Hästarne ryktas alldrig, men erhålla dock en enda egentelig skötsel, då de ofta nog om sommaren drifvas att bada uti det salta hafvets stora badkar. Blott om vintrarne, nemligen om halka infaller, erhålla de skor, likväl vanligen endast under framfötterne. Deras boning är ett stall utan spiltor, hvari de mestendels gå löse och äta hvad för hvar och en blifvit lagdt å marken invid väggarne. Detta enkla naturtillstånd och den goda behandlingen gör de ädla djuren städse muntra och trefliga. Icke sällan ser man dem äfven om sommaren flockvis komma till byn, likasom på besök hvar till sitt hemvist; men vid minsta förolämpning af någon yr gosse ilar hela skaran åter till den kära skogens fristad, uti snabbaste, muntraste språng öfver fältet; hvarvid rigtigt höres: *qvatit solidungula campum.*

Kor.

Korna, *kuu,* plur. *kuuna,* äro af medelmåttig storlek och mjölka icke mycket. Då man vanligen plägar uppäta grädden såsom söt, i det den med tillblandad ättika nyttjas såsom sauce till potatoes, eller ock insaltas för att till samma ändamål om vintern begagnas, är klart, att föga smör, å Runska: *kling,* kan af ladugården erhållas, ehuru i de fleste gårdar finnas 6, i några få till och med 8 kor. Sällan beredes derföre smör oftare, än när Pastor skall hafva sina marker, vid hvilket tillfälle smörberedningen sker förmedelst vispning i kruka, emedan för närvarande inga smörkärnor finnas å landet utom hos Pastor och *Loostreiber.* Hvarje gång smör beredes må grisarne synnerligen väl, ty de erhålla all kärnmjölk, som menniskorna här, till följe af det gamla bruket, icke äta. Annars surnad mjölk och filbunke duger dock. Ett slags

ost beredes om sommaren af surnad mjölk med löpe. För öfrigt köpes af de förmögnare både smör och ost, hvilken blott vid bröllop och dylika bjudningar plägar framläggas. Fähusen ega öfver allt å landet spiltor, som dock sakna egenteliga spiltgolf. Icke heller äro de försedda med krubbor, utan höet och halmen lägges ned på marken framför kon. Med halm hushållas icke, utan strös deraf hvarje dag under dem, så att de i allmänhet ligga rätt väl och torrt. Inga slags böningar tillagas åt korna, men mjöldricka erhålla de likväl efter kalfningen. De stå i spiltorna fästade blott medelst ett rep, som kastas om hornen, och kunna således icke kallas klafbundna utan hornbundna nöt; ty klafvar nyttjas alldrig å landet. Att de om sommaren hemkomma sjelfmant till mjölkningen morgnar och aftnar, är redan nämndt (pag. 15).

Får.

Får uppfödas i hvarje gård till ett antal af 9 à 10. Ullen, ehuru lång och rak, är dock för ingen del så sträf, som den äkta Finska får-racens. Qvinnorna förstå genom en egen slags tvättning med sjudande hett vatten gifva denna ull den högsta grad af mjell hvithet, och som deras förnämligaste handarbete är att sticka strumpor och ylletröjor, *kamisoler,* hvilka föryttras i mängd uti Riga, samt dessutom mycket ull behöfves till karlarnes kläder, skilda för sommar och vinter; äro så väl fårskinnen, hvilka användas till pälsar och tröjor, såsom ock sjelfva ullen i högt värde å ön. Fårens kätta, ifrån fähuset skild blott genom en ungefär 2 alnar hög mellanvägg, är följakteligen under samma tak, ehuru med skild ingång, samt rätt varm. Icke heller fåren äta ifrån häck, utan kastas höet, deras enda föda, för dem, såsom för hästarne, längs efter väggarne ned på marken, hvarigenom naturligtvis mycket förspilles. Hela sommaren öfver gå öns alla får uti en enda hjord omkring öfverallt på fältet och i skogen samt tillbringa äfven tryggt nätterna der. Först om hösten och då de klippas, drifver man hela hjorden å Pastoratets rymliga ladugård, hvarest hvar och en lätt igenkänner de sina och afskiljer dem, efter särskilda i öronen inskurna märken.

Svin.

Svin finnas i mängd och födas under skälfångst-tiden om vintern och våren mest med kokta skältarmar, stundom ock med kokt skälkött, hvilket allt de begärligt förtära. Då likväl skälköttet af öboerne sjelfve anses nästan som en läckerhet, har sällan någon annan än den skälköttföraktande Pastorn råd att dermed föda svinen; ty skälkött får han i mängd: 2 mark. af hvarje lispund som släpas till ön. Svinracen är af det korta slaget, mest skäckig eller röd till färgen. Grisarne födas väl och tvättas rätt ofta i varmt vatten. Dessa djur äro således de enda, kunde man säga, som egenteligen skötas. Men den nytta de, såsom goda julskinkor, medföra, uppväges likväl i betydlig mån af den olägenheten, att gräslindorna å ön, hvarest de med den öfriga hjorden ega lika rätt att öfver allt spatsera, till förfång för denna särdeles om våren skoningslöst uppbökas, oaktadt trynen tidt och ofta beringas.

Småfasel.

Af småfasel finnas gäss, ankor, *piila,* plur. *piilo,* kallade, samt höns i ymnighet. Gässen och *piilo* hafva vid den så kallade *Hållman* och vid *Kuunsspitsen* en lång rad af små hus, liknande vanliga hundkojor, uti hvilka de till nätterna inköras, den tid deras ungar äro så små, att de lätt kunde blifva rof för hungriga kråkor och korpar m. fl. Om våren få de roa sig i vattensamlingarne uti och omkring byn, och då dessa uttorkat bada de sig med fröjd uti sitt egenteliga element, hafvet, hvarifrån vägen är kort till de trygga palatsens nattliga fristad. Under den tid de bebo dessa sina sommarnöjen vaktas de af barnen från byn, hvilka om dagen värna de vid hafstranden liggande åkrarne ifrån deras förödande besök. Den tråkiga vintern tillbringas i vanliga gåshus i byn. Denna afvel trifves å ön och eger ordentelig skötsel. Men hönsen sakna deremot nästan all vård. Dem tillåtes värpa hvar de för godt finna, emedan man icke förstår sig här att undersöka om hönan är i ägg, hvaraf stort besvär och svårighet uppstår vid äggens insamlande. Om sommaren tjena dem trädens grenar till vaglar, dels ock söka de hvilan på stänger under ta-

ket i förstugan; om vintern unnas dem plats under någon bänk i boningsstugan.

Skälfångst.

Om qvinnorna å Runö flitigt plöja, sköta och skörda åkerfältet, ega äfven männerne sitt fält att plöja och bespeja, för att ur dess skatter hemta riklig skörd; ty skälfångsten är ostridigt öboernes hufvudnäringsfång.

Vinterfångsten.

Alla tider af året skjutas väl skälar, men förnämligast om vintern, då de stundom i ymnighet komma från Östersjön in i Liffländska viken, i synnerhet då, när vintern är så lindrig att de uti det stora hafvet icke ega is, som för dem är oumbärlig, emedan de derpå framföda sina ungar. Bryter nu ingen storm upp vikens jemna yta, blir skälfångsten vanligen knapp, alldenstund skälarne, som se och höra långt och skarpt, äro svåre att på skotthåll nalkas, när intet isstycke döljer skytten, vid hvars minsta skymt de rädda sig under isen genom det andhål, hvar och en gjort sig till erforderlig vidd, för att derigenom uppkrypa efter behof af hvila och luft. Men uppbryta stormarne isen och sammanvräka den, såsom ofvanföre nämndt är (pag. 21), och faller dertill något snö, som yrvinden kringdrifver och hopar, begagna skälarne sig af de sålunda uppkomna skjulen och snötäckta ihåligheterna till trefliga barnkamrar för sin afföda. Dessa tillhåll har dock den sluge, mordiske jägarn lärt sig upptäcka, då ungarne, *sjalakutar*, lätt med harpunen fasthakas och dödas, och det så mycket begärligare, som deras snöhvita skinn af Judarne i Riga betalas med en half Silfverrubel för stycket. Mödrarne och fäderne låta icke gerna fånga sig med harpunen, utan erhålla de ett skott krut, som de äro väl värda och som sällan förfelar sitt mål. Att man helst skjuter dem i hufvudet och alltid med lodbössa, är klart, emedan en blykula i hufvudet genast dödar och det vackra skinnet sålunda äfven blifver oskadadt. Dervid händer likväl någongång, att om skälen nära sitt andhål erhållit den oväntade påhelsningen, hinner han sjunka ned åt botten, innan skytten, ehuru springande till, kan sådant med harpunen förekomma.

I alla gårdar å landet finnes en eller flere hundar, hvilka alltid följa skyttarne åt på skäljagten och dervid icke sällan göra dem god nytta. De äro mest af en liten race och aflägsna sig ej långt ifrån skytten. Deras egenteliga gagn består deruti, att då de i trakten, der skytten smyger sig fram, varseblifva en skäl, som anande oråd sträfvar till sitt andhål, upphinna de honom snart och bita eller söka åtminstone att fatta tag i bakfenorna, *skrävlingana;* då den förgrymmade hafshunden nu vänder sig om för att näpsa den gläfsande landrackans näsvishet, drager sig denna rörlig och vig tillbaka, men upprepar åter sitt försök, då skälen vänder sig emot andhålet. Härigenom fördröjer hon skälens flykt, till dess skytten hinner anlända och med harpunen får göra rigtigt slag i saken. Dessutom finnas hundar af större slag, som blifvit dresserade att uppvädra skälungarne, der de ligga på sin snöhvita bädd och slumra i tysta barnkammarens frid. Den särdeles fräna lukt, som äfven skälungen utdunstar, förråder honom lätt för den erfarne hundens väderkorn, och hastande dit ihjälbiter han honom stundom eller förråder åtminstone med sitt skall dess läge för skytten.

Skäl-arter.

Skälarne, som omkring Runö fångas, äro af tvänne slag: det *första* är stort, med grym, bred, dogglik hundphysionomie, om man undantager doggens hängande läppar och öron. Detta slaget är icke sällan 5 alnar i längd, gifvande rätt ofta 10 à 11 lisp. speck, och kallas å Runö *Gruåkåla.* Det *andra* slaget är vanliga skälar, omkring 2 alnar långa, gifvande 4 à 5 lisp. speck, och kallas här, likasom af Åländningen, *Viikara.* Alla vintrar fås icke *Gruåkåla* uti Liffländska viken, utan torde dessa jättar bland skälarne egenteligen tillhöra Nordsjön och nordligare vatten; men 1841 erhöllos äfven af dem i mängd omkring Runö. Dessa skola vara dummare än *Viikara,* hvilket i synnerhet säges gälla om ungarne de första åtta dagarna efter födseln, under hvilken tid de icke ens förstå att gå undan för mördaren. Vid födseln äro de blinda och ligga blott och vegetera, samt växa ganska hastigt. Man påstår till och med, att *Gruåkåla*-ungen tilltager 6 skålp. i speck emellan hvarje gång hon får ett besök af den däggande

modren. Huru ofta detta sker har dock ingen gittat säga. *Wükara*-ungarne, äfven snöhvita och särdeles lena, skola deremot vara qvicka som nyssfödda grisar, helst de äfven anses blifva födda med öppna ögon, hvilket dock är föga sannolikt.

Sälsen.

I anseende till skälfångsten om vintern äro byns alla gårdar delade uti trenne sällskap, *Sälsen* benämnde, nemligen: *Norrby-*, *Midtby-* och *Austerby-Sälse.* I äldre tider funnos blott tvänne partier eller *Lag,* hvilkas hufvudman hette icke mer eller mindre än *Lagman.* Nu heter han *Laxman,* hvilken benämning naturligtvis uppkommit af Lagetsman eller Lagsman. Uti hans gård samlas *Sälset,* dels för att öfverenskomma om riktningen af en förestående exkursion, dels för att dela den erhållna fångsten. Vid detta tillfälle afväges äfven Pastors tiondeandel, hvarvid underslef icke gerna kan ega rum, då deltagarne äro så många och desse af eget interesse naturligtvis kontrollera vägningen. Uti rian ligger på golfvet i en rad den gjorda fångsten. I detta rum verkställer ock hvar och en i sin gård djurens flåning; sedan bäras de hala bördorna till den ofvanbeskrefna förstugan (pag. 27) uti *Laxmans* gård, hvarest delningen skall företagas. Elden, som brinner under *Älflaka,* sprider ett fladdrande sken uti den mörka, rökfyllda rymden; rundtomkring stå resliga män i smutsiga kläder, med blodiga knifvar i flottiga, blodiga händer. Uppdragna rockärmar, hvita, seniga, blodstänkta armar, karpusbetäckta hufvuden, strålande förnöjelse, dock alfvar i blicken, väldiga bussar valkade ifrigt under högljudt *glamm* (tal) — allt visar ögonblickens vigt, medan *Laxman* med säker hand väger hvar bit och delar åt hvar och en hvad han bör få. Rundtomkring ses lotter af kött och speck ligga på marken: blodiga stycken af speck och högar af svarta köttbitar på lerigt, svart golf! Denna delning bivistar Pastor alldrig, af lätt begripliga skäl, och vet således vanligen ej huru dervid tillgår, i fall icke slumpen möjligen unnar honom en hastig blick uti denna slagtare-verkstad, hvarest han dock hvarken sjelf lärer kunna trifvas länge, och hans närvaro icke heller tyckes vara rätt välkommen, ehuru vördnaden för hans Pastorliga person förbjuder hvarje yttring af obelåtenhet.

Skälskytta-Balk.

I äldre tider synes emellan lagen stridigheter ofta hafva egt rum samt blifvit till Pastors domstol hänskjutne. Så finner man i gamla Kyrkoboken för den 8 Martii 1727 antecknadt: att *"något "klander var emellan bägge Lagen af Sjählfiskeriet, som bilades;* derjemte *"blef med Lagmännernas och fleres å bägge sidor samtycke, "följande stadgat: 1:o at eho som med vett och vilja förbryter sig "emot sitt eget Lag, skal vid delningen af den samlade Sjählfisken "mista sin dehl. 2:o Then som med ord eller gerning upsåteligen "förbryter sig och förorättar det andra Laget, skal vara förfallen til "1 R:rs Plicht til Kyrckian, hvilket Lagmannen skall uttaga, Eller "der han ej orkar Botum, plichte med kroppen."* Spår till lagar för sjelfva delningen i äldre tider förefinnas icke. Men de nuvarande *Sälsen* hafva gemensamt gällande delningslagar af följande beskaffenhet: fångsten delas jemnt emellan dem som varit med å isen den dagen densamma erhölls, hvarvid äfven ifrågakomma 12 à 13 års gossar, hvilka ofta nog skjuta sin skäl. Alltså ju flere man ur ett *Hiiskap* uttåga, desto flere lotter tillfalla detsamma. Den som ej går med ut, när de andra utgå, måste om han vill deltaga i fångsten erlägga till *Sälset* plikt, som består uti en 2-kopeks-sup bränvin öfver hela laget för hvarje lispund, hvari han vill taga del. Lag är äfven, att den som skjutit skälen får utom del i specket och köttet, dessutom skinnet och tarmarne på sin lott.

Jägare-drägt.

Då karlarne vid vintersolens gryning uti stora flockar uttåga äro de försedde med bössa, hvilande på ryggen uti skälskinnsfoderal, och en mycket lång båtshake eller *Harpuun.* På dessa färder är allas drägt helt hvit, bestående af hvita vadmalslångbyxor, hvilka, emedan man ofta nödgas ligga på knä uppå isen, äro öfver knäna dubbla, medelst ett, alltid med blå tråd och i hjertlik form, utanpå faststickadt vadmalsstycke. Till dessa benkläder bära de hvit vadmalströja med en rad, vanligen svarta, hornknappar. Öfver denna lifdrägt bära de en likaledes hvit, temmeligen vid, skjortlik vadmalsrock, fullkomligt liknande en Tavastländsk *Mekko,* dock icke så lång. Deröfver bära de ytter-

ligare en till knävecket räckande fårskinnspäls, som äfven är hvit. Hela denna jägaredrägt är derföre hvit, på det de så litet som möjligt måtte af skälarnes skarpa ögon åtskiljas ifrån de hvita isstycken, emellan hvilka de vanka omkring. Inom nyssnämnda Mekko, *kjool* kallad, som om lifvet, tätt öfver den undra tröjans små skörten, är med ett vanligt knifbälte tillbunden, medföra de sin vägkost och nödiga tillbehör för exkursionen: en brödbulla, rökt skälkött eller rökta flundror, en liten bränvinsbutelj, kruthornet, kulpungen, ullvantarne, kikaren och kompassen. Tröjans barm svarar således emot matsäck, ammunitionskammare, vinkällare och kappsäck. Öfver allt detta ses snedt öfver axeln kastadt ett temmeligen långt, hopbundet rep af svinborst, hvarmed fångsten släpas tillhopa, för att derefter med släde afhemtas, eller ock, på närmare håll, genast dragas ända fram till stranden. Hufvudets betäckning är en liten, vanlig fårskinnskarpus. Fötterne beklädas af skälskinnsskor, *Skrävlingar* kallade, emedan de göras af skälens bakfenor, som kallas så. Dessa sandaler göras på följande sätt: *Skrävlingens* ludna beklädnad, hvars spitsiga ända erbjuder en fristad för tårna, sammansnöres till vristens och fotknölarnes höjd, med läderremmar, hvilka korsvis knytas öfver den inom dubbla, grå ullstrumpor gömda foten och lindas om smalbenen.

Så utrustad nödgas skytten mången gång tillbringa natten på isen, om han gått så långt, att han ej vid dager upphinner ön; ty ofta nog försvinner hon ur hans sigte, emedan han icke sällan aflägsnar sig derifrån på 6, 7 à 8 mils afstånd, hvarvid kompassen i synnerhet kommer honom väl till pass. Då sådant händer, hvilar han i skjul af något isstycke tills dagen randas, så att han kan se sin kompass; törstar han, finnes öfver allt snö att tillgå eller ock erbjuder honom hafvet vid någon råka, vindvak eller skäldjurens andhål en läskande, ehuru något saltig dryck.

Vårfångsten.

Sednare på vintern, emot våren, då stormarne upprifvit stora råkor eller drifvit isen ifrån landet på någon sida, upphör det förra jägaresättet. 5 à 6 man tillsammans begifva sig nu ut uti små båtar, försedda under kölen med jern, för att lik en slädmede

lättare löpa på isen [4]). Denna båt [5]), hvari de medföra sin proviant, jemte en med sand eller aska och trädkol fylld jerngryta, som tjenar till eldstad, samt dessutom ved och halm, släpas öfver isen tills öppet vatten möter. Då omständigheterna det fordra, sätter man öfver det öppna vattnet hvarefter båten åter uppdrages å isen. Sålunda färdas de ofta en hel vecka ute emellan och uppå isstycken. Till natten uppdrages båten å stadig is och omvändes så, att botten blir ett skygd emot den skarpa nattvinden. Eldbrasa uppgöres derefter å kolgrytan, och skyddade sålunda för vinden och värmde af elden, hvila de lugnt under båten på den utbredda halmen.

Isresan.

Om våren, vanligen redan i April månads början, begifver man sig ut på den så kallade *isresan,* som utsträckes öfverallt omkring uti Liffländska viken, ja till och med in i den Finska. Ända till denna tid har skälfångsten skett efter *Sälsen,* men nu anställes den efter *båtlag* sålunda, att 6 man, af hvilka *Sälsen* de ock må vara, förena sig om en båt. Den äldste af dem låter uti det pass, hvarmed de till dessa resor nödvändigt böra af Pastor förses, anteckna sig såsom skeppare eller som kapiten, hvilken benämning i passet de gerna höra. Denne kapiten är det sedermera, som för Pastor redogör för hans tionde af fångsten under isresan. Till dessa resor nyttjas de stora båtarne, hvilka dock alla äro odäckade och enmastade. Härvid tillgår föröfrigt allt på samma sätt, som under exkursionerna med de små båtarne, under det de flere veckor, ja ofta öfver en hel månad bo på hafvet emellan och på de deri simmande ismassorna och stundom äfven väderdrifvas jemte isen till någon strand, hvilket sistnämnde fall ofta hotar med stora faror och undergång. De som våga sig ut i Östersjön, vester och norr om Ösel, blifva stundom af storm drifna ända till Gottland, under hvilken ofrivilliga färd de icke

---

[4]) Egenteliga slädar begagnas alldrig vid skälskytte, ehuru *I. G. Kohl* sådant påstår, utom att hemsläpa fångsten i de fall ofvanföre pag. 53 nämndt är.

[5]) Båtarne äro visserligen öppna, men öfverspännas icke med segel, som *Kohl* berättar.

sällan nödgas återgifva åt hafvet all sin gjorda och till en del redan saltade fångst. Sällan omkommer likväl någon båt, och finnas i den gamla Kyrkoboken blott tvänne så beskaffade anteckningar, nemligen: att en båt med 5 man förliste den 6 Maji 1698 och en med 6 man på isresan den 19 April 1755. — Någon annan så beskaffad olyckshändelse veta icke heller de nu lefvande Runöboerne att omtala.

Ögon-inflammation.

Men utom den fara att sönderkrossas emellan isstycken nödgas en stor del af desse skyttar alla år vidkännas en annan olägenhet, som, ehuru vanligen öfvergående, likväl är högst smärtsam. Den består deruti, att, emedan de beständigt nödgas med obortvända ögon skåda på den af vårsolen upplysta, bländande snön, under det de, såsom man kallar det, *koukka* (Germ. *gucken?*) efter hvad skälen gör, deras ögon alla år till den grad inflammeras, att mången af dem i flere dagar måste under olideliga plågor ligga overksam i båten och stundom äfven ännu någon tid efter hemkomsten. Emot detta onda känna de intet preservativ. Men begäret efter vinning, eller rättare omtanken för nödig utkomst, segrar äfven här öfver hvarje sådan betänklighet. Då efter isresans slut de fleste segla till Riga med sin gjorda fångst, af skälspeck, hvilket man under årets lopp ordentligen och någorlunda strängt insaltat uti silltunnor, köpta dersammastädes för 30 à 40 kop. B. A. stycket, erbjudes äfven Pastor tillfälle att kostnadsfritt försända sin skälspecks-tionde dit uti hvilken båt han behagar. Samvetsgrant försälja de den jemte sina egna tunnor, och Pastor får utan ringaste besvär sina flottiga specktunnor snart förvandlade i blanka, klingande Silfverrublar. De år, då ej hvalfisktran blifvit infördt till Riga i erforderlig mängd, betala Ryske handlande, som vanligen helst handla med det ärliga Runöfolket, för den välkomna, synnerligen goda varan, ifrån 1, 25 till och med 2 Rubel Silfver för lispundet. Sedan de nu i Riga försålt hela sin under vintern och våren, samt under den sistförflutna sommaren gjorda fångst [6]), fara de åter ut på det

[6]) Alldeles grundfalskt är åter hvad *Kohl* berättar, sid. 207: "*Wie die Jagd*

årets sommar-skälfångst och sprida sig omkring uti norra delen af Liffländska viken, omkring stränderne af Ösel och i Finska viken omkring Finlands och Esthlands holmar och utskär. Ifrån dessa sommar-resor har Pastor ingen skörd att förvänta, emedan de erlägga dels tionden dels något annat öfverenskommet arrende åt innehafvaren af den egendom, ikring hvars stränder de idka sitt skytte. Ifrån denna sommarresa återkomma de ganska sent på hösten, någongång först till sjelfva Julen.

Fiske.

Det fjerde af Runöfolkets näringsfång är fisket. Om vintern fiskas här icke, emedan man dertill hvarken har tid eller lust, ej heller vinning deraf att förvänta; men alla andra årstider så mycket flitigare. Om våren, då isen ännu flyter i hafvet, utkastas allraförst vanliga nät, hvarmed fjellfisk fångas, dock till obetydlig mängd. Så snart hafvet blifvit fullkomligen isfritt, infaller strömmings fisket, som verkställes med fina nät, omkring 40 famnar långa och 2 famnar djupa, och räcker långt in på sommaren. Strömming fås öfver allt omkring ön, men mest och längst in på sommaren omkring *Ringsspitsen* (se pag. 3), som just deraf erhållit sitt namn, emedan *Ring* l. *Reng* på Letternes språk betyder strömming. Efter midsommar, under skördetiden och ända inemot hösten fiskas efter flundror, som vid Runö landet fås blott å de

---

"ein gemeinsames Unternehmen Aller war, so ist auch der Ertrag "gemeinschaftlich, und wenn sie in Riga oder Pernau ihre Waare "an den Mann brachten, so wird das Geld zu gleichen Portionen "unter Allen vertheilt. — Alle Ankäufe für die Insel, so wohl die "des Getreides, als die des Zuckers, Kaffees, Thees und anderer "Dinge, geschehen eben so gemeinschaftlich, und Jeder bekommt, je "nachdem er mit Schiffen, Waffen und Kräften zu den Robben- "Expeditionen beitrug, seinen grösseren oder geringeren Antheil." Den, som gjort rikare fångst, har mer att afyttra och får alltså mera penningar. Lika ogrundadt är ock, att uppköp af socker, kaffé och thé sker gemensamt; ty kaffé och thé nyttjas alldeles icke å ön, utom hos Pastor, och öfolket sätter ej derpå det ringaste värde, om det dem bjudes. Ett stycke socker kan det väl hända att någon stundom eger, men i allmänt bruk är den varan alldrig.

sidor af ön, der fin sandbotten finnes, hvilken denna fisk älskar. Å de steniga stränderne af ön trifves han deremot ej. Största mängden deraf fås dock närmare Kurland. Af denna fångst har Pastor icke någon tionde att förvänta, då äfven der åt fiskvattnets egare tionden erlägges. Sedan fiskeriet vid Kurland påstått ungefär 3 à 4 veckor, börjas flunderfisket omkring egen ö. Flundernäten, som utkastas på ett djup af ungefär 12 famnar, äro dock ej mer än omkring 2 famnar djupa, men deremot 100 till 110 alnar långa. De knytas af mycket fint och starkt, men otvinnadt linnegarn. Om man, i afsigt att vinna större styrka, färgade eller tvinnade garnet, ginge ingen flundra uti dem, påstår man, emedan dessa besynnerliga, snart sagdt cirkelrunda, platta djur, oaktadt sina på den mörkgrå, skrofliga ryggsidan snedt stående ögon, skola i det klara hafsvattnet vara särdeles skarpsynta och för öfrigt mycket sluga. Dessa dyra, fina och vidlyftiga nät, som oaktadt garnets styrka dock icke kunna länge hålla, för det ständiga brukets skull, göra flunderfisket så mycket kostsammare, som allt lin måste köpas ifrån Riga, alldenstund lin icke odlas å ön. Men om redskapen kostar, är ock flundran en kostelig fisk. Hon är utomordentligen lätt kokt, både som färsk och saltad, kanske just för sin tunna plätt-lika skapnads skull, och ätes dessutom rökt. Kokt såsom färsk är hon finare än lake, nästan lik ål, och kokt som saltad öfverträffar hon vida den fetaste färska braxen, sik eller gös; såsom rökt ersätter hon fullkomligt rökt ål och rökt lax, ja till och med all slags skinka, då hon ätes med potatoes. Hon är således Runö-öknens verkeliga Manna, åtminstone i de Runöboers mun, och *de gustibus non est disputandum.*

Rättvist alltså fordom lilla Flundran
Oförgripligt yttrade sin undran:
Om den stora, torra Gäddan vore fisk.

Sedan flundertiden upphört, börjar man vid Michaelistiden att fiska sik, hvilket äfven med flundernäten verkställes. Stundom fås af detta fiskslägte temmeligen mycket; men siken är här ganska mager och kan i intet afseende jemnföras med den Finska. Som en stor del af manfolket ännu vid midsommarstiden är hemma, sysselsätta sig hufvudsakligen de med fiskeriet, hvarvid dock qvin-

nor i mängd dem bispringa. Utom förenämnde fisken ljustras äfven i de mörka höstqvällarne, när det oroliga hafvet tillåter de dertill nyttjade mycket små båtarne, att utan fara för kantring gunga på dess svallande barm. Om sommaren pläga dessutom äfven gossarne fånga ål på ett särdeles eget, men enkelt sätt. De ro nemligen ut i de små båtarne, då hafvet ligger orörligt stilla, uppå 2 à 3 famnars djup, låta båten tygellöst flyta på ytan och *koukka* (titta) ned i hafvet. Se de då genom det utmärkt klara vattnet en ål, som ligger å hafsbotten, stöta de hastigt med säker hand det hvassa ljusterjärnets harpuner i den trygge slumraren och lyfta honom ifrån hans förmenta fristad upp till den mera mordiska verlden än den, han lemnat. Att ljusterjärnets skaft, under det båten glider fram, till större delen redan är sänkt inom vattnet, inses lätt. Detta sätt att fånga ål, som synes vara svårt, skall likväl icke sällan lyckas rätt väl, då en äldre och vanare hand riktar en säker stöt.

Slöjder.

Hos dessa ifrån den öfriga verlden afstängda skyttar och fiskare har behofvet utvecklat sinne och färdighet för flera slags slöjder.

Karla-slöjder.

Nästan alla karlar äro mer och mindre skickliga smeder, hvarföre och särskild smedja finnes i nästan alla hus eller ock är en och samma för flere gemensam. Deri förfärdiga de icke blott allt det jernarbete, som tarfvas till åker- och körredskapen, utan äfven lås och nycklar, med ett ord: allt så kalladt klensmedsarbete. Många af dem äro äfven så snälla bössmeder, att de ej blott reparera, utan ock förfärdiga nya bösslås, omsmida och omrefla bösspipor m. m. som dertill hörer. Bösstockarne göra de äfven sjelfve. Häraf är äfven lätt förklarligt, hvaraf det kommer, att några ega 6 à 7, ja till och med 11 bössor, så att summan af nu (1842) å ön befinteliga bössor uppgår till 272 st. — Detta hade Pastor nämnde år tillfälle erfara, då, till följe af Ordnings-Rättens i Arensburg befallning, hvar och en Runö-karl nödgades till honom, såsom dervarande Gutsverwaltung, hemta alla

sina bössor, för att med hans och Sockne-Rättens å Runö sigill stämplas, i hvilket fall de, utan fara att blifva konfiskerade, öfver allt fingo begagnas. Några ibland bönderne i Liffland utbrustne oroligheter hade nemligen föranledt Gouvernements Regeringen i Riga att anbefalla denna åtgärd till afvärjande af olofligt bruk af skjutgevär, med anledning hvaraf allmän befallning utgick, att hvarje Gutsverwaltung icke blott skulle bestämma *hvilka bönder,* utan ock *huru många gevär* hvar och en af dem kunde anses vara berättigad att ega, dessa gevär sedan på förenämnde sätt stämpla och om förloppet häraf medelst insändande förteckning till Ordnings-Rätten inberätta. Att hvar och en af Runö bönderne fingo ega och begagna alla sina bössor, var naturligt, emedan de äro högst fredligt sinnade emot alla andra varelser, utom emot de olyckliga skålar, som komma dem inom skotthåll. — Runöboerne bygga sjelfve alla sina båtar, slå alla dertill erforderliga tåg och rep, samt smida ankaren. Alla slags trädkärl, som någonsin kunna behöfvas å ön, göra de sjelfve; till och med smörkärnorna å Pastoratet och i Loostreibers Gesinde (se pag. 46) äro af ett enda urhålkadt alträd konstmessigt gjorde å Runö. Kärror jemte hjul och slädar förfärdiga de sjelfve. Sina hus och qvarnar timra och uppföra de sjelfve; äfven qvarnstenarne hugga de, sedan sjelfva stenen tagits från Kurland. Då de nu äfven äro snickare och svarfvare, samt sjelfve såga sina bräder, så förfärdiga de äfven alla sina husgerådssaker, bord, stolar och sängar, såsom ock qvinnornas spinnrockar. Med få ords händighet och konstsinne sakna desse öboer således icke, emedan de ju nästan hvar och en i större och mindre grad äro: skeppsbyggmästare, repslagare, grofsmeder, klensmeder, bössmeder, timmermän, stenhuggare, murmästare, snickare, svarfvare, sågare, tunnbindare, vagnmakare, garfvare, åderlåtare, kopparslagare och hofslagare. Ibland dessa handtverkare saknar man den vigtige *sockneskräddaren;* men då nu karlarne åtagit sig bestyret att koppa, emedan inga *kopperskor* finnas, så förfärdiga deremot qvinnorna alla slags kläder, så att inga skräddare behöfvas. Men vid alla dessa slöjder och handtverk kommer dock alltid ändamålsenligheten och styrkan mera än

prydligheten i fråga; ty det egenteliga skönhetssinnet är hos karlarne nästan alldeles outveckladt.

Qvinno-slöjder.

Qvinnan deremot, sjelf det Skönas symbol, saknar lika litet å Runö som annorstädes sinne derför, ehuru det hos Runö-qvinnan ännu ligger likasom i sin linda; hvaröfver ej är skäl att undra, emedan hon ganska sällan lemnar ön, utom någon gång på en hastig resa till Rigas hamn, der hon ser föga annat än skepp och matroser, eller då hon far på flunderfiske till Kurlands stränder. Häraf händer emellertid att hon alldeles saknar tillfälle att genom bekantskap med andra orters bruk och fremmande länders konstprodukter utveckla detsamma. Största delen af den tid, hon om sommaren kan eröfra ifrån de inre hushållsbestyren och barnens eftersyn, upptages af åkerbrukets sysslor, hvilka under karlarnes bortavaro nästan ensamt åligga henne. Väl hafva icke alla karlar flyktat från ön, men de, som qvarblifvit, till större delen ålderstegne män, använda tiden till fiske, båtbyggnad och andra egenteliga karlagöromål. Qvinnorna äro derföre de, som plöja åkrarne, räfsa ängarne, bereda och beså potatoes-länderne, draga *släke* och spillningen på åkrarne och bereda dem. Sedan beså väl karlarne den färdiga jorden, men lemna åter till största delen åt qvinnorna att den skörda, att slå och berga ängarne samt tröska rågen i rian, hvars golf äfven åligger dem att dessförinnan med ny lera tillsmeta och jemna. Sålunda nödgas qvinnan å Runö sträcka sin moderliga omsorg ej blot till barnens, utan äfven till den gemensamma modrens skötsel och vård. Under allt detta glömmer hon icke fliten; ty hvar helst hon går, antingen i körslor, eller på ärenden, eller på besök, med ett ord, så ofta hon har sina händer fria, sysselsätta de sig med sticksöm. Vid dessa egenteliga qvinnoslöjder röjer sig det inneborna skönhetssinnet. De strumpor, hon stickar, prydas öfver fotknölen, uppåt smalbenet på båda sidor, med stundom rätt smakfulla zirater, stickade med hvitt å blått, eller hvitt å rödt. Dessutom stickas i mängd de ofvanföre (sid. 47) omnämnde ylletröjorna, *kamisoler,* hvilka, när eget behof blifvit fylldt, försäljas i Riga och efter storlek och finhet betalas med

1 Rub. Silfv. och derutöfver; ett nog billigt pris, helst dessa kamisoler stundom öfver hela sin yta äro prydda med symmetriskt istickade rutor och blommor, hvilket naturligtvis dock något ökar deras värde. Dessutom kunna alla qvinnor knöppla rätt vacker spets af flere slag, som blott i afseende å trådens finhet kanhända står efter, men i anseende till konstmässighet och styrka vida öfverträffar den ifrån Raumå. Dermed prydas både gamlas och ungas, till och med helt små flickors mössor eller hufvor. Rätt vackra broderingar, hvitt i hvitt, på mycket skirt tyg eller af fin sömtråd med ganska små maskor knuten not, liknande så kallad *troutrou,* utsys äfven på liten handbåge, mest af landets unga döttrar till välkomstgåfva åt landets unga svenner vid deras hemkomst ifrån den långa, besvärliga höstresan. Dessa utsydda arbeten användas sedan till de förut (pag. 30) omnämnda flerfaldiga *kåddo.* Att qvinnorna kunna spinna fint linnegarn, derom öfvertygas man lätt vid betraktandet af de subtila flundernäten (pag. 57). För öfrigt äro alla deras väfnader, både af ull och lin, grofva och ofullkomliga, men starka; hvarvid den enda omständigheten ännu torde förtjena att äfven för Finlands väfverskor omnämnas och till deras deröfver afgifvande utlåtande hemställas, att inslaget alltid å Runö tvinnas åt motsatt led emot ränningens tvinning, hvilket, enligt Runö-väfverskornas påstående, skall göra väfnaden fastare och starkare. Till karlarnes högtidsvästar, *wamsar,* väfves bredrandigt tyg, med lingarns ränning och ylle inslag, som stundom är rätt smakfullt randadt med bjerta, lifliga, men väl nuancerade färgor på mörk botten. Såsom redan är nämndt (pag. 59), tillhör skräddarehandtverket uteslutande qvinnorna, ty de förfärdiga ej blott alla sina egna och barnens, utan ock karlarnes alla kläder.

Språket.

Det språk, öboerne sig emellan och inom den husliga kretsen tala, är *Runska,* som väl låtsar vara en slags Svenska, men af en Svensk omöjligen kan förstås. Ehuru det Runska språkets hufvudstam ostridigt är en åldrig Fornsvenska, hvars närmare inflytelse på den nuvarande Runskan naturligtvis är, vid bristande

full kännedom af både den förra och den sednare, ganska svår, ja, omöjlig att uppdaga; visar sig dock det å Runö talade språket numera blott som en blandning och förbistring af flera språk, hvaraf så tydliga beståndsdelar nu skönjas i Runskan, att man tryggt kan säga, att deruti till större eller mindre del ingå: Fornsvenska, Nysvenska, Tyska, Esthniska, Finska, Lettska, Danska, Norrska, och kanske äfven Engelska. Engelsmän, hvilka någongång under förbifarten eller ock oftare vid lidet skeppsbrott nödgas uppehålla sig å ön, sägas åtminstone påstå, att Runskan eger många rent Engelska ord. Att öfolkets språk under tidernas lopp blifvit så uppspeckadt med ord ur fremmande tungomål, är lätt förklarligt, icke blott deraf, att karlarne, som resa Östersjön omkring, medföra sådana, men ännu mera deraf, att i synnerhet efter Pesten år 1710 (pag. 22) dels inflyttade nya åboer ifrån skilda orter till de då öde blefna många gårdarne och gifte sig med enkorna och döttrarne här, dels togo sig de qvarblefne enklingarne och ogifta karlarne hustrur ifrån fremmande orter. Ty af den gamla Kyrkoboken ser man, att året efter pesten, då å Runö-landet 17 bröllop firades (i mannaminnet det största antal på ett år), brudarne togos ifrån: Riga, Arensburg, Pernau, Kurland, Dagö, Abroko på Ösel, Werpel i Liffland, Skåne och Westergöthland. Men redan före pesten synes mycket fremmande folk hafva ifrån särskilda orter inflyttat, t. ex. ifrån den lilla, 6 mil från Runö i N. O. belägna ön *Kihn,* såsom ock ifrån Dorpat. Äfven en Finne, *Abraham Simonsson Kiälman,* född i Wirmå Socken, blef, efter att hafva tjent hos Landshöfdingen på Ösel (hvars namn, tyvärr! förtiges) den 17 Nov. 1707 sammanvigd med en bonde-enka å Runö och bosatte sig å ön. Men utom allt detta tyckes denna ö uti äldre tider hafva varit en asyl för hvarjehanda flyktingar, hvilka dels under krigsoroligheterna här sökte och funno fristad, dels rymde ifrån sina herrskaper, för att under lifegenskaps-perioden antingen undgå förtryck och svår behandlig eller ock rekryteringarne, och hvilka nästan alltid af de frie Runöbönderne synas hafva blifvit skyddade och undandolde, såsom af den gamla Kyrkoboken kan inhemtas. Allt detta tillsammanstaget torde, i förening med öns

från verlden afskilda läge, icke litet hafva bidragit till det nuvarande Runö-språkets egna skaplynne.

Ehuru få och ytliga de iakttagelser äro, som rörande den närmare beskaffenheten af detta språk kunnat inom den korta tiden af ett enda år göras af Pastor å Runö, för hvilken svårigheten att sådana samla betydeligen äfven derigenom ökades, att öboerne, för att blifva hvar och en i sin angelägenhet förstådd, alltid nödgades med *Pastooren* tala — icke *Runska,* icke heller *Svenska,* men — dock ett språk, som bär den tydligaste stämpel af en, om man så må säga, urgammal *Bibel-Svenska;* så må åt dessa torftiga anmärkningar dock här unnas en plats, på det Läsaren icke må helt och hållet sakna helst något slags begrepp om Runskans egendomliga art. Dessa anmärkningar röra egenteligen blott uttalet af åtskilliga vokal-ljud samt lånet af ord ur andra språk, och desammas Runska förvridning, jemte åtskilliga föråldrade talesätt. Man vänte sig således ej någon grammatik eller analys af språket.

Vokal-ljud.

Hvad som genast såsom anmärkningsvärdt anslår ett Svenskt öra, som hör Runöfolket tala, är att de framför vokalen *a* i Runskan alltid ställa ett tydligt, rundt *o* (icke *å*), t. ex. *boand* band, *hoand* hand, *noatt* natt, *soand* sand, *fädernesloand* fädernesland, o. s. v.

Likaledes ställes alltid framför *å*-ljudet ett helt korrt *u*, eller rättare det Franska *ou,* som är lika med det Finska *u* uti ordet puukko, putro. Sålunda säger Runöbon alltid *förstuå* förstå, *buât* båt, *suâ* så (Lat. ita; uppå 13 och 1400 talet skrefvo äfven Svenskarne detta adverbium sålunda: *swa* och *sua, Örnsk. Diplomat.,* och uti 1608 års Landslagh står öfver allt *swâ,* hvaruti det dubbla *w* alltid uttalades som *u,* såsom *hws* (hus) med flera bevisar.), *kuâmm* kom! o. s. v.

Såsom mera ovanliga diphtong-ljud anmärkes *uö,* t. ex. *ruök* rök, *truöska* tröska (imperf. *trask* tröskade); detta *u* ställes dock ej framför alla *ö*-ljud, t. ex. *böking* böckling. Diphtongen *ui* förekommer i *huit* hvit.

Ibland triphtonger anmärkes *ieä,* t. ex. *hieän* hit, här och dit.

Råbråkade Svenska ord.

Qvast heter *qväst;* ämbare *ämmade;* dörr *dårm;* dörren *dårmen;* bort *butt,* t. ex. gå bort! *guå butt!;* hål *kluga* (glugg); icke l. intet *änte;* ja *ija;* ut (Lat. ex) *utter;* räfsa *räpsa;* snö *schnjo (o* icke *ö);* uppå l. på *upa;* hvilobädd *stääle* (ställe); sönder *sundir* (i Landz L. *sunder);* veta *vita* (som dock är gammal Svenska och återfinnes i *vitterligit);* hvit *huit;* väg *vej;* rep *reip;* eld *äil;* rök *ruök;* pärtved l. stickved *pärkved;* skrinna *skilla (sk* icke som *sch);* böckling *böking;* hem *heim;* ankare *akkare,* t. ex. *hurra akkare utter* lyfta ankare, o. s. v.

Lån utur fremmande språk.

Med Svensk flexion nyttjas många rent Finska ord, hvilka man naturligtvis upptagit ur Esthniskan, som här och öfverallt i Östersjö-provinserne kallas, till och med i tryck, *Undeutsch.* Ibland sådana anmärkas t. ex. *sukka,* plur. *-or* (Esthn. *suk,* genit. *sukka*) strumpa; *nurkka* (Esthn. *nurk)* vrå; *arvata* (Esthn. infinit. *arvama)* mena, värdera; *ja arvatar, tu arvatar,* m. m., jag, du menar; *naskal* syl; *häda* (Fenn. *hätä)* brådska; *tynnon* plur. *tynnåla* (Esthn. *tynder,* genit. *-dri,* Germ. *Tonne)* åtting, m. fl.

Ifrån Tyskan hafva många ord blifvit lånade, t. ex. *mein* min; *wamms* väst; *kamisol* tröja; *kuu* pl. *kuuna* ko, korna; *sleht* (Germ. *schlecht)* dålig, elak, illa; *langsamt* långsamt; *fixt* fort; *stecka* (Germ. *stecken)* sticka; *ja stecker* jag sticker; *steckt* stucken, m. fl.

Såsom exempel på rent Engelska ord må anföras: *främm* (Engl. *from)* ifrån; *hårs,* plur. *hårso* häst, hästar, hvilket sistnämnde ord likväl äfven är en ännu bruklig Svensk provinsialism. Flere andra Engelska ord torde dessutom finnas, i synnerhet sådana, som höra till skepps- och båtväsendet.

Danska är det å Runö allmänt nyttjade ordet: *kåna* plur. *kånu* qvinna, qvinnor.

Ifrån Norrskan har man ännu qvar ordet: *ett menniske;* likväl säges äfven *en menniska,* uti hvilka båda ord *sk* uttalas enligt dessa bokstäfvers egenteliga ljud och icke som *sch.*

Äkta Runska ord.

Till denna klass torde kunna med rätta föras de ord, hvilkas radix är antingen alldeles otillgänglig eller ifrån hvilken det här-

ledda ordet högst betydligt vanslägtats. Såsom exempel må anföras: *petsikas* vacker, adv. *petsikast* vackert, nätt; *kooda* tour; *hieän* hit, här; *hieän-hieän* härifrån dit l. derifrån dit (kanske af Svenska *hän?)*; *hieän boon* på denna sida; *skina* slipträd *(sk* uttal. icke som *sch)*; *gista* straxt *(g* icke som *j)*; *gilta* svin *(g* icke som *j)*; *kling* smör; *piila* plur. *piilo* anka, -or; *tiffla* plur. *tifflo* potatoes (kanske af *Kartoffel?)*; *meissa* plur. *meisso* notpåse; *spiika* plur. *spiiko* bod, -ar, visthns; *hiiskap* hushåll; *slääke* tång, sjögräs; *kåad* kåda; *krascha* kryssa; *gaal* gammal; *ars* skepps- l. båtaktern; *hurra* lyfta, t. ex. *hurra akkare utter* lyfta ankare; *bräkande* bristande, som icke fyller; *wärsiin!* interj. svarande emot: godtår! eller skål! då man dricker hvarannan till; *Kåald-vagn* Carlavagnen; *Armstaan* Orions-konstellation; *fyrstiln* vintergatan; *nanna* mamma; *dadda* (Fenn. *taata)* pappa; *faan* fader; *min faan* min far; *Gees* (Fenn. *Kies?)* Jesus *(G* icke som *J)*; *uâm Gees änte jälpär, suâ* — om Jesus icke hjelper, så —; *bäda* (af bedja?) läsa.

Oegenteliga uttryck af vanliga Svenska ord förekomma äfven, t. ex *hos* i st. f. *till,* såsom: *ja guår nu hos andra* jag går nu till de andra; *skria* betyder alltid gråta; *itande* l. *ätande* nyttjas i st. f. mat; *skiorta* betyder särk, *särk* deremot kjortel och skjorta; *glamma* betyder alltid blott säga, tala.

Nästan i alla ord förändras de Svenska ordens qvantitet, t. ex. *giva (g* icke som *j)* gifva; *hava* hafva; *läsa* läsa; *laga* laga, såsom: *ha tu laga itande uât grisana?* m. fl.

Archaismer.

Att Archaismer måste förekomma uti Runskan i stor mängd är klart, emedan hon egenteligen helt och hållet är en sådan. Att en slags urgammal Bibel-Svenska är likasom grunden deri, har redan blifvit nämndt, till bevis hvarpå blott några få exempel må anföras: alla, både unge och gamle, barn och föräldrar, benämna hvarandra: *tu* du. Af den gamla Kyrkoboken synes, att Runöfolket fordom äfven nämnt sin Pastor *tu*, hvilket numera är i det närmaste aflagdt, då i dess ställe *Pastoorn* mycket långsamt uttalas. Detta *duande* påminner om Dalarne i Sverige, der åtminstone i äldre tider denna plägsed varit allmän. I st. f. det

säges alltid *thet; till giörande* i st. f. att göra; *sundir* i st. f. sönder; *ära* i st. f. äro (Landz L. *ära* l. *äru); till levandes* i st. f. att lefva; *i finnandes* i st. f. att finna; *aff* i st. f. af; *g* och *sk* alltid såsom sådana; *ängin* i st. f. ingen (Landz L. *engin); änte* i st. f. intet (Landz L. *enkte); suå* i st. f. så (Landz L. *swå),* o. s. v. — Hit bör ock räknas den plurala ändelsen på *o,* såsom *hårso, tifflo, piilo,* samt uti några ord äfven på *a,* t. ex. *råk* plur. *råka* stack, -ar; *tynnon* plur. *tynnåla* (Esthn. *tynder,* genit. *tyndri;* Germ. *Tonne)* liten tunna, åtting. Denna plurala ändelse på *a* förekommer äfven i LandzLaghen, t. ex. *Borgamestara, Manna,* o. s. v.

Egenheter och uttal.

Såsom en anmärkningsvärd egenhet i Runskan anföres slutligen fullkomlig brist på femininum, i det *han* öfver allt nyttjas, hvarest den nuvarande Svenskan fordrar *hon;* Runöbon säger t. ex. *min syster, han kuåmmer; min dåter, han lagar; min nanna, han glamma suå* min mamma, hon sade så. Lovisa heter *Låise;* Matts *Måtscha;* Hans *Hansa,* o. s. v. Alla *s*-ljud uttalas mycket lent, såsom Ryska bokstafven *Semlå.* De unga, giftvuxna flickorna hafva ett högst behagligt uttal, med en accentuation på orden, som liknar mycket Svenskarnes. De äldre qvinnornas uttal är sträfvare, kortare, icke så melodiöst. Karlarne, ifrån ungdomen vane att öfverrösta vågor och storm, tala ganska högt, och är deras uttal en djup, fulltonig tenor eller bass. Skorrning eller läspning förspörjes alldeles icke.

Huruvida öboerne nyttja svordomar eller icke, är svårt för Pastor att säga, som sådana icke hört och kanske icke heller får höra. Uraktlåtenheten af forskningen derefter förblifver emedlertid alltid hans oförlåtliga fel.

Ganska få qvinnor kunna tala dräglig Svenska; föröfrigt förstås knapt detta språk af det yngre folket, och barnen begripa det platt icke. Man kan häraf lätt finna, hvilka otroliga svårigheter en Pastor å Runö har att öfvervinna, som önskar att det Ord, han förkunnar, måtte fattas och begripas. Uti Skriftskolan vinnes den bedröfliga erfarenheten, att de fleste af barnen högst ofullkomligt förstå det på Svenska skrefna Salighetens Ord, ehuru

de läsa det väl i bok och väl utantill. De förståndigare ibland allmogen beklaga sig sjelfve deröfver. Det enda möjliga sätt att göra de så enkla Religions-sanningarne för dem begripliga är, att låta barnen vid tidig ungdom flitigt gå hos sig i skola och derunder icke tröttna vid ett idkeligt upprepande af desamma, de enklaste saker. Ty då på ön icke finnes någon Sockne-skola, och en sådan härstädes veterligen icke heller funnits allt sedan år 1692, då den gamla Kyrkoboken sednast förmäler om en Skolmästare å Runö vid namn *Lexlius;* så är nu Pastor skyldig att äfven vara Sockne-skolmästare [7]). År 1697 beslöts väl i Socknestämman, att Klockaren *Evert Peterson Hohlinger,* som då tillsattes, skulle *"emot skälig betalning flitigt drifva barnaläran."* Men huru länge de följande Klockarene dermed fortfarit, är osäkert. Emellertid berättigar intet Visitations-protokoll i sednare tider Pastor att hvälfva denna börda på Klockaren, som till följe af denna sin ledighet använder och behöfver använda söcknedagarne till skälskytte m. m. Men hvad barnen genom Pastors oförtrutna möda kunna lära, det förlora och glömma de, tyvärr! åter lätt, då uti föräldrahuset icke ett enda ärligt Svenskt ord blir nämndt. Till beröm för folket i allmänhet får likväl icke med tystnad förbigås, att alla läsa väl i bok och sysselsätta sig ofta dermed, samt att i synnerhet mormödrarna och mödrarna gifva sig mycken möda, att lära barnen allt hvad de sjefva kunna, låta dem läsa i Bibeln och Psalmboken och att så väl qvinnor som karlar flitigt bivista Gudstjensten samt tillhålla äfven ungdomen och barnen dertill. Friskt mod! bör derföre i synnerhet en Runö-Pastor säga, i förtröstan på Honom, som växten gifver, då man plantar och vattnar.

Klädedrägt.

För karlar.

Om den hvita drägt karlarne nyttja under skälfångsten om vintern på isen, är ofvanföre (pag. 52) nämndt. Nu några ord

[7]) Alldeles ogrundadt är följakteligen *I. G. Kohls* uppgift sid. 216: *"Sie haben auch Schulen auf ihrer Insel, in denen ihre Kinder schwedisch lesen und schreiben lernen."* För det närvarande kan blott en enda mansperson, neml. Klockaren, och några få gossar skrifva och läsa skrifvet.

om deras hvardags- och högtidsdrägt. Om den förra är icke mycket att säga. Den består vanligast af grå vadmalströja med vanliga, antingen knä- eller långbyxor, stundom af samma slag som tröjan, stundom af ofärgadt lärft. Deröfver bära de en Mekko, *kjool* (kj icke som *tj*), af grått, stundom äfven, ehuru ganska sällan, af brunt vadmal, som hos Estherne i allmänhet är vanligast. Öfver höfterne omslutes denna *kjool* med ett vanligt knifbälte af läder, hvarvid knifven sällan saknas. Högtidsdrägten är till möjligaste likhet tillskuren och formad efter ett i Kyrkan befinteligt porträtt i *Lebensgrösse* af *Hertig Wilhelm i Liffland, Kurland och Semgallen,* hvarom nedanföre (Kap. 6. Kyrkan). I enlighet med denna modell, hvilken de påstå sig i mannaminnet troget hafva följt, bestå ännu i dag deras högtidskläder uti en jemnt öfver höfterna räckande tröja med ganska låg ståndkrage och helt korta skörten. Tröjan, gjord af ljusgrått vadmal, är försedd med en enda rad svarta hornknappar. Knapphålen, som ligga tätt intill hvarandra, äro kantade eller sydda med svart tråd och denna knapphålsrad ligger emellan tvänne uppifrån nedåt gående blå eller svarta isydda lister. Benkläderne, af samma tyg, äro ofvantill mycket vida, likväl oveckade, liknande säckar, vidt utstående och å yttre sidorna bågformigt sneddade nedåt, samt sluta sig öppna straxt nedanom knäet. Innanför dessa nyttjas knäbyxor af linne. Strumporna äro grå, prydda öfver fotknölarne med hvita istickade zirater, som stiga upp om smalbenens yttre och inre sida. När dertill komma svarta skor, hvilka, i likhet med Hertig Wilhelms, fordom äfven voro försedda med stora spännen, eller ända upp till knäna gående stöflar, som likväl blott några äldre karlar pläga nyttja[8]); — halsduk, vanligen af blått och hvitt kartun, alltid smalknuten, under hvilken kragen af en skjorta, *särk,* framsticker, som särdeles den varma årstiden, då tröjan till och med i samqväm plägar afdragas, alltid befinnes vara hvit, men stundom äfven ganska fin; — ytterligare en rundkullad, låg, svart hatt med breda skyggen och spänne, samt öfver allt detta en, något nedom knäna räckande,

[8]) Origtigt säger derföre åter *Kohl,* sid. 215: *"Die Männer tragen durchweg Stiefel."*

grå, öppen kappa eller rock med låg krage och vida ärmar, eller, i stället för denna sommarmantel, om vintern en lika lång, hvit fårskinnspäls; — så har man Runö-bonden i sin fulla galadrägt.

För qvinnor.

Om qvinnornas klädsel är äfven här, hvarest för öfrigt enkelheten råder, likväl mer att säga. Hvardagsdrägten är en mörk, nästan svart sars-kjortel, äfven *särk* kallad, och dertill vanligast en blå, stickad ylletröja, *kamisol,* som räcker upp till halsgropen, gömmer halsduken både kring skuldrorna och bröstet och sluter öfver allt tätt intill kroppen. Om vintern bära de deröfver en fårskinnspäls-tröja. De äldre qvinnorna betäcka om vintern hufvudet med en tätt åtsittande, stoppad och med spets garnerad mössa af vanligen mörkblått eller ock svart tyg, men om sommaren och vid blid väderlek om vintern med en lärftshufva, liknande fullkomligt damernas nattmössor, och likaledes kantad med spets. De yngre qvinnorna och äfven flickorna af alla åldrar bära både vinter och sommar i hvardagslag sistnämnda hufva. Öfver denna hufvudbetäckning knytes alltid en hvit halsduk, så ofta de gå på utarbete eller i byn. I hvardagslag nyttjas alltid blå strumpor, öfver hvilka hvita halfstrumpor dragas, som ofvantill i mynningen äro prydda med istickade blå figurer. Skorna, förfärdigade af ogarfvadt skälskinn med håriga sidan utåt, på samma sätt, som karlarnes *skrävlingar,* fästas såsom dessa och kallas äfven så, om de ock icke alltid göras af egenteliga bakfenorna å skälen, utan äfven af skinnets jemna yta. Till högtiderna läggas dessa fula *skrävlingar* å sido. Blå eller röda ullstrumpor, prydda öfver fotknölarne långt uppåt smalbenet med de omnämnde ziraterna (pag. 60), dragas uppå och fotbladen gömmas uti ett slags sandaler, gjorda som *skrävlingarna,* men af gulbrunt, garfvadt skälskinn, liknande sämisk. Dessa fastbindas med mjellhvita yllesnodder korsvis öfver vristen och sedan i flera hvarf omkring smalbenen, till ungefär en rundelig tums höjd. Kjorteln, vanligen nedantill kantad med en smal begärning af rödt eller blått tyg, är i allmänhet af mycket mörkt, nästan svart ylletyg, icke synnerligen vid, men veckad uppifrån ända ned i jemna, styfva veck

af en half tums djuplek, och så kort, att de omvirade smalbenen fullkomligen synas. Då man ser kjortelns regelbundna, jemna veck, liknande dem å ett stärkt halskrås, och icke kan undgå att fråga, huru de åstadkommits, erhåller man upplysning om följande högst enkla sätt att dem bilda. Kjorteln doppas i sjudande vatten, vikes med fingrarne uti förenämnda, jemna veck uppifrån ända ned och lägges sedan, så våt och het hon är, emellan tvänne bräder under tyngd af stenar samt prässas sålunda tills hon torkat, hvarigenom hon bibehållar sina veck, som sålunda styfnat. De löpa longitudinärt omkring hela kjorteln, med undantag af ungefärligen en alns bredd framtill. Alldeles dylika och förmodeligen äfven på samma sätt veckade och likfärgade kjortlar bära Dalkullorna i Mora och Rättvik än i dag. Månne icke då denna, också ännu å Runö bibehållna, kjortel tyder på Dalarnes hembyggd äfven för Runö folk? Till förenämnde kjortel får nu icke glömmas ett förkläde af brokigt, helst blått och hvitt kartun, som skyler den oveckade delen af kjortelns framsida. Tröjan, som icke synes, emedan en krithvit ylleshawl betäcker henne, utgöres om vintern af en *kamisol*, som vid högtidliga tillfällen vanligen är ofärgad. Om sommaren, då värmen förbjuder att nyttja de varma yllekamisolerna, gå, i synnerhet de yngre qvinnorna och flickorna, klädda i vanligen röda kamlotts-lifstycken, framtill fastsnörda, baktill försedda med korta skörten och utan ärmar; men de bristande lifstycks-ärmarne ersättas af hvita, rena lintygsärmar, precist gjorda, som manfolkets skjortärmar hos Finnarne; hvarföre och detta lintyg heter och bör heta *skjorta*. Den nämnda ylleshawlen, som alltid nyttjas, om somrarne enkel, men om vintrarne dubbel, bära alla qvinnor, gamla och unga, äfven de små flickorna, på lika, men högst eget sätt. Ingen snibb synes baktill, utan shawlen sluter tätt till veka lifvet och betäcker äfven båda armarne, sålunda nemligen, att den vänstra armen ligger underst, närmast lifvet, och den högra ofvanpå, båda så insvepta, att halsen ända upp till haken, bröstet, armarne och armbågarne ligga förvarade i den mjuka, varma dukens sköte. Högtids-hufvudbonaden är rätt vacker. Vid högtidligare tillfällen, såsom under Gudstjensterna och vid gästabuden, bära alla ogifta qvinnor,

äldre och yngre till och med barn, både sommar och vinter, små, tätt åtsittande, något stoppade mössor, mest af blått och hvitt kartun, hvilka ofvantill på kullen äro kranslikt ombundna med ett sidenband af olika, brokig färg och af ungefär en dryg tums bredd, samt omkring kanterna, der de sluta till ansigtet, garnerade med vacker spets. De gifta qvinnorna deremot hafva väl ock en stoppad kartunsmössa, men af mörk färg och icke tätt åtsittande; utan hon höjer sig majestätligt i nära likhet med kammen på en hjelm. Denna hjelm-mössa, som äfven är garnerad med spets och likasom flickornas slutar tätt till pannan vid hårfästet, är alltid betäckt med en löst öfverknuten hvit duk, som öfverst, men blott på midten, är något stärkt och bruten i långa, raka veck, hvilka ifrån mössans höjd uti ordnadt skick nedfalla ända till garneringen, och sålunda betäcka äfven framsidan af mössan. Hvarken snibben eller ändarne af denna hufvud-duk äro synliga, utan de inneslutas och gömmas uti den redan vidlyftigt omtalade yllesshawlen, som sluter tätt till nacken och halsen. Både hufvudduken, såsom och shawlen, bära de äldre qvinnorna äfven vid gästabud, men flickorna nedfälla då den sednare öfver axlarne, då ögat öfverraskas af förut icke anade behag, hvilka den tätt åtdragna shawlen afundsjukt dolde. Flere rader af pärlor, större och smärre, guldfärgade och blå, mest dock hvita, så kallade vaxpärlor (en prydnad som både unga och gamla älska att bära) framskymta nu emellan de, naturligtvis för detta ändamål, litet öppna lemnade många halsdukarne, af hvilka den öfversta alltid är hvit, de öfriga kulörta silkesdukar, och den understa, som åter är hvit, fjettrad på bröstet 1 à 2 tum nedanom halsgropen med silfverbrisk, eller ock någon gång med en spännelik, rund dekoration af bernsten, som öboerne, under sina fiskarefärder, stundom hitta uppå stränderna af Kurland [9]). — Kommer nu till denna kostym ett vackert ansigte, som icke är sällsynt, emedan till och med verkeliga skönheter finnas å Runö [1]), så kan man icke neka, att de ega både smak, skönhet och oskuldsfullt behag.

---

[9]) Vid stränderna af Runö finnes icke bernsten, ehuru *I. G. Kohl,* sid. 203, sådant påstår.

[1]) Origtigt förmäler ytterligare samme *Kohl,* sid 245: *"Alle sind durchweg*

Sedlighet.

Emedan *"die Weltgeschichte ist das Weltgericht,"* såsom Schiller säger, så må äfven nu, vid bedömande af sedlighetens stigande eller sjunkande i Runö lilla verld, dess gamla Kyrkobok fälla utslag. Denna bok, snart en tvåhundraårig röst ur fordomtid, omtalar å flere ställen åtskilliga då gängse laster och skedda förbrytelser; men som några sådana nu mera icke ega rum, synes ju sedligheten hos Runö-folket i sednare tider hafva förbättrats och har verkeligen framskridit, så framt man icke ville påstå, att det onda äfven här, som annorstädes, i bredd med tidehvarfvets öfriga framsteg, blott lärt att dölja sig under skrymteriets och försigtighetens täckmantel, hvaröfver domen tillkommer Honom, för hvilken hjertat är en uppslagen bok. — Emedlertid kan med säkerhet yrkas, att många förut här gängse vidskepelser, såsom tron på trolldom och besvärjelsers botande kraft o. d., helt och hållet rymt fältet för sundare åsigter. Ty ehuru öfolket ännu i dag vid ganska många arbeten och förrättningar, såsom trädfällning, plöjning, fårklippning m. fl., noga iakttaga de månskiften, som för hvarje arbete anses vara det tjenligaste; kunna dessa försigtighetsmått icke med skäl kallas vidskepelser, alldenstund de hvila på säkra erfarenhetsrön, hvilka ytterst grunda sig på och bero af hemliga, ehuru ännu i det hela outrönta naturkrafter, som sättas i verksamhet af den inflytelse, denna oskiljaktiga drabant öfver allt ses utöfva, i synnerhet på jordens organiska djur- och växt-lif.

I fordna tider hafva Runöbönderne med flere af sina Pastorer lefvat uti en högst obehaglig spänning och strid, som stundom

---

blond von Haar, und es giebt auf der ganzen Insel durchaus keine Brünetten." Å Runö finnas ganska många samt till och med några rätt vackra brünetter, ibland hvilka företrädesvis må nämnas tvänne döttrar till *Matts Bisa, Åppersman* åren 1840—1843, en klok, förslagen, erfaren, redlig och aktad man. Skönheterna der höra till cendreernas klass, ibland hvilka må, såsom verkeligen sällsynt skönhet, nämnas *Låise Jåns,* om 18 år, dotter till *Jacob Jåns,* äldsta ledamot uti Runö Sockenrätt åren 1840—1843; — en man lika rättskaffens, behjertad, förståndig och aktad, som skön i sin jättelika Apollo-statur.

urartade ej blott till hat och hot, utan äfven till förföljelser och uppenbara våldsamheter. Anmärkningsvärdt härvid är, att uti gamla Kyrkoboken intet spår till något sådant företer sig förr än sedan ön en tid lydt under Rysk spira. Orsaken härtill måste naturligtvis sökas blott deruti, att öboerne, sedan det politiska sambandet med moderlandet var slitet, nu mera nödgades ifrån Östersjö-provinserna emottaga Pastorer, hvilkas språk och kanske äfven öfriga bildningsart, såsom olika deras gamla Svenska Pastorers språk och hemlands vanor, väckte hos öboerne så mycket mera ovilja, som äfven många af desse Tyske Pastorer tyckas hafva misstagit sig om rätta sättet att tillvinna sig de förres förtroende och kärlek, hvars afsaknad sedan hos Pastorerne sjelfva väckte obelåtenhet, vantrefnad och till och med ovilja för det obildade, envisa folk, ibland hvilka de sågo sig tvungne att, skilde från hela verlden, framlefva sina ensliga, ängsliga dagar. Höllos under sådana förhållanden äfven Gudstjensterne på Tyska språket, hvilket nu mera är svårt att afgöra, men som icke synes vara otroligt, då äfven Kyrkobokens annotationer äro på Tyska skrefna, så tyckes detta skenbara sedeförfall helt naturligt kunna ur förenämnde missförhållanden härledas. Men den råhet, som så ofta då varseblifves hafva egt rum ibland folket, och hvaraf så många obehagliga uppträden alstrades emellan Pastor och församlingen, har i sednare tider och sedan de åter erhöllo Svenskar eller Finnar till Pastorer, fullkomligen försvunnit, så att säkerligen ingen nu eller framdeles mera torde kunna få billig anledning att utbrista så, som Pastor *Andr. Anth. Kroll* år 1735: *"der Herr Jesus "erbarme sich des allhie seyenden Predigers, der mit solchem höllischen "Viehe zu thun haben muss!"* Likväl måste alltid, äfven under det mest fredliga förhållande, Pastor å Runö, mer än någon annor städes, blifva utsatt för många obehagligheter, härrörande af den vidsträckta och i allt ingripande befattning, hvari hans inflytelse, råd och domslut, ej mindre som egentelig själasörjare än ock som polismästare och domare, ofta nog påkallas. Men oaktadt Pastor, i förenämnde sin dubbla egenskap af Gutsverwaltung och själasörjare, visserligen ännu oupphörligt har mycket att till rätta ställa (som väl klarligen bevisar, att det onda äfven å Runö fun-

nit bördig jordmån); — kan man dock ej medgifva, än mindre på billiga grunder påstå, att några synnerliga laster här nu äro rådande.

Såsom bevis för detta påstående må nu till närmare skärskådande och ompröfning framställas förhållandet å Runö, i hvad det angår de två öfverallt i Norden allmännast gängse lasterne: fylleri och otukt. Svårare brott, såsom mord och stöld, äro nti Runö-annaler okände. Ty ehuru förenämnde Pastor Kroll blef å ön *ihjälskuten*, var likväl banemannen ingen Runöbo, utan hans egen måg, en välboren Fändrick och konstförfaren *Chirurgus Gottfried von Gilsen*. Då föröfrigt krönikan icke med ett ord nämner, huruvida händelsen skedde afsigtligt eller af våda, och man af det nära slägtskapsförhållandet emellan måg och svärfar vore böjd att antaga det sednare fallet, är man nästan berättigad att förneka tillvaron af någonsin utöfvad mordgerning ibland Runö fredligt sinnade folk. Egentelig stöld är här äfven fullkomligen ohörd, om man undantager, att en eller annan, likasom af ärfd och häfdvunnen vana, tillegnar sig någon gång en småsak, den vågorna likasom sjelfmante uppkastat på stranden, såsom vid frågan om strandningar (pag. 19) nämndt är. Då för öfrigt hvar och en eger sjelf sina nödtorftiga lefnadsbehof, uppstår icke heller frestelsen att tillegna sig en annans tillhörighet, till följe hvaraf äfven misstroendet tyckes vara förvist ifrån ön. Under tröskningstiden t. ex., då säden ganska ofta ligger antingen okastad eller ouppmätt på rians eller logens golf öfver en och stundom flere nätter, till dess en för sädens *tuulande* (pag 41) erforderlig vind uppblåser, blifver alldrig fråga om att förse dörrarne ens med utanlås, ty *ärligheten* är Runö-landets *Magnus Ladulås*.

Alla hafva här rättighet att hela året om bränna bränvin till husbehof, men det oaktadt, eller kanske rättare just derföre, är begäret derefter här mindre rådande än på många andra orter, hvarest bränningstiden är inskränkt. I äldre tider, då Runöboerne troligen saknade denna rättighet, emedan, enligt Kyrkobokens intygande, bränvin ifrån Kurland i mängd infördes, synes denna vara hafva åstadkommit mycken villervalla och oordning; nu deremot, då de sjelfve bereda sig densamma till husbehof och till

nyttjande vid deras högst besvärliga lefnadsyrke, åstadkommes ganska sällan någon oordning genom öfverdrifvet bruk deraf. Ehuru således alla, både karlar och qvinnor, nyttja bränvin (sålunda, att de förra supa eller rättare sagdt äta det, tuggande bröd före, under och på supen, samt de sednare dermed blott fukta läpparne, men det oaktadt alldrig vägra att emottaga denna enda undfägnad som brukas å ön), — kan man likväl icke med skäl påstå, att fyllerilasten här är herrskande, om ock ibland par hundrade karlar två eller tre gubbar, mer än höfves, älskade denna vara, samt någon gång vid lustigt gelag en eller annan yngling till tadelvärd grad deraf upplifvades.

Äfven hvad angår den andra lasten, otukten, som oftast ur den förra härflyter, har man fullt skäl att påstå densamma nästan helt och hållet hafva upphört, i fall man kunde säga att den ens någonsin herrskat å Runö. Ty, enligt Kyrkoböckernas intygande, hafva, under en tiderymd af 200 år, blott 15 oäkta barn blifvit födda å ön, hvilkas fäder och mödrar till största delen uppgifvas varit ifrån andra orter. Runö har således varit en asyl äfven för — barnaföderskor! — I sednare tider, då den öfriga verlden, allraminst i detta afseende, behöfver Runö låga tjell till sin fristad, den hon finner sig vida trefligare öppnad i städernas palatslika accouchements-inrättningar, hafva äfven dylika fall blifvit alldeles ohörda. Oäkta barns födsel ibland det egenteliga Runöfolket har, tvärt emot förhållandet i den öfriga verlden, i sednare tider alldeles försvunnit ur Kyrkoboken och skall sannolikt icke heller i framtiden ofta der blifva antecknad; emedan det patriarkaliska lefnadssättet å ön icke blott icke lägger hinder i vägen för äktenskap, utan tvärtom befordrar desamma, då den gemensamma familjen, för hvars bästa alla arbeta, just derigenom erhåller ny arbetsstyrka, att unga personer, som fattat tycke för hvarandra, icke se sig på något sätt hindrade, att genom äktenskapets lagliga band förenas.

I äldre tider finnas flere förbud och socknestämmo-beslut anförde i Kyrkoboken, till förekommande af det för sedligheten så menliga rännandet af ungdomen om nätterne, men om ock detta ännu icke upphört, eller ens kan helt och hållet förebyggas, oak-

tadt den strängaste tillsyn, uti en så talrik och så belägen by som denna; hafva likväl derigenom nu inga sådana oordningar, som fordom, veterligen egt rum.

Sqvaller och förtal samt i synnerhet en öfverdrifven nyfikenhet, denna den rå och obildade qvinnans enda utväg att tillfredsställa sitt naturliga nyhetsbegär, som, om någonstädes, i synnerhet å denna ifrån den öfriga verlden afstängda ö, kunde anses ursägtligt, om ock icke tillbörligt, befinnas äfven ännu i hög grad vara gängse här; likväl åstadkomma icke heller dessa tadelvärda lyten nu mera sådana oredor, som fordom derigenom synas hafva uppstått.

Strid och oenighet emellan hjonelag, som i äldre tider synas ofta hafva stört det husliga lugnet, blifva i sednare tider mer och mer sällsporda i den gamla Kyrkoboken samt ega för närvarande veterligen icke rum. För öfrigt finnas likväl äfven ännu några, ehuru ganska få familjer, ur hvilka endrägtens frid försvunnit, bortjagad af egennyttans allt söndrande interessen. Men utbrotten af trätsjuka, afund, förtal och hat ega dock icke numera den stämpel af vild råhet, som i äldre tider nog ofta visade sig.

Tidsfördrif och nöjen.

Men lemnom dessa sorgliga ämnen, och låtom oss se hvarmed ungdomen roar sig och fördrifver tiden, som äfven här synes vara en börda.

Barnens lekar.

Ehuru barnens lekar egenteligen icke kunna komma under namn af tidsfördrif, alldenstund de äro deras arbete och oförtrutna sysselsättning, må likväl något ordas äfven om dem. Det är redan i förbigående nämndt (pag. 26), att gossarne och jemte dem stundom de små flickorna om vintern åka och skrinna, men blott med kälke, ty skridskolöpande känna de ej. Ibland deras öfriga vinterlekar förtjenar blott en att nämnas, som består deruti, att de med en liten båtshake eller pilbåge mätta och träffa på ett isstycke eller en spåna, som finnes fastfrusen vid bydammarnes yta. Detta nöje och tidsfördrif kalla de att skjuta *Gruåkåla*, ett bevis hvarpå

redan gossens håg leker. Höst och vår, då dammarne uti och omkring byn äro vattenfyllda, sysselsätta sig gossarne med att deri låta sina små skepp och båtar segla, tacklade på skilda sätt, såsom briggar, Runö- eller ock Kurlands-båtar, hvilka sednare hafva sina segel annorlunda ställde än seden är å Runö. De små farkosterne få nu göra sina färder emellan några i vattnet liggande stenhögar, kallade efter orter, hvilkas namn barnen så ofta höra nämnas, såsom Riga, Arensburg, Pernau o. s. v.; till och med sjelfva Runö förekommer uti dessa barnhaf. Sålunda utvecklas emedlertid redan tidigt organet för lokalförhållanden, och sinnet väckes för seglatsens behag. Sommarlekarne utgöras af gossars vanliga tidsfördrif: uppsökande af fogelbon, bollkastning, kastning med trissa, ett slags kägelspel m. m. De äldre gossarnes käraste och äfven nyttiga nöje är målskjutning, hvarmed i synnerhet om söndags-eftermiddagarne hela året om fortfares, då ett oupphörligt piff-paff höres ifrån skogen.

Ungdomens nöjen.

Då fråga nu blir om ungdomens tidsfördrif, måste i främsta rummet ställas dansen, deras käraste nöje. Ungdomen å Runö dansar icke blott under vintermånaderne, i synnerhet Julhelgen, utan äfven ofta om söndags-eftermiddagarne under sommaren. Vid bröllop anställes alltid dans, i fall sådant icke uttryckeligen förbjudes. Derpå finnes i den gamla Kyrkoboken ett enda exempel, då Pastor *Joh. Nicol. Reuter* 1740 förbjöd dans vid bröllop, men i dess ställe sjelf med fru och barn roade de församlade bröllopsgästerne med afsjungandet af harmoniska sånger, samt dermed, att han berättade för dem åtskilligt ur Bibliska Historien. Detta så berömvärda, ehuru för Pastor besvärliga sätt att roa och sysselsätta en församlad bröllopsskara har under tidernas lopp helt och hållet uraktlåtits och råkat i glömska. Likväl pläga de äfven ännu alltid fråga sin Pastor, då han bivistar deras bröllopsmiddag, om de få låta spelmännen uppstämma till dans. Såsom ofvanföre (pag. 26) nämndt är, nyttjas både sommar och vinter rian till danssalong, och vid bröllop utgör den tillika matsal.

Bröllopsdans.

För att erhålla begrepp om dansar å Runö, behagade Läsaren träda in i rian och åskåda huru vid bröllopsdans tillgår. Måltiden är nu slutad, och bordet afklädes den öfre duken med de öfverblefna rätterna; på den undre, rena, hvita duken, som således ännu betäcker bordet, qvarlemnas dock bränvinsflaskorna jemte brödtallrickar, samt ölmuggarne och stopen. Till denna *secunda mensa* ses nu de beställsamma marskalkarne, *skaffarena*, äfven framhemta rätt goda äpplen, i egen trädgård skördade, samt nötter, dem man infört ifrån andra orter, emedan blott å Pastoratet en enda hasselbuske finnes, som bär frukt. Borden, ställda uti rät vinkel ett stycke ifrån hvarandra, vid de två öfre väggarne, stå alltid qvar, och gästerna förblifva sittande deromkring hvar på sin plats, karlar och qvinnor vid sitt skilda bord, såsom de under måltiden sutto. Spelmännerne, två till antalet, inträda och *skaffarena* öppna dansen, allraförst icke med bruden, utan med — kokerskorna, förmodeligen på alla gästernas vägnar till billig erkänsla för de goda rätter de tillagat. Dessa, vanligen 5 à 6 till antalet, införas eller rättare indragas nu två och två i sender, i sina rökiga hvardagskläder ifrån den ofvanföre (pagg. 27, 28) beskrefna förstugan, hvarest all mat blifvit tillredd. Nu börjas den enda dans, som här brukas: en slags polska, hvilken för åskådarens blick visar sig som ett hoppande emot hvarandra uti den stora trängseln i den illa upplysta rian. De tvänne väggarne vid högsätet äro väl äfven nu, såsom vid andra gästabud, som hållas i detta rum, behängda med hvita lakan, som gifva det ett utseende af treflighet; men då de två öfriga väggarne, hvilka upptagas af dörren och till stor del äfven af riugnen — som alltid till höger om dörren höjer sin hvälfda stenbarm — stå nakna i sin glänsande, svarta skrud; så förmå de på borden sparsamt brinnande ljusen icke tillräckligt upplysa den dunklare sidan af rummet, hvarest likväl de svängande paren se allt hvad de önska: vänligt öga och leende mun uti dansen. Rundtomkring karlarnes bord, vid väggen der *gaal*-folket sitter, höres högljudt prat och skratt vid ölmuggen och flaskan, och vid den aflägsnare ändan, der ungkarlarne sitta, ses under muntert glamm en och

annan tobakspipa framvältra mörka rökmoln. Under allt detta fortgår dansens beständiga virrvarr, hvari nu äfven bruden och tärnorna ses deltaga. Trängseln och glädjeyran hafva uppnått sin höjd, men tyckas ännu uppmanas högre af de illa stämda violernas falska, raskt på hvarandra följande toner, som tvärt igenom glammet och munterheten, ovilkorligen genomskära Läsarens öron, mindre vana vid stormvindars gnisslande tjut, än de Runöboers härdade hörselorganer. Dansen fortgår så vanligen långt in på natten; dock ses mången redan tidigt smyga sig bort till det stilla hemmets hvila, såsom ock Läsaren längesedan gjort, glad att längre, än just nödigt var, för att se huru der tillgick, behöfva dväljas vid en sådan bröllopsdans. Hvad som likväl måste försona åskådaren och åhöraren med det i längden obehagliga häri, är den ögoskenliga glädje, som, utan att i ringaste mån öfverskrida den tillbörliga anständighetens gränsor, så oförställdt röjer sig, icke blott kring bordet ibland de *glammande* karlarnes och de fryntliga hustrurnas krets, samt i hvarje af de dansandes ansigte och i alla deras rörelser, utan ock, samt i synnerhet, uti den outtrötteliga ifvern hos de båda spelmännerne, på hvilkas af klara svettdroppar skimrande, manliga, solbrända anleten den innerliga förtjusningens glada solsken hvilar och likasom förråder den omedvetna glädjen, att det just äro de, som sätta alla dessa hoppande fötter och svängande armar i rastlös rörelse och verksamhet. En *Hogarth* hade vid en bröllopsdans å Runö rikligt ämne för sitt studium och sin pensel.

Påskleken.

Under Påskhelgen och söndags-eftermiddagarne en tid derefter församlar sig hela landets ungdom, ynglingar och flickor, äldre och yngre, uppå ett särskildt, gräs- och mossbeväxt sandberg i skogen. Här i den öfver allt omgifvande höga tallskogens lugn roa de sig då med ett slags bollspel, som kallas *spela mjuula*. Dervid är flickornas sysselsättning den, att, under ett samfälldt, gällt glädjeskri, i sina förkläden emottaga den lilla luftseglande bollen, som ynglingarnes starka arm uppdrifvit emot höjden.

Kortspel.

Kortspel, i äldre tider å ön mycket vanligt, såsom Kyrkoboken förmäler, har på sednare tider mycket aftagit och tyckes hafva gifvit vika för det vida roligare dansnöjet, hvilket, såsom nöje, klarligen äfven är i det afseendet vida ändamålsenligare, att landets unga döttrar deri deltaga.

Midsommarsfesten.

Ibland nöjenas cyklus intager med rätta sin plats äfven midsommarsfesten, hvilken kan anses som en egentelig folkfest å Runö, emedan både gamle och unge af båda könen, ifrån de ålderstegne till de späda barnen, mangrant deltaga deri. Denna folkfest anställes sjelfva midsammarsnatten. Ungefär kl. 10 om aftonen samla sig öns innevånare af alla åldrar å det stora, öppna fältet emellan byn och åkrarne i vester, som höra till det norra åkerskiftet, å samma fält, hvarest qvarnarne stå. Här antändes nu ett förut upprest bål af några gamla båtar. Dessa kamrater, som plöjt så mången saltig våg, delat med sina egare så mången fara, och redligen kämpat mot stormar och fradgande böljor, men redan uttjenat sin tid, — dem förestår nu i deras höga ålderdom en lysande begrafning: de bräckliga och skrala farkosterna gömmas under midsommarsnattens lugna timmar icke i den dunkla jordens — nej, i ljusa, praktfulla lågors sköte. Snart uppstiga svarta, hvirflande rökmoln emot den molnfria himmeln; hungriga eldtungor slicka begärligt omkring sig och de beckade plankornas yta gifver dem ock en närande föda. Stumma grupper af gubbar, qvinnor och barn stå spridda öfver fältet fjerran och nära: de närmaste klart upplysta å ena sidan, mörka å den andra. Gubbarne hvälfva nu i sitt sinne mången vèmodig tanke, räkna framfarna år och *glamma* tyst med hvarandra: huru de länge re'n och ofta gjort lyckliga färder med den döende draken; huru de rätt mången *Gruåkåla* skjutit deri; huru de ofta på isresorna trygge hvilat under hans hvälfda bröst, skyddade der emot den bistra nordan; huru hans fordom starka kölplog korsat hafvets fruktbärande fält vidt omkring till aflägsna stränder. Då nu sådana minnen ifrån den längst bortflydda, händelserika ungdomstiden vakna

uti gubbarnes håg, der de stå fjerran ifrån det antända bålet, sällar sig törhända ofta dertill äfven en tanke på alfvarligare ämnen, och med blicken orörligt häftad på den trogne kamratens praktfulla graf torde kanske mången då begrunda målet för sin egen bräckliga skuta, som icke heller länge mer torde få segla emellan lifvets blindskär och bankar; dock hindrar honom denna tanke icke att lugnt betrakta den glada ungdomens nöjen och lekar, ty han glömmer ej, att äfven han var fordom ung. — Nu hörs lågornas sprakande, knastrande gny vidt omkring i den ensliga nejden. Allt är för öfrigt tyst, blott då och då förnimmes ibland de glammande ynglingarnes grupper närmast intill bålet ett och annat fröjdeljud. Men den tjocka röken tyckes åter vilja förqväfva lågan; då träder en yngling fram och ger med blänkande yxa den gamle draken dödliga sår i den rökfyllda barmen. Gnistor, som tusende stjernor, spruta då upp ur de svarta, hvirflande rökmolnen och åter höjer sig lågan, bländande klar, ur det krossade bröstets hvälfning, dricker begärligt den svala nattluften och lyser vidt öfver fältet. Glammet och glädjen uppnå derefter sin höjd, som ännu mera stegras af violiners hvirflande toner; likväl röres ingen fot till dans invid bålet. — På detta sätt är ju för Runö-båtar ännu i dag brännealderns gråa forntid för handen! — När nu sluteligen den frossande lågan helt och hållet förstört och förtärt de gamle hafskämparnes sönderkrossade refben och, likasom öfvermätt af rofvet, blott utspyr en aftynande rök i matta, flämtande andetag, men månen i dess ställe på sin nattliga banas höjd gjuter ett blekgult sken öfver hafvet och fältet och skogen, som Runö-midsommarsnatt kringsveper med en ganska dunkel slöja; — då vandra de åldriga gubbarne och qvinnorna hem med barnen, men den ungdomliga skaran åtföljer spelmännerne till den husvärdens hem, hvilken den största af båtarne tillhört, som vid denna nattliga fest blef lågornas rof. Här dansas i boningsstugan ännu någon timme till slut på begrafningens högtid, tills skogens östliga rand, som rodnar för den hastigt gryende sommarsolens spejande blickar, manar ungdomens danslustiga flock att tänka på hvilan och på den stundande dagens vigtiga betydelse. Landets unga flickor hafva emellertid hastigt prydt kyrkan med blomster

och blad till midsommarsdagens Gudstjenst. Gången och chorets golf har man skurat och bestrött med de långa bladen af svärdsliljan; ljuskronorna bära, i stället för ljus, blomsterbuketter och klasar af smultron i sina pipor; sanduret å predikstolen är omviradt med blommor och ljusstakarne å altaret bära de vackraste man funnit. Inträffar det nu en gång, att Pastor sjelf då predikar, så är midsommarshögtidens glädje fullkomlig. Detta har, utom 1842, icke händt i mannaminnet, emedan Pastorerne sjelfve alltid då firat midsommarens glada högtid ibland anhöriga å Ösel eller å fasta landet.

Julen.

Äfven årets andra half-års stora högtid, Julen, saknar icke heller för nöjena sin betydelse å Runö; ty, utom dansen, roar man sig äfven här med att skänka hvarandra julklapper af hvarjehanda slag, kallade på Runska *kinkki;* en förvridning af *skänk,* eller det Svenskt-Finska *kenkki.* Då ihågkomma i synnerhet gudmödrarne sina gudbarn.

Plägseder.

Mätt på dessa ungdomens tidsfördrif, lekar och flyktiga nöjen, kaste Läsaren nu en blick äfven på de äldres, af ålder inritade, häfdvunna, orubbeliga plägseder och bruk vid de tre vigtigaste tidpunkter i lifvet: barnchristning, bröllop och begrafning.

Barnchristning.

Sjelfva dopakten sker före Gudstjenstens början i kyrkan, hvarest altarkransen utgör dopfunten, omkring hvilken faddrarne församlat sig i choret. Dessas antal uppgår vanligen till 20, och är så stort af den anledning, att Pastor måtte få så mycket rundeligare för sin möda; ty enligt gammal sed, som äfven finnes bekräftad i sednaste visitationens protokoll (Kap. 7), bör hvarje fadder betala 6 kop. B. A. Dessa nedlägga faddrarne ock efter slutad akt å altarkransen, hvarifrån klockaren dem sedan hopsamlar, för att efter Gudstjenstens slut lemnas åt Pastor. Samma dag gifver familjen, till hvars krets barnet hörer, åt Pastor, faddrarne och andra närmare bekanta en middagsmåltid, som nu anställes uti den egenteliga boningsstugan. Dervid tillgår allt alltid på föl-

jande enahanda sätt. Sedan man satt sig omkring ett och samma bord, börjas en måltids-psalm, antingen af Pastor sjelf eller af någon ibland gästerne; ty klockaren är vid sådana tillfällen ej oftare närvarande, än han är slägting i huset eller fadder. Sedan psalmen är sjungen ifrån början till slut, läsa gästerne högt, utom *Herrans bön* och *Välsignelsen*, alla de i Abcboken förekommande bordsbönerna. Måltiden och *glammet* (samtalet) börjar nu, och sedan allt är slut och bordet ända till duken aftaget och tömdt, uppstämmes åter en psalm och läses åter högt ett lika antal bordsböner, hvartill äfven kommer för Öfverheten en bön, som alltid är denna: *Gud bevare oss och vår Christeliga Öfverhet* etc. — Runö är sålunda kanske det enda land i verlden, som vid sådana tillfällen egnar en förbön åt Gud för den Öfverhet, under hvars hägn frid och välgång befrämjas. Vid dessa barnchristningsmåltider tillgår allt tyst och höfviskt.

Kyrktagning.

Ungefär 6 veckor derefter kyrktages modren vanligen om Söndagen i kyrkan, hvarest hon nedfaller i choret på knä vid sjelfva altarkransen. På denna dag anställes åter ett gästabud uti familjen, dock icke middagsmåltid. Först om eftermiddagen på denna dag föra qvinno-faddrarna och andra bekanta hustrur till barnaföderskans hus matvaror och andra faddergåfvor, och aftonen tillbringas hos henne stilla och tyst, samt slutas med — att uppäta det mesta af det ätbara de medfört. Ungefär ett dylikt kalas som detta eger redan dessförinnan rum, ungefär 14 dagar efter barnets födsel, och dertill medföra äfven qvinno-faddrar och anhöriga den kost, de om aftonen sjelfva förtära. Uti intetdera af dessa gelag få manspersoner deltaga, till och med barnets fader bör icke få vara hemma; men farfar eller någon annan gammal man och Pastor äro de enda, som göra ett undantag ifrån regeln och ser man till och med gerna, om Pastor på en stund vill med sin närvaro behedra dessa matrone-högtider, särdeles det sednare större kalaset. Före den aftonmåltid, som slutar dessa qvinnogelag, bestå traktamenterne i bränvin, hvilket smuttas ur mynningen på en då och då cirkulerande flaska, så att läpparne knapt fuktas, men hvarpå likväl ätes mjukt kornbröd, hvarefter skum-

mande rågmaltsöl i trädkannor och muggar flitigt kringbjudes. Hvarje qvinna, som eger små barn, har några af dem, stundom till och med alla med sig; så att allestädes kring väggarne, der gästerne sitta, står vid modrens knä eller lutar sig emot hennes famn en rödblommig, frodig gosse eller flicka, tuggande på en dugtig kornbrödsbit, och får äfven någon gång smaka litet bränvin ur ett spetsglas. — Här och der ses stundom äfven en moder helt okonstladt bjuda det närande bröstets milda dryck åt dibarnet, som ligger så tyst i hennes varma sköte och leker med handen på den bekanta modersbarmen. Dessa dagar synas derföre icke blott vara mödrarnes utan ock de menlösa barnens högtider.

Bröllop.

Nu må Läsaren tillåta ett språng, hastigt som tanken, öfver en tidrymd af 17 till 25 år. Den blödiga, näpna flickungen är nu en blygsamt rodnande mö; den klemige, blyge pojken är man, med härdad skuldra och öppen blick och — bröllop skall hållas.

Bjudningen till denna lifvets glada fest, då hvar och en önskar och tror sig grundlägga sin lefnads lycka och timliga välgång, sker å Runö, märkvärdigt nog, äfven alltid på den dag, som ännu bär namn af den milde Frej, hvilken hos detta folks hedniska förfäder just var skyddsguden för menniskornas fredliga värf och nedfällde sina gyllene ax till deras stilla boningar. Ty om aftonen af *Fredagen,* som går näst före den till vigseldag bestämda Söndagen, börja tvänne marskalker eller brudsvenner, *skaffare* benämnde, sin vandring i byn för att bjuda till bröllop. De äro klädda uti högtidsdrägt (pag. 68), med det tillägg likväl, att bådas hattar å venstra sidan af kullen blifvit prydda med ett slags rund kokard af ungefär 6 tum i diameter, förfärdigad af hvitt papper och utsirad med blommor och figurer af glitterguld. Desse marskalker begynna bjudningen alltid först ifrån Pastors boning och medföra vid ankomsten dit sex prydliga, unga granar, hvilkas stammar blifvit afskalade ända till kronan. Förr än de nu inträda, nedslås fyra af dessa träd, ett på hvardera sidan af de två portar, som leda till Prestgården, och de två återstående utanför trappan å ömse sidor af Pastors förstuguqvist. Topparne af

alla dessa granar hafva de derjemte på alla dessa ställen sammanbundit så, att de likna äreportar, — förmodeligen för bruden, som i sin skrud snart skall tåga under dem. Dylika granar finnas äfven slagne i jorden och på lika sätt ihopbundne å ömse sidor om förstugudörren till bröllopsgården. Sedan *skaffarena* uträttat sitt ärende hos Pastor, bedja de artigt om tillstånd att äfven få bjuda Pastors tjenstefolk, och begifva sig derpå, efter erhållet tillstånd, till dessas boningsstuga, hvarifrån de snart ses hasta bort, att vandra i byn och bjuda de öfriga bröllopsgästerna; ty alla skola om Fredagsaftonen bjudas, — så är seden på landet.

Bröllopet firas alltid hos brudgumen, alldrig hos bruden, om hon än vore ganska rik. Om Lördagen köres med ett eller flere par hästar brudens hemgift eller *goss* (gods), som det heter, till brudgumens gård. Detta *goss* utgöres af gång- och sängkläder m. m., men i synnerhet af lärfts- och vadmalspackor, hvilkas antal och storlek gifva den egenteliga måttstocken till bedömmande af brudens större eller mindre förmögenhet. Slutligen begifver sig bruden också sjelf till brudgumens gård, tillbringar eftermiddagen hos honom, samt sjunger med honom och de blifvande släktingarne psalmer hela aftonen. — Här må väl billigt frågas, om någonstädes i den öfriga stora, vida verlden aftonen före bröllopets dag så firas af brudgum och brud, som på det ensliga, lilla Runö-landet? — Men eftermiddagen har under denna stilla sysselsättning nått sitt slut och aftonvardstiden är inne. Denna aftonmåltid utgöres redan af högtidsmat: kött med potatoes och gröt. Sedan äfven måltiden tagit sitt slut och alla tänka på hvilan, återgår fästemön till eget hem, att för sista gången hvila i sin faders boning, der hennes barndoms glada år förflöto.

Brudsätan.

Om Söndagsmorgonen väckes hon tidigt ur sina jungfruliga drömmars stilla verld, att gå nya, okända öden till mötes, och det första öde henne nu förestår, är att af tvänne brudtärnor, som stå vid sängen och mana, beledsagas till Pastors boning, att der klädas och prydas af Fru Pastorskan sjelf, och det i så god tid, att hon med tillbörlig noggrannhet, ordning och flit hinner blifva utstyrd i sin fulla skrud förr än solen uppgår. — Fru Pastorskan

griper nu an sitt vigtiga kall med omtänksamhet och prisvärdt alfvar. De påpassliga brudpigorna stå med hvar sitt ljus i handen, lysa och rådslå och hjelpa och jemka, och snart är metamorphosen gjord med så många, så flinka händer, hvarefter till Pastor det budskap frambäres, att bruden är klädd, på det han med en gillande blick må likasom besegla förvandlingens tillbörlighet.

Brudskrud.

Men för denna Fru Pastorskans lätta och ljufva möda: att påkläda bruden en af sina egna klädningar; — att utstoffera hennes hufvud med konstgjord blomsterkrona och krans [2]), lockar, små spegelbitar och bjefs; — att vid håret i nacken fästa en mängd dels brokiga dels enfärgade, smala och breda, men långa, fladdrande sidenband samt långa guld- och silfvergaloner; — att spänna ett bredt guldgalonbälte eller skärp, som en venusgördel, om det smärta lifvet; — att betäcka de hvita skuldrorna med en skir krage; — att behänga halsen med ymniga, mångfärgade perlband, guld- och silfverkedar och plåtar, som gunga på den släta, tätt åtsittande, skira kragens yta; — att med ringar af alla slag guldsmida båda händernas alla fingrar, — att noga efterse, det klädningens längd icke döljer anblicken af smalbenet och vristen, öfver hvilkas mjellhvita strumpbeklädnad de korslagda, svarta banden hvila, som fasthålla den svarta läderskon, uti hvilken tårna sig förborgat; — för denna vigtiga befattning har Fru Pastorskan, enligt gammal plägsed, en äkta *Alberts Thaler* till rikelig gåfva och hågkomst.

Brudsvenner.

Ungefär vid solens uppgång infinna sig de ofvannämnde marskalkerne, för att till ungdomshemmet återföra den sålunda metamorphoserade ungmön, tillika med hennes båda tärnor, hvilka äfven klädt sig uti Pastoratets stuga i deras bästa högtidsdrägt, och med en nästan dylik hufvudprydnad som brudens, kronan och kransen oberäknade. Det sålunda förstärkta tåget vandrar nu mun-

[2]) Samma krona och krans begagnas af alla brudar och förvaras hos egarinnan, *Loostreibers* hustru, hvilken för utlånandet äfven har sig någon sportel till godo.

tert sin väg i den höstliga morgonhimmelns dunkel; ty blott om hösten hållas bröllop å Runö. — Men just denna omständighet, att bruden och tärnorna likasom oroligt vänta på skaffarenas ankomst att dem afhemta, men sedan, likasom tryggade af de hurtige, ståtlige ynglingarnes närvaro, glada hasta bort i morgonens nattlika skymning, — återkallar så lätt i minnet tanken på den urgamla, enahanda seden hos detta folks stamfäder före *Birgers qvinnofrid,* då *Brudtjenare* eller *Svenner* så ofta voro nödvändiga till brudens säkerhet och försvar.

Kyrkfärd.

Emellertid har solen redan hunnit ett par timmars väg på sin bana och nu församla sig småningom uti brudens hem alla bjudna gäster af qvinnokönet, Fru Pastorskan *änte ti glömmandes,* samt undfägnas der med sirapsbränvin, kornbröd och öl. Tåligt bida nu åter bruden och tärnorna, till dess svennerne, som emellertid gått till brudgumens gård uti sitt *skaffare*-värf, återkomma för att ytterligare ledsaga dem till kyrkan. Medan Fru Pastorskan går till brudens hem, för att jemte alla andra derifrån vara henne följaktig i kyrkan, går Pastor i dylikt ändamål till brudgumens gård. Der hafva emellertid redan alla gästerne af mankönet församlat sig och likaledes blifvit undfägnade med bränvin, bröd och öl, dock synbarligen icke till öfverdrift. Bränvin och bränvinsbröd, ett par Riga kringlor på blå och hvit postlins-tallrick, samt skummande öl uti kanna bjudes nu äfven åt Pastor, och sedan äfven han smakat af den erbjudna undfägnaden, som mycket väl upptages, eller åtminstone suttit en stund på den vid bordsändan för hans räkning framlagda vardynan, uppstiga alla snart åter på hans vink, och tåget skrider mangrant till kyrkan. Här träder nu brudgumen upp i choret och ställer sig ensam för altarkransen med ansigtet vändt emot altarets heliga korsbild. Bakom honom står en af ålder till brudstol nyttjad, tvåsitsig, omålad trädstol eller bänk med högt län för rygg och armar. Deri sätter sig brudgumen icke förr, än marskalkerne, hvilka under tiden gått att afhemta bruden, ledt henne upp i choret intill hans sida. Sedan svennerne sålunda nu lyckligen fulländat sitt vigtigaste värf och brudgumen ser bruden vid sin sida, hvarifrån ingen våldsmakt

mera förmår skilja henne, sätta sig brud och brudgum bredvid hvarandra uti den nämnda brudstolen, och förblifva så sittande under hela Gudstjenstens fortgång med ansigtet vändt mot altaret; dock stiga de upp under syndabekännelsen och falla på knä invid altarkransen, midt emot Pastor.

Vigsel.

Efter slutad Gudstjenst för sig går vigselakten på vanligt sätt, hvarvid pell af fyra gamle hedersmän alltid uppbäres, så ofta ej inträffadt laga hinder skulle dess nyttjande förbjuda, i hvilket fall icke heller vigseln får, enligt gammal plägsed, ske i kyrkan, utan förrättas å Pastoratet. Det nu vigda paret åtföljes ifrån kyrkan af Pastor, Pastorskan och de öfrige gästerne direkte till bröllopsgården.

Middagsmåltid.

Genast vid ankomsten dit hänvisas gästerne till den förut beskrefna rian (pagg. 26, 78), hvarest middagsmåltiden skall hållas, och der gästerne af mankönet äfven samlades före kyrkfärden, då rian redan var försedd med bord och bänkar. De då ännu toma borden stå nu dukade och rikeligen försedda med mat, så att man i sanning hade skäl att befara deras bognande, om icke skifvorna utgjordes af tjocka alplankor. Gästerne intaga nu sina platser, karlar och qvinnor vid skilda bord. Till och med brudgumen skiljes nu åt ifrån bruden, som intager högsätet vid qvinnornas bord bredvid brudsätan, der hvarest borden stå hvarandra närmast uti vinkel. Pastor sitter vid bordsändan af karlarnes bord, dernäst brudgumen vid långsidan åt väggen, så att brudgum och brud ej hindras att vexla talande blickar. Måltiden börjas derefter med bön och fortgår alldeles på samma sätt, som vid barnchristning är nämndt (pag. 83), blott med den skillnad, att rätterna äro flere och borden stå så fullsatta af fat och brödhögar och flaskor och muggar och kannor och stop, att föga plats återstår för Pastorens och Pastorskans tallrickar, nästan de enda, som finnas vid bordet. Då på Runölandet icke heller gafflar af andra nyttjas än af Pastor och hans k. hälft (hvilka ifrån eget hem måste sådana till bröllops gården försända), utan alla af bondfolket äta med tillhjelp af en fällknif (som alltid bäres i fickan), samt stora och långskaftiga trädskedar, — hvartill kommer

den alltid till hands varande femgreniga högra-hands-gaffeln; — så synes måltiden icke vara särdeles appetit-väckande att påse. Men då likväl rätterna utgöra sund och god föda, — ehuru stundom underbarligen sammankokade, såsom t. e. hvitkål, potatoes, färskt fårkött, salt fårkött och skinka, flytande uti en mustig soppa eller sauce om hvart annat uti samma fat; — så kan man efter behag välja derutur och blifva rätt snart och väl belåten. Den så kallade brudgröten, hvilken, såsom all gröt å Runö, skall vara hård, full med klimpar och icke garkokad, nyttjas alldrig vid middagsmåltiden, utan hörer till lördagsaftonens stilla högtid (pag. 85). — I dess ställe frambäres nu till supamat ett slags köttsoppa, kokt på färskt fårkött, med en mängd deri simmande kornmjölsklimpar, hvilka, ehuru af ett godt hönsäggs storlek, ofta ses för de Runöboer utgöra en enda läcker munsbit. Soppan i sig sjelf är rätt smaklig. Att blott trädskedar af nyss beskrefna slag, men inga af silfver, pläga nyttjas å Runö, torde knapt behöfva nämnas. Till dessa redan nog bastanta rätter kommer sluteligen stekt gås eller anka, eller annan sjöfogel, med rätt god sallad af sköna, sura, röda betor, som blott å qvinnornas bord finnas att tillgå. Till det färska köttet nyttjas äfven god pepparrot, *mérètik* (Germ. *Meer-Rettig*). Som nästan all slags fisk är hvardagsmat, är icke underligt, att högtidsbordet saknar sådan rätt. Saltad ål plägar dock stundom vid mindre högtidliga måltider kringbjudas. Deserten är förut omnämnd å pag. 78. Sedan ändteligen äfven denna måltid slutats med en, stundom tvänne psalmers långsamma afsjungande och de många bordsbönernas (pag. 83) monotona, men, såsom det tyckes, andäktiga uppläsande; tillgår allt det öfriga så, som redan nämndt blifvit vid frågan om dansen (pag. 78). När det lider öfver midnatt och de dansande sluteligen tröttnat, dukas borden å nyo och aftonmåltid hålles. Men huru dervid tillgår vet väl sällan Pastor, som då torde redan länge hafva hvilat i sin tysta boning. — Mat och dryck och dans, och åter mat och dryck äro således äfven å Runö bröllopets egenteliga lif.

Brudgåfva.

Men om det ock visat sig här, hvad 4 à 5 kokerskor, alla vanligast fastrar och mostrar, förmå, — om ock brudsvennerne

lyckligen bragt bruden till det önskade målet, — om de ock, såsom marskalker, berömligen ådagalagt sin oförtrutna möda att truga och traktera, — om ock spelmännerne i sitt anletes svett ihärdigt och outtrötteligt manat till dans och lifvat mången annars tung fot; — så få de äfven alla, hvar och en, af den tacksamma bruden en kostbar belöning och ärofull utmärkelse derför: ty både kokerskor, skaffare och spelmän begåfvas med ett par yllestrumpor och ett par yllefingervantar, hvilket allt brudens egna fingrar böra hafva förfärdigat.

Begrafning.

Läsaren har nu lemnat det glädtigt sorlande bröllopshuset och är på vandring stadd till ett sorgehus, hvarest en begrafning snart skall firas. Han väntar sig väl nu, att der finna det förras sorgliga motsats: en graflik tystnad? Förgäfves. Ty likasom glädjen är högljudd å Runö, så är sorgen det äfven, och redan på 20 à 30 stegs afstånd från den boning, der dödsengeln sednast gästat, förnimmes sorgens förvirrade klagoljud, då Runö-qvinnorna *skria* [3]). Vill man nu ock se, hvad man hör, och öppnar dörren till stugan, befinnes rummet uppfylldt af qvinnor, gamla och unga. Här och der på bänkarne sitta äfven flere åldrige och kraftfulle män, dock intet klagoljud undflyr deras läppar; blott en och annan ses fälla några fullvigtiga tårar, som sakta i ostördt lopp nedrulla öfver de stela, bistra dragen, och endast den sakta darrningen och knapt märkbara ryckningen uti öfverläppen antyder en indre spänning och dämpad själssmärta uti de orörliga kolosserna. Den döde tyckes nyss hafva aflidit; ty de, som i talrik mängd omgåfvo dödsbädden och använde alla möjliga kurer att hindra den döendes bortgång, men derigenam kanske ännu mer förbittrade de sista qvalfulla stunderna, — stå der ännu alla qvar, tröstlösa, handfallna, under snyftningar, tjut och händernas ängsliga vridning: en talande bild af Virgilii *plangentia agmina* [4]). Sålunda förlamar sorgen den annars rörliga verksamheten hos detta öfolk. — Dock snart repar någon gammal gumma mod. Den förbleknade afklädes, tvättas

[3]) Angående betydelsen af *skria*, se pag. 65.

[4]) Jemrande skaror.

och iklädes sin fulla högtidsskrud förr än kroppen hunnit kallna och stelna, och detta sker i alla de *skriandes* närvaro. Liket ligger vanligen ungefär ett dygn qvar i boningsstugan, hvarest slägtingar och vänner vaka och sjunga psalmer. Först om morgonen af det följande dygnet bäres den döde ut i förstugan eller rian, om denna är ledig, och sedan liket blifvit der nedlagdt å ett för tillfället uppställdt bord af bräder, afsjungas åter några verser ur psalmboken. Spår till någon slags vidskepplig grund för dessa sånger vid liket har icke kunnat påfinnas. Om Söndagen, då begrafningar vanligast pläga hållas, åtföljes Pastor af klockaren till sorgehuset. Utanför förstugudörren å mangården står nu en bår, hvarpå den af omålade bräder nödtorftigt sammanslagna kistan hvilar. Allt är öfvertäckt med ett svart bårkläde.

Svepning.

Ännu en gång öppnas för Pastor kistans lock, som fastspikas först då, när tåget skall sätta sig i rörelse. Den trötte pilgrimen, som går till sin långa hvila, ses nu ligga klädd i fullkomligt högtidlig resdrägt, med fingervantor, strumpor och skor. Blott fårskinnspälsen synes blifvit glömd. Det särdeles öfverraskande härvid är, att den qvinliga hufvudbonaden uteslutande nyttjas på alla lik; ty så väl ynglingen, som den fordom kraftfulle mannen är om hufvudet klädd uti den ofvanföre nämnda hvita, spetsgarnerade lärftsmössan, ombunden öfver hjessan med sidenband, hvilka knytas i en ros under hakan. I denna qvinliga prydnad ligger han nu en bleknad brud, som längtat bort till den himmelske Brudgumens saliga möte.

Traktering.

Förr än likfärden begynner, måste dock Pastor stiga in i stugan. Der sitta nu högtidsklädda och tysta de qvinnor, hvilka förut hade så ymnigt förråd på tårar och låt; likväl ses här och der ett tårglänst öga, sorgens tysta stämpel. Uppå bordet, öfverklädt med hvitt lakan, stå några bränvinsflaskor och ölmuggar jemte bröd; men för Pastor, som skall sätta sig på den ofta nämnda vardynan, står på en blå och hvit postlinstallrick ett islaget glas bränvin af blandadt eller kryddadt bättre slag jemte en kringla från Riga. Väl är, om han icke försmår undfägnaden,

eller åtminstone dricker ur muggen det goda, jäsande rågmalts ölet. Bärarene och alla gäster af mankönet stå utanföre invid båren och undfägnas der med bränvin, bröd och öl.

Procession.

Sedan klockaren, som åtföljde Pastor, gått ifrån sorgehuset till kyrkan och hunnit bringa ljud i den klagande metallen, underrättas Pastor derom att klockorna ringa, och nu sätter sig sorgetåget i rörelse till det sista målet. Bärarne lyfta båren på axlarne och vandra främst. Dernäst skrider fram en gammal bonde, bärande det trädkors, hvarpå den hädangångnes namn, födelse- och dödsdag samt årtalen äro inskurne. Näst efter honom går Pastor och sedan följer den öfriga skaran af män, qvinnor och barn. Anmärkningsvärdt härvid är, att den aflidnes närmaste anhöriga icke intaga sorgplatsen uti processionen, utan gå efteråt på någon biväg till kyrkan eller ock medfölja obemärkta ibland den öfriga stora skaran.

Jordfästning.

Vid kyrkogårdens port begynner någon ur processionen en psalm, under det klockaren, hvilken tillika är ringare, ifrigt låter klockorna ljuda. Kyrkfolket, som i stora grupper stå invid kyrkans vägg och deromkring, falla genast in i sången och processionen skrider, utan att stadna med blottade hufvud fram till grafven. Båren nedställes här till vänster om graf öppningen, helt nära intill densamma. Derpå begifva sig högra sidans bärare på högra sidan om grafven med listerna i handen, hvilkas andra ända fasthålles af vänstra sidans bärare. Särskilda personer lyfta derefter kistan ifrån dess ändar, parallelt med grafven, fram öfver det öppnade jordgapet; vänstra sidans bärare hjelpa uppå sin sida till att bära och följa med ända till grafbrädden på den sidan, och sluteligen ses nu kistan på de spända listerna sjunka ned i det tysta. Detta, ehuru högst obeqväma sätt att sänka lik i grafven är af ålder häfd vunnet å Runö och derföre svårt att förändra.

Liktal.

Så snart nu liket blifvit nedsänkt, upphör sången, hvarefter Pastor träder fram, håller, enligt gammal sed, alltid vid grafven,

en liksermon, efter hvars slut jordfästningen förrättas. Sedan börjas åter en psalm, som bör vara så lång, att bärarene under afsjungandet hinna nästan helt och hållet igenfylla grafven, hvaruti korset äfven blifvit uppställdt. Derefter förrättas Gudstjensten å vanligt sätt. Blott bärarene återgå till sorgehuset, för att äta middag der, och dermed är begrafningens högtidlighet slutad.

Födoämnen.

Desse öboer, i så många andra fall egne i sitt slag, hafva äfven sina särdeles beskaffade favoriträtter. De vanliga högtidsrätterne hafva blifvit omnämnde vid beskrifningen om bröllopsmåltiden (pag. 89).

Hvardagsmat.

Såsom i förbigående nämndt är (pag. 28), utgör skälkött, *sjalafisk*, en betydlig del af deras föda. Detta kokas antingen å vanligt sätt i vatten, då det ätes med ättika och pepparrot, *mérètik*, hvilken icke litet bidrager att förtaga den synnerligen oangenäma lukt, sträfhet och tranaktighet, det eger; eller ock kokar man, särdeles på ungarnes kött, ett slags köttsoppa med potatoes, hvari ättika i mängd tillblandas, och som begärligt förtäres. Skälköttet, som är särdeles blodfullt och i följe deraf, såsom kokt, ganska mörkt till färgen, insaltas äfven och rökes uti *Äilfldkan*, hvarigenom det blifver fullkomligen svart, men det oaktadt nyttjas som en god och begärlig rätt hela sommaren öfver och särdeles under sjöfärderna.

Ytterligare, då man icke blott älskar, utan äfven i allmänhet till rikligt husbehof eger potatoes, *tifflo*, till hvilkas förvarande öfver vintern man i skogens sandkullar och åsar gjort ganska ändamålsenliga, torra gropar, som emot kölden till vintern betäckas med halm och brädlock; — så utgör denna jordfrukt en väsendtlig beståndsdel uti alla slags så väl fisk- som kötträtter. Dervid torde blott förtjena nämnas, att potatoes vanligtvis alldrig kokas oskalad, utan då sådana rätter skola tillagas, skrapas frukten ren, sönderskäres och lägges jemte köttet, som kan vara antingen ensamt nöt-, får-, svin-, skälkött, färskt, saltadt eller rökt, gäs-

och ankhalfvor, eller ock flere af dessa slag tillsammans uti en gryta med erforderligt vatten och ställes uti den (pag. 28) omnämnda ugnen, att der, sedan mynningen blifvit tillstängd, i hettan koka och pottra. Denna ganska smakliga rätt ätes alltid utan bröd, hvilket anses blifva af potatoes ersatt, och *tifflan* doppas alltid uti en slags sauce af sammanblandad ättika och söt grädde eller åtminstone söt mjölk. Denna blandning af grädda ersätter smör, som alldrig i hvardagslag nyttjas. — På lika sätt skrapad och klufven kokas potatoes dessutom äfven öfver eldslåga med salta eller färska flundror, i hvilket fall flundran, som är särdeles lättkokt, lägges öfverst uti grytan först då, när *tifflo* hunnit blifva mjuka. Också på detta sätt kokt ätes *tifflan* alltid utan bröd och doppas uti nyssnämnda ättike-blandning.

Vid höstslakten tillredas ett slags små korfvar eller paltar på följande sätt. Man uppblandar bloden med mjöl till erforderlig stadga och låter denna surna lik annan deg. Dermed fyllas sedan djurens tarmar, i smärre stycken afskurna, och upphängas uti *Äilflakan* till rökning (se pag. 28), hvarefter de kunna länge förvaras. En dylik tillblandning af bloden sammanvispas äfven uti bytta, hvilken man likaledes ställer att surna och förvarar såsom sådan öfver vintern, för att efter behof deraf tillreda klimpar eller, såsom man säger: *"släppa paltar i suåppan."*

Utom den ofvannämnda skälköttsoppan kokas äfven soppa på fisk, med deri emellan fiskbitarne simmande bastanta rågmjölsklimpar.

Ett slags pannkaka af fint kornmjöl och mjölk, eller ock af söt grädde eller tjärnmjölk, utgör en läckerhet, som ofta uti ugnen gräddas.

Tjärnmjölk i sig sjelf anses blott kunna för grisarne framställas, såsom nämndt är (pag. 46).

Pute är ock en favoriträtt, som ofta nyttjas. Denna tillredes sålunda, att till söt mjölk, som uppsjudit, slås sur mjölk och brödskifvor, hvarigenom ystade mjölk-klimpar uppkomma, som simma emellan brödskifvorna uti vasslan.

Till ärtmat nyttjas alltid ättika och söt grädde eller söt mjölk. All söt grädde, som kan räddas undan den dagliga åtgången, insaltas för den mjölklösa vinterns behof.

Kryddgårds-örter, såsom hvitkål och kålrötter, odlas väl i alla gårdar, men till ganska ringa belopp; hvarföre de, som med en större mängd deraf vilja förse sig, nödgas dem ifrån andra orter köpa. Rofvor brukas här alldeles icke.

Som folket här hela vintern om bränner bränvin, tillaga de sjelfve af efterlanken äfven sin favoritkrydda, ättikan.

Allt bröd är mjukt och surt och stundom i ugnen något sötmadt samt i allmänhet ganska välsmakligt. Man förfärdigar här de stora 12 à 14 markers bullorna ungefär på samma sätt, som vid de Ryska militär-bagerierna: den redan i tråget till behörig stadga färdigknådade degen ältas icke; utan man upptager derutur med spaden deg till ett bröds storlek, massan öfverslätas med våt hand, och de sålunda bildade bröden inskjutas i ugnen till gräddning. Kornmjöl och kornbröd ersätter hvetemjöl och hvetebröd, hvilket alldrig nyttjas af folket å Runö, om man undantager Rigakringlor till några högtidligare tillfällen.

Dryck.

Öl, som alltid brygges af rågmalt, det öboerne sjelfve mälta, nyttjas vanligen blott vid större gästabud. Ehuru vörten blott en gång kokas, smakar ölet dock både välkokt som ock välgäst, och då en tillblandning af enbärslag och kamillblommor tillika med gästen plägar islås, erhåller det derjemte en behaglig lukt och smak.

Utom vatten, som å Runö är ganska godt och hvarpå tillräcklig tillgång finnes i de många brunnar man gräfvit, nyttjas alldagligen en dryck, *Taar* (Fenn. *Taari*), som är syrlig och beredes sålunda. Finmalet rågmalt sammanblandas med kalt vatten och ingjutes uti en dertill gjord öppen såf eller tunna med tapp, *hånätäpp* (Fenn. *hana* tapp), uppå hvars botten ett lager af enris och halm blifvit ordnadt. Denna blandning låter man stå till dess den surnat, då den först begagnas. När drycken blifvit förtärd, tillslås på den gamla surnade bottensatsen, om den icke befinnes vara alltför illa luktande, en ny tillblandning af enahanda slag.

Måltider.

Utom frukost, middag och qvällsmat äta Runöboerne tidigt om morgonen förr än de utgå till sommar-arbetet, likasom seden

äfven är i några, om ej alla trakter af det Svenska Österbotten. Då denna tidiga måltid å Runö oftast består blott i söt eller sur mjölk och bröd, sker derigenom intet intrång uti den egenteliga och bastanta frukosten, som förtäres omkring klockan 9. Mattiderne för öfrigt lämpas efter sommararbetets beskaffenhet, såsom inhemtas kan af den arbetshögtid, till hvars beskrifning vi nu öfvergå.

Talkko.

Det Finska ordet *talkko*, — som i allmänhet torde kunna bäst försvenskas med *arbetsgästabud* eller *arbetskalas* (då flere samlas för att utan annan betalning än mat och dryck deltaga uti så beskaffade landtmanna-förrättningar, hvari fleres medverkan är af nöden, t. e. ved-, stock- och stensläpning m. m.) och, afseende särskildt slottern och skörden, fullkomligt torde motsvara de Svenska orden: *slotteröl* och *skördefest*, — nyttjas under samma betydelse äfven i Liffland och å Runö. På sistnämnde ställe hålles *talkko* endast å Pastoratet, och enligt gammal plägsed blott en gång årligen, nemligen vid höslottern. Huruledes anställandet af *talkko* redan år 1786 af Ståthållaren Major *Schlichting* anvistes såsom medel att ersätta den Pastoratet då frångångna arbetsstyrkan, är ofvanföre (pag. 36) omnämndt. Denna utväg till slotterns skyndsamma verkställande har således sannolikt åtminstone ända sedan nämnde år blifvit af Runö-Pastorer begagnad.

Slotteröl.

När alltså tiden för ängstegarnes afmejande är inne, lemnar *Loostreiber*, Pastoratets driftige torpare och fogde (pag. 36), underrättelse i byn om *talkko*-dagen, hvartill hvarje gård är skyldig att sända åtminstone en, men sända ofta tvänne personer. Talkko-folket utgöres vanligast af lika många qvinnor som karlar. Blott flickor pläga infinna sig vid detta slotteröl, ganska sällan gifta qvinnor, *kånu* kallade. Både de ogifta och gifta af qvinnokönet slå likaså väl, ja, stundom ordentligare hö än karlarne: de rakskaftiga liarne afmeja höet jemnt, så att ingen gräskam uppkommer, kasta det åt vänstra sidan uti strängar, så att räfsor icke behöfvas, förr än det skall, för bättre torkning, omvändas, och hvad man kallar, *bränna* icke marken och gräsrötterna, hvilket de Finska krokskaftiga sväng-

liarne, i oskicklig hand, icke sällan ses göra. Antalet af talkko-folket öfverstiger sällan 30. Dessa samla sig om morgonen före solens uppgång å Pastoratet, hvarest karlarne undfägnas med en sup bränvin, det enda de förtära före uttågandet. Äfven flickorna fukta dermed sina läppar, för att, som de säga, iakttaga, *giöra koodan*, touren omkring. Hvar och en bär nu med sig något af de aftonen förut i beredskap lagda beståndsdelarne af den frukost, som omkring kl. 8 förtäres ute i det gröna. Emedan folket, med anledning af ängstegarnes ifrån hvarandra afskilda läge, vanligen delar sig i sex partier, är med afseende härå frukosten aflagd uti sex notpåsar, *meisso*, af hvilka hvar och en innesluter en liten smörask, bröd, bökling och rökt skälkött. Sex med lock försedda byttor innehållande sur mjölk, sex halfstops-buteljer med bränvin och sex *tynnåla*, åttingar, fyllda med öl af ofvan (pag. 95) nämnda slag, samt dessutom en mindre, vanlig drickstunna med samma dryck — allt detta står färdigt att till ängen afföras. Oaktadt hvar och en medför egen lie, underlåter den uttågande truppen lika litet att medtaga förenämnde frukost, som de äldre af manfolket villigt sticka i barmen hvar sin af de för arbetsafdelningarne bestämda bränvinsbuteljerne. Arbetet fortgår sedan flitigt under muntert *glamm* och allt efter litet slipas lien, för hvilket ändamål de i vänstra handen vid handtaget å liens skaft alltid hålla sin *skina*, slipträdet, hvarom ofvanföre (pag. 44) nämndt är. Klockan omkring 3 e. m. återkommer den trötta arbetsskaran till Pastoratet och medföra toma buteljer, meissor och kärl; dock innehåller öltunnan tillräckligt för middagsmåltidens behof. De rätter, hvilka nu bäras till *Talkko*-bordet, som står färdigt dukadt uti Pastoratets folkstuga, böra, enligt gammal plägsed, alltid vara desamma, nemligen: *tifflo* med kokt salt strömming eller, som bättre är, kokta salta flundror. Saucen till *tifflo* är, som vanligt, en blandning af söt grädde och ättika, hvari de indoppas. Derefter förtäres ett slags köttsoppa, som blifvit kokad på några i bitar sönderhuggne rökta fårbogar jemte potatoes. Färskt kött har man ännu icke vid den tiden. Denna soppa uppblandas med söt mjölk samt dekoreras med hårda klimpar, af tjock kornmjölsdeg sammanrullade,

hvilka lika en flotta af linieskepp simma i det rökta köttets guldgula flott, som betäcker det ljusletta, mjölkblandade undre lagret af denna, detta allt oaktadt, ganska smakliga rätt. Emedan såväl de skrapade och sönderskurna *tifflo*, som ock klimparne under kokningen och omrörandet afsätta betydligt af sina beståndsdelar, erhåller soppan utseende af att hafva blifvit med mjöl afredd; hvilket likväl icke är fallet. Några halfstopsbuteljer bränvin pryda åter det matbelastade bordet. Öl förtäres jemväl efter behag, men intet smör nyttjas nu. Denna måltid börjas, besynnerligt nog! icke med sång och bön — vi vilje tro — af skäl att värden sjelf icke deltager i densamma, — utan man sätter sig genast, karlar och qvinnor vid skilda bord och förtär af rätterna med ögonskenligen dråpelig matlust. Efter måltidens slut önska de unga gerna dansa uti Pastoratets ria och underlåta icke att, till stöd för sin anhållan, åberopa det uråldriga bruket. Sedan det äldre manfolket *glammat* några timmar kring bordet och buteljerne blifvit tömda, gå de småningom hvar och en till sitt igen. Flickorna gå straxt efter slutad måltid hem, om ej den kära dansen qvarhåller dem. Denna dag arbetas icke mer. Ehuru Pastoratets höbol på en sådan, i tvåfaldigt hänseende, $^3/_4$ dag icke hinner blifva slaget, förnyas likväl icke *Talkko* samma år mera, utan de återstående tegarne slås af eget folk, som stundom ökas med en eller två personer ifrån byn; ty Runöboerne underlåta alldrig att för blotta maten välvilligt infinna sig till arbete å Pastoratet. Härefter fortsättes nu höslottern sålunda, att folket går ut kort före solens uppgång, då de antingen först äta en smörgås eller mjölk och bröd, eller ock medtaga bröd, bökling och *Taar*, som å ängen förtäres. Klockan omkring 11 f. m. hemkomma de, och då ätes en bastant frukost, men alltid blott en enda rätt. Derpå lägga de sig att hvila och sofva till omkring kl. 3 e. m., då en lätt middag intages. Arbetet fortsättes sedan åter till solens nedgång, hvarefter qvällsmaten ätes.

Skörd.

Rågskörden förrättas af eget folk och *Loostreiber*. Oaktadt nu icke egenteligt *Talkko* hålles, pläga likväl hjelppersoner, som

vanligt, tillkallas. Efter hvarje karl går en qvinna, som binder den med lien slagna råghalmen samt vanligen äfven uppställer den i stackar, *rååk*, pl. *rååka*. Blott manfolk plägar nyttjas vid åkrarnes slående. Under denna skörd drickes endast *Taar*. Maträtterna utgöras af vanlig, god hvardagsmat.

Rågskörden å Runö är i öfrigt derföre särdeles interessant att på afstånd åskåda, att, emedan alla hafva sina tegar inom samma inhägnad, byns hela hemmavarande personal, ifrån den yngsta till den äldsta, då äro hela dagarne närvarande uppå åkrarne, så att den arbetande folkmassan, i bredd med de ungas lekar och språng, erbjuder ögat en ganska angenäm tafla af flitens alfvar och den oskyldiga munterhetens fröjd, som ännu mera lifvas af pojkarnes glädjerop och de många hundarnes skutt, hvilka efterjaga den med förskräckelse ur sin förmenta ro uppjagade kornknarren.

Runö-folkets karakter och lynne.

Af alla förenämnde omständigheter, såsom byggnadssätt, plägseder, klädedrägt, födoämnen m. m., hvilka så troget bibehållas oförändrade ifrån far till son, från mor till dotter, visar sig lätt, att det herrskande draget i detta folks lynne är en orubbelig förkärlek för gamla bruk, hvaraf en envishet och sjelfbelåtenhet uppkommer, som icke sällan urartar till egenkärlek—: i det de anse allt vara förträffligt på sin ö. Sålunda får man vid minsta anordning af någon för öboerne ovanligare beskaffenbet, om ock dess nytta vore ögonskenligen påtagelig och klar, likväl alltid höra dessa uttryck: *suå bruk vi änte*, eller *suå bruk vi upa vuårt loand*.

Qvinnornas lynne.

Denna förkärlek för det gamla gäller isynnerhet om qvinfolket; ty karlarne, som resa omkring till fremmande kuster och se, huru man lefver i andra länder, äro i allmänhet förståndigare och kunna snarare inse ändamålsenligheten och nyttan af ett anordnande, om ock å ön förut osedt. Men då medgörlighet, tjenstvillighet och välvilja äfven utgöra hufvuddrag hos öfolket, så låta äfven qvinnorna säga sig, blott man ger sig tålamod att göra för dem fattligt det tjenliga eller otjenliga, nyt-

tiga eller skadliga uti en sak. Derjemte äro de alla mycket deltagande och lättrörde, så att i allmänhet icke mycket fordras, att framlocka tårar i deras ögon. Både fäder och mödrar älska mycket sina barn och icke sällan ser man de gamla fäderne och mormödrarne smeka barnabarnen och leka med dem. Runöboerne äro således hvad man kallar barnkära.

Barnauppfostran.

Då barnauppfostran, så här, som annorstädes, till största delen ingår i de moderliga pligterna, emedan fäderne så litet äro hemma, och de äfven då nödgas egna sin uppmärksamhet åt den yttre verldens föremål; så beror det uppväxande slägtets utveckling och bildning både till kropp och själ helt och hållet af mödrarnes förstånd, insigt och vård. Men emedan nu dessa i allmänhet äro mera obildade än mankönet och ganska ogerna aga det kära barnet, än mindre med lugn kunna se eller höra, att någon annan qvinna uti *hüskapet* understod sig tadla eller banna den andras barn, om det ock förtjente förebråelse, så händer, att isynnerhet gossebarnen i många hus blifvit sjelfsvåldiga och uppfödda som riktiga goddagspiltar. Men det enkla lefnadssättet i allmänhet och det yrkes besvärligheter, hvarvid gossen är nödsakad att redan tidigt vänja sig, tillintetgöra likväl de menliga följderne af en stundom för långt drifven klemighet under det moderliga regementets tid. Och som, med undantag af vanliga pojkstreck, olydnad och egensinnighet, egenteligen intet lastbart hunnit eller kunnat, uti detta öboernes isolerade, kanske rättast så kallade naturtillstånd, insmyga sig i gossens hjerta; så segrar snart, jemte kroppens utveckling till manbarhet, det växande förståndet och omdömet samt lusten för karlavulna sysselsättningar, och med en stark, välväxt och härdad kropp står den förut så klemige, blödige gossen inom några år en rask, försigtig och erfaren sjöman samt slug, modig och duglig skytt.

Karlarnes karakter.

Försigtighet, rådighet, beslutsamhet och mod hafva sålunda jemte slughet och tystlåtenhet blifvit väsendteliga drag uti dessa öboers karakter, och mången bär mycket inom sig,

som icke kommer lätt derutur, åtminstone icke förr än det af nöden påkallas, eller klokhetens beräkningar det föreskrifva. Men med allt detta äro de i allmänhet godlynta, alltid gladlynta och oftast ända rätt fram, hvilket af brist på förfining väl stundom gränsar till framfusighet, men likväl alldrig till ohöflighet. Tvärtom är höfligheten, som deras oförställda välvilja dikterar, ett ögonskenligt drag hos folket, om den ock stundom torde förefalla fremlingen löjlig och besvärlig. — Uti handel och vandel äro de alla ärliga och derför äfven öfverallt väl kända, så att, hvar helst de resa, antingen till Kurland, Ösel, Dagö, Kihn, Esthland, Liffland, Riga, Mitau, Pernau, Libau, Finland eller Gottland, ingen drager i betänkande att försträcka åt en Runöbo penningelån, om de någongång sådant behöfde; emedan ännu intet exempel finnes, att lånet icke följande sommar blifvit redligen återbetaldt, om det ock varit alldrig så litet. Sålunda återbetalte en Runö-bonde till en värdshusvärd i *Bolderaa* vid Dynamünde 5 kop. B. A., hvilka han året förut blifvit samme värd skyldig i en bränvinshandel. Om nu ock denna ärlighet till stor del möjligen kunde förestafvas af klokheten, som finner sin uträkning dervid, emedan desse öboer under sina beständiga resor till fremmande orter ofta kunna komma i behof af förtroende och hjelp; så ligger den dock ofelbart äfven i folkets lynne på denna ö, och har utbildat sig utur och jemte känslan för den frihet, som är dem ett så dyrbart fädernearf och hvilken de äfven alltid åtnjutit.

Rekrytering.

Nu mera äro väl äfven Runö-karlarne, såsom Kronobönder i Liffland, underkastade rekryteringstungan [5]), hvilken, enligt tillförlitlige gamle Runö-gubbars uppgift, ålades dem först år 1798. Men ännu har likväl icke uti mannaminnet mer än en enda Runöbo godvilligt velat ingå uti rekryternas leder. Och emedan detta äfven då, för många, många år sedan, skall hafva skett emot

[5]) Fullkomligen grundlöst säger *Kohl*, sid. 208: *"Zu den wichtigsten jener Privilegien gehört dieses, dass sie keine Recruten für den russischen Militärdienst nöthig zu stellen haben."*

Runö-männens önskan och vilja, blef mannen i och med detsamma, såsom den der hade affallit ifrån Runö-folkets fria förbund, stämplad med det förakt, att han icke mera djerfdes återkomma till sin fäderne-ö, utan lärer, såsom man påstår, å fasta landet hafva dött af trånad i nöd och elände. Alltsedan nämnde händelse, — hvarom med vedervilja och en slags förlägenhet talas, då högst sällan fråga derom blir, — och så ofta nu lotten drabbar Runölandet, att ställa en rekryt, sammanskjuter hela Landskapet de penningar, hvarmed rekryten friköpes. Denna lösepenning uppgår nu (1842) till 1000 Rub. B. A., efter erläggandet hvaraf vederbörande auktoritet i Riga utfärdar för honom ett frihetsbref för hans återstående lifstid. Sålunda hafva flere redan erhållit sina frihetsbref [6]), hvilka, såsom högst vigtiga dokumenter, förvaras uti *die Gebietslade* (se kap. 6). Friheten har således äfven hos detta folk födt ärligheten och flere andra goda egenskaper, då deremot hos de olyckliga Estherne och Letterne, hvilka i sekler varit slafvar och såsom frukter deraf, utom särdeles stor råhet och sedeförderf, bära ännu många andra bedröfliga karakterslyten, ärligheten skall vara så sällsynt, att, enligt ofvannämnde Tyske värdshusvärds intygande, hvilken, såsom sådan, nog torde haft tillfälle att lära sig rätt bedöma sina kunder, — en Lett alldrig, oaktadt hederslöfte och helig försäkran, återgäldar den sup bränvin, man tilläfventyrs ville till framtida betalning borga åt honom.

Arbetshjelp och påhängsenhet.

Som Runö-folket nu för tiden i allmänhet vördar och älskar sin Pastor, om han det helst i något afseende förtjenar, samt emedan de i så många fall bero och hafva behof af hans råd och dåd, så äro de äfven mycket beredvilliga att bispringa honom med

---

[6]) Dessa *frihetsbref* torde *Kohl* hafva hört omtalas och således åsyftat dem, då han å nyssnämnde sida berättar huru *"alle Verordnungen und die ihnen (den Runoeern) gemachten Zugeständnisse über ihre Privilegien und Rechte, sowie über dass Mass ihrer Pflichten sind verbrieft, versiegelt,"* —; men att de äro *"auf Pergament geschrieben"* är falskt, såsom ock det, att å Runö skulle finnas några *"Papiere,"* hvilka de kalla *"ihren eisernen Brief."*

arbetshjelp, hvilken benägenhet likväl af följande förhållande någongång ikläder sig egenskapen af en slags påhängsenhet, som i längden kunde blifva besvärlig, om den ej afstyrdes. Emedan de nemligen bygga Pastoratet, alltid sjelfmante vårda och vidmagthålla dess åbyggnader, uthus, tak, gärdesgårdar, grindar, dörrlås, brunnar m. m.; emedan de äfven till Pastors begagnande å Pastoratet ställt såsom inventarier: tvänne hästar, tvänne kor och en kalf, hvilka hvarje Pastor bör vid dylik qvalitet bibehålla; emedan de till tjenst å Pastoratet årligen af sina söner och döttrar lemna en dräng och en piga, hvilka hvardera, förutom maten, erhålla 30 Rub. B. A. i årlig lön, men icke dess mindre, enligt gammal plägsed, årligen ombytas efter viss tour och ordning, som så noga iakttages, att ingen dreng eller piga erhåller Landskapets tillstånd att å Pastoratet tjena mer än ett år i sender, ehuru Pastor och den tjenande det önskade, samt sluteligen emedan de, ej blott vid förenämnde *Talkko,* utan äfven dessemellan genom hjelpdagsverken för blotta maten till alla delar bearbeta Pastoratets ägor: så har troligen deraf uppstått det egna, och för Pastor, om han det ej i tid afböjer, besvärliga förhållande, att de gerna blanda sig uti Pastors ekonomiska görande och låtande och anse Pastoratet nästan som sitt eget, hvarom de således äfven önskade förordna såsom *the bruk upa thera loand.* Så händer t. ex. icke sällan, att man om vintern får i ladugården se en eller flera frammande qvinnor af pigans anhöriga, hvilka oombedda hjelpa henne vid kreaturens utfodring och mjölkning. För denna ehuru opåkallade tjenst tyckas de nästan fordra, eller se det åtminstone gerna, att man gifver dem ett mål mat; ty de tänka förmodeligen, att som ju dock de hemta åt Pastor det mesta af hans råg samt tionden af all slags sofvel, d. v. s. nästan allt det smör, kött och fisk han förvarar i sina *spüko* (se pag. 27), så kunna de äfven med godt skäl göra anspråk uppå, att till någon del äta upp densamma. Då likväl verkelig hjelpsamhet och välvilja, oberäknadt möjligen en lätt förlåtlig nyfikenhet, ligga till grund för denna påhängsenhet, företer sig så mycket mindre skäl att den misstycka eller förtyda, som densamma ganska lätt afböjes med ett ärligt tillkännagifvande af upprigtig tack för den goda hjelp, hvilken man förklarar sig framdeles icke behöfva.

Religiositet.

Med alla sina goda egenskaper eger Runö-folket likväl äfven många sorgliga lyten, hvilkas utrotande betydligen försvåras genom bristen på sann bildning, sann Gudsfruktan och den sanna Christeliga lefnadsåsigten, som vet att behörigen skatta det vanskliga lifvets småaktiga interessen. Ty churu de i allmänhet äro, hvad man kallar, religiösa, ja, man kunde nästan säga, tvingas dertill af det farliga lefnadsyrket, som så ofta låter dem känbarligen finna otillräckligheten af den största mennisko-klokskaps svaga förmåga, utan Allmaktens vårdande försyn, — så har Ordets predikan likväl icke i allmänhet ännu alstrat Andans frukter ibland detta folk; ty ur den ofvanföre gjorda skildringen af sedlighetens ståndpunkt visar sig lätt, att, oaktadt grofva brott och laster nu äro å Runö osedda, ganska många skuggsidor likväl ännu fördystra den annars glada bilden af folkets många goda egenskaper. Men beträffande den egenteligen så kallade yttre Gudsfruktan är dock glädjande att få säga, det hvarken något så beskaffadt uppenbart förakt för den offenteliga Gudstjensten och Guds Ord, icke heller några sådana exempel på Guds försmädelse ibland Runöfolket nu mera ega rum, som, enligt den gamla Kyrkobokens intygan, fordom icke voro sällsynta, (t. ex. d. 1 Jan. 1729; d. 26 Dec. 1740; d. 25 Febr. 1798, se Märkv. ur Kyrkob. Kap. 8). Oaktadt nu så är, kan dock, emedan trädet kännes af frukten, frånvaron af den sanna gudaktigheten uti några, och särdeles i 4 bondefamiljer å Runö, just derigenom bevisas, att dess frukt: *Andans enhet genom fridsens band* (Eph. 4: 3), uti dessa familjer alldeles saknas; hvilket förhållande, oberäknadt dess menliga inflytelse på det unga, uppväxande slägtet, stör den dagliga sammanlefnadens trefnad och föranleder till talrika klagomål, som, om de icke tarfva bemedling och domslut af *Sockne-Rätten*, likväl alltid påkalla någon ingripande åtgärd af Pastor, antingen i egenskap af själasörjare eller såsom *Polizey* och *Gutsverwaltung*. — Med alla sina dygder, fel och brister äro Runö-boerne att anse lika oförståndiga, egenkära och envisa barn och böra i ganska många fall såsom *gamla barn* behandlas. Men att äfven ibland dem naturligtvis måste finnas, och verkeligen finnas ganska många undantag ifrån alla dessa allmänna omdömen, behöfver väl knapt nämnas.

Kap. 4.

Pastoratet (Prestegården).

Prestegårdens läge.

Prestegården, som, enligt det i Östersjö-Provinserne och andra Tyska orter gängse språkbruket, äfven å Runö kallas *Pastoratet,* är belägen i den sydligaste ändan af byn, midt uti en trädgård, och beskuggas å nästan alla sidor af skyhöga, lummiga träd: lönnar, askar, rönnar, aspar, äpple-, körsbärs- och plommonträd. I öster och söder af det stora, öppna fältet, som ligger emellan skogen och de båda åkerskiften, och i vester af en byaväg och dernäst af den så kallade *Durgåln*, som, inneslutande ladugårdsbyggnaden m. m., sträcker sig till det nordvestra åkerskiftets stenstakett, hvilket allt, äfvensom boningshusens och uthusens läge, indelning och dimensioner närmare kunna inhemtas af den arbetet åtföljande, med möjligaste noggranhet efter åkerskalan uppgjorda planritningen. Härvid återstår blott att, jemte meddelande af de historiska uppgifter, som i afseende å boningshusens ålder m. m. kunnat inhemtas, lemna en närmare beskrifning och förklaring af nämnda planritning.

Nybyggnader å Pastoratet.

I likhet med det spända förhållande, som emellan Pastor å Runö och hans Församling i fordna tider så ofta egt rum, synes äfven frågan om Pastoratets nybyggnad och underhållande hafva gifvit anledning till många tvister, osämja och ömsesidigt missnöje. Ehuru utredandet af dessa tvistefrågor är, i anseende till de i den gamla Kyrkoboken förekommande upplysningarnes ofullständighet, förenadt med stora svårigheter, vill man dock, så godt sig göra låter, dem sammanställa, för att derigenom komma till ett ungefärligt bedömande af den olika ålder, de särskilda delarne af den nuvarande Pastors-boningen ega.

Redan 1727 d. 25 Jan. väcktes uti Kyrkostämma fråga om nybyggnad af ett rum å Pastoratet, men, oaktadt Majoren *de Basse-vitz' ordre,* vägrade Församlingen dess företagande. Dervid tyckes saken hafva blifvit hvilande till den 27 Sept. 1741, då åter i Socknestämma upplästes en af *Landtrichter v. Gyllenstubbe* utfärdad Resolution angående uppbyggandet af ett särskildt, nytt *Herberge* samt af en källare. Att äfven denna Resolution blef oåtlydd, finner man deraf, att uti Kyrkostämma d. 25 Jan. 1743 åter samma fråga uppstod, då en ny, ytterligare af *Landtrichter v. Gyllenstubbe* utfärdad Resolution blef företedd, hvilken, såsom ock den förenämnde, skall hafva grundat sig på ett H. Kejserl. Maj:ts Patent[7]) af år 1733, och hvari nybyggnaden under hotelse af *exekution,* — som sannolikt skall betyda kroppsstraff, — anbefalltes. Men det oaktadt satte sig allmogen också denna gång trotsigt deremot, med förklarande: att de hellre mangrant ville fly ifrån ön, än bygga Pastoratet *å annat ställe.* Då nu af sistnämnde yttrande tvänne slutsatser kunna dragas, är af nöden att dem här uppställa och pröfva, alldenstund bedömandet af den nuvarande Pastors-boningens ålder väsendtligen deraf beror. Emedan, utom sjelfva nybyggnaden, fråga vid detta tillfälle ostridigt synes hafva varit väckt derom, att å nytt ställe uppbygga boning för Pastor, så följer deraf *antingen* det: att, i händelse Runö-folket slutligen dock nödgats beqväma sig till åtlydnad af Öfverhetens bud, den nuvarande Pastors-boningen och tomten icke är den äldsta, utan att Pastoratet år 1743 och dessförinnan varit å något annat ställe beläget, *eller ock* motsatsen deraf: att, om Runö-männen, möjligen af urgammal vedervilja för allt nytt, ståndaktigt fortfarit i sin halsstarrighet att vägra befallningen åtlydnad, den nuvarande boningen och tomten verkeligen är den äldsta, d. v. s. lika gammal som den öfriga byns läge. Detta sednare alternativ torde komma sanningen närmast; ty som nu ingenstädes å ön spår finnas

---

[7]) Det här åberopade Patent torde sannolikt kunna lemna upplysande bidrag till bestämmande af öns dåvarande ställning antingen såsom Kronojord eller donationsgods m. m.; men då ett sådant blott uti Landträttens archiv möjligen stod att finna, kan i saknad deraf, tyvärr! intet här nu utredas.

till någon annan tomt för Pastoratet och icke heller af nu lefvande generation någon, ens genom tradition, vet förtälja något derom, att Pastoratet någonsin stått på annan plats; men då af Socknestämmo-Protokollet d. 25 Jan. 1749, hvarest fråga väcktes om uppförande af en eldstad i de *nya kamrarne* å Pastoratet, deremot inhemtas, att sådana, oaktadt ofvannämnda långvariga motstånd, likväl då redan voro å Pastoratet uppförda; — så tyckes deraf följa att, sedan Runö-folket ändteligen en gång läto bequäma sig — om per fas eller nefas vare osagdt — att uppbygga nya rum åt Pastor, tilläfventyrs just den omständigheten gifvit dertill den starkaste impulsen, att de fått uppföra dem å Pastoratets gamla tomt i sammanhang med den derstädes äldre boningen; hvaraf således följer, att den nuvarande platsen för Pastoratet är den veterligen äldst kända och att åbyggnaderne der följakteligen äfven ega ganska olika ålder. I grund af allt detta kan man dock icke påstå, att uti Runö grå ålder, t. ex. i Johan Månssons tid (1644), då kapellet ännu låg vid inviken å öns östra sida (pag. 2), Pastoratet skulle hafva varit å sitt nuvarande ställe beläget. Ty detta kan så mycket mindre hafva varit fallet, som icke ens sjelfva byn då ännu funnits till å sin nuvarande plats (se Kap. 6). — Sedan isen sålunda en gång blifvit bruten, synes åter, och blott 29 år derefter eller 1778, ny tillbyggnad å Pastoratet hafva blifvit verkställd, hvarom, såsom ock om dervid förefallne oordentligheter samt om den storm, som tvänne år förut, 1776 i Februarii, utan Runö-folkets ringaste besvär, fällde rikeliga byggnadsmaterialier, kan läsas i Kap. 8 under den 31 Maji 1778. — Allt sedan sistnämnde år, då de norra kamrarne å Pastoratet tillkommo, har derstädes veterligen ingen tillbyggnad skett förr än år 1836, då åter Pastors-boningen utvidgades med tvänne kamrar och ett kontor. Att äfven vid dessas uppförande motvilja å Runö-böndernas sida förspordes, derom vill äfven ryktet veta; men huru beskaffad denna varit och huruvida oordentligheter sig dervid tilldragit, deröfver kan, under afsaknad af all slags chronik för sednare tider, här ingen uppgift meddelas.

Boningshusens ålder.

Af förestående Runö Pastorats nybyggnads-historia kan nu

på temmeligen säkra grunder slutas, att den nuvarande folkstugan (Pl. N:o 10) är det äldsta rum, och har i fordna tider troligen ensamt utgjort Pastors boning. De dermed nu sammanhängande begge kamrarne (N:ris 11 och 12) äro sannolikt desamma, om hvilkas förseende med eldstad fråga blef väckt å Kyrkostämman 1749 och hafva således redan nu (1842) uppnått en ålder af 93 år, hvilket deras utseende äfven tyckes bevittna. De nuvarande norra rummen (N:ris 1 och 2), hvartill sjelfva stormen fällt timren, äro dernäst tillkomne och räkna således redan en ålder af 64 år, ty denna nybyggnad påbörjades d. 31 Maji 1778 och fulländades d. 27 Junii samma år. De år 1836 tillbyggda rummen äro att finna under N:ris 3, 4 och 5.

Det yttre och inre af Pastors-boningen.

Alla rummen uti Pastoratet, oaktadt tillkomna på olika tider, stå nu under ett gemensamt tak af halm. Att halmtak nyttjades å Pastors-boningen redan år 1721, inhemtas af Kyrkoboken (se Kap. 8). Men i äldre tider har taket äfven blifvit belagdt med bark, som ifrån Kurland inköptes (se Kap. 8, d. 22 Maji 1698). Under de äldre rummen (N:ris 1, 2, 8, 10, 11 och 12) finnes nästan ingen stenfot, men de sednast uppförda rummen (N:ris 3, 4 och 5) hvila på stenfot af sandsten till ungefär 1 fots höjd. Pastoratets hela byggnad är utvändigt brädfodrad, men omålad. Äfven innantill brädfodrade, samt numera äfven med tapeter försedde äro de egenteliga Pastors-rummen (N:ris 1, 2, 3 och 4).

Köket.

Pastorats-köket å Runö är otvifvelaktigt det märkvärdigaste kök i sitt slag uti den hela vida verld; ty det utgöres af en kolossal — skorstens-pipa, uti hvars ena vägg en ingång eller dörr blifvit öppenlemnad, hvarigenom man kan i lutad ställning inträda till en, vid motstående vägg, inom skorstenen uppförd spishäll, och uti hvars tredje vägg mynningen af den bakugn blifvit infogad, som värmer folkstugan med dess kammare (N:ris 10 och 11). Detta besynnerliga kök, innantill 5 alnar långt och 3 alnar bredt, bildas af den mur, som å planen är till sina dimensioner aftecknad under N:o 9 och hvilken pyramidformigt

uppstiger, bildande öfverst en vanlig skorstenspipa. — Detta kök eger naturligtvis intet fönster, utan skall der behöfvas dagsljus, måste så väl köksdörren som ock dörren till förstugan (N:o 8) öppnas, emedan det obetydliga dagsljus, som infaller ofvanifrån genom den rätt höga skorstenspipans öppning, är föga i stånd att skingra det ständiga mörkret nere i köket, som blott får sin egentliga upplysning af den på spishällen eller i ugnen brinnande elden, men derjemte äfven alltid då blir uppfylldt af bitter rök. Denna rök och detta mörker jemte den omständighet, att både regn och snö nedfaller genom skorstenspipans mynning rakt ned på marken der kokerskan skall stå, göra vistelsen vid köksspisen icke särdeles treflig.

Rummens dimensioner och fönster.

De arcala dimensionerne uti hvarje särskildt rum, afdelning och kontor inhemtas förmedelst åkerskalans tillämpande till planritningen. Höjden uti alla, så äldre som nyare rum utgör 4½ Sv. alnar ifrån golfvet till mellantaket, hvilket hvilar uppå sparrar. Golfven uti Pastors boningsrum äro af bräder och i godt stånd, uti folkstugan och dermed sammanhängande kamrar utgöras de deremot af stockplankor och äro af ålder i likhet med väggarne ytterst förfallna. Eldstäderne i boningsrummen äro blott tvänne, båda uppförda af goda kakel till de dimensioner, planritningen utvisar. Kakelugnen uti rummet N:o 1, som blifvit anbragt midt uti rummet, motsvarar på denna plats fullkomligt sitt ändamål såsom kalefaktor och ger rummet en egen slags trefnad i de stormiga höstaftnarne. Den andra kakelugnen har sig uppdraget att värma trenne rum. Intet rum är, hvad man säger, kallt, utan hålla de temmeligen väl sin värma. Varmast är dock rummet N:o 1 och kallast den lilla kammaren N:o 4, uti hvilken golfdrag och fuktighet eger rum. — De flesta af fönstren uti de äldre rummen stå ungefär 1½ aln ifrån marken utanföre, samt blott en aln ifrån golfvet, hvilket ger dem en egen slags treflighet. Fönstren uti de äldre rummen ega alla en höjd af fullt 2¼ alnar inom posterna, äro fördelade uti 16 rutor och ofvantill bågformiga, samt likna kyrkfönster. Uti den sednaste tillbyggnaden (N:ris 3 och 4) äro de mindre och fyrkantiga

samt utgöras blott af 6 rutor till en höjd af 2 alnar inom posterna. Alla fönsterlufter uti Pastors-boningen äro försedda med dubbelfönster för vintern.

Trädgården.

Angenämt är att ifrån alla fönster skåda den grönskande trädgården, att beskuggas af de lummiga trädens svalka och att, när man genom det öppnade fönstret, hvarifrån Citron-Melissdofter inströmma, utsträcker armen, kunna plocka stora, mörka körsbär ifrån de resliga trädens lägre grenar. Ty trädgården, som till större delen omgifver boningshusen (se Pl.), är uppfylld af körsbärs-, äpple- och plommonträd, några förvuxna vinbärsbuskar, samt omkring stakettet och på gräslindorna beskuggad af herrliga lönnar, några askar, en gammal silfverhjessad pil och en kolossal, men blott föga frukbärande hasselbuske. Endast trenne af äppleträden här bära frukt, dock hvarken till betydligare mängd, eller af något utmärktare slag. Körsbärsträden äro deremot ganska bördiga och gifva utmärkt stora, mörka, välsmakliga bär. Rikt blomstrande fläderbuskar erbjuda äfven ymnig skörd. Uti denna trädgård finnes ock odlad jord (se Pl.), bestående af gammal, fet svartmylla, som, i anseende till öns fina sandgrund, antyder odlingens höga ålder. Dessa jordstycken begagnas vanligast till potatoes-länder. Ifrån lusthuset (se Pl.) har man ingen utsigt, ty de deromkring växande träden bortskymma allt. Det enda man derifrån kan se, är grannen *Beerens* mangård och åbyggnad helt nära intill, skilda ifrån trädgårdens norra stakett endast genom en smal väg (se Pl.). Men vill man en het sommardag njuta kylig svalka, sätte man sig då på någon af det åttakantiga lusthusets bänkar. Äfven denna lilla tempelformiga byggnad, dit man uppstiger på tvänne trappsteg, är försedd med ett koniskt halmtak. Herrligast är dock att sitta på egen förstuguqvist (se Pl.), i synnerhet vårmorgnarne och sommaraftnarne; ty derifrån ser man helt nära intill de jättelika askarna, lönnarna, rönnarna och alarna, som längs efter *Durgâlns* (stora gårdens) och kalfhagens gärdesgårdar (se Pl.) resa emot skyarna sina lummiga kronor, der starar till hundradetal och andra vårfoglar jubla, — längre

bort åt söder skådar man det gräsbeväxta fältet, som sträcker sig emot skogen, och *Austergärdet* (se Pl.), och längst bort hvilar ögat så gerna på hafvets blå band, som skiljer himlabrynet ifrån Runöland och skänker en hvilopunkt åt den drömmande tankens irrande flygt i denna tysta enslighet.

Mangårdarne.

Den inre af mangården, omsluten af åbyggnadens sydligare del, trädgårdens plank och *klötets* eller kokhusets jemte badstugans byggnader, samt kryddgården i söder (se Pl.), är jemn och gräsbeväxt samt rikt beprydd med den välluktande och nyttiga kammillörtens blommor. Man inträder dit antingen genom inkörsporten, en grind som är belägen emellan folkstugans (N:o 10) och kryddgårdens knutar (se Pl.), eller ock genom en liten, för fotgångare anbragt grind emellan badstugan och kryddgården (se Pl.). Brunnen, som står nära intill *klötet* (se Pl.), är djup, rensas och vidmakthålles af Runöfolket samt gifver till riklighet ett klart, kallt och godt vatten. —

Den yttre mangården är i synnerhet rätt behaglig och ganska stor (se Pl.). Äfven den är till största delen alldeles jemn och gräsbeväxt samt beprydd med blommor af oräkneliga slag, förr än lien härjat deras fägring. Å dess östra sida har under tidernas lopp sjelfbildad uppstått en asplund (se Pl.), som jemte en mängd gamla, resliga träd, hvilka garnera gärdesgården å denna sida, utgör en hel skog af unga uppväxande aspar. Denna lund framställer en icke liten prydnad för mangården och kan med högst ringa möda och skönhetssinne förvandlas till en eller flere rätt behagliga, skuggrika löfsalar. Nära intill mangårdens södra stakett, ej långt ifrån riebyggnaden (se Pl. N:o 28), står en åldrig, lummig lönn, vid hvars starka stamm en späd flaggstång stöder sig. Det märkvärdigaste i denna mangård är dock ett äppleträd, som står icke långt ifrån boningshusen midt emot den lilla tillbyggda kammaren (N:o 12, se Pl.). Trädet tyckes vara ganska ålderstiget, ty stammen har ett betydligt omfång; likväl alstrar det ännu i rikelig mängd frukt, som äro små och sura äpplen. Men det sällsynta härvid är den ofanteligt höga, löfrika och vida

kronan det bär på sin korta, men stadiga stam; ty kronan utsträcker så vidt sina löfrika grenar åt alla håll, att törhända 50 à 60 man kunde finna skygd under deras täta löfhvalf; hvarföre man äfven å Planchen kallat detta träd en jätte.

Kryddgården.

Kryddgården, hvars läge och dimensioner kunna ses af Planchen (N:o 31), prydes äfven af ett stort äppleträd ej långt ifrån porten å östra sidan (se Pl. N:o 40), anmärkningsvärdt blott derföre, att dess grenar och qvistar bildat sig till fullkomlig likhet med hängbjörkens. Ett stycke derifrån å samma sida reser sig äfven en vacker björk, som väl ej ännu är gammal, men lofvar mycket i kommande år. Vid inträdandet ifrån den inre mangården har man till höger om kryddgårdens port, invid gärdesgården, tvänne stora, rikt fruktbärande körsbärsträd. Längs efter den södra gärdesgården växer en liten trasslig törnrosskog samt några vanskötta, ofruktbärande stickelbärsbuskar. Jordmånen är här icke så fet, som uti trädgården, hvilket antyder på en i sednare tid gjord inkräktning af den yttre mangården; dock är myllan, ehuru sandig, äfven här ganska fruktbar, hvaraf äfven händer att allt, också ogräset, växer till en jättelik höjd. Exempelvis må anföras, att gossarne förfärdigat sig käppar af de här växande nässlornas skaft, hvilka vid käppens öfre ända innehållit circa 8 linier i diameter. Äfven denna kryddgård, nu till största delen i det frodiga ogräsets våld, kunde med god skötsel blifva vacker och nyttig.

Uthusen.

Hvilka och huru många uthusen i äldre tider varit å Pastoratet, har af Kyrkoboken icke kunnat inhemtas; hvarföre om de nuvarandes olika ålder icke heller något bestämdt sägas kan. Yttre utseendet och det oregelbundna läget af den byggnadsrad, som innefattar bodarne eller *Spiiko*, synes dock berättiga till den sannolika förmodan att de äro de äldsta uthus å Pastoratet. Den enda af de öfriga byggnaderne, hvars ålder torde kunna temmeligen säkert uppgifvas, är källaren (N:o 26), hvilken måste vara densamma, hvarom frågan var i Kyrkostämman år 1741, emedan

intet spår till någon annan källare-byggnad finnes. Om så är, och om således äfven källaren var uppförd vid samma tid som de nya kamrarne å Pastoratet, om hvilkas förseende med eldstad fråga väcktes i kyrkostämman år 1749, så eger denna källare-byggnad lika ålder med rummen N:ris 11 och 12, d. v. s. omtrent 93 år, hvilket densammas högst förfallna beskaffenhet äfven tyckes bestyrka. Om de öfriga uthusen, hvilkas läge och dimensioner kunna ses å Planchen, är icke mycket att säga. De underhållas alla af Socknen i brukbart skick och hvila under halmtak, med undantag af *klötet* eller kåtan (N:o 14), som tillika med badstugan skyddas af vanligt brädtak öfver jemnt löpande ås. Eldgörningen i klötet sker å golfvet under en *Äilflaka,* på samma sätt som uti bondgårdarnes förstuga; och emedan icke heller här någon skorsten finnes, svärmar äfven här röken omkring och tränger sig ut genom dörren, eller ock genom gafvelns lucka, som kan öppnas och tillslutas.

Rian och logen äro försedda med stampadt lergolf, som hvart år å nyo omsmetas och jemnas till fyllande af hål och sprickor.

Fähuset är försedt med spiltor, så ock det minsta af stallen (N:o 32) invid grinden (se Pl.). De öfriga tvänne stallen, uti hvilka hästarne gå löse och hvarest fordret nedkastas längs efter väggarne, alldenstund häckar icke brukas, äro utan spiltor och golf.

Ifrån brunnen i kalfhagen (se Pl.) ledes vattnet uti en ränna in i en stor ho, som ligger inom ladugården invid staketttet, utur hvilken boskapen vattnas.

Omgifning.

Ladugårdsbyggnaderne ligga (se Pl.) inom den så kallade *Durgåln,* som längs efter alla sina sidor är garnerad med ovanligt höga och vackra askar, lönnar, rönnar och stora alar, hvilka i vester bilda en ordentelig liten park. Likaledes garneras kalfhagen, längs efter hela sin bredd invid vägen (se Pl.), med stora alar, lönnar, askar och rönnar, under hvilkas mäktigt skyddande armar fruktbärande krikonträd funnit sin tillflykt. Uti *Durgåln*

åkerjord pläga utsås omkring 4 à 5 *Loof*[8]) råg. På ömse sidor om åkerstycket, under och närmast intill trädens park, ligga bördiga gräslindor, som afkasta vanligen 6 stora lass hö. En del af *Durgåln*s odlade jord, som ligger midt emot klötet (se Pl.), användes till kål- och potatoes-land.

Rönngruppen.

Emedan mycket, som i den stora, rika verlden föraktades och knapt vore värdt att omnämna, likväl uti Runö lilla, fattiga verld eger särdeles värde och vigt, må här tillåtas anmärka en trädgrupp, som står i *Durgåln* å gräslindan vid dess östra sida (se Pl. N:o 36). — Ifrån marken här, hvilken till betydlig vidd omkring är öppen, gräsbeväxt och jemn som ett golf, uppstiger en kulle till ungefär 1½ alns höjd. Öfre ytan deraf är jemn och hård samt utgöres af en oval plan om 3 alnar i bredd och 4 alnar i längd. Kullens temmeligen brant sluttande sidor äro betäckta med en sammetslen gräsmatta, vida grönare och finare än den kringliggande lindans betäckning. Den öfre kanten af denna kulle randas af 16 väldiga, lummiga, skyhöga rönnar, under hvilka åtskilliga mindre träd af samma slag uppskjutit, dels fritt stående, dels slingrande sina spädare stammar omkring de starkare. Dessa 16 rönnar lemna å nordvestra sidan tillträde till den lilla omskuggade planen medelst en halfannan alns öppning.

Vid denna öppning eller port är gräslindan mera långslutt än å de öfriga sidorna, så att den tyckes likasom inbjuda vandraren att beqvämt uppstiga. Alla trädens stammar divergera i lika lutning, hvarigenom ofvanpå kullen en rymlighet uppkommer, som betydligt lättar anbringandet af bänkar rundt omkring ovalen. Emedan träden äro mycket lummiga och ofvantill sammanfläta sina grenar, är här alltid en svalkande skugga. När dertill kommer, att man i söder, vester och nordvest skådar hafvets obegränsade yta, och derifrån således äfven kan betrakta, huru solens eldklot sänker sig i Thetis' svala omfamning; — så torde väl Läsaren medgifva, att detta Dryàdtempel är särdeles egnadt både till

---

[8]) *Loof* l. *Loop*, se pag. 13.

sinnets lyftning högt upp öfver alla solbeglänsta jordhaf, som ock till firande af en landtlig aftonmåltid, under taffelmusik af de aflägsna vågornas klang, foglarnes sång och trädens sus. — Men behagar nu Läsaren tills vidare lemna denna lilla helgedom och träda fram till *Durgålns* sydvestliga stenhägnad, som utgöres af det nordvestra åkergärdets stakett (se Pl.), samt ifrån denna ståndpunkt kasta sin blick bort öfver en grönskande ängsmark och böljande åkerfält, så får han långt borta i vester se en enstaka byggnad, ungefärligen ½ virst norr om den så kallade *Hållman*, och uti N. N. W. ett stadigt, rödmåladt torn. Den förra af dessa byggnader är *Gränsvaktlernas* bostad, den sednare är *båken*.

Kap. 5.

Kronans Inrättningar.

Den nuvarande båken.

Den nuvarande båken, som är uppförd åren 1810 och 1811, underhålles på Kronans bekostnad och skötes af en underofficer samt 3 båkmatroser, hvilka alla bo uti en nära derintill på allmän bekostnad uppförd snygg, brädslagen och rödmålad byggning, innehållande erforderliga rum för ofvannämnda manskap, af hvilka de fleste ega familj. Byggnadsmaterialet så väl till boningshuset som till båken har blifvit fälldt ur den Kronan uteslutande tillhöriga delen af skogen å Runö.

Tornet.

Ifrågavarande båk är ett åttakantigt torn, hvars sidor vätta åt de åtta hufvud-väderstrecken. Tornet i och för sig sjelft liknar en afskuren kon och har vid öfre kransen betydligt mindre omfång än vid basen. Den egenteliga inre tornbyggnaden, som består af starka furustockar, har åtta vertikalt stående väggar och är utvändigt försedd med en brädfodring, hvilken således icke tätt slutar sig till stocktornets väggar, utan står, likasom ett foderal, skildt ifrån dem. Derigenom har —, till befordrande af den för stocktornets konservation nyttiga luftvexlingen och draget —, ett mellanrum tillvägabragts, hvilket nedantill är betydligt större än vid kransen. Ty vid basen är afståndet emellan brädfodringen och stockväggen fulla 2 arschin, men vid kransen blott af ungefär ¼ arschins vidd. Luftvexlingen inom brädfodringen uppstår genom fönster-öppningar, som blifvit anbragta å hvarje foderalets sida i tornets alla 5 våningar, genom hvilka man medelst lika många beqvämt stående trappstegar eller vanliga torntrappor uppstiger till altanen och det derpå befintliga ljustornet eller laternan. Alldenstund å hvarje sida af det inre stocktornet och

uti dess alla våningar fönster blifvit anbragta, hvilka till läge och vidd motsvara dem i den yttre brädfodringen; så kan dagsljuset ifrån alla håll inträngа i tornet, hvarigenom uppgången blir ljus och treflig. Tornets höjd ifrån marken till altanen utgör 8 saschen [9]), och sjelfva ljustornet eller laternan höjer sig ifrån altanen $2^1/_2$ saschen.

Laternan.

Denna lykta är tiokantig och försedd med fönster-sidor åt sju håll, sålunda: att alla de väderstreck, som ifrån och med S.S.O. med solen sträcka sig ända till och med N.O., ditåt den yttersta glasfönster-sidan vätter, d. v. s. vindarne S.S.O., Syd, S.S.V., S.V., V.S.V., Vest, V, N, V., N.V., N.N.V., Nord, N.N.O., och N.O., blifvit uppå sju lika stora sidor af tiohörningen fördelta. De tre återstående lika stora sidorna, af hvilka dörren upptager den mellersta, vätta åt den skogbeväxta ön och tarfva således icke något fönster.

Fyrningen.

Fyrningen uti denna laterna sker sålunda: Tretton Argandska lampor med stora, starkt försilfrade och väl polerade reflexions-speglar af koppar stå fästade utåt vid yttre cirkelbågen af en med starka vinkelarmar försedd ställning af gjutet tackjern, hvilken omkring och jemte sin perpendikulärt stående axel, utur hvilken armarne utgrena sig, lätt kan med blotta handen underifrån kringvridas. Då nu denna med sina tretton solar klart strålande ecliptica sättes i långsam, jemn rörelse, visar sig i den mörka natten för seglarene ända ifrån Syd-Syd-Ost till Nord-Ost en tindrande stjerna, som antyder den rätta kursen och derjemte varnar för Runö skeppförkrossande stränder. Eldtornet innantill är rundt omkring på alla sidor försedt med en kringlöpande bänk, hvaruppå man uppstiger medelst fyra flyttbara trappsteg. Denna synes hafva blifvit anbragt, dels att hvila uppå, dels för att derifrån uppå stående fot kunna sköta lamporna, hvilkas vekar tarfva putsning och ans. Den till fyrningen erforderliga oljan hemtas ifrån Arensburg ur Kronans dervarande förlager och

---

[9]) 1 Sascheu = 3 Arschin = 7,186 Sv. Fot; 1 Arschin = 2,395 Sv. Fot.

förvaras i behöriga tunnor å nedersta bottnen uti sjelfva båktornet. På en af de med bräder betäckta väggarne hänger inne i fyrtornet ett vanligt timglas [1]) af en halftimmes tidslängd, hvarefter båkmatroserne rätta sig vid hvarandras aflösning. Ofvanför detta timglas prydes väggen af en Obrass eller Grekisk helgonbild, och i öfrigt herrskar, såsom vanligt är i alla Ryska Krono-Inrättningar, äfven här snygghet och ordentlighet. Men att detta icke varit fordom fallet vid båken, synes af de torftiga uppgifter man kunnat inhemta om beskaffenheten af denna inrättning i äldre tider.

Den gamle båken.

Att uti äldsta tider, kanhända redan förr, än Joh. Månssons köl plöjde dessa farvatten, blifvit å Runö-landet fyradt till ledning för seglarenes kurs, och att detta troligen skett å samma ställe som nu, — å den nordliga strandens höjd såsom den enda lämpligaste plats dertill, — är mer än sannolikt, om man betänker behofvet deraf under de fordna krigen i dessa nejder, då de Svenska galejorna voro tvungna att kryssa och färdas i Rigas vik. Men af fullkomlig brist på alla slags vägledande intyg derom, kan icke heller någon bestämd uppgift derom meddelas. Det första temmeligen säkra spår till en i gång varande båkinrättning å Runö finner man dock redan år 1684, då uti Kyrkoboken omnämnes att: *"Bookskrifvaren Mons:r Anders Utter gaff till Kyrkian d. 31 Dec. ½ Rdr. Alberts."* Ty det tvetydiga ordet *"Bookskrifvare"* skall sannolikt vara en *Skrifvare vid båken*, en Konstapel, hvilken, i likhet med den nuvarande Ryske Underofficerarens skyldighet att föra journal öfver fyrningen, anteckna vindarne m. m., hade sig enahanda göromål och skrifverier uppdragna; emedan en bokskrifvare, en som skrifver böcker, icke kan rimligtvis härstädes omtalas. Tvärtom vinner det förra antagandet betydligt i styrka derigenom, att år 1702 åter förekommer

[1]) Detta sandur är den enda tidmätare som finnes å ön, näst det ur, Pastor möjligen kan ega; ty ingen enda af Runö bönder eger en klocka, utan de rätta sig i allt efter solen, hvars bana de temmeligen noggrant lärt sig att afmäta, med säker blick på föremålens skuggor och kompassens visning.

i Kyrkoboken anteckning om en *Båkskrifvare Matts Ellerbusk*, som till kyrkan d. 7 Nov. förärade en gåfva af 6 Caroliner. I grund häraf anser man sig kunna med fog antaga såsom bevisadt, att båkinrättning funnits å Runö åtminstone redan år 1684. Men hurudan densamma då och i derpå följde gamla tider varit, har icke kunnat bestämdt inhemtas. Den enda upplysning gamle män derom kunnat lemna, sträcker sig väl icke längre tillbaka, än till tiden ifrån år 1762 till 1810, då den nuvarande nya båken uppfördes, men anföres dock här, såsom spridande något, om ock svagt ljus öfver sjelfva båkens byggnad och fyrningens handhafvande i äldre tider. Dessa underrättelser, belyste af Kyrkobokens rapsodistiska meddelanden, lemna följande torftiga skörd.

Äldre båkbyggnad och fyrning.

Den gamla båken var byggd i fyrkant på åtta stolpar eller pelare, hvilka voro afdelta i tvänne våningar eller golf. Till dessa uppsteg man på tvänne trappor. Å det öfversta golfvet eller fyrkantiga planen var anbragt en stor qvadratisk jernplåt, hvarå den till fyrningen bestämda veden lades och antändes. Lågan häraf, under bar himmel brinnande, tjenade alltså de sjöfarande till rättesnöre. Att äfven stenkol blifvit använde härtill, intygar G:la Kyrkoboken, hvarest uttryckeligen nämnes, att ett skepp lastadt med stenkol *för båkens räkning* ankom i Oktober månad 1758. — Beträffande personerne, som fyrningen om händer haft, synes att den dels varit utarrenderad, dels blifvit af Runöbönderne sjelfve ombesörjd. Under den 20 Junii 1752 läses i Kyrkoboken, att Pastor af *Landrichter* v. Gyllenstubbe erhållit en copia af den skrift, dessmedelst åt honom (Pastor) beviljats *"uti båk-rättighet "1 Rdr. af Arrendatore årligen,"* för det han i kyrkan hållit förbön för lycklig fyrning. Men att äfven bönderne sjelfve turvis ombesörjt fyrningen, bevisas af en anteckning för d. 13 Aug. 1761, som omförmäler följande dervid förefallne oordentligheter. Pastor hade nemligen samma dag kl. 1 e. m. händelsevis gjort en promenad till båken och finner vid ankomsten dit härden, som var full med stenkol, stå uti ljusan låga, men ingen vakt tillstädes. Efter anställd undersökning härom befanns, att de bönder, hvilka

under föregående natt hade fyrat, af vårdslöshet lemnat elden outsläckt. I sammanhang härmed omnämnes äfven, att några år förut, de på vakt varande bönderne låtit eld nedfalla ifrån båkens härd, hvarigenom händt, att den ved, som legat under och invid densamma och som blifvit till dess fyrning ditsläpad (*"zur Feuerung geführet worden"*), antändts och nedbrunnit. Häraf synes tydligen, att fyrningen i äldre tider anställts med ved, och att veden sedermera, sannolikt, dels till undvikande af så beskaffade faror, dels ock till besparing af Runö-skog, blifvit utbytt emot stenkol. Att likväl sedermera ved åter nyttjats vid den gamla båken, åtminstone allt sedan 1780, sådant intyga nu (1842) lefvande trovärdiga bönder å Runö, jemte tillägg, att all den ved, som till fyrningen användes, plägade hitföras ifrån byn *Salis* i Liffland, ifrån derstädes belägna bondgårdarne *Mogar* och *Kägar*.

Både denna sistnämnda omständighet, att veden till båkens behof utifrån infördes, såsom ock den, att stenkol dertill användes, bevisar nogsamt, att båkinrättningen å Runö ifrån äldsta tider blifvit af Kronan bekostad, om ock sjelfva handhafvandet af fyrningen stundom varit till viss person utarrenderadt, stundom åter blifvit af sjelfva allmogen å Runö ombesörjdt. Detta om den gamla båken.

Föreslagen ny båk.

Så ändamålsenlig och gagnelig den nuvarande båken ock är för alla dem, som i Lifländska viken segla emellan väderstrecken ifrån och med S. S. O. med solen ända till och med N. O., så liten fromma deraf ega alla de, som färdas uti hafvet öster om Runö, ifrån N. O. sydvärts till S. S. O., alldenstund öns skogbeväxta höjder bortskymma dess tindrande ljus. Ledd af nödig och prisvärd omtanka äfven för deras behof och gagn, hvilka i stor mängd segla uti sistnämnde vatten, ifrån och till Lifflands och Esthlands och Rigas hamnar, fram och åter öster om ön, har Regeringen, förmodligen på sådana skäl, kasserat den nuvarande båken och fastställt, att en ny skall uppföras midt uppå ön, hvartill ock af vederbörande auktoritet allaredan platsen blifvit utsedd å det derstädes belägna högsta sandberg, *Håubärre* (högberget)

kalladt. När en gång denna nya fyrbåk kommer i gång, skall laternan icke mera ega någon betäckt sida, utan den strålande eldblicken skall obehindradt få tränga sig fram till alla seglare i dessa farvatten vidt omkring, som önska sig en ledning och varning af dess ljus under nattligt mörker och storm.

Gränsvakten.

Den andra af Kronans Inrättningar å Runö är den befattning, som tillhör en *Gränsvakt,* eller som han här kallas *Gränsridare:* en benämning som man tagit från det Tyska *Grenzreiter,* så otjenlig den ock är för Runö gränsvakt, som aldrig behöfver rida kring Runö-strand. Ty hans åliggande är blott, att uti hvarje anländande båt noga efterse, om den insmuglar lurendrejerigods och att efterfråga, om ankommande fremlingar äro försedda med vederbörligt pass, hvilket han underställer Pastors granskning. Till den ändan promenerar han flitigt kring stränderne, försedd vanligast med en båtshake, såsom ett talande *insigne* för sin fasthakande värdighet, eller ock med en bössa i full uniform, då han har anledning att ifrån Arensburg eller Riga vänta besök af någon inspekterande förman. Till dessa för prohibitivsystemet så vigtiga poster användas vanligen emeriterade soldater, som hela sin tid lefvat för krigets yrke. Den nuvarande (1842) Gränsridaren å Runö är en gammal, dekorerad gubbe, som bivistat både Persiska och Turkiska krigen, erhållit några blessyrer och i sitt ensliga lif på den ensliga östranden tillbringar sin ålderdomsdagar, stolt och lycklig att med ynglingaifver och mod ännu på denna, i hans tycke, högst vigtiga förtroendepost troget tjena Kejsaren och Gud [2]), såsom han säger. Till sommaren och hösten erhåller han en *adjoint;* och i händelse af strandning hafva båda två äfven full sysselsättning, ty, såsom ofvan (pag. 16) nämndt är, böra de ej blott hålla vakt vid det strandade skeppet, — hvarvid vaktgöringen under kalla, stormiga, regniga höstnätter naturligtvis är med många besvärligheter förenad, — utan ock hafva vaksamt öga öfver strandgodset, intill dess det hinner blifva bragt i förvar.

---

[2]) *Zar i Boch* är alla åkta Ryssars mycket sägande valspråk.

Strandvaktens boning.

Strandridarens boning stod förut på östra sidan om byn inne uti tallskogen; men som detta ställe klarligen var högst otjenligt för dem, hvilka ständigt, lika strandskator, skola hoppa omkring stränderna och hafva ögonen ständigt riktade utåt hafvet, har nuvarande byggnad, hvars läge nyss ofvan (pag. 115) finnes angifvet och som är ganska ändamålsenligt, blifvit för dem uppförd år 1839. — *Gränshuset,* såsom denna boning här kallas, är upptimradt ur Runöskogen, uppfördt af Runöfolket, som är skyldigt det vidmakthålla (till följe hvaraf huset ock om våren 1842 af Runöfolket brädfodrades), samt består af tvänne snygga kamrar jemte kök och tvänne kontor, — hvilket bevisar att huset äfven är bestämdt för tvänne gränsvakter.

Inrättningens ålder.

Ehuru denna inrättning torde vara gammal i Liffland, har å Runö Gränsvakt likväl icke varit anställd före 1781, då äfven *Kopfsteuer* ålades mankönet å ön, såsom ofvanföre (pag. 32) nämndt är. Före denna tid synas öboerne alltså hafva kunnat fritt smugla, om de det velat; men deras enkla lefnadssätt gör smugleriet alldeles öfverflödigt. Det enda, som man väl gerna ville ifrån Finland införa, är salt, hvilket i Liffland är ganska dyrt. Men lifsstraffet, hvarmed smugleriet är belagdt, förtager lusten till slika försök, som å Runö ovillkorligen kunde lätt upptäckas. En tunna salt eger likväl hvarje af de till Finland på skälfångst afseglande båtarne rättighet att derifrån hemföra: ett bevis på Regeringens faderliga omsorg för detta fiskarefolk.

Kap. 6.

Runö Församling.

Icke utan skäl befarar man, att Läsaren redan tröttnat, under den tråkiga vandringen å Runö, längs strand och fält, öfver åker och äng, genom skog och by, ifrån Pastors, Båkmatrosers och Gränsridares boningsplatser fram och åter; men icke dess mindre föreslår man ännu engång, och för sista gången, en half virsts vandring ifrån Pastoratet norrut, längs östra sidan af byn, genom den resliga tallskogen, framåt på en jemn och bred väg, vid hvars slut ses inne i skogen, uppå en något upphöjdare, friare kulle, emellan trädstammarna framskymta ett litet grånadt hus — Runö 200 åriga Kyrka. Lägrad här under skuggan af en yfvig fura på någon af de många gräsbeväxta, renliga kullar, som vågformigt uppfylla trakten deromkring, kan nu Läsaren hvila sig och benäget lyssna till de sägner, som kunnat samlas så väl i allmänhet om en kyrka å denna ö, såsom ock om denna Församlings ålder, öden och kyrkliga lif.

Församlingens ålder och öden.

Emedan bestämmandet af ett samhälles ålder bäst kan härledas ur kännedomen om de öden, det undergått, uppstår ock här först om de sednare fråga, hvilken dock, i saknad af alla slags säkra dokumenter, blott måste grunda sig på dunkla traditioner, sannolikheter och hypotheser, så litet sådana ock tillfredsställa historikerns vetgirighet. Sålunda må om sjelfva orsaken till denna brist på historiska intyg genast till en början traditionen få tala. Likasom i alla länders historia qvinnan ofta spelat en vigtig rol, så har äfven i Runö-rikets häfder en qvinna utmärkt sig, ehuru på föga prisvärdt sätt. Redan på 1600-talet skall nemligen hustrun till en dåvarande *Åppersmann* (Uppbördsman) haf-

va uti rusigt mod i en brinnande ugn kastat en i hans vård befintelig kista, innehållande alla äldre handlingar, som kunnat upplysa om Församlingens ålder och öden, samt uppbränt densamma med allt dess innanmäte, och det blott — för att förtreta sin kära hälft. Hustruns namn har försvunnit i glömskans natt, men den förolämpade makens namn var *Thomas Mågs.* Angående församlingens öden förmäler traditionen: att en *Hertig Wilhelm* såsom flykting vistats och bott å Runö samt äfven egt Runölandet. För sannolikheten af det sista påståendet tyckes den omständigheten tala, att Hertigens porträtt samt hans och hans Gemåls Vapen ännu pryda den åldriga kyrkans väggar. Att dömma af årtalet 1615, som läses å Hertigens vapen, skulle hans besittningstid alltså hafva infallit i början af sjuttonde seklet [3]). Vidare vet traditionen, att landet fordom tillhört en *Stakelberg,* som äfven haft sitt Hof eller sätesgård här. En liten sandkulle invid Pastoratet, å fältet nära till yttre mangårdens östliga hörn, ej långt ifrån asplunden (se Pl.), skall hafva varit platsen för hans källare, och några i ordning liggande stenar tyckas verkeligen utvisa en grundval. Denna Stakelberg säges hafva egt alla öns vestliga åkerfält, och bönderne, hvilkas antal utgjort 40, skola då haft sina åkertäppor i skogen, der nu potatoes-länderna ligga, samt i norr invid båken. En å sätesgården uppkommen eldsvåda skall hafva ödelagt densamma tillika med hela byn. Men när sådant kunnat ske hvarken vet man uppgifva, ej heller kan sådant af brist på här tillgängliga intyg utforskas. Det enda, man tror sig kunna med sannolik visshet påstå, är att det måste hafva händt först efter 1644, såsom nedanföre (se *Kyrkor å Runö*) skall visas. Huruvida ifrågavarande man varit den *"Lagman Volmar Adolf Stackelberg,"* som år 1727 var befullmäktigad att *"inrätta och hafva inseende på Politie- och Oeconomie-väsendet å Runö"* (se nedanf. *Jurisdiktion*), kan väl ej bestämdt afgöras, men synes dock mindre troligt redan af det skäl, att Kyrkoboken derom intet nämnt, som säkerligen icke hade en så vigtig sak med tystnad förbigått.

Ibland hypotheser må ytterligare anföras, att det synes som skulle den namnkunnige Friherren, Riksrådet och Riksamiralen *Carl Carl-*

[3]) Om denne *Hertig Wilhelm* se nedanföre: Kyrkoprydnader etc. 1:o.

son Gyllenhjelm, son till Konung *Carl IX*, antingen med *Karin Nilsdotter* [4]) eller ock med Fröken *Brita Silfversparre* [5]), om just icke egt ön i förläning [6]), åtminstone vårdat sig om den dervarande församlingens bästa; hvarom en till Runö Kyrka förärad Gustaf Adolfs Folio-Bibel, försedd med Friherrens egenhändigt skrifna anteckning, bär ojäfaktigt vitnesbörd. Emedan nämnde gifvare kallar sig uti anteckningen *"Frijherre,"* hvartill han af *Gustaf Adolf* år 1615 [7]) eller 1617 [8]) utnämndes, och hans dödsår inträffade 1650 [9]), synes redan häraf att Runö församling inom denna tiderymd varit under hans omvårdnad, om man också ej ville fästa sig vid sjelfva det årtal, som anteckningen tyckes angifva (se nedanf. *Skriftl. Minnesm.*).

Ville man nu sluteligen fästa något afseende å en här tillhands varande "Nyårs-Skrift," kunde man äfven komma till den slutsats, att ön varit donerad åt en *Åke Sparre*, hvilken genom sin *"Landbofougdte"* skulle hafva förvaltat donationen. Var det den

---

[4]) Lagerbring. Sv. R. Hist. 6:e Del. p. 79.

[5]) Fryxells Berätt. ur Sv. Hist. 4:e Del. p. 277. Cfr. p. 278. Not.

[6]) Detta synes dock troligt, emedan efter träffningen vid Wallhoff nära Riga, den 5 Jan. 1626, Gustaf Adolf utdelat en mängd Liffländska gods åt sina vänner, ibland hvilkas antal äfven Gyllenhjelm nämnes (Fryxell l. c. 6:e Del. p. 76). Förhända hade han utbedt sig omvårdnaden om den lilla öns innevånare, hvilkas bekantskap han redan gjort 5 år förut. Ty högst sannolikt är, att Gyllenhjelm år 1721 sjelf äfven varit å ön och gjort sig underrättad om ställningen der, då han med en del af den flotta, som sedermera intog Riga, låg i lä invid Runölandet, under det ovädret dref Gustaf Adolfs skepp till Pernau (Fryxell. l. c. 6:e Del. p. 66).

[7]) *Hammarsköld. Sv. Vitterh. 2:a Uppl. utg. af Sondén, pag. 71, Not.*

[8]) *Lagerbring. Sv. R. Hist. 6:e Del. pag. 79.*

[9]) Uti hans 76:e lefnadsår, om han var född 1574 *(Fryxells Berätt. 4:e Del. p. 277 och Hammarsk. Sv. Vitterh. 2:a Uppl. p. 71)*, eller i det 78:e lefnadsåret, om han var född år 1572 *(Wieselgren. Sv. Sköna Litter. 1:a Del. pag. 202)*. Emedan dessa olika uppgifter inverka på några slutsatser, som, rörande åtskilliga omständigheter uti anteckningarna i nämnde Folio-Bibel, framdeles komma att underkastas Läsarens omprövning, har man ansett nödigt desamma redan här angifva.

Åke Sparre, som var son till Ståthållaren i Reval *Eric* och som möjligen af eller genom denne sin fader erhållit Runö i förläning, så skulle sådant hafva händt emellan 1590, då fadren till Ståthållare utnämndes, och 1653, som är Åkes döds-år [1]), alltså efter 1650, då Gyllenhjelm afled; emedan *"Nyåhrs Skriften"* uttryckeligen nämner: *"Fordom Edle och Välborne Herres (nu Saligh hoos Gudh) Her Åke Sparres" etc.* Men derigenom vore lika obestämdt, hvem som före och efter de nu angifna tiderna tagit del i Runö Församlings öden. Att Runöbönderne likväl äfven måste någon tid hafva varit skattlagda under Sveriges Krona, tyckes kunna bevisas deraf, att vid en såkallad *Revision* eller Mantalsskrifning uti Arensburg d. 11 Sept. 1750 fråga väcktes om Runölandets skatt till Svenska Kronan, då äfven skattens belopp uppgifves hafva utgjort 250 R:dr Cour. (se Märkvärd. ur Kyrkob.).

Ehuru nu det skimmer, som dessa och dylika gissningar sprida öfver Runö äldre tider, är föga upplysande, torde dock med en nästan till visshet gränsande sannolikhet häraf blott denna enda slutsats kunna dragas, att Runölandet med dess församling, under de många och långvariga krigen, som förts i Liffland och kringliggande provinser, delat dessa länders lott, att egas än af den ene, än den andre segraren och att, efter då gällande sed, till gunstlingar doneras; likväl med den skillnad att, ehuru kronojord, dess åboer, det ringa fiskare-folket, likväl alltid lemnats i besittning af sin frihet: en följd lika mycket af segrarens ädelmod som af folkets ärfda lynne och oåtkommeliga läge. Härigenom har den lilla ön emedlertid undgått så beskaffade härjningar, som äro oåtskiljaktiga ifrån krigen, så att folket efter gammal vana fått ostörde idka sina näringsfång. Blott tvänne gånger synas krigiska uppträden hafva förefallit här, så att till och med Runö sandjord veterligen en gång kan sägas hafva druckit menniskoblod, och ännu mer: eget fäderne-hemlands blod. Detta hände d. 5 Julii 1708, då *"Ryssarne gingo med en Gäflesk* [2]) *skuta*

[1]) *Se Fryxells Berätt. 6:e Del. N:o 2. Åtten Oxenstjerna.*

[2]) *Skall förmodel. vara en Skuta ifrån Gefle? Men huru hade Ryssarns åtkommit en sådan? Eller skall detta ord betyda: Djefvulsk?*

"här ifrån stranden åth Cuurland, sådan dhe Commendeuren en "Lieutenant och 2 soldater dräpt och de öfrige mäst alla huggit hade;" hvaraf synes att å Runö då fanns Svenskt befäl och militär stationerade. Den andra gången tillskrifvas oroligheterna, ja till och med våldsamheterna', en Lieutenant *Johan Adolf von Weimarn,* som jemte sex man soldater och en underofficer ifrån Arensburg, uppå tvänne prámar, den 16 November 1757 hemtade fourage åt Kronohästar, hvilka skulle födas å Runö till Maji månad följande år. Nästan hela tiden ifrån förenämnde dag ända till den 28 Aug. 1758, då han med sitt manskap och hästarne lemnade ön, utmärker sig genom oordningar och våldsamheter, ja till och med myteri och subordinationsbrott emot befälhafvaren, och slutar dermed, att han före sin afresa lät, under Pastors frånvaro i Arensburg, uti Pastorsboningen anställa en fullkomlig plundring och förstörelse, uti hvilken illbragd äfv i några Runöbönder deltagit. Dessförinnan hade 1750 d. 2 Junii tvänne Kronoskepp lagt an vid ön; men deras afsigt var fredlig. Ty sedan de pejlat grunden omkring ön och utställt behöriga remmare — sådana utmärka icke nu mer Runö-grunden, — återvände de, efter att under lifsfara hafva uthärdat en af Runö-stormarna, hvarunder ock fyra man drunknat, ändteligen den 28 Augusti s. å. tillbaka till St. Petersburg. (Se om allt detta Märkv. ur Kyrkob.).

Då man genom förestående antaganden ännu icke kommit längre upp i forntiden än möjligen till 1500-talets början och församlingens ålder likväl går mycket långt tillbaka, sannolikt ända in i hedenhös (se *Kyrkor å Runö),* — ehuru öfver så aflägsna tider naturligtvis hvilar en ogenomträngelig slöja; — så må dock nu äfven härom något ordas. Ännu går ibland folket här en sägen, att då deras stamfäder först anlände till ön, var hon ännu af ingen occuperad, alltså en *res nullius.* Detta skulle ju möjligen hafva kunnat hända då Oden vandrade med sina skaror längs Baltiska hafvets stränder upp till Skandinaviens byggd? — Men sådant åsidosatt, kan nu bevisas, att redan under Katholska tiden funnits församling och kyrka å Runö, hvarpå i den nuvarande kyrkan ännu finnas ovedersägliga bevis. Gamla Kyrkoboken omnämner: att Pastor Lindemann lät den 14 Decemb. 1774

ifrån altaret borttaga 6 gamla trädbilder, hvilka voro af Katholskt ursprung och ända ifrån den tid, nuvarande kyrka byggdes, stått deruppå, samt i deras ställe dit flytta ett Crucifix af träd, måladt och försilfradt, hvilket jemte tvänne på svarfvad trädfot stående, högst illa gjorda blomstjelkar i form af Patriarkalkors ännu pryda detsamma. Äfven dessa blomsterkors lära troligen förskrifva sig ifrån Katholska tiden och torde, ehuru om dem intet nämnes, hafva varit uppställde för Gudsmodersbilderna. Af förenämnde 6 trädbilder finnas ännu 5 i behåll, nemligen: 1:o en i träd skuren Mariaebild med barnet; 2:o en sittande Mariaebild, hvarpå armarne saknas, hvilka, att döma af de stympade öfverarmarnes och famnens ställning, troligen haft den Korsfästes döda kropp liggande å sina knän, såsom man ännu ser detta ämne framställdt uti en Italiensk Mästares tafla, och 3:o en, likaledes i träd skuren Påfvebild med tiaren. Matta spår af förgyllning och oljefärg på alla dessa bilder tyckas bevisa, att de fordom varit i heligt anseende. Nu stå de utanför kyrkan, invid vestra gafvelväggen, ofvanför kyrkdörren, ställda uppå en, ifrån något skepp tagen akter-dekoration, hvilken man fästat öfver dörren och å hvars understa balk stå att läsas följande med latinska bokstäfver, i upphöjd snitt, utskurna ord: *Gott mit uns.* Uppå denna balk stå nu förenämnde trenne bilder med trädpåfven i midten. Ofvanför denna väggprydnad har man ytterligare vid väggen fästat en målad, med tvänne stora förgyllda stjernor försedd trädlist, hvilken blifvit tagen ifrån gallionen på något i äldre tider troligen förlist skepp, vid namn: *Clio* ifrån *Dundee,* hvilka namn stå att derå läsas. Utom nämnde trenne bilder från Katholska tiden, dem man sålunda till och med flyttat utur sjelfva Kyrkan, ligga ännu å altaret 4:o ett litet omåladt Crucifix af träd, hvarpå armarne saknas samt 5:o en ännu mindre i träd skuren bild af den Korsfäste, likaledes utan armar, hvarpå magerheten med skicklig mästarehand är synnerligen väl uttryckt. Den 6:e af de bilder, som 1774 ifrån altaret borttogos, finnes icke mer. Att redan dessa bilder bevisa tillvaron af Kyrka å Runö under Katholska tiden, är således obestridligt; men huru långt tillbaka man får gå, kan naturligtvis icke med visshet bestämmas.

Äldre Kyrkor å Runö.

Att före den nuvarande kyrkan trenne funnits å Runö är lika säkert och bevisligt, som det är omöjligt att bestämma deras inbördes ålder till hvarandra närmare, än att den, som begagnats näst före den nuvarande, varit det *"Kapell vid en invik"* å östra sidan, om hvilken den *"namnkunnige ålderstyrmannen J. Månsson"* nämner (se pag. 1). Detta Kapell, *Överkirke* benämndt, anses väl af Runöfolket för den äldsta kyrka å ön; men att detta är orätt och att den deremot är den yngsta af de gamla, skall strax bevisas. Ty emedan Månsson utgaf sin Sjömärkesbok första gången år 1644 (se Not. 1 pag. 2) och den nuvarande Kyrkan byggdes samma år, måste *Kapellet* eller *Överkirke* då ännu hafva stått qvar och kan således icke vara den äldsta, om man ock antager, som sannolikt är, att Månsson seglat uti dessa farvatten på sina upptäcktsresor så många år före sistnämnde tid, att icke blott den nuvarande kyrkan hunnit påbörjas och fulländas, utan ock den invid det gamla kapellet belägna byn förflyttas till sin nuvarande plats. Men att byn, då Månsson pejlade farvattnen här, stod nära intill ifrågavarande *Överkirke* och icke der han nu står, är icke blott sannolikt, af det skäl att man icke gerna byggt sin kyrka på nära 3 virsts afstånd invid östra stranden, om man sjelf bott i vester bakom skogen, utan är äfven säkert, emedan Månsson uttryckeligen säger, att man invid nämnde invik *"såg ett Kapell och en bondeby,"* hvilken, om den då redan stått å sin nuvarande plats, omöjligen hade kunnat ses för den skymmande skogens skull. Då nu likväl Runö nuvarande klockare ännu bestämdt vill veta af en gen skogsväg, uppå hvilken hans embetsbroder i fordna tider skall ifrån den nuvarande byn hafva lunkat af till *Överkirke*, så torde dessa stridiga uppgifter sannolikast kunna och böra så förlikas, att då *Överkirke* af vederhörlig auktoritet kasserades och fråga uppstod om ny kyrkobyggnad, torde äfven blifvit beslutadt, att förflytta byn till sin nuvarande, med afseende å åkerbruket i vester vida lämpligare plats ungefär på midten af ön. Häraf skulle således följa: att byns flyttning först blifvit företagen och troligen fortfarit i några år, under hvilken tid det gamla kapellet

ännu begagnades till Gudstjensternes hållande, — och att den nya byn redan kunnat hafva varit fullt färdig, då 1644 slutligen äfven den nya kyrkan å dess nuvarande ställe uppbyggdes; — att deremot Månsson uti sin samma år utgifna bok bestämdt uppgifver sig ifrån redden utanför östra sidans invik hafva sett både by och kapell, torde böra så förklaras, att sagde bok genom trycket utgifvits först flere år efter den tid, iakttagelserna blifvit gjorda; ty säkert är, att om Månsson under bokens tryckningsår 1644 velat till yttermera visso segla omkring Runö, hade han vid förenämnde invik med förvåning saknat *"bondebyn,"* om ock det gamla *"kapellet,"* Överkirke, då ännu och törhända äfven länge derefter kunnat skönjas. Detta allt torde tillräckligt bevisa, att Överkirke varit i ålder näst före den nuvarande kyrkan. Af hvad nu blifvit anfördt, till utrönande af Överkirkes ålder, kan ytterligare den säkra slutsats dragas, att förenämnde Stakelberg, som skall hafva varit egare af ön, sannolikt icke bott derstädes före det år 1644, då kyrkan uppfördes och byn således redan var till fullo uppbyggd, såsom ock att den vådeld, hvaraf ännu på några ställen i den nuvarande byn spår finnas, ödelagt densamma först efter nämnde år.

Näst Överkirke veta gammalt folk här omnämna en *Kuårsskirke* (Korskyrka), hvilken skall hafva varit belägen ej långt ifrån Ringsspitsen (se pag. 3), hvarest man ännu vet uppgifva stället för densammas läge, så mycket säkrare som man ock derstädes funnit grafvarnes förmultnade skatter: menniskoben. Om denna kyrka varit begagnad näst före Överkirke, så måste menniskornas boningar äfven hafva stått i nejden derintill; ty icke är det sannolikt, att den "bondeby," som åren före 1644 sågs vid inviken, skulle varit äldsta boningsplatsen, emedan ifrån sagde "bondeby" till Ringsspitsen afståndet utgör omkring fyra virst, och så långt hade man väl icke bygt sin kyrka ifrån sin boning. Men törhända hade man, efter korskyrkans förfall, vid uppförandet af ny kyrka äfven flyttat sina egna, troligen spridda fiskare stugor närmare intill densamma. I detta fall skulle boningshusen blifvit ifrån Ringsspitsen flyttade till invikens sandhympel.

Utom förenämnde tvänne kyrkor talas ännu om en tredje, vid

namn *Utkirke*, som skall hafva stått ej långt ifrån det nuvarande, så kallade *Gränshuset*, på en upphöjd plats, inom åkern i vester uti det nordvestra åkerskiftet eller *Breisgärde*, på ungefär en virsts afstånd ifrån den nuvarande byn. Här skall man ännu i sednaste tider under plöjning i åkertegarne funnit förrostade spikar, qvarlefvor af den gamla kyrkobyggnaden. Då denne *Utkirke*, troligen är af veterliga kyrkor den äldsta, framställer sig åter den frågan att besvaras: hvar församlingen hade sina bopålar nedslagna, då förenämnde, sålunda belägna kyrka kunde med beqvämlighet begagnas? Svaret härpå gränsar nästan till fullkomlig visshet, i det man anser sig bestämdt kunna uppgifva, att Runö församling då haft sina boningar spridda å norra sidan af ön, invid och omkring den plats, der Båken nu står. Detta påstående anser man vara bevisadt icke blott deraf, att de skilda och något enstaka åkertäpporna i denna nejd synas fordom sannolikt hvar för sig hafva utgjort sin derinvid belägna bostads uppodling, utan ännu mer deraf, att sjelfva den plats, der båken står, ännu kallas *Päärs*, just af det skäl, att det nu i byn belägna hemmanet af samma namn fordom varit å förenämnde ställe beläget.

Att å Runölandet veterligen funnits trenne kyrkor eller kapell, nemligen *Utkirke, Kuårsskirke* och *Överkirke*, alla äldre än den nuvarande, kan låledes anses för bevisadt; hvilket allt häntyder på en ganska hög ålder för tillvaron af en Christlig Församling å denna lilla ö. Ty skulle hvar och en af förenämnde trenne kyrkor hafva stått ungefärligen lika länge som den nuvarande, vore redan deraf den slutsats säker, att Församling funnits å Runö i ungefär 700 års tid, hvilket alltså ledde ända upp till Eric IX, den helige, Konung 1155. — Men har man engång hunnit så långt upp i fordomtid, är icke otroligt, utan snarare sannolikt, att Runö redan i hednatiden varit bebodt. Hvad hindrar då att icke äfven å denna ö ristats runor åt Oden, helst här ingen Åttestupa fanns, och att ön törhända deraf fått sin hedna-namn? —

Runö nuvarande Kyrka.

Den nuvarande Kyrkan, veterligen den fjerde å Runölandet, är, i grund af Pastor Lindemanns i Kyrkoboken gjorda anteckning,

byggd år 1644 och har erhållit namnet *Magdalenae Kyrka,* enligt traditionen af det skäl, att det första barn, som deri döptes, blifvit kalladt *Magdalena.* Församlingens svar uppå frågan i Visitations-Protokollerna af den 7 Julii 1770 och den 20 Julii 1840: "hvem Kyrkans Patron är?" — vid handen gifver, att det är "*Hans Kejserliga Majestät*" sjelf, "*utan någon Compatron,*" såsom orden uttryckeligen lyda i det förstnämnde Protokollet: ett bevis på äfven detta lilla folks förtroende och kärlek till Monarken; hvilket Hans Majestät, om denna välmenta vördnadsbevisning komme till hans höga kunskap, sannolikt skulle, i öfverensstämmelse med Dess så ofta ådagalaggda Fursteliga frikostighet, belöna med Nådigt bidrag till uppbyggande af ny kyrka på denna lilla jordlapp, som ju dock äfven är en liten stat ibland de många Staterna uti hans stora rike. Redan år 1754 d. 6 Febr. uppstod i Socknestämma fråga om kyrko-nybyggnad, men allt ännu begagnas den gamla kyrkan. Likväl har nu åter i vederbörande auktoriteter fråga blifvit väckt om en ny kyrka, hvars uppförande troligen äfven snart torde komma att sättas i verket, helst denna utom sina bristfälligheter är högst otillräcklig för nuvarande folkmängd.

Kyrkans yttre utseende.

Kyrkans yttre utseende är hvad man i ordets egenteliga bemärkelse kallar pittoreskt: ett litet, omåladt, af ålder grånadt kapell, som, för att hafva skygd emot de väldiga stormar, hvilka icke sällan rasa fram öfver ön, likasom gömt sig bakom och emellan starka, högresta tallar, de der ifrån ungdomen blifvit vane, att trotsa deras bångstyriga ilar. Det enda löfträd, som finnes i hela nejden, och som står nära intill kyrkan, är en stor, gammal ek, som vid Chorets nordöstra sida sträcker sina skuggande, väldiga grenar öfver Kyrkans Chortak. Både Kyrkans och Chorets skurtak äro af vanlig form, såsom på boningshus, och belagda med omålade bräder, hvilka likaledes grånat. Skilnaden emellan dem är blott den, att Kyrkans tak är ungefär $1\frac{1}{2}$ aln högre än taket öfver Choret. Å kyrkans vestra gafvel, till vänster om de ofvanföre (pag. 128) nämnda skeppsdekorationerna, hänger en i oljefärg målad, men af luftens oblida åverkan förvittrad tafla af

nära 2 alnar i qvadrat, föreställande en flicka, som plockar frukt ifrån ett träd. Underskriften å denna med ramar försedda målning är: *Emelie;* namnet på dottren till en sjökapten, hvilken i fordna tider ankrat invid ön, för att här i kyrkogården begrafva sitt om bord aflidna barn, och till ett minne deraf låtit här upphänga hennes porträtt. Så hängde ju ock Romarene sina *tabulae votivae* efter olyckliga sjöfärder å Neptuni tempelvägg (Horat. I. 5: 13). — .

Tornet och Klockorna.

Öfverst uppå kyrktaket å vestra gafveln står ett litet torn, som, enligt derpå, i upphöjda Latinska bokstäfver utskuren skrift, blifvit fulländadt den 8 Junii 1803, och kan således icke vara det kyrktorn, om hvars uppförande beslut fattades uti Kyrkostämma den 25 Januarii 1749. — Denna lilla utbyggnad, som fullkomligen liknar en krokan, är öfverst försedd med flögel och innesluter inom sina åtta väggar Kyrkans tvänne klockor.

Ringningen.

Emedan man icke kunnat komma in i krokanen, är om dessa klockor intet annat att säga, än att de ringas inifrån kyrkan invid dörren förmedelst tvänne rep, hvilka nedhänga genom taket och läktaren. Så snart klockaren uppsatt Psalm-numrorna för dagens Gudstjenst, går han till dörren, nedtager repen ifrån den krok, hvarpå de hvila, drager uppå dem och så sker sammanringningen.

Kyrkogården.

Alltid påkallar anblicken af en kyrkogård någon alfvarligare tanke, men isynnerhet eger Runö-kyrkogård, så kal och obeskuggad af något löfträd den ock är, någonting särdeles högtidligt, när man i dess sköte betraktar den åldriga helgedomen och förgäfves lyssnar till något ljud, som skulle störa den djupa tystnad, som herrskar i hela nejden här omkring. Benämningen *kyrkogård* tyckes då alltför litet motsvara begreppet af denna fridfulla plats och ovillkorligen rinner i hågen det Tyska namnet härpå. Ty skönare och djupsinnigare benämner troligen intet folk den tysta, helgade plats, der de hädangångnes stoft hvilar, än

Tyskarne, då de kalla detta ställe *Gudsåker (Gottesacker)*. När man nu kastar en blick öfver Runö 200 åriga Gudsåker och ser den skog af grå kors, som betäcker dess yta, måste tanken blifva hvilande på det myckna utsädet, som redan blifvit här nedmylladt, hvaraf skördens rikedom är känd af Åkermannen ensam. — Men så tätt ock korsen stå intill hvarandra, tyckes ännu mycken plats vara öfrig att, för nytt utsäde, till grafvar upptagas, emedan begrafningsplatsen, i förhållande till församlingen, icke är liten. Äfven den är, i likhet med hela denna trakts skaplynne, icke jemn, utan omvexlar med små kullar och dälder. Den är omgifven af en något förfallen stengärdesgård och sträcker sig 133 alnar i längd och 82 alnar i bredd, hvilka med räta vinklar stöta i hop och alltså bilda en yta af 10,906 qv. alnar. Intet Benhus finnes här, utan då vid uppkastandet af en graf oförmultnade ben förete sig, nedgräfvas de ånyo. Grafvarne utmärkas af så beskaffade trädkors, som ofvanföre (sid. 92) blifvit omnämnda. Blott ett enda monument af sten finnes här, nemligen: en i Arensburg huggen vacker sandsten, hvilken af den aflidnes barn blifvit år 1842 hitförd. Grafstenen innehåller följande inskrift: *Gustaf Magnus Elephandt, född i Willmanstrand d. 5 Maji 1781. Pastor i Runoe den 12 Maji 1807 till sin död den 17 Julii 1819.* — De öfrige Runö Pastorerne hafva intet minnesmärke, som visar stället, der deras stoft hvilar; likväl vet klockaren att vid Kyrkans östra gafvel utpeka några grafplatser, utan att dock kunna bestämdt uppgifva de der hvilandes namn.

Det inre af Kyrkan.

I följd af sin höga ålder är Kyrkan högst förfallen, så att till och med sparrarne, hvarpå det inre, i horizontal plan liggande taket hvilar, blifvit understödda med i väggen slagna klossar, till förekommande af deras nedrasande. Hon är äfven innantill omålad och af ett högst torftigt utseende, men eger dock uti detta sitt åldriga, enkla och anspråkslösa skick en vördnadsbjudande högtidlighet.

Kyrkans storlek.

Kyrkan är invändigt blott 16 alnar lång, ifrån choret till dörren, 13 alnar bred samt 6½ alnar hög.

Choret.

Choret, hvars vinklar vid östra gafveln äro afskurna, så att de bilda 3 sidor af en åttahörning, skiljes ifrån de ända upp till detsamma gående bänkraderne medelst ett $5\frac{1}{2}$ alnar högt skrank af svarfvade, likaledes omålade spolar, som räcka upp till taket, hvilket alltså är 1 aln lägre än Kyrkans och likaledes platt, såsom dennas. Choret är till följe häraf $5\frac{1}{2}$ alnar högt, men $8\frac{1}{4}$ alnar bredt samt $5\frac{1}{4}$ alnar långt, ifrån skranket till altarkransen.

Altaret.

Altarets skifva består af en 3 alnar lång och nästan 2 alnar bred, mörkkornig marmorskifva, hvilken på stadig trädställning höjer sig 2 alnar ifrån altargolfvet och är betäckt med rödt kläde, hvaröfver en med guldgaloner garnerad hvit duk är utbredd. Altarkransen är fyrkantig, 9 alnar i omkrets och behängd med en guldgalonerad hvit duk. Uppå altaret stå, utom det af Pastor Lindemann ditställda Crucifixet (se pag. 128), — hvaröfver inskriften är blott I. N. R. (*Judaeorum* har man, uttrycksfullt nog! bortlemnat) — och utom de likaledes omnämnda blomsterkorsen, tvänne tenn-ljusstakar af år 1673, hvaruti de tjocka vaxljus ställas, som vid Nattvardsgång och föröfrigt under alla högtidsdagar, i efterapad likhet med Grekiska Kyrkans sed, antändas, för att sprida sitt sken öfver detta heliga bord. Nyligen hafva tvänne moderna, höga ljusstakar af pläter blifvit jemte vaxljus förärade till Kyrkan af Församlingens nuvarande Klockare, *Ulrik Ullis,* en förståndig, berömvärdt ordentlig, städad, läs- och skrifkunnig medelålders Runöbonde, särdeles konstfärdig svarfvare och smed. Sålunda beprydt lemnar Runö Kyrkas altare intet öfrigt att önska.

Predikstolen.

Predikstolen, som är omålad, men prydd med högst enkla, i träd utskurna zirater, är åttakantig, invändigt $2\frac{1}{8}$ alnar och utvändigt $2\frac{1}{2}$ alnar hög samt $1\frac{3}{4}$ alnar vid i diagonal och står å qvinnosidan.

Bänkarne.

Pastors bänk står inne i choret i sammanhang med predikstolen, så att han derifrån omedelbart uppstiger i densamma; ty

ingen Sakristia finnes. Midt emot denna bänk är äfven Klockarens belägen inne i choret å karlsidan. Bänkarne å karlsidan äro alla försedda med ett bräde till ryggstöd, men de å qvinnosidan sakna alldeles sådana och likna fullkomligt vanliga skolbänkar. Med undantag af första bänken å hvardera sidan närmast intill skranket äro inga bänkar, icke ens Pastors och Klockarens bänkar, försedda med dörr. Vid chorets södra vägg, emellan klockarens tätt intill skranket stående bänk och den första vinkeln nära altaret är en lång bänk anbragt, hvarå de unga skolpiltarne och skolflickorna sitta, i öfverensstämmelse med derom fattadt beslut uti Kyrkostämma d. 3 Aug. 1740 (se Märkv. ur Kyrkob.); läktaren deremot, som är ganska liten och gent emot choret uti vestra gafveln belägen, begagnas blott af landets vuxnare ynglingar.

Takprydnaderne.

Ifrån taket i midten af kyrkan nedhänger en vacker, icke liten kristall-ljuskrona, ostridigt i sednare tider tillkommen. Närmast derintill uppåt choret hänger en krona af messing och neråt till dörren, icke långt ifrån läktaren, en af jern. I choret, som tillräckligen upplyses af de å altaret brinnande vaxljusen och af de ljus, hvilka ställas å Pastors och Klockarens bänk, finnes ingen ljuskrona hafva varit af nöden att upphänga.

Fönstren.

Uti choret finnas trenne och i sjelfva kyrkan fyra fönster. Af de förra står ett litet fyrakantigt fönster ofvanföre altaret och ett å hvar sin af de tvänne motsvarande chorväggarne, gent emot hvarandra uppå midten af desamma. Af de sednare äro tvänne belägna å norra och tvänne å södra väggen midt emot hvarandra. Med undantag af det lilla altarfönstret äro alla de öfrige sex fönstren $2\frac{1}{2}$ alnar höga, ofvantill bågformiga och 2 alnar breda. De utgöras alla af så kallade blyfönster, med infattade små på spetsen stående rhomber, och höja sig ungefär $1\frac{1}{2}$ alnar ifrån marken. I norra väggen, helt nära intill predikstolen, är slutligen äfven ett litet, rektangulärt blyfönster insatt, för att insläppa der behöfveligt dagsljus.

Golfvet.

Kyrkans och chorets golf utgöres af bräder eller plankor, löpande jemnt öfver planens yta. Inga grafstenar eller för öfrigt märken till grafställen finnas derå, oaktadt några skola i äldre tider blifvit jordade i sjelfva kyrkan.

Kyrkoprydnader och Monumenter.

Såsom Kyrkoprydnader och minnesmärken ifrån en förgången tid varseblifver ögat följande:

1:o En på duk i oljefärg väl målad, men illa medfaren bild i *Lebensgrösse* af *Hertig Wilhelm af Semgallen* [3]). Taflan är utan ramar, fastspikad vid Chorskranket å karlsidan. I sin gala-drägt, med broderad, enkel ringkrage, tätt åtsittande grå sidentröja och mycket vida, säcklika, nedantill öppna, finrandiga siden-byxor af samma färg, i hvita strumpor och svarta skor, som prydas af stora diamantspännen, med en Seraphimer Ordenskedja [4]), ned-

[3]) Om denne *Wilhelm Hertig af Semgallen* finnes uti *Der Europaeischen Potentaten und Regenten Historische Stamm-Tafeln; II:r Th. Die CXXV Tab.* följande anteckndt: "Geb. zu Mitau 20 Jul. 1574, wird von "K. Sigismund III in Polen wegen des von seinen Dienern an Magno Nolda "zu Mitau 1613 begangenen Mords seines Standes und Landes entsetzt 1619. "Begiebt sich darauf nach Pommern und wird Probst zu Camin; succedirt "seinem Bruder (als Herzog von Curland) 1639, † 1640." Han var andre Son till Kurlands första Hertig *Gotthard Kettler*, om hvilken uti *Conversat. Lexicon von Dr. O. L. B. Wolff, Lpz. 1834,* inhemtas, att han var den sista Stormästaren för Svärdsriddarene i Kurland, afskaffade Orden, upphäfde sig till ärftlig Hertig af Ordenslandet, emottog det af Kon. Sigism. Aug. af Polen i förläning och införde Reformationen. Om Runö i äldsta tider lydde under Kurland, hvilket just den omständigheten synes bestyrka, att denne Hertig Wilhelms porträtt å landet finnes, så är sannolikt, att *Kettler* infört Reformationen äfven uti Runö lilla Församling. Förhåller det sig så, har troligen redan uti *Overkirke* Gudstjenst firats efter Protestantisk ritual.

[4]) Då kedjor med Seraphimer Ordens sinnebilderna, som, ehuru otydligt, äfven kunna skönjas å porträttet, blifvit utdelade redan vid Konung Johan II:s Kröning 1497, vid Kon. Erik XIV:s kröning 1561 och vid Kon. Johan III:s kröning år 1569 (Se Seraph. Ord. Hist. af G. W. af Tibell, Stockh. 1826, 4:o, pag. 135), styrkes sannolikheten, att denne Hertig af Semgallen äfven kunnat utnämnas till Riddare i Orden, ty först 1619 blef han afsatt.

hängande om halsen uppå bröstet, — så står Hertigen der ännu, blickande vänligt på sin gamla ös nuvarande slägte, som allt ännu troget bjuder till att i klädseln efterapa Hertigens kostym, hvilket, särdeles hvad byxorna beträffar, äfven nästan fullkomligt lyckats. Äfven de stora spännen, som betäcka Hertigens skor, skola först i sednare tider hafva blifvit af manfolket å Runö aflaggda.

2:o Vid den norra väggen midt emellan fönstren å qvinnosidan hänger en temmeligen väl bibehållen och ganska igenkännelig bröstbild af Drottning *Christina*, målad i olja å duk och försedd med svarta ramar. Taflan eger ungefär en aln i höjd och en dertill passande bredd.

3:o På ömsesidor om altaret, alldeles nära derintill, äro upphängde tvänne å duk välmålade och ganska väl bibehållna taflor, ungefär af 2 alnar i qvadrat, af hvilka den å karlsidan föreställer nyssnämnde Hertigs, och den å qvinnosidan hans gemåls Familjevapen.

a) Fältet i Hertigens vapen är i lodrät och vågrät riktning indelt i fyra lika stora smärre fält, af hvilka det öfre till höger om den perpendikulära linien och det undre till vänster om densamma innehåller hvar sitt röda lejon. I hvardera af de två öfriga fältafdelningarne reser sig en svart, rikt behornad hjort. Midt uti, öfver stället der linierna korsa sig, emellan lejonen och hjortarne, står ett litet med krona försedt bröstvapen, som fasthålles af de röda lejonens senfulla ramar. Detta lilla vapen är i perpendikulär riktning tvådelt och innesluter i det vänstra fältet en fågel - (Grip?) fot, samt i det högra bokstäfverne: AS, sammanbundne så i hvarandra, att det blir svårt att säga, hvilkendera af dem bör stå framför den andra. Öfverst på vapnets öfre horizontala sida stå trenne hjelmar med slutna galler i bredd. Uppå dessa hjelmar stå trenne förgyllda Hertigliga kronor, en på hvar och en hjelm. Öfver den mellersta af dessa kronor står en rödmålad, likbent, rätvinklig triangel, ställd med ena benet perpendikulärt och med det andra horizontalt, så att hon står på sin ena halfräta vinkel och sträcker den andra åt vänster. Den perpendikulärt stående *catheten* är utvändigt försedd med uppåt gående sågtänder och öfverst på yttre sidan af den räta vinkeln

försedd med en ögla eller ring. Basen eller den linie, som skall föreställa *hypothenusan*, är bågformig och utåtböjd samt sträcker sig åt höger framom och under den perpendikulära sidan, likasom handtaget å en plog, så att triangeln alltså står uppå detta handtag. Det hela af denna triangelställning har sålunda likhet af ramarna till en Davidsharpa, sågtänderna undantagna. En dylik triangel omsluter helt trångt det förenämnde lilla bröstvapnet. Ifrån sagde trehörning, som å nyssbeskrifna sätt med spetsen hvilar på den mellersta kronan resa sig tvänne å hvar sin sida utåt svajande stora fjädrar, den ena röd, den andra förgylld. På ömse sidor härom uppstiga till hälften ur de tvänne öfriga kronorna, till höger, ett krönt rödt lejon och, till vänster, en krönt svart hjort. Nedantill har denna tafla följande inskrift med initialer i lapidar-stil: *von Gottes Gnaden Wilhelm in Liefland zu Churland und Semgallen Herzog. 1615.*

b) Den andra likaledes qvadratiska och lika stora taflan, som äfven är med oljefärg på duk målad, framställer ett vapen, indelt i 12 horizontalt liggande, lika stora qvadratiska fält, hvilka skiftevis innesluta röda och svarta drakar eller örnlika vidunder. Äfven detta vapen är öfverst på dess horizontalt liggande öfre sida beprydt med tre gyllene kronor. Uppå den mellersta kronan stå tvänne röda buffelhorn med spetsarne nedåt och emot hvarandra vända. Ifrån kronan till höger reser sig en yfvig påfogelstjert. Ur den vänstra höjer sig till hälften en krönt drake emellan tvänne på tvären svart och rödrandiga, krokigt uppstående Elefant-snablar. Midt uti det stora fältet står uti ett litet fält bokstafven S., och nederst på en liten stapel af röda och svarta tärningar reser sig en röd drake. Inskriften å denna tafla är skrifven med likadana bokstäfver som å den förra och lyder sålunda: *von Gottes Gnaden Sophia Geborn Marggrävin zu Brandenburg in Preussen auch in Liefland zu Churland und Semgallen Herzogin.* Taflan är utan årtal, men ostridigt af samme mästares hand, som äfven målat Hertigens vapen. Detta bevises nästan fullkomligt af det enahanda maner, som tydligen kan skönjas uti de ganska välmålade buketterna af frukter och blomster, som pryda alla fyra hörnen af båda dessa taflor.

4:o Midt uti det lilla fyrkantiga fönstret i choret ofvanför altaret är infattadt ett litet rundt glas, hvari en målning blifvit inbränd, som föreställer Christus på korset emellan Maria och Johannes. Ehuru stort värde denna vackra inbrända glasmålning redan i ock för sig sjelf eger såsom antik, helst densamma nu kan anses utgöra Runö altartafla; ökas dess värde i hög grad af den omständigheten, att deri kunna ses följande inbrända ord och årtal: *Hans Homodt. 1621.* Denna inskrift tyckes temmeligen säkert bevisa, icke blott att detta lilla glasfönster fordom redan varit begagnadt uti den äldre kyrkan, *"kapellet vid inviken,"* utan gifver ock anledning till den förmodan, att denne *Hans Homodt* varit en af Pastorerne å Runö, och att det inbrända årtalet är hans dödsår. Till dessa förmodanden torde man kunna berättigas i stöd af följande skäl. Såsom ett minnesmärke af hädangångna personer plägade deras namn jemte vissa sinnebilder, antingen med eller utan åratal, då dödsfallet inträffade, uti glas inbrännas och i kyrkfönstren insättas. Att denna fordom öfver allt brukliga sed, så länge konsten att i glas inbränna målningar ännu florerade, äfven blifvit iakttagen å Runö, är uti det följande *de facto* bevisadt. Att sjelfva Chorfönstren, såsom heligare ansedda än de öfriga i kyrkan, uteslutande användes till förvarande af minnesmärken öfver församlingens aflidne själasörjare och andelige män, är ganska naturligt; och att äfven denna sed blifvit följd å Runö, är af det följande klart. Ytterligare plägade uti de aflidnas minnestafla inbrännas sådana sinnebilder, som ungefärligen visade deras yrke och kall under lefnaden: i adelsmannens minnesglas inbrändes hans vapensköld, i bondens några åkerbrukets symboler, i sjömannens en båt, ett skepp eller något annat till seglingens yrke hörande tecken, uti prestens någon passlig framställning af Bibliska ämnen eller några egenteligen Christliga sinnebilder; och att äfven sådant blifvit å Runö beföljdt, skall likaledes af det följande skönjas. — Alltså emedan ifrågavarande glas är insatt i sjelfva altarfönstret och dessutom eger så heliga symboler, som de redan nämnde äro, så måste *Hans Homodt* hafva varit en andelig man; och emedan dödsåret är 1621, måste hans minnesglas redan hafva prydt något chorfönster i den äldre kyrkan och vid

den nuvarandes uppbyggande 1644 hafva fått den utmärkelse att, törhända just för den höga sinnebildens skull, som på sin nu egande plats fullkomligt ersätter en altartafla, få pryda sjelfva altarfönstret. Att åter så dyra sinnebilder blifvit uti denne Pastors minnesglas inbrände, dertill torde möjligen ock den orsak hafva kunnat bidraga, att han törhända varit en gudfruktig, troende och from man.

5:o Uti vänstra hälften af chorets södra fönster är infogadt ett litet rundt glas, hvari finnas inbrända orden: *Ambernus Mauraeus. Pastor. Ave. Ruhnensis 1650.* Ofvanföre framställes Noachs ark, dit i allsköns sämja och fredlighet partals inspatsera, öfver en konstigt hvälfd bro, elefanter och kameler, kor och lejon, harar och räfvar, får och vargar, åtföljda i luften af dufvor och örnar, sparfvar och hökar m. m. — Bilden tyckes vara affattad i fullkomlig likhet med den trädsnitt, som öfver detta ämne finnes uti Gustaf II Adolfs folio-bibel.

6:o Uti sistnämnde fönsters högra hälft är infattadt ett glas med inbrända namnet: *Caspar Behrens,* en bondeslägt, som ännu florerar å ön. Dekorationerna här äro: en engel, som håller i handen något slags verktyg, föreställande Behrens bomärke. Detta glas saknar årtal.

7:o Uti det första närmast choret belägna af kyrkfönstren å södra sidan finnes äfven ett glas med inbrända namnet: *Henrich Elderbusch.* Äfven detta glas saknar årtal, men sjelfva sättet att skrifva dessa namn med *ch* och *sch* bevisar nogsamt att då redan funnos Tyska pastorer å Runö, d. v. s. att Runö icke mera lydde under Sveriges spira. — Sinnebilderna här äro: en engel, som håller en räfsa i handen. Äfven af detta namn lefver ännu en talrik bondeslägt.

8:o Uti det andra fönstret å södra sidan finnas tvänne runda glas insatta med följande inbrända sinnebilder och namn: uti hvardera glaset är afbildadt ett skepp, hvari två personer sitta. Kostymerna äro icke ifrån Runö. Uti det ena glaset står att läsas namnet: *Matthias Bulder*, uti det andra: *Jurgen Bulder.* Båda äro af år 1650. — Af denna bondeslägt lefver ännu en 84-årig fader med fyra gifta söner, jemte deras hustrur och barn.

9:o Uti fönstret närmast dörren å qvinnosidan finnes sluteligen äfven ett rundt glas infattadt, med inbrända namnet: *Herman Arendes. 1665.* Ofvanom namnet framställes ett ordentligt vapen, öfverst beprydt med en sluten gallerhjelm. Inne uti fältet stå tvänne ax och ifrån hjelmen resa sig tvänne elefant-snablar. Att detta vapen icke kunnat tillhöra någon Runösk bondeslägt är så mycket klarare, som veterligen alldrig någon bonde med sådant namn funnits å Runö. Hvem således denne *Herman Arendes* möjligen varit, är och blir väl alltid en svårlöst gåta, särdeles vid den brist på historiska urkunder, som herrskar å Runö. Men då likväl, vid sammanställandet af några forntidssägner, som egentligen röra staden Arensburgs anläggning, en dunkel stråle tyckes sprida någon skymt af ljus uti detta mörker och anvisa en, fastän svag tråd till ledning ur denna ovisshets labyrinth; så må det tillåtas att densamma här följa, om ock frukten af vandringen längs en lådan ledträd icke blefve annat, än en — gissning. Den i sjelfva Arensburg allmänt gängse sägen lyder nemligen: att en man vid namn *Herman* eller (enligt Tyskt skrifsätt) *Herrmann* skall hafva anlagt den befästade borgen vid *Arensburg,* och att en annan, som hetat *Arens* eller *Arenz,* grundlagt staden [5]). Hvad kan väl nu vara sannolikare än att, emedan staden naturligtvis haft borgens grundläggande att tacka för sin uppkomst, desse deras föregifne särskilde anläggare varit en och samma person och ingen annan än denne *Herman Arendes,* efter hvilken staden jemte borgen blifvit kallad *Arensburg.* Att emellertid hans minnesglas finnes uti Runö kyrkfönster tyckes klarligen bevisa, att hans stoft äfven hvilar i Runö kyrkojord. Men att han här funnit sin sista hvilostad, dertill kunde ju ganska lätt orsaken hafva varit antingen den, att han tillfälligtvis under en resa här slutat sina dagar, eller ock, hvilket är sannolikare, att han af krigsoroligheter tvungits söka en asyl å denna stilla, aflägsna ö, i hvilken sednare händelse han alltså äfven måste hafva bott å

---

[5]) För uppgiften om den gängse fornsägen rörande grundläggningen af Arensburgs stad och borg förklarar man sig härmedelst stå i förbindelse hos *Archivarien* vid *Ordnungs-Gericht* å Osel Herr *Krause,* hvilken densamma benäget meddelat.

ön [6]) och således äfven varit en handlande person i Runöverlden, ibland de många, om hvars bedrifter nutiden vet intet att förtälja. För att nu antingen fullkomligen kunna bestyrka den hufvudsakliga af dessa gissningar, rörande sjelfva personen, eller ock med ett slag förtaga densamma allt dess möjliga värde, vore väl icke mer af nöden än att bestämdt känna tiden för Arensburgs uppkomst; men i saknad äfven af denna kunskap, torde dock gissningen såsom sådan, få försvara sin plats uti en beskrifning, som berör Runö-samhällets sagoperiod.

10:o Sluteligen må omnämnas ett litet i träd utskuret vapen, omgifvet af bilderverk och öfverst beprydt med en liten krona. Det är fästadt vid Läktaren och synes hafva blifvit gjordt blott för att förvara sin egen mästares namn; ty uti dess omålade fält finnas följande ord inskurne och med svart färg förtydligade: *Johann. Märtens. Fürstlicher Bildhauer von Windau. 1737. HIRGE. W.* — Om denne bildhuggare förfärdigat Runö Kyrkas predikostol, och till minne deraf upphängt sin namnsköld här, så eger också predikstolen redan en ålder af 105 år.

Skriftliga Minnnesmärken.

Utom förenämnde stumma monumenter finnas i kyrkan äfven några, om man så får säga, talande, d. ä. dels tryckta, dels handskrifna minnesmärken, hvilka sannolikt längesedan gått förlorade, om icke Klockarens berömvärda omsorg, att unna de föraktade papperen en plats uti sin, i kyrkan under altaret stående skräpkista, räddat dem ifrån fullkomlig förstörelse. Vanvård och ålder hade, redan då klockaren, af äkta *Runökärlek för det gamla,* tog dessa papper i sitt förvar, betäckt dem med en becksvart slöja af dam, rök ock orenlighet, som gäckade det skarpaste ögas forskning; men sedan de med tvålvatten och svamp blifvit ordentligen blötte och tvättade, så var åter möjligt förnimma, hvad de hade att förkunna ifrån fordomtid. Uppklistrade på papp i sitt rengjorda skick hänga de nu i choret och å skranket i kyrkan och kunna åter uthärda några hundrade år. Ehuru icke heller dessa afkasta

[6]) Att detta är högst sannolikt skall i det följande visas (se *Skriftliga Minnesm. 4:o*).

någon säker eller rik vinst för forskningen i Runö häfder, böra de dock, om ock endast för fullständighetens skull, här anföras:

1:o Ett tryckt *Programm* till *Rectors* ombytet vid *Åbo Academie* den 30 Maji 1643, af *Rector Acad. Aboëns. Sveno Laur. Vigelius Copia-VVesmannus, S. S. Theol. Prof. Pub.* — Häraf har en noggrann copia blifvit år 1842 aflemnad till Bibliotheket vid Kejs. Alexanders-Universitetet i Finland, genom dess dåvarande Rector, Coll. Rådet, Prof. och Riddaren m. m. Herr D.r N. A. Ursin.

2:o Tryckt Böndags-Placat för år 1696, dat. å Stockholms Slott d. 2 Januarii s. å., undertecknadt: *Carolus.*

3:o Tryckt Böndags-Placat för året 1705, gifvet i Hufvudqvarteret Rawitz i Storpåhlen d. 20 Decembris anno 1704; undertecknadt: *Carolus.*

4:o Ett bröllopsqväde å Svenska och Latin. Af de uti tvänne kolumner å hvardera sidan om den Svenska Texten stående latinska *versus Adonici* (— ⏑ ⏑ — — —) synes, att Brudgummen varit en *Arvidus Petri Apologista,* som för andra gången gifte sig, neml. med *Benedicta Jonae Oriensulana et Casta Sponsa et Decora.* Vid sammanställning af initialbokstäfverne hvarmed hvarje vers börjas, uppkomma nemligen följande rader: ARVJDUSPETRIAPOLOGISTA och BENEDICTAJONAEORIENSULANAETCASTASPONSAETDECORA, hvilka behörigen afdelta lemna förestående namn, ibland hvilka endast ordet: *Oriensulana* tarfvade förklaring, som dock icke kan, ens gissningsvis, här lemnas. Väl kunde det ock afdelas uti tvänne ord: *Oriens* och *Ulana,* men hvad *Ulana* är, viste man då icke heller säga. Å frånsidan af detta *bröllopsqväde* finnes tryckt ett *sorgeqväde* på Tyska och Latin bredvid hvarandra. Af de Tyska versradernas initialbokstäfver, på lika sätt sammanställda till hvarandra, uppkomma följande ord: *Anna Sulken Hermans Tochter,* och af sjelfva innehållet i dessa verser inhemtas, att denne *Arvidi Petri* första hustru hetat så. Detta märkvärdiga snillefoster, som *Upsaliae imprimebat Eschillus Matthiae, Anno 1643,* är af tidens tand illa sargadt; men då det likväl lyckats taga afskrift af sorgeqvädet, för att på denna sida uppklistra papperet, kunna nu både åtsidans och frånsidans texter

åter uthärda seklers lopp. Såsom ett bevis på den tidens skaldekonst må detta bröllopsqväde, som för dess originalitets skull icke blifvit öfverklistradt, här närmare beröras. På tvänne ställen omnämnes der *Gustaf Adolphs död: "Wår Konung godh, Frommer till modh, Gustaff Adolph then Stoore, Föl snart sin koos, Såsom en Roos, O at han lefvad' vore - - -."* Sedan längre ner anmärkt blifvit, huru *"Een lijten tijd, hafver Gud blijd, här till Edher* (neml. Arvidus) *bedröfvat, i thetta han, från eder fampn, togh Hustrun oförtöffvat,"* — och sångaren straxt derpå utbrister: *"Sij, skåder nu, Een vacker Brudh, giffver Gudh Fader edher: Gudfruchtigh from hves rijkedom, länder edher till heder. Uthaf godh slächt och vördig ätt, är hon i sanning kommin: Een Jungfru klar, är hon och var, tuchtigh altijd förnummin. Och hennes nampn Ehr frögda kan, på Latin BENEDICTA heter hon, sigh til stoor mon, hoos Gud kan hon sigh richta;"* — öfvergår han till följande jemnförelse: *"Si, sådant värck, godh Läsar märck, mon GUDH i verlden drijfva: Pröfvar sin Barn, Medh sorgh och harm, Om the vedh sin Troo blifva. Såsom ähr skedt thet hvar man veet. Medh oss i Sveriges Rijke: K. Gustaff Gudz starke Staaff, Och Götharnas tillijke, är bliffven dödh, Ah hiertans nödh, Wij vistas här i dvala! Arfve Person, miste Hustru Rätt snart, Men Tröste sigh, Må han och vij, Hoos Gudh Saligh, ähr hon nu medh vår Konung, Uthi Gudz Saal, Föruthan qvaal, Ther är en Herligh våning. Giff Herre Gudh, Brudgum och Brudh, Tijt komma och oss alla" - - -.* Denna Svenska text slutas med följande hexametrar:

"Augeat Altitonans Arvidi Arctissimum Amorem;
"Blandisonum et bellum, Bello, Bellae Benedictae!"

Orthographien uti förestående afskrifter, så vacklande den än synes vara, är dock till ord, bokstaf och interpunktion originalet trogen.

Ville man nu åter äfven af denna fornlemning söka plocka något korn till fromma för Runö häfder, kunde man icke utan sannolikhet komma till följande hypotheser: Emedan detta qväde finnes å Runö, måste personen, som det angår, äfven hafva funnits här. Hade han blott egt namnet: *Arfve Person,* så vore möjligt, att han varit blott en förvaltare, en *Landbo Fougdte* härstä-

des, under det någon Svensk man haft ön i förläning. Men emedan detta *Epithalamium* förvarats i kyrkan, och ännu mer, emedan han kallas *Apologista* samt såsom sådan *persona ecclesiastica*, efter forntida sed, i stället för tillnamn eger blott genetiven af sin faders latinska namn, — så måste sluteligen denne *Arvidus Petri* äfven hafva varit en *andelig man* och följakteligen Pastor å Runö, hvarest han, efter att såsom *Apologista* hafva behörigen tråkat ut sin tid under skol-oket, sökt och funnit ledighet och tillfälle nog att låta skoldammet å Runö bortblåsas.

Egde nu ytterligare det sin riktighet, att *Herman Arendes*, Grundläggaren af Arensburg, lefvat och dött å ön, vore äfven en sannolik följd deraf, att *Arvids* första hustru, som verkeligen hetat *Hermansdotter*, ju kunnat vara dotter till förenämnde *Arendes*. Men i alla fall är *sannolikt*, att *Arvids* första hustru varit dotter till den *Herman Arendes*, hvars minnesglas är i Runö kyrkfönster infattadt, hvem han ock föröfrigt sjelf må hafva varit. Ty om ock *Anna Hermansdotter* redan dött 1641 — man vill lemna åt *Arvidus Petri* hela två enklings år —, kan ju dock fadren, som dött 1665, hafva med omkring 24 år öfverlefvat dottren, helst hon synes hafva dött "*Rätt snart*" och "*oförtöffvat.*" Äfven den omständigheten, att bröllopsqvädet är skrifvet på Latin och Svenska, — såsom egnadt blott åt den lycklige *Arvidus* och åt hans sköna brud, af hvilka den förre bordt likaväl förstå Latinet som den sednare Svenskan —, men sorgeqvädet öfver *Anna Sulkens* död deremot är författadt å Tyska, såsom egenteligen egnadt åt den sörjande fadren till *Hermanstochter*, det vill ju säga dottren till denne *Herman Arendes*, — denna omständighet, vill man säga, bevisar likaså mycket Sångarens uppmärksamhet emot hvar och en af de förenämnde personerne, som den stärker sannolikheten af den förmodan, att samme *Herman Arendes* verkeligen varit *Arvids* Svärfader och Tysk till nation, hvilket sednare dessutom ådagalägges icke blott af hans eget, utan ock af dottrens namn *Sulken*, i st. f. *Sulchen*. Det hufvudsakliga häraf tyckes således blifva: att *Arvidus Petri* varit Pastor å Runö år 1643 — alltså just på den vigtiga tid då den nuvarande kyrkan skulle byggas — och att han då inträdt i sitt andra gifte, nemligen med: *Benedicta Jonae-*

dotter, vid hvilket tillfälle någon af hans fordna Studii kamrater i Upsala eller någon af de fordne kollegerne torde hafva öfverraskat honom med förenämnde qväden.

5:o *En enfaldigh Nyåhrs Skrifft, Then Ehrefäste, Välförståndige och myckit achtat Man, Anders AndersSon, Fordom Edle och Wälborne Herres (nu Saligh hoos Gudh) Her Åke Sparres etc. Trogne Man och Landbo Fougdte: Sampt Ehreborne, Gudhfruchtige och myckit Dygdesamma Matrona, Hustro Elizabeth LarsDotter, Hans elskelighe kære hustro, Minom synnerlighe och tilförlåtelige godhe Vännom och Trogne befordrarom, är thetta, på bägges theres Nampn til itt ringa doch välment tacksamhetz tekn, för thet myckna godha, the mig altijdh beviisat haffva: Skriffvit och offereradt aff Andrea Benedicti Yngero, Diacono Kiulaeo.*

När äfven uti denna "*enfaldigha Nyåhrs Skrifft*" initialerne till hvarje af de fyraradiga verserne sammanställas, uppstå de redan i tileln uppgifna namnen: ANDERS ANDERSSON ELIZABETH LARS DOTTERA. — Gratulationen är tryckt, men saknar tyvärr! både tryckningsort och årtal samt är inne i texten af ålder sönderfallen.

Då man redan ofvanföre (pag. 126) hypothetiskt antagit, att ifrågavarande *Åke Sparre* varit Ståthållarens i *Reval,* den märkvärdige *Erik Sparres* son — alltså född 1583, Öfverste för Dalregementet 1617 och för Uplands Regemente 1653 *(se Fryxell l. c.)* — och att han möjligen såsom Länsherre varit egare till Runö samt genom denne sin "*Landbo Fougdte Anders Andersson*" förvaltat förläningen; återstår blott att söka komma till någon sannolik förmodan, hvem författaren till förenämnde *poëm, Andreas Benedicti Yngerus* varit. Att han varit Prestman är klart, emedan han sjelf kallar sig *Diaconus,* och, emedan äfven här den regeln måste användas, som gäller alla så beskaffade minnesmärken som detta, hvilket nemligen häntyder på blott personliga förhållanden och interessen, och icke på allmänna författningar, såsom plakater m. m.: att sjelfva dokumenterne icke ens skulle hafva kommit till Runö, än mindre nu mera der finnas i behåll, om icke äfven de personer, som i dessa minnesskrifter omröras, verkeligen hade lefvat å ön; — alltså tyckes just af det förhållande, hvari *Yngerus*

sjelf säger sig såsom klient "*altijdh*" hafva stått till den "*Välborne Her Åke Sparres Landbo Fougdte*" eller förvaltare af Runölandet, mer än väl kunna bevisas, att han varit Pastor å Runö både före och efter *Åke Sparres* död 1653. Uti denne *Yngeri* titel återstår nu mera blott att lösa betydelsen af ordet *Kiulaeus*, hvilket torde sannolikast kunna ske på följande sätt. — Att namnet *Kiulaeus* betecknar en ort, synes vara klart. Vanligtvis hafva väl ortsnamnen den Latinska ändelsen på *ensis*, men icke utan undantag. Skulle *Yngerus* varit ifrån Sverige, hade hans födelse- eller hemort kunnat heta *kjula;* men då ingen anledning förefinnes till ett dylikt påstående, anser man sig böra låta denne Pastor härstamma ifrån Finland, ifrån den derstädes befinteliga Socknen med namnet *Kiulo* l. *Kjulo,* på Finska *Köyliö*. *Kiulo* Pastorat, bekant i Finlands historia för Biskop *Henrics* mördande af Finska Bonden *Lalli* å *Kiulo*-träsk, är patronelt och *jus Patronatus* der tillhör nu den Friherrliga *Cedercreutzska* Slägten. Men som denna församling redan fans i slutet af 1300 talet och det icke är otroligt, att patronrätten derstädes alltid innehafts af någon Svensk Adelig ätt, så kan ju äfven under *Eric* och *Åke Sparres* tider någon Adelig, Friherrlig eller Greflig Svensk slägt hafva såsom innehafvare af *jus patronatus* egt inflytelse uppå *Kiulo* Församlings och dess Presters väl. Detta tyckes till och med kunna bevisas deraf, att en Grefve *Brahe,* uti bref af den 30 Julii 1659, tagit vård om *Kiulo* och angränsande *Säkylä* församlings gemensamma angelägenheter, medelst förunnande af ett hemman till understöd för det snäfva Prestebordet i *Säkylä* (Se Prest. T. G. af J. Tengström. Åbo 1821. D. II. pag. 423). — Hvad skulle nu hindra möjligheten deraf, att *Yngerus* antingen härstammat från *Kiulo,* och af sådant skäl kallat sig *Kiulaeus,* eller ock till och med förut varit *Diaconus* i Kiulo, men genom inflytelse och rekommendationer emellan de Adelige Patronerne, i kraft af deras ömsesidigt egande *jus patronatus,* för den ene i Kiulo och den andre i Runö församling, kunnat blifva ifrån det knappa *Diaconatet* i Kiulo, d. v. s. Kapellans beställningen, hvilken ifrån äldsta tider varit och än är gemensam för Kiulo och Säkylä, förflyttad till det, förmodeligen redan då, rätt goda Pastoratet å Runö; ty likasom nu,

har ifrån äldsta tider Runö Pastors aflöning utgått af tionden utaf all afkastning ifrån sjö och mark samt alla slags lefnads-förnödenheter. Får således nu denna hypothes tills vidare gälla, så betyder *Kiulaeus* icke annat än hvad man nu för tiden ville uttrycka med *Kiuloënsis*, d. ä. hemma i Kiulo eller förut *Diaconus* i Kiulo.

6:o *Colloquium Animae et Corporis Damnati, in quo Anima Corpori, et corpus vicissim Animae praevaricationis, et, ob eam, aeternae damnationis causam adscribit, Hominibus Christianis, non minus utile, quam lectu iucundum.* Detta *colloquium*, som är nästan alldeles oskadadt och alltså tyder på en sednare tid, ehuru utan tryckningsort och årtal, utgöres af enformiga rimmade verser med sju fotmått, sålunda att halfva versraden utgör en regelbunden *choraisk* vers, af tre *choréer* och en stafvelse, och andra halfva raden består af tre *choréer*, af hvilka den sista äfven omvexlar med en *spondé* (|—⏑|—⏑|—⏑|—|—⏑|—⏑|=⏑|).

7:o I Kyrkan finnes ett temmeligen väl bibehållet exemplar af ***Gustaf Adolfs*** *Bibel in folio, "tryckt j Stockholm, aff Oloff Oloffson, anno 1618."* — Å frånsidan af titelbladet i denna Bibel äro några anmärkningar skrifne, som, så ofullständiga de ock numera befinnas vara, emedan bläcket förbleknat och halfva bladet å denna sida blifvit öfverklistradt, likväl förtjena, både för ålderns, som ock den särdeles egna beskaffenhetens skull, att, såsom dyrbart, ehuru dunkelt monument för Runö Församlings häfder, härstädes erhålla ett rum. De ord, som mera icke kunnat skönjas, hafva dels gissningsvis, dels i stöd af kända historiska fakta, blifvit kompletterade och äro derföre ställda inom parenthestecknet. Annotationerna äro följande:

(Jagh) Carl Carlson Gyldenhjelm, Frijherre till Ber(gqvara) [7])

---

[7]) Erbjöds åt Gyllenhjelm första gången af Carl IX utanför Kalmar den 7 Jan. 1599, men Gyllenhjelm undanbad sig och önskade, att dess egare, Johan Sparre, hvilken just då försvarade slottet emot Carl, måtte erhålla förlåtelse. Efter nämnde Sparres afrättning d. 16 Maij s. å. erhöll Gyllenhjelm Bergqvara gård i förläning, men återgaf densamma frivilligt åt den afrättades enka, Margaretha Brahe, då hon efter Carls död återvände till fäderneslandet. (Fryxells Berätt. Del. 4, pagg. 314, 320 o. 382.)

(Herre) till Sundbyholm [8]), Carleby och Carlebergh, Svärriges (Rij-)
(kes Ge)neral Ammiral [9]) Sampt Laghman [1]) uthöfver Tijo Hä(ra-)
(dher) i Småland, Giör här medh Witterligit At (Jagh haff-)
(wer fö)rähradt Denne Biblia till Runö Kyrrkia (och)
(dijth öffv)ersändt med Hederligh och Wällärde Her - - - -
b 2
- - - - odero [2]) Actum Stockholm denn 21 Junii Anno 1645 [3])
Gud i himellen han välsig(ne) honom för den edla gudz
gåfva som Carl Carlson hafver låtit koma inpå
landit Gyldenhjelm Men effen her finnes för
(ut een) book, med införtigde (?) blader af bookebindarens - - - -
- - - - och then retta Bibeln har Staffanus altså hafver - - - - -
- - - - - - - gömma it sådant - - - - och sende migh inpå (lan-)
(dit) at nyttia och bruka min saligh broders Hr. Carl Carlsons Bibel - - -
4
- - - - rätta arffvom efter min h. Broders saligha död. booken 1625 [3]) then 15 - - -
- - - - iagh til Runöö - - - saligh Herres befallningh o Herre hielp Herre Gud lät - - -

---

I likhet med ofvanstående linie vidtager å titelbladet det påklistrade papperet, så väl och starkt fästadt, att man nödgats alldeles afstå ifrån hvarje ytterligare forskning efter derunder möjligen befintliga, vidare fortsatta anteckningar.

Till Läsarens kritiska och oväldiga omdöme hemställes nu,

---

[8]) Måhända det *Sundby,* hvartill *Eric Sparre* var Friherre. (Se Fryxells Berätt. Del. 4, p. 320 m. fl.)

[9]) Dertill utnämnd år 1620. (Hammarsköld. Sv. Vitterh. 2:a Uppl., p. 71 not.)

[1]) Lagman i Tiohärads Lagsaga år 1634. (Hammarsköld l. c.)

[2]) Då otydligheten uti qvarlefvorna af detta vigtiga ord är särdeles stor, så att det varit omöjligt att bestämdt säga om *d* eller *b* här vore rätta bokstafven, har man ansett nödigt utsätta båda två, af hvilka blott endera, men gerna ingen annan kan här hafva varit skrifven.

[3]) Emedan bläcket af ålder alldeles förbleknat, har likaledes varit högst svårt att utröna, hvilketdera årtalet 1625 l. 1645 vore det rätta; hvarföre man, ehuru den tvifvelaktiga ziffran mera liknade 4 än 2, utsatt båda två. Att likväl 1625 icke kan vara det år då föräringen skett, utan att det snarare varit 1645, tyckes väl vara deraf tillräckligen bevisadt, att Gyllenhjelm kallar sig *"Laghman uthöfver Tijo Hä(rader) i Smålandh,"* hvartill han blef utnämnd år 1634. (Se ofvanföre Noten [1]).) Af samma skäl har man ock å det sednare årtalet utsatt ziffran 4, oaktadt detta snarare liknade sig att hafva varit 1625.

om icke af denna sednare annotation, — hvilken, såsom ofvan före synes, är så sammanfogad med Carl Carlson Gyldenhjelms egenhändiga namnteckning, att hans namn utgör subjektet uti den tillaggda anmärkningen —, med fullt skäl kunde dragas den i sanning högst besynnerliga slutsats: att en broder till den märkvärdige Carl Carlson Gyllenhjelm varit Pastor å Runö. Ehuru orimligt ett sådant antagande är, och man således icke heller kan yrka, utan måste bestämdt förkasta ett slikt påstående — så böjd för hypotheser man för öfrigt ock möjligen torde synas vara —; må här dock tillåtas en sammanställning af vissa historiska omständigheter, hvilka, ehuru hvarken upplysande eller lösande denna gåta, utan snarare ännu mera försvårande dess lösning, likväl sjelfmante påtvinga sig uppmärksamheten, vid begrundandet af oförklarligheten uti förestående i Bibeln befintliga anteckningar.

Då antecknaren kallar Carl Carlson Gyllenhjelm till sin broder, kunde man deraf draga den slutsats, att någon Gyllenhjelm gjort anmärkningarne. Detta kan likväl icke hafva varit fallet, emedan Friherren egt ingen broder med det namnet. Men då han likväl, förutom de Kongl. bröderne, Carl IX:s söner (se pag. 125), anses hafva äfven andra bröder eller egenteligen halfbröder med skilda namn, så framstår nu nödvändigheten att undersöka, hvilka de varit, och om någon af dem kunnat skrifva ifrågavarande, det Gyllenhjelmska namnet kringflätade anteckningar. Uti Lagerbrings Sammandrag af Svea Rikes Historia [4]) nämnes väl, att "uti en af "de smädeskrifter, som uppsattes emot Konung Carl, gifves Johan "Skytte, som förut hette Schroderus, Son af Borgmästaren i Ny-"köping, Bengt Skräddare, en långt förnämare Fader," nemligen: sjelfve Konung Carl IX [5]). Om smädeskriftens uppgift verkeligen vore sann, så hade visserligen Friherre Gyllenhjelm och Riks-Rådet Skytte varit halfbröder, emedan den förre bevisligen var son till nämnde Konung (se pag. 125). Gyllenhjelm säger i sin anteckning, att han till Runö öfversändt Bibeln med en "Hederligh och Wällärd Her - - - - - *"odero"* eller - - - - - *"obero"* år

[4]) Stockh. 1796. 8:o. Del. 3. Uppl. 4, pag. 79.

[5]) Jfr. Fryxells Berätt. 5:e Del., pag. 45.

1645. Antages nu, att de bristande bokstäfverne, som föregått det första alternativet, varit *Schr,* så kan det likväl icke hafva varit denne förmente broder *Schroderus,* ty han hette icke mera *så* 1645, utan hette *då* Skytte, och hade hetat så åtminstone ända ifrån 1601 [6]), då han jemte *J. Chesnescopherus* [7]) var Hertig Carl Philipps Lärare å Revals slott [8]).

Ytterligare hade väl ock Skytte en broder *Eric Schroderus,* enligt några uppgift ifrån Nyköping [9]), enligt andras åter ifrån Upsala, såsom född der och der jemväl blefven Phil. Magister [1]). Denne *E. Schroderus* var öfversättare af politiska skrifter ifrån 1606 till 1649 [2]), hvarföre han ock erhöll titeln af *Translator Regni* [3]). Han var derjemte Husgeråds-Skrifvare och Kongl. Boktryckare med uppsigt öfver Boktryckerierna i Stockholm [4]). År 1612 hade han blifvit *Rector Scholae* [5]), till hvilket embetes beklädande, i synnerhet den tiden, borde hafva erfordrats en ålder

---

[6]) Att han likväl ännu 1600 hette *Schroderus,* bevises deraf att han under detta namn och sagde år höll inför Moritz, Landtgrefve af Hessen, en oration: *de splendore Collegii Mauritiani;* se Wieselgren l. c. Del. 3, pag. 115. — Men samma år torde han ock, sedan Hertig Carl var blefven Konung, erhållit namnet *Skytte.*

[7]) Sedermera Förste Medicin. Professor i Upsala. (Wieselgren. Sv. Sköna Litt. Del. 3, p. 290.)

[8]) Fryxells Berätt. Del. 6, pag. 34, följ.

[9]) Wieselgren, Sv. Sköna Litt. D. 3, p. 257, not.

[1]) Hammarsk. Sv. Vitt. p. 84, not. Att Wieselgrens uppgift är den rätta, är väl deraf tillräckligen bevisadt, att E. Schroderus sjelf kallat sig *Nykopensis* uti sin öfvers. af Tit. Livii Rom. Hist. Sthm. 1627. (Se Wieselgr. D. 3, p. 369), som också Wieselgren uttryckeligen bekräftar: *"Erik Schroderus Upsaliens. bör skiljas från Nycopens. Translatorn."* Sv. Sköna Litt. Del. 3, pag. 365.)

[2]) Wieselgren l. c. D. 1, p. 206. — Uppgiften i 3 Del., pag. 334, not. af nyss åberopade Verk: att *"Er. Schroderus öfversatte Sleidanus om the 4 monarchier Sthm. 1678,"* måste vara tryckfel; ty om han ock då lefvat, borde han redan hafva hunnit till så hög ålder, att han nödgats iakttaga otium sapientis. Årtalet torde böra heta 1648.

[3]) Hammarsköld, l. c. p. 84, not.

[4]) Wieselgren, l. c. Del. 3, pag. 257, not.

[5]) Hammarsköld, l. c. pag. 84, not.

af åtminstone 21 år. Antages detta, — som likväl knapt är troligt, emedan han redan 1606, alltså vid blott 15 års ålder, skulle i sådant fall hafva utgifvit ifrån trycket ett arbete [6]), — så var han född 1591, och alltså vid Gyllenhjelms död, 1650, hunnen till en ålder af blott 59 år. Antager man åter, hvilket är sannolikare, att han 1612, då han emottog Rectors embetet, var, såsom *persona ecclesiastica,* 30 år gammal, så var han född 1582 och alltså vid Gyllenhjelms död hunnen till den höga ålder af 68 år. — Oaktadt nu om hans ålder intet bestämdt sägas kan, och ehuru hans dödsår är obekant [7]), finner man dock att han troligen lefvat ännu längre efter Gyllenhjelm, emedan han året före dennes död ännu utgaf en öfversättning [8]); men just den höga ålder, hvartill han sannolikt då redan måste hafva hunnit, och ännu mer den omständigheten, att hans lefnads-yrke, såsom Boktryckare och Öfversättare fängslade honom i Sverige, göra det alldeles orimligt, att han skulle hafva varit å Runö och der skrifvit ifrågavarande anteckningar. Antingen man således nu antager — *odero* eller *obero,* så blifver i båda fallen den broderliga benämningen, hvarmed antecknaren kallat Gyllenhjelm, alldeles oförklarlig, när man fäster sig vid personen som skrifvit anmärkningarne.

Fäster man sig åter vid tiden då de skrifvits, uppkomma lika olösliga trassligheter. Att de sednare anmärkningarne blifvit uti Bibelpermen gjorda efter Gyllenhjelms död, som inträffade redan oftanämnde år 1650 å hans eget "Carlebergh," bevisa de i texten förekommande orden "*min saligh broders*" och "*min h. Broders saligha död.*" Ifrån 1645 till 1650 hade blott 5 år förflutit, alltså kunde, med afseende å tiden anmärkningarne väl hafva blifvit skrifna af samme person, — *odero* eller — *obero,* med hvilken bibeln sändes till Runö. Men emedan nyss torde vara bevisadt, att den person, som 1645 medfört bibeln till Runö, om han ock

---

[6]) *K. Jacob 1:s donum regium eller Konungzlig förähring till sin äldsta son Hert. Henrik, Sthm. 1606 (omtryckt 1678);* se Wieselgren, l. c. Del. 3, p. 257, not.

[7]) Hammarsköld, l. c. p. 84, not.

[8]) *Carionis* (Melanthons) *Chronica ifrå verldenes begynnelse intil Kajsar Carl V, Nyk. 1649;* se Wieselgren, l. c. Del. 3, pag. 334, not.

hetat *Schroderus,* likväl icke varit en sådan *Schroderus,* som hade kunnat kalla Friherre Gyllenhjelm till sin *Broder,* och emedan det ännu mindre kan antagas, att någon Herr — *oberus* skulle fördristrat sig att nyttja en sådan benämning; — alltså tyckes nu blifva *solklart,* att anmärkningarna alldeles icke äro skrifna af någon med ett namn på — *odero* eller — *obero,* utan af någon helt annan än den, som medfört bibeln. — Men i och med detsamma blir det åter *stockmörkt,* när man derjemte betänker de i originaldokumentet ganska tydliga orden: "*sende migh inpå*" (landit) "*att* "*nyttia och bruka min saligh broders Hr. Carl Carlsons bibel - - -* "*rätta arffvom efter min h. Broders saligha död.*" — Oförklarligt blir således redan af det nu sagda, hvem som efter 1650 möjligen kunde hafva skrifvit dessa gåtfulla anteckningar.

Tilläfventyrs kunde någon ännu ytterligare mena, att likväl samme J. Schroderus, Carl IX:s förmente son, det sedermera vidtfräjdade Riks-Rådet, Canzlern m. m. J. Skytte, som ifrån 1629 befinnes hafva varit General-Gouverneur öfver Ingermanland, Liffland och Karelen [9]), möjligen skulle, under någon, i följd af Gouverneurs kallets kraf, efter 1650 företagen resa till den af Gyllenhjelm sannolikt i förläning egda eller åtminstone omvårdade ön, hafva fått se denna Bibel, och vid anblicken af det kära namnet, sjelf tillskrifvit de sednare anmärkningarne. — Utan att fästa oss vid den orimlighet, som redan ligger deri, att denne store man, genom en anteckning sådan som denna, skulle, på den plats han innehade, hafva uti Runö Bibel, om han ock varit fullt öfvertygad om sanningen deraf, göra en anspelning å ett förhållande, som, ifall han varit nog dåraktig att deri söka en berömmelse — hvilket bestämdt strider emot hans höga karakter —, likväl skulle hafva förolämpat den redan längesedan [1]) aflidne, under lifstiden högt vördade Konungens minne; vill man dock nu taga ofvanberörde menande uti närmare ompröfning och skärskådande.

---

[9]) Lagerbring. Sammandr. Sv. R. Hist. Del. 3, pag. 80.

[1]) Carl IX dog d. 30 October 1611; alltså hade 40 år förflutit, om anteckningen blifvit gjord 1651.

För att kunna bedöma ens möjligheten af en sådan händelse som den i fråga ställda, vore af nöden, att känna R. Rådet Skyttes både befattning och ålder vid denna tid. Men emedan uti tillgängliga historiska källor bestämd uppgift saknas, icke blott om förstnämnde omständighet, utan till och med om hans födelse- och dödsår, är man nödsakad att genom sammanställning och jemnförelse af vissa kända data, som angå den märkvärdige mannen, vägleda sig närmare till det sannolika förhållandet uti dessa invecklade frågor.

Väl finner man, att Skytte ännu 1632 d. 15 Maji skref ifrån Riga ett bref till Furst Radziwil [2]) och 1633 emottog af Arn. J. Messenius [3]) en böneskrift om protektion [4]), af hvilka data åtminstone det förra tyckes bevisa, att han dessa år ännu beklädt sagde Gouverneursembete; men huruvida han ännu 18 eller 19 år derefter (1651) förestått denna plats, är af redan nämndt skäl svårt att bestämdt uppgifva, ehuru stor anledning finnes att det betvifla. Ty då denne Skyttes son, *Bengt,* omtalas såsom "*Landtmarskalk 1647, R. Råd, Canzler öfver Dorpats Aka-*"*demi, Gouverneur i Esthland m. m., kallad pedant af Dr. Christina* "*för sin alfvarsamhet, 1652 nära afsatt, men tappert försvarande sig* "*etc.*" [5]), och skäl torde vara, att uti orden "*Esthland m. m.*" inbegripa äfven *Liffland,* öfver hvilket ju ock dennes Fader förordnats till Gen. Gouverneur 1629, samt ytterligare att sjelfva afsättnings-

---

[2]) Wieselgr. Sv. Sköna Litt. Del., pag. 257. not.

[3]) Fadren J. Messenius, anklagad för delaktighet i Polska partiets stämplingar, blef med hustru och barn dömd till lifstids fängelse 1616. Inneslöts då på Cajaneborg, men flyttades till ett lindrigare fängelse i Uleåborg 1635, der han afled 1637. Sonen Arn. J., af lika oroligt sinnelag som fadren, delade en tid hans fängelse på Cajaneborg: blef 1624 åter insatt i häkte och två år derefter afsänd till Kexholm. Dr. Christina lösgaf honom 1640 och gjorde honom till Rikshistoriograph. Slutligen blef han, såsom medskyldig till en Smädeskrift, hvilken hans son (Arnold) författat och hvari Dr. Christina kallades en *galning* och hennes slöseri bittert tadlades, jemte sonen afflifvad i Stockholm 1651. *(Se Hammarsk. Sv. Witterh. pagg. 61 o. 64; Wieselgr. Sv. Sköna Litt. D. 3., pagg. 257 o. 470).*

[4]) Wieselgr. l. c. Del. 3, pag. 257, not.

[5]) Wieselgr. l. c. D. 3, pag. 256.

frågan 1652 gerna icke kan hafva gällt något annat än just detta Gouverneurs-embete; så anser man sig tryggt befogad till det påstående, att R. Rådet J. Skytte hvarken 1650, då Gyllenhjelm dog, eller året derefter mera varit Gouverneur uti Liffland och således icke heller, såsom sådan, kunnat under en resa till Runö göra de anteckningar, om hvilka fråga nu är. Denna sannolikhet styrkes ännu mera deraf att, om han också då ännu lefvat, han troligen redan uppnått den åldershöjd, för hvilken blott resan i Charons båt varit den närmast förestående.

Ehuru fråga om J. Skyttes ålder vid denna tid nu mera kunde anses vara temmeligen öfverflödig, sedan osannolikheten af hans då innehafda Gouverneurs-embete blifvit ådagalagd, har man likväl ansett några ord derom böra så mycket snarare här framställas, som icke blott några misstag uti uppgifterna om tiden för den ohemula bekantskapen med Borgmästarefrun i Nyköping derigenom komma att röjas, utan ock sjelfva det förmenta broderskapet emellan Schroderus och Gyllenhjelm sålunda framstår i högst tvifvelaktig dager; hvilket allt åter ännu mer borttrasslar trådarna i den knut, man ville hafva löst uti ofta nämnde anteckningar i Bibeln.

Joh. Skytte (Schroderus) hade ifrån 1604 till 1610 haft sig det vigtiga kall anförtrodt att vara Praeceptor åt Nordens blifvande Store Konung Gustaf II Adolf [6]) — en befattning som redan tyder på den mogna ålder läraren då bordt hafva och sannolikt äfven innehaft. Redan 1594, — det tidigast kända år af Skyttes litterära verksamhet, hvilket ock var hans höge lärjunges födelseår, var han, under första namnet J. Schroderus, "*ibland* "*dem, som i Cölln utgåfvo Carmina valedictoria till Joh. Georgii* "*Hane (Herre?) till Torp*" [7]). Att dessa afskedsverser åtminstone icke gällt Schroderi återresa till fäderneslandet, befinnes deraf, att han redan följande året 1595 i Frankfurt a. M. utgaf *animadver-*

[6]) *Fryxells Berätt. D. 6, p. 3.*

[7]) *Wieselgr. Sv. Sköna Litt. D. 3, p. 126.* — Denne *Joh. Georgi, Herre till Torp* (Hane är sannolikt tryckfel) hade äfven 1592 utmärkt sig i Latinska litteraturen genom nämnde år i Helmstedt utgifna verser. (*Wieselgr. l. c. p. 126*). Då denne *Johannes Georgi a Torpa* nämnde år (1592) utgaf latinska

siones contra D. Cromerum Prof. Viteb. pro Logica Ramaeana [8]), samt sedermera år efter år frambragte många lärda arbeten under vistelsen utomlands, hvarest han äfven utmärkte sig som Orator, *då han 1599 i Marburg, talade om våra* (Svenska) *fäders äldsta minnen* [9]) och ännu *1600 inför Moritz, Landtgrefve af Hessen, höll en oration: de splendore Collegii Mauritiani* [1]). Om nu denne Schroderus (Skytte) vid förenämnde tidpunkt, år 1594, törhända varit — antagom den möjligast tidiga ålder för så beskaffade lärda sysselsättningar, särdeles på 1500:talet — blott 20 år gammal, så var han född 1574, hvilket, enligt Fryxell [2]) och Hammarsköld [3]), äfven varit C. C. Gyllenhjelms födelseår. Året efter Gyllenhjelms död, 1651, då först anteckningen sannolikast kunnat ske, skulle alltså Skytte redan hafva uppnått 77 år, — en i sanning mindre tjenlig ålder till anställande af resor uti Liffländska viken, om han ock såsom Gouverneur dertill haft anledning, hvilket ju redan i det föregående visats strida emot all sannolikhet. — Antages åter förhållandet hafva varit sådant, som Fryxell uppgifver: att Carl IX "*i sednare åren beskylldes för oloflgt umgänge med en borgarehustru i Nyköping*" — (att här åsyftas Bengt Skräddares husfru bevisar den följande meningen: "*Johan Schroderus, det sedan så ryktbara Riks-Rådet Skytte ansågs vara deras barn*" [4]), — och ville man anse, såsom skäligt vore, åtmin-

verser till en landsman och Schroderus två år derefter helsade honom med en afskedssång, så är sannolikt, att han redan nämnde år gjort den förres bekantskap vid Universitet; hvilket, om ock bevisande, att Schroderus redan kanske länge studerat utom fäderneslandet, innan han första gången uppträdde som författare, dock icke behöfver öka den ålder, man vill antaga honom hafva egt år 1594, utan blott kan bevisa, att han varit af de såkallade tidiga genierna.

[8]) Wieselgr. l. c. D. 3. p. 133.

[9]) Wieselgr. l. c. D. 3, p. 100.

[1]) Wieselgr. l. c. D. 3, p. 115. Man har i texten anfört titlarne och beskaffenheten af Schroderi vittra sysselsättningar, på det nödvändigheten af den förmodade, mera framskridna åldern hos deras författare måtte snarare inses.

[2]) Fryxells Berätt. D. 4, p. 277.

[3]) Hammarsk. Sv. Vitterh. pag. 71, not.

[4]) Fryxells Berätt. Del. 5, pag. 45.

stone 40 års ålder begynna sednare delen af en 61-åra lefnad (Carl IX föddes 1550, dödde 1611); så hade förenämnde bekantskap i Nyköping egt rum 1590, och alltså hade väl Skytte, såsom i sådant fall 16 år yngre än Gyllenhjelm, icke af ålderdom hindrats att året efter dennes död, 1651, besöka Runö, emedan han vid sistnämnde tid blott hunnit uppnå 61 år. Men att 1590 icke kan hafva varit Schroderi födelseår, sådant bevisar hans *carmina valedictoria*, utgifna 1594. Då alltså orimligheter af detta antagande uppstå, måste tidpunkten, som borde svara emot de "*sednare åren*" af Carls lefnad, hafva blifvit för sent tagen. Vill man åter, för att jemka dessa förhållanden, anse sig hafva tillegnat Schroderus vid hans först anförda litterära arbete (1594) en för hög ålder och antaga honom då hafva varit blott 18 år, så hade han i detta fall blifvit född 1576, och alltså kunnat vara till och med fyra år yngre än Gyllenhjelm, då man nemligen, för dennes födelse, i öfverensstämmelse med Wiselgren [5]), bestämmer året 1572; men också i det fallet hade Skytte, året efter sin förmente halfbroders död l. 1651, redan hunnit till 75 års ålder, som äfven måste anses hafva bordt fullkomligen berättiga honom till *otium sapientis* ifrån slika resors anställande, som den till Runö varit. Dock detta, på ena sidan visserligen möjliga, antagande af året 1576, såsom Schroderi födelseår, bevisar åter å andra sidan, att den tillvitade bekantskapen i Nyköping egt rum — icke uti K. Carls "*sednare år*," — utan tvärtom redan uti Hert. Carls 26 åldersår och, hvad mera är, just vid en tidpunkt, då han företog friare-resan till Tyskland, hvarest ock hans förmälning, enligt Lagerbrings uppgift [6]), redan följande året 1577, men enligt Fryxell [7]), 1579, firades i Heidelberg med Kurfurstinnan Maria af Phaltz. Då således af förenämnde antaganden, huru de än jemkas, uppstå idel stridigheter, osannolikheter och orimligheter, torde icke vara oskäligt påstå, att lika osannolikt det är, att Skytte år 1651 skulle hafva gjort anteckningar uti Runö Kyrkobibel, lika ringhaltig torde hela grunden för den smädeskrift vara,

---

[5]) Wieselgren, Sv. Sköna Litt. D. 4, p. 202.

[6]) Sammandr. Sv. R. Hist. D. 3. pag. 69.

[7]) Fryxells Berätt. D. 4, p. 37.

hvilken, under ofvanföre ådagalagda förhållanden, dels måste kasta en oblid skugga på Carls, såsom lyckligt ansedda äktenskap med den milda, gudfruktiga och af honom "*outsägligt älskade*" [7]) furstinnan Maria, dels åter, i händelse äfventyret i Nyköping inträffat "*i sednare åren,*" t. ex. under Carls enklingstid emellan åren 1590 till 1592, efter utgången hvaraf han den 27 Aug. sistnämnde år firade sin andra förmälning med den 19-åriga Hertiginnan Christina af Holstein, just uti samma Nyköping [8]), skulle nära nog framkalla den orimligheten, som ofvanföre redan blifvit antydd, att Schroderus redan i sin späda barndom stämt sin lyra till latinska sånger.

Då man nu, i stöd af det redan sagda, anser sig böra bestrida möjligheten af att en Schroderus (Skytte) kunnat skrifva anteckningarna i bibeln, och det med så mycket större skäl, som de deri förekommande orden: "*och sende migh inpå* (landit) *at* "*nyttia och bruka min saligh broders Hr. Carl Carlsons bibel*" klarligen häntyda blott på en Runö-Pastor; så måste, sedan allt afseende å den broderliga benämningen blifvit, såsom alldeles oförklarlig, satt å sido, likväl nu sluteligen den sista möjliga sannolikheten tillgripas, för att besvara frågan: hvilken den Pastor varit, som dessa anteckningar gjort? — Derpå torde med mycken sannolikhet kunna lemnas följande svar.

Ibland de ofvanföre så kallade stumma minnesmärken i Runö kyrka är omnämndt ett litet rundt glas med inbrände orden: *Ambernus Mauraeus. 1650.* Icke utan skäl har blifvit antaget, att denne Pastor dött nämnde år. Men då äfven Gyllenhjelm afled samma år, uppstår åter den svårigheten härvid att lösas, huru *Ambernus,* i händelse han skrifvit anmärkningen, kunde tala om Gyllenhjelms saliga död. Denna, blott skenbara svårighet löses lätt, så snart man betänker, att Gyllenhjelms dödsfall inträffade redan den 17 Martii [9]) sagde år. Att Pastor å Runö-landet, som man antagit då hafva egts af Gyllenhjelm, skulle med möjligaste första lägenhet underrättas om den för Runö-folket så vigtiga

[8]) Fryxells l. c. D. 4, p. 137.

[9]) Hammarsköld. Sv. Witerh. pag. 71, not.

händelsen af deras höge Patrons dödliga frånfälle, är mer än sannolikt. Men då Ambernus naturligtvis ej kunnat erhålla kännedom derom förr, än segelfarten om sommaren tagit sin början, och om äfven han sjelf slutat sin jordiska bana törhända om hösten eller emot slutet af samma år, så är klart, att han haft nog tid öfrig, att uti Bibeln kringfläta Gyllenhjelmska namnet med en ifrån himmelen nedkallad välsignelse öfver den hädangångne Patronen, hvilken, utom det att han förärat Bibeln till Runö, kanske äfven befordrat Ambernus sjelf till Pastor uppå sin ö, ja törhända ock just med honom fem år förut (1645) öfversändt sin gåfva; om man nemligen trodde sig ega skäl påstå, att det stympade ordet —*obero* borde utgöra —*mberno,* sålunda, att hvad som nu uti den högst urblekta handskriften visar sig för ögat såsom ett *o,* vore blott en lemning af *m*, samt att *n* af misskrifning kunnat uteslutas emellan *r* och *o*. Om denna gissning egde grund, så hade antecknaren hetat *Ambernus Mauraeus,* och svaret på frågan vore alltså gifvet; men på hvad grund han kunnat kalla R. Rådet Gyllenhjelm till sin broder, är och förblifver oförklarligt, så framt man ej helt enkelt ville påstå, att han dermed blott menat en Christendomsbroder. (!?)

Af allt det föregående torde slutligen blott följande alternativer utgöra det högst otillfredsställande resultatet: att antingen måste antecknaren, så framt han icke menat Christendomsbroder, haft ett särdeles underbart *delirium*, då han kunnat kalla Friherre Gyllenhjelm *broder,* eller ock ligger härunder verkeligen en särdeles konstig historisk gåta förborgad, hvars lösning, oaktadt all möjlig ansträngning, nu mera lärer blifva omöjlig, sedan alla slags historiska ledtrådar å stället gått helt och hållet förlorade.

Ehuru man således nu, under åberopande af idiotens vanliga valspråk: *graeca sunt, non leguntur,* för sin del måste afstå ifrån allt vidare försök att ur dessa invecklade frågors lösning utleta någon vinst för Runö häfder, har man likväl ansett sig icke bordt underlåta anförandet af alla förestående omständigheter, på det kännare må af dem draga de slutsatser, hvartill de i grund af bättre insigter finna sig föranlåtne.

Kyrko-Archivet.

1:o Utom förenämnde Folio-Bibel af 1618, hvilken ifrån uråldriga tider legat i Kyrkan å Pastors bänk, tillhöra Kyrko-archivet:

2:o Psalm- och Evangelii-Bok jemte D. Mart. Lutheri Catechismus. Sthm. Tryckt aff Hendrick Keyser, åhr 1677.

3:o Fants Postilla, utan Titelblad och

4:o Christliga Predikningar af Krigholm.

De tre sistnämnda ligga, enligt åldrig sed, å altaret.

Pastors-Archivet.

Pastors-Archivet, som förvaras uti ett Kyrkan tillhörigt skåp hemma hos Pastor, innehåller:

Böcker och Handlingar.

1:o Den här ofta åberopade Runö äldsta Kyrkobok, påbörjad, enligt Pastor Lindemanns anteckning, år 1682, men nu mera sträckande sig blott ifrån d. 7 November 1683 till och med den 28 Maji 1762. Boken är mycket illa medfaren, på sina ställen alldeles oläslig, uppfylld med många luckor och eger åtskilliga noga sammanklistrade blad. Till föga heder för någon af de äldre Pastorerne efter Lindemanns tid, hade denna dyrbara antik råkat i glömska, förakt och vanvård. Detta är bevisligt deraf, att en Runö-*Åppersman,* vid någon å Pastoratet verkställd reparation eller taktäckning, skall hafva funnit densamma liggande å vinden, till hälften begrafven under takfyllningens fina sand; hvaraf dess halft förmultnade skick är lätt förklarligt. Derifrån hade *Åppersman* då räddat boken och tagit den i sin omvårdnad, — törhända af misstroende till Pastor, törhända af vanlig antiquarisk förkärlek för det gamla, eller törhända ock af förmodan, att boken innehöll några urkunder och lagar om Runöfolkets fri- och rättigheter. Å det sistnämnda anspelade åtminstone nämnde embetsman, då han närmare Julen 1841 till Pastor vicarius inbar den kära skatten, hvilken han under ordinarie Pastors, för sjuklighet inträffade långvarigare frånvaro, emellertid till yttermera visso tagit uti egen vård.

2:o En väl bibehållen Kyrkobok, påbörjad år 1767 af förenämnde Pastor Pet. Joh. Lindemann och slutande sig vid början af

år 1835, då nya Kyrkoböcker vidtaga, hvilka uppgöras i öfverensstämmelse med de formulär, som finnas föreskrefna uti

3:o *Gesetz für die Evangelisch-Lutherische Kirche in Russland* utgifven *St. Petersburg* d. 28 December 1832.

4:o Dessa nya Kyrkoböcker utgöras af följande sex Förteckningar, hvaraf årligen af Pastor undertecknade afskrifter till Consistorium i Arensburg insändas, nemligen:

a) *Verzeichniss der Geborenen und Getauften.*
b) *Verzeichniss der Confirmirten.*
c) *Verzeichniss der Copulirten,*
d) *chronologisches Verzeichniss derselben.*
e) *Verzeichniss der Communicanten.*
f) *Verzeichniss der Verstorbenen.*

5:o *das Personalbuch*, svarande i det närmaste emot de uti Finland brukliga Kyrkoböckerna. Denna för Pastor oumbärliga bok, som utreder de, särdeles å Runö, högst invecklade slägtskapsförhållanderna, hvilka uppkommit ej mindre genom äktenskapliga förbindelser familjerna emellan, än ock genom adoptioner (se pag. 36), påbörjades och uppgjordes först år 1840 af dåvarande Pastor C. J. Bröcker.

6:o *das Missiv* eller *Bref-Concept-Bok*, påbörjad vid *Pastoris vicarii* ankomst till Runö den $^{19}/_{7}$ October 1841.

7:o *Kirchen-Chronik.* Till följe af föreskrift uti Visitations-Protokollet af den 2 Julii 1840 (Kap. 7) anskaffades år 1842 om våren härtill erforderlig bok, till införande hvaruti fullständiga ämnesförråd innehållas i nyssnämnde *Missiv* och i en likaledes 1842 anskaffad bok, innehållande

8:o *Verhandlungen des Runoeschen Gemeinde-Gerichts,* hvilka af Pastor vicarius, såsom på stället varande, till framtida efterrättelse antecknade blifvit för året 1841—1842, ehuru detta göromål, enligt § 113 i nedanstående *Bauer-Verordnung,* egentligen tillhör Rättens Skrifvare (se nedanf. *Gemeinde-Gericht*).

9:o *Die Livländische Bauer-Verordnung,* eller den nu gällande Allmänna Lagen, af den 26 Martii 1819.

10:o *Gemeinde-Gerichts-Bücher:* tvänne *Magazins-Bücher; Gebiets-Laden-Buch; Vaccinations-Buch; Vormundschafts-Buch.*

11:o En häftad Bok, innehållande åtskilliga uppdrag till *Gemeinde-Gericht* och *Appersman,* samt diverse Resolutioner ifrån Consistorium och andra Auktoriteter i Arensburg, Gouvernements-Regeringen i Riga m. fl.

12:o *Rekrüten-Ordnung,* en 300 sidor stark, tryckt Bok; aflemnad i *Appersmans* värjo.

13:o *Schnurbuch ueber das aus den Krons-Wäldern laut Anweisung erhaltene und verwandte Bauholz, angefertigt im Jahre 1828.*

14:o *Gouvernements-Regeringens Patenter* ifrån år 1820 intill nuvarande tid; till numertal ofullständiga, af skäl, att de af *Oeconomie-Verwaltung* nästan intet år till fulltaligt belopp afsändas till Runö.

15:o *Verzeichniss der Patenten-Sammlung* von Sonntag.

16:o En hunt diverse Bref och Förordningar.

17:o Tvänne Kyrko-Visitations-Protokoller: det ofvanåberopade af den 2 Julii 1840 (se Kap. 7) och ett äldre hållet i Arensburg den 7 Julii 1770, under *Praesidium* af Öfversten, Landt-Rådet och Ober-Kirchenvorsteher *Ebbe Ludvig von Poll,* i närvaro af Superintendenten *Leonhardt Samuel Svahn* m. fl., under den tid Lindemann var Pastor å Runö.

18:o *Die Agende für die Evangelisch-Lutherischen Gemeinden im Russischen Reiche* jemte åtföljande *Musikalische Beilage.*

19:o *Psalmbok med dertill hörande Stycken,* St. Petersb. 1833, i sammanhang med *Evangeliibok med dertill hörande Stycken. I öfverensstämmelse med den af Hans Kejs. Maj:t i Nåder stadfästade Kyrkolag och Kyrkohandbok. St. Petersb. 1834.*

20:o Carl XI:s Kyrkolag, utan titelblad.

21:o Kyrkohandbok. Sthm. 1682.

22:o *Concordia. Die symbolischen Bücher der evangelisch-lutherischen Kirche mit Einleitungen, herausgeg. von Dr. Friedrich August Koethe. Lpz. 1830. 8:o.* Gåfva af Herr Landt Rådet och Ridd. A. von Gyllenstubbe.

23:o *Schatzkästchen, enthaltend biblische Betrachtungen mit erbaulichen Liedern auf alle Tage im Jahre etc. von Johannes Gossner.*

Stier. Ausg. Lpz. 1832. 12:o. Skänk af Hr. Landt-Rådet Öfverste v. Hüene.

24:o *Epistelpredigten für das Christliche Volk, von Rudolf Stier. Halle. 1837. 4:o.* Gåfva af den näst ofvan nämnde år 1839.

25:o *Miss Grace Kennedys sämmtliche Werke. Aus dem Englischen von Dr. H. Clemen. Bielefeld et Paderborn 1838. 3 Bde. 12:o;* skänkte af densamme år 1840.

26:o *Jetzt oder Nie, von Richard Baxter. Aus dem Englischen von Ed. Wilh. Theod. Kuntze. Berl. 1837. 12:o.* Gåfva af onämnd.

27:o *Anleitung zur Erkenntniss und Behandlung d. gewöhnlichsten unter den Bewohnern der Ostseeprowinzen des russischen Reichs vorkommenden Krankheiten, für Gutsbesitzer dieser Provinzen, von Wilhelm v. Zoeckell, Dr. d. Medicin etc. 2:e verm. Aufl. Riga, 1828.* Vidare om denna bok se ofvanföre pag. 24.

28:o En mängd Formulärer till de under N:o 4:o nämnda Förteckningarne.

Diverse.

29:o Nycklarne till *Bauer-Vorraths-Magazin,* till *Gebiets-Lade* och Kyrkans Kassa-Kista, tillhörande Pastor i egenskap af *die Gutsverwaltung* och *Kirchenvorsteher.*

30:o Kyrko-Sigillet och *Gemeinde-Gerichts-Sigill.*

31:o Den så kallade *Gerichts-Spiegel,* som utgöres af ett halfalns högt, tresidigt trädskåp, på svarfvad fot, ofvantill försedt med fläckt örn och innehållande på hvarje sida ett å Esthniska språket tryckt utdrag ur trenne af Zar Peter emanerade Ukaser, den första dat. d. 17 April 1722 och de två andra af d. 22 Januarii 1724, syftande alla å den aktning, Parter böra visa sittande Rätt.

32:o Rödt kläde till *Gemeinde-Gerichts* Sessionsbord.

Kyrkans Tillhörigheter.

Runö Kyrkas tillhörigheter bestå blott i *Kapitaler* och uti *Kyrkoredskap,* ty, utom det Runö Församlings Pastor till löneförhöjning och efter hans död Enkan och Arfvingarne till underhåll anslagna, så kallade *Wittwenhaken,* som är beläget på Oesel uti dervarande Socknen *Kergel,* eger Runö Kyrka inga fastigheter.

Kapitaler.

Kyrkan eger trenne Kassor: den egentliga Kyrko-Kassan, Fattig-Kassan och Bibel-Kassan.

Dessa öfverses och räknas alla år, efter gammal plägsed, som man finner äfven uti de äldsta tider vara iakttagen, nemligen Pauli omvändelsedag den 25 Januarii gl. St., af Pastor, såsom *Kirchenvorsteher*, samt tvänne på tre år i sender valde *Kirchenvormünder* eller Sexmän. Uppgift öfver inkomst och utgift, jemte denna sednare styrkande verifikationer, insändas årligen inom Junii månads utgång till *Ober-Kirchenvorsteher-Amt* i Arensburg, som uppgör de årliga Kyrko-Räkenskaperna, hvilka löpa ifrån den 1 Julii till samma dag följande året. Om behållningen är någorlunda betydlig, infordrar sagde *Vorsteher-Amt* medlen, förräntar dem uti Riks-Låne-Banken i St. Petersburg och sänder densammas utfärdade Reserver till Runö, att i Kassakistan till förvaring deponeras. Årets alla kollekter, — utom den å 1 Dag Jul, hvilken förut var anslagen åt Pastor i Församlingen, men numera, enligt ett sednare förordnande, tillfaller Enke- och Pupill-Kassan, samt insamlingarne å 1 Dag Påsk och Pingst, hvilka allt ännu tillkomma Pastor, — lemna bidrag till Kyrko-kassan. Dessutom tillfalla densamma de Accidenzier, som vid bröllop efter behag aflemnas. Men hvarken vid begrafningar, för begagnandet af bår, bårtäcke, handdukar, klockor och mullpenningar, eller vid barndop erhåller denna Kassa någon inkomst. Fattig- och Bibel-Kassorna ökas således icke medelst några för dem anslagna kollekter, emedan blott en för Kyrko-Kassan bestämd håf kringbäres, — hvilket alltid sker under Gradual-Psalmens afsjungande [1]; — utan erhålla de sin enda tillväxt genom de gåfvor, församlingens medlemmar nedfälla uti de för dessa Kassor uppställda sparbössor, af hvilka den för Fattigkassan står invid Chorskranket å golfvet bredvid Predikstolen, samt den för Bibel-Kassan utanför och nära intill kyrkodörren. Alldenstund å Runölandet alldeles icke finnas tig-

[1]) En sed, värd att äfven i Finland öfver allt införas i församlingarne, hvarest det gamla bruket, att under predikan gå omkring med de klingande, pinglande håfklockorna, i hög grad bortvänder uppmärksamheten ifrån predikantens föredrag.

gare och icke heller några egenteligen så kallade fattiga, samt man af falsk blygsel i allmänhet är till och med högst besvärad af att emottaga understöd ur Fattig-kassan, om ock behofvet skulle för ögonblicket trycka, är denna kassa uti ständigt tilltagande, ehuru det, i anseende till de små bidrag densamma genom sparbössan erhåller, går ganska långsamt. Som denna kassa icke behöft anlitas om betydligare utbetalningar på en längre tid, och man icke ens ansett nödigt att inventera det tillskott sparbössan möjligen kan innehålla, är man icke heller i tillfälle att uppgifva dess nuvarande belopp närmare, än emellan 90 à 100 Rb. B. A.

Bibel-kassan, hvars ändamål likaledes af sjelfva benämningen tillkännagifves, utgör ungefärligen hälften af den förenämnda, men kan icke bestämdt till sitt nuvarande belopp angifvas, emedan icke heller dess sparbössa ansetts behöfva inventeras. De penningar, som hon innehåller, ligga derstädes säkert förvarade; ty, ehuru utanför kyrkan, står hon å Runölandet. Äfven denna kassa är emellertid uti ständigt, ehuru långsamt tilltagande, emedan densamma ännu ej behöft tillgripas. Ty Consistorium i Arensburg har tid efter annan gratis försändt exemplar af Nya Testamentet, att vid konfirmationerna utdelas. Sålunda erhöllo år 1841 af 13 konfirmander (8 ynglingar och 5 flickor) de utmärktaste 6 hvar sitt exemplar af Nya Testamentet på Svenska.

Dessa tvänne sednare kassor förvaltas ensamt af Pastor och Sexmännerne; dock hafva härintills räkningar öfver dem icke blifvit förda. Ingen särskild Vinmedelskassa finnes, utan Kyrkokassan belastas med utgiften för vin och oblater.

Kyrkans förmögenhet.

Runö kyrkas *utlånta kapitaler* uppgå, enligt räkenskaperne (se copia N:o 2), d. 1 Julii gl. St. 1842 till 638 Rb. 21 3/7 k. Sr.
Behållningen till 1843 års räkning utgör i
kontant (se copia N:o 2) . . . . . 17 " 65 1/7 "
Dertill kommer Kyrko-inventariernas värde
(se copia N:o 2) . . . . . 28 " 57 1/7 "
Kyrkans förmögenhet bestiger sig alltså till

Summa: 684 Rb. 43 5/7 k. Sr.

Räkenskapsföringen.

Huru Runö Kyrkas Räkenskaper föras, kan inhemtas af följande afskrifter, hvilka af Herr Coll.-Assessoren och Riddaren *M. von Rehren*, i egenskap af Consistorii-Sekreterare, bestyrkta blifvit.

Copia N:o 1. **Verzeichniss**

der bey Verwaltung des Vermögens der Evangelisch-Lutherischen Kirche zu Runoe im Liefländischen Gouvernement eingenommenen und verausgebten Summen. — Für das Jahr vom 1 Julij 1841 bis dahin 1842.

Nummer der Verificationen.	Einnahme. Gegenstände der Einnahme.	In Silber-Mze. Rb.	Co.	Nummer der Verificationen.	Ausgabe. Gegenstände der Ausgabe.	In Silber-Mze. Rb.	Co.	Überschuss zum Jahre 1843. In Silber-Mze. Rb.	Co.
	Rest am baarem Gelde vom Jahre 1841 ..	87	71 1/7		In die Reichs-Leih-Bank auf Zinsen begeben... 86 Rb. Nebst Postprozenten — 86k	86	86		
	Prozente von Capitalien ...	18	66						
	Kirchen-Accidenzien und Klingbeutel-Gelder	14	20	1. 2. 3.	Für Oblaten .. — 50 " Kirchenwein .... 9 75 " Kirchen-Notarien Gage	5	81		
	Summa	120	57 1/7		Summa	102	92	17	65 1/7

FREDRIC EKMAN,
Pastor und Kirchenvorsteher zu Runoe.

Zur Beglaubigung der Abschrift:
MAGN. v. REHREN,
Consist. Secrtr.

Copia N:o 2.

Verzeichniss der Bestandtheile des Runoeschen Kirchenvermögens.

Zustand des Kirchenvermögens zu Anfange des Jahres 1842.					
Werth.				Kapitalien.	
Des unbeweglichen Vermögens.		Des beweglichen Vermögens.			
In S. Mze.		In S. Mze.		In S. Mze.	
Rb.	C.	Rb.	C.	Rb.	C.
Das Kirchen-Inventarium statt 100 Rb. B. A. .	—	—	28	$57\frac{1}{7}$		
Ein Billet des Reichs-Leihbank d. d. 2 April 1830 sub N:o 2123 mit den Jahres-Zinsen vom 2 April 1841 à 4 ProC. statt 1632 Rb. 75 Co. B. A.	—	—	—	—	466	50
Ein Billet der Reichs-Leihbank d. d. 28 Junij 1835 sub N:o 4033 (6768) mit auflaufenden Zinsen vom gedachten Tage à 4 ProC. statt 300 Rb. B. A. . . .	—	—	—	—	85	$71\frac{3}{7}$
Ein Billet der Reichs-Leihbank d. d. 27 Maij 1842 sub N:o 3803 mit auflaufenden Zinsen vom gedachten Tage à 4 ProC.	—	—	—	—	—	—
Das Kirchen-Inventarium statt 100 Rb. B. A. . .	—	—	—	—	—	—
Ein Billet der Reichs-Leihbank d. d. 2 April 1830 sub N:o 2123 mit den Jahres-Zinsen vom 2 April 1841 à 4 ProC. statt 1632 Rb. 75 Co. B. A. . . .	—	—	—	—	—	—
Ein Billet der Reichs-Leihbank d. d. 28 Junij 1835 sub N:o 4033 (6768) mit auflaufenden Zinsen vom gedachten Tage à ProC. statt 300 Rb. B. A.	—	—	—	—	—	—
Ein Billet der Reichs-Leihbank d. d. 27 Maij 1842 sub N:o 3803 mit auflaufenden Zinsen vom gedachten Tage à 4 ProC.	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	28	$57\frac{1}{7}$	552	$21\frac{3}{7}$

FREDRIC
Pastor und Kirchen-

Zur Beglaubigung
MAGN.
Consist.-

Zuwachs des Kirchenvermögens im Laufe des Jahres 1842.						Abgang des Kirchenvermögens im Laufe des Jahres 1842.						Zustand des Kirchenvermögens zu Ende des Jahres 1842.					
Werth.				Kapitalien.		Werth.				Kapitalien.		Werth.				Kapitalien.	
Des unbeweglichen Vermögens.		Des beweglichen Vermögens.				Des unbeweglichen Vermögens.		Des beweglichen Vermögens.				Des unbeweglichen Vermögens.		Des beweglichen Vermögens.			
In S. Mze.		In S. Mze.		In S. Mze.		In S. Mze.		In S. Mze.		In S. Mze.		In S. Mze.		In S. Mze.		In S. Mze.	
Rb.	C.	Rb.	C.	Rb.	C.	Rb.	C.	Rb.	C.	Rb.	C.	Rb.	C.	Rb.	C.	Rb.	C.

Kyrko-Redskap.

Ehuru i det föregående åtskilligt häraf redan blifvit omnämndt, har man likväl bordt här på ett ställe lemna deröfver en

Förteckning.

2 st. Klockor af olika storlek. Hänga i Kyrktornet (se pag. 133).
1 „ Klocka, mindre, utan kläpp. Ligger under altarbordet.
2 „ Tenn-ljusstakar för altarets behof, af år 1673.
2 „ Pläter D:o, 1841 förärade af Församlingens Klockare, *Ulrik Ullis.*
1 „ Kalk af Silfver, förgylld, jemte Patén, af år 1814.
1 „ Vinkanna af tenn, obrukbar.
2 „ brukbara Kalkdukar af siden; den ena broderad år 1837.
1 „ Silkesduk, att nyttjas öfver Kalken, gammal.
1 „ Timglas med 4 glas, obrukbart, föräradt d. 28 Sept. 1695 af Caspar Pass (se G:la Kyrkobok.).
2 „ Ljuskronor af jern, den ena obrukbar.
1 „ Ljuskrona af slipadt glas, så kallad kristallkrona.
2 „ Ljuskronor af messing.
1 „ Armstake af Tenn och
1 „ D:o af messing, båda för Predikstolen.
1 „ Skål af tenn för Dopvattnet, gåfva af Caspar Bergs Olofsson år 1719.
1 „ Duk af bomullstyg, hvilken nyttjas såsom Pell vid vigslar.
1 „ Tvåsitsig stol med län för rygg och armar. Nyttjas för brudpar (se pag. 87).
1 „ Rödt Tyg, hvarmed förenämnde Brudstol beklädes.
1 „ Röd altarduk.
1 „ Hvit D:o, försedd med galoner, att hängas öfver den röda.
1 „ Stor likbår.
1 „ Mindre D:o.
1 „ Svart Bårtäcke, af flanell.
1 „ Gammalt D:o, obrukbart.
2 par handdukar, till likens nedsänkande.
2 st. Hertigliga Curländska Vapen (se pag. 138).
Hertig Wilhelms porträtt i kroppslig storlek (se pag. 137).

Drottning *Christina,* bröstbild (se pag. 138).
2 st. Håfvar med klocka, den ena obrukbar.
1 „ Crucifix af träd, försilfradt; gåfva af Pastor Lindemann 1774 (se G:la Kyrkob.).
1 „ Begrafnings-skåfvel, gåfva af Pastorskan Lindemann år 1778 (se Märkv. ur Kyrkob.).
1 „ Psalm-Numer-Tafla, hvitmålad, jemte svartmålade bleck-siffror.
1 „ Gammalt, jernbeslaget Kyrkoblock eller så kallad fotstock, obrukbar.
1 „ Kista, jernbeslagen och försedd med lås, till förvarande af diverse, ljus, vax m. m.; för Klockarens behof.
1 „ Litet jernbeslaget skrin med lås, innesluttande Kyrkans Kassor. Förvaras i sjelfva kyrkan under altarbordet.
2 „ Rep, hvarmed Kyrkoklockorna sammanringas.
1 „ Bleckdosa för Oblater.
1 „ Nytt, rödmåladt Skåp för Pastors-Archivet, uppställdt å Pastoratet.
1 „ Kyrko-Sigill.
1 „ Gammal Kamlotts-Kappa.

Kyrkoskrud.

Alldenstund Presterskapet nu mera äfven i Liffland bära den, för alla Prester i de Lutherska Församlingarna i Ryssland föreskrefna *Talaren,* som har mycken likhet med den Grekiska Kyrkans Prestadrägt — med den skillnad hvad färgen angår, att de Lutherska Presternes alltid är af svart ylletyg; — af sådant skäl finnes i Runö Kyrka hvarken Messkjorta eller Messhake. Blott förenämnde kamlottskappa, som förvaras uti Archivi skåp, är den enda qvarlefva af den gamla Prestdrägten som finnes i behåll. Altarets skrud är redan förtecknad ibland Kyrkans lösöregods.

Gudstjensten.

Uti Runö kyrka förrättas Gudstjenst alla Sön- och Helgedagar. Under altartjensten före Predikan sjunges alltid Trefaldighets Psalm, oaktadt blott en af Texterne uppläses, nemligen den, hvaröfver afhandlingen icke sker i predikan. Utom de vanliga

Gudstjensterne firas, till följe af §. 10 uti Kejs. Kyrkolagen, årligen de åtta stora Statsfesterne, nemligen: Årsdagen af Hans Maj:t Kejsarens Thronbestigning, Årsdagen af D. D. M. M. Kejsarens och Kejsarinnans Kröning, D. D. M. M. Kejsarens och Kejsarinnans Födelse- och Namnsdagar samt H. Kejs. Höghet Thronföljarens Födelse- och Namnsdag. Predikotexter på dessa Statsfester väljas af Pastor; men Episteltexterna för dessa dagar äro en gång för alla bestämda uti Evangeliiboken med dertill hörande Stycken af år 1834.

Utom förenämnde högtider firas: 1:o *Bot- och Bönedagen,* på Onsdagen efter första Söndagen i Fastan, då äfven Litanien uppläses. Altar- och Predikotexterna bestämmas härtill årligen af Consistorium i Arensburg; 2:o *Skär-Thorsdagen,* då, i de Församlingar hvarest på Palmsöndagen predikas öfver Evangelium om Jesu intåg i Jerusalem, den Hel. Nattvardens instiftelse afhandlas. Men som i Runö Församling vanligt är, att på Palmsöndagen betrakta det sednast anförda ämnet, plägar å Skär-Thorsdagen såsom Evangelii-Text uppläsas och, i öfverensstämmelse med dagens namn, afhandlas Joh. 13: 1—15: huru Jesus tvår lärjungarnes fötter. I detta fall är Episteln för denna dag densamma som om Palmsöndagen; 3:o *Skördefesten,* som firas på Söndagen näst efter Michaëlis, och hvartill texterne årligen föreskrifvas af Consistorium i Arensburg; 4:o *Reformationsfesten,* som firas den $^{19}/_{31}$ October, eller nästföljande Söndag. Texterne för denna fest bestämmas årligen af General-Consistorium i St. Petersburg; samt 5:o *Åminnelsefesten efter de* (under kyrkoårets lopp) *aflidne l. Dödsfesten* begås på sista Söndagen i kyrkoåret och bestämmas härtill texterne årligen af Consistorium i Arensburg.

Uti Runö församling iakttagas ytterligare allt framgent den gamla seden att fira *Michaëlis-, Allhelgona-, Kyndermesso- och Mariae-Besökelse-Högtiderna* alltid å den dag de infalla, utan att inkräkta för dem någon Söndags-text; och när dertill kommer, att Acterna af Christi Pinas Historia afhandlas i Aftonsångs-Gudstjenst under Fastlagen, då äfven Catechisationer efter slutad Högmessa anställas, så är lätt att inse, att Pastor å Runö, som hvarken har Adjunkt eller Kapellan sig till biträde, eger, blott med afseende å

de många predikningarne om året, en ganska trägen och mödosam tjensteutöfning, när dertill kommer, att han äfven bör draga försorg om barnens behöriga undervisande uti Skolan.

Gudstjensten under Pastors vakans och laga hinder.

Runö församling, som i så många fall är olik andra, har äfven den egenhet, att der alldrig numera torde kunna uppstå Messfall, sedan man redan den 27 Januarii 1697 varit betänkt på utväg till dess förekommande. Då fattades nemligen uti allmän Kyrkostämma följande beslut: *"att Evert Peterson Hohlinger, som då tillsattes till "Klockare, skall alla Sön- och helgedagar läsa Postillan när presten "är sjuk eller förrest, sammaledes om presten är dödh, dock så, att "han för 20 veckors läsning skall få af presten eller hans hustru 1 "Loof Råg i betalning."* Denna lag, som redan så tidigt af behofvet påkallats, har sedermara äfven alltid blifvit af Klockarene efterlefvad och följes än i dag, så att behörig Gudstjenst, med undantag af altartjensten, äfven under Pastorsembetets ledighet, med ett ord, i dess frånvaro och afsaknad, alltid hålles. Klockaren låter i sådant fall församlingen sjunga de vanliga Psalmerna, dem han efter behag väljer, läser Episteln och Evangelium samt derefter, ifrån sin bänk, utur Krigholms Predikningar den afhandling, som dagen tillhörer; till hvilken ända ock nämnda bok alltid ligger i kyrkan å altaret, likasom till hands. Sålunda har dock Runö Pastor en adjunkt, så att de vanliga Gudstjensterna alldrig behöfva inställas; ty alltid finnes någon, som kan förestå Klockare-sysslan. Denna Klockarens prestasyssla sträcker sig ock derhän, att vanligen han under vakanstiden gifver barnen Nöddop och antecknar det dervid nödiga, samt förrättar till och med en preliminär jordfästning medelst uppläsande af Herrans Bön och Välsignelsen öfver de under tiden dödblefne och begrafne, hvilkas namn och dödsdag han likaledes antecknar till underrättelse för den blifvande Pastorn. Så går utan afbrott allt sin jemna gång.

Kyrkoförargelse.

Nu för tiden iakttaga åhörarene under Gudstjensten ett vördnads- och andaktsfullt uppförande, men så finner man det icke

hafva varit fordomdags. På åtskilliga ställen omtalas i den gamla Kyrkoboken störande uppträden i kyrkan. Än har någon högljudt skrattat, än hafva tvänne qvinnor råkat i ordvexling för en drengs skull, som rest ifrån landet; men den alldraargaste kyrkoförargelse, som omförmäles, är följande. "*Åhr 1729 den 1 Januarii skedde "oljud af förargelse i Kyrckian, i thy at Löskarlen Ions Isaac supit "sig om morgonen full, kom dermed i Kyrckian, och begynte under "Predikan tala öfverljudt, sägandes, då jag* [2]) *slog med handen i "Predikstolen åt de sofvande (:a:) ge på, ge på eller slå bättre, slå "bättre. (:b:) Mågsens hund när den har ungar kan äfven så godt "skälla, som du (:Presten:). När ibland annat drinkare vordo un- "der Predikan bestraffade (:c:) spåttade han der åt, tagandes åt sig "samma bestraffning.*" Ehuru nämnde förbrytelse blef enligt Lag bestraffad, egde dock sedermera ännu åtskilliga gånger kyrkoförargelse rum.

På något så groft sätt blir nu mera alldrig Pastor å Runö störd under Gudstjensten; men hvad som likväl nu, i synnerhet i början af en Pastors tjenstgöring i Runö kyrka och förr än hans öra hinner väna sig, högst störande verkar på hans hela nervsystem, helst då, om han eger något så när finkänsligt gehör, är den nuvarande kyrkosången, som ingenstädes torde finna sin like och således med rätta bör kallas *makalös.*

Kyrkosången.

Redan af det sagda finner man skäl till den förmodan, att församlingens sång är dålig, men på det inses må, att den är högst eländig, vill man, så godt sig göra låter, söka att densamma närmare beskrifva, så svårt det ock blifver, emedan den är under all kritik. Denna sång — om man kan kalla det så, när ett par hundrade sträfva halsar förena sig uti ett gällt, monotont skrän — består i uthållande, långsamma toner, hvilka dels höja sig, dels sänka sig, men nästan utan allt slags melodiskt förhållande, så att man ganska sällan kan igenkänna den Psalm-melodie, man, enligt den utställda Psalm-numern, föregifver sig vilja sjunga.

[2]) Alexander Holmqvist, dåvarande Pastor (se Kap. 7).

Det enda man i allmänhet kan finna, är det, när meningen tyckes vara att sjunga i dur eller i moll. Dock äfven häri blir man ofta vilseförd; ty utom det att alla toner äro mycket falska, inträffar vanligen alltid vid moll det egna förhållande, att man uti nedgående det tager *tertia major:* t. ex. i stället för *e, ciss, d* (i *d*-moll) skrikes *e, c, d,* likväl icke heller något rent *c,* utan en högst disharmonisk, skärande ton emellan *c* och *ciss.* Och likväl höres tydligt meningen vara att sjunga i moll, hvartill sången åter jemkar sig på ett svårförklarligt sätt. Nästan på hvarje stafvelse sammanföser man tvänne toner och återkommer alltjemnt till hufvudtonen, men stundom åter uthållas flere på hvarandra följande stafvelser fullkomligen monotont; så att *ad libitum, fortissimo* och *largo* utgöra hela förrådet af den Runska kyrkosångens *terminologi.* Karlarne sjunga på samma sätt som qvinnorna, men, emedan deras bas är låg, åstadkommer den icke en till så hög grad öra och hjerta genomskärande disharmoni, som qvinnornas gälla, men likväl sträfva och skärande diskant, hvilken öfverröstar karlarnas förenade stämmor och håller ut så långt som möjligt, tills andedrägten tyckes dem förgå under kadansens längd, hvarefter likväl genast, utan den ringaste paus, följande strof påbörjas. Hvad som likväl måste försona åhöraren af detta disharmoniska skrän, är den ögonskenliga andakt, hvarmed man af alla krafter anstränger sina lungor och halsar, för att med de toner, som framprässas, likasom bestorma himmelen och sålunda göra sig dem hörd; och vore nu, såsom Plato skall hafva sagt, Englarnes språk musik, så blefvo de äfven riktigt bestormade, när Runö församling höjer sin förenade stämma. Den sång Sparrman [3]) i sin resa angifver vara Hottentotternes nationalsång, är, churu högst enkel, fullkomligen melodisk och bevisar, att dessa stå i musikaliskt hänseende långt framom Runöfolket, som saknar allt slags musikaliskt anlag. Alldrig hör man i Runö skogar någon ungdomlig sång genljuda, — alldrig hörs det unga folket der, såsom nästan öfver allt annorstädes, uttrycka sitt lifs glada känsla i en sång,

[3]) Resa till Goda Hopps-Udden, Södra Pol-Kretsen m. m. af And. Sparrman Sthm. 1738. 8:o. Del. 1. pag. 766.

och händer det någon gång, att man får höra ett gnolande, är detta läte beröfvadt all slags melodie och hvarje ton falsk. Till denna, om man så kan säga, naturbrist lär väl stormarnes tjut — ingen Aeolsharpa ljuder å Runö — och det brusande hafvets monotona Basso icke litet bidraga, såsom föga tjenliga att bilda örat för uppfattningen af de musikaliska tonernas inbördes förhållanden, fastän skalderne besjunga böljornas sång och vestanvindens melodi. Icke ens Klockaren, af hvilken man med skäl kunde fordra sinne för musikalisk harmonie, är ifrån denna allmänna oförmögenhet undantagen; ty han svarar alldrig i samma tonart, hvari messan sjunges, och om messpresten under fortgången rättar sig efter den af klockaren sednast angifna tonarten, svarar han åter i en annan, men alltid äfven i en högre, samt ovillkorligen alltid i moll, om ock presten messat i dur. Uti detta Klockarens svar förenar sig mangrant hela församlingen, i fullkomlig öfverensstämmelse med handbokens föreskrift.

Kyrkostyrelsen.

Kyrkans och församligens angelägenheter, uti ecclesiastikt hänseende, samt kyrkodisciplinen och hvad dermed sammanhänger, handhafvas af Pastor med biträde af Klockaren, tvänne *Kirchenvormünder,* svarande emot Sexmän, samt en *Kirchenvorsteher,* Kyrkoföreståndare, hvilken utnämnes af *das Ober-Kirchenvorsteher-Amt* i Arensburg. Denna kyrkoföreståndare-befattning är till sin natur af ekonomisk beskaffenhet och behöfver icke ovilkorligen vara med Pastorsembetet förenad, emedan, särdeles uti stora församlingar, den egentliga själavården, som ensam och i synnerhet bör tillhöra Pastorskallet, genom sådana ekonomiska bestyr och deraf härrörande brist på erforderlig tid, alltid måste komma att stå efter eller åtminstone blifva mindre väl handhafd. Men med afseende å Runö församlings litenhet och de, till följe häraf, derstädes förekommande obetydliga ekonomiska bestyren, har sagde befattning vanligen alltid varit uppdragen åt den på stället tjengörande Pastorn. Sålunda anförtroddes denna befattning äfven året 1841—1842 åt då tillförordnade Pastor vicarius, genast vid hans ankomst till ön. Men att äfven Bönder å Runö blifvit utsedde

till kyrkoföreståndare, inhemtas af Visitations-Protokollet för den 28 Julii 1840. Detta Protokoll lemnar i öfrigt en fullt tillfredsställande öfversigt af det kyrkliga lifvets nuvarande ståndpunkt, såsom ock om organerna för handhafvandet af det kyrkliga regementet i Församlingen samt om de till Kyrkoståndet å Runö hörande personernes aflöning m. m.; hvarföre man nu hänvisar Läsaren till det 7:e Kapitlet, hvarest det blifvit *in extenso* intaget. — Ur nyssnämnde synpunkter betraktade lyder Runö Pastor och Församlingen nu under *das Oeselsche Evangelisch-Lutherische Provinzial-Consistorium* i Arensburg; men i äldre tider synes Församlingen hafva stått under inseende af ett Consistorium i Pernau, alldenstund G:la Kyrkoboken förtäljer, att "*Biskopen H. Högwördighet Gabriel Skragge*" ankom derifrån till Runö på visitation "*d. 31 Maji om morgonen*" 1710.

Anm. Om den speciellare förvaltningen af Kyrkans tillhörigheter, samt om Räkenskapsföringen är redan hvart på sitt ställe ofvanföre nämndt.

Sockne-Inrättningar å Runö.

Förr än den i Liffland nu gällande Allmänna Lagen, *die Bauer-Verordnung af år 1819,* utgafs, skall uti de flesta Församlingar i denna provins hafva funnits Sockne-magasiner, sannolikt inrättade af domänernas adeliga innehafvare redan under sjelfva lifegenskaps-perioden. Men å Runö, hvars åboer städse varit frie kronobönder, har icke dess mindre funnits Socknemagasin redan före nämnde år, ehuru naturligtvis hvarken så organiseradt, så handhaft eller så rikt, som nu, sedan denna 1819 års Bondeförordning gjorde sig såsom Lag gällande. Då alltså organisationen af denna inrättning, sådan den nu är, helt och hållet grundar sig på förenämnde Lag, men uppgifterna deremot om den gamla Magasins-inrättningens beskaffenhet äro så förvirrade och otillfredsställande, att derom här ingen upplysning kan meddelas, inskränker man sig till att söka fullständigt redogöra för det nuvarande Magasinet till dess uppkomst, förvaltning och öfriga omständigheter. Men jemte denna helsosamma frukt af Bondeförordningen bör äfven omnämnas den likaså nyttiga och med den förra nära

gemenskap egande inrättningen af en Sockne-Kassa, som nu, i följd af de i sagde Förordning uppställda lagarne för en sådan Kassas organiserande och framtida tillväxt, finnes uti Lifflands alla församlingar och följakteligen äfven å Runö. Denna, församlingens gemensamma kassa, som hvarken är ensamt Fattigkassa, eller Kyrkokassa, eller Sparbank, eller Lånebank, utan snarare en slags förening af alla dessa, en slags national-egendom eller bank, har helt och hållet att tacka *die Bauer-Verordnung* för sin tillvarelse äfven å Runö. Alldenstund båda förenämnde inrättningar, ehuru uti Lagen anbefallda, likväl i egenskap af Församlingens enskilda tillhörigheter, äro att anses som inrättningar inom Socknen, — emedan Församlingen sjelf med egna bidrag dem grundat och än framgent deras förkofran befordrar; — alltså har om dem fråga uti detta Kapitel bordt förekomma, under deras i Lagen egande namn af: *das Bauer-Vorraths-Magazin* och *die Gebietslade* eller *Gemeinde-Kasse,* hvilka alltså äro Sockne-inrättningarne å Runö.

Sockne-Magasinet
eller
das Bauer-Vorraths-Magazin.

Runö Sockne-Magasin, som inrättades och uppbyggdes redan år 1801, är beläget omkring en virst ifrån byn, inne uti tallskogen i öster, befinner sig uti godt stånd och blifver, genom sitt läge, fullkomligen bevaradt för hvarje byn möjligen öfvergående vådeld.

Sockne-Magasinets organisation
och förvaltning.

Enligt §. 514 uti *Bauer-Verordnung* borde uti alla Socknar i Liffland på något för eldsvåda säkert ställe uppbyggas ett, så vidt sig göra lät, eldfast Sädesmagasin och detsamma med lås och trenne nycklar förses, af hvilka *die Gutsverwaltung* borde förvara *en,* Ordföranden i Sockne-Rätten *den andra* och en af de två *Gemeinde-Vormünder* eller Sexmännerne *den tredje.* Nämnde Ordförande och båda Sexmännerne borde, såsom *Magazin-Aufseher,* ensamne ansvara för magasinet och detsamma, efter de i förenämnde §. utförligt bestämda lagarne, noggrant förvalta. Det

qvantum spanmål, dessa Förråds-magasin borde innehålla, bestämdes uti Bondeförordningen till en Tschetwert eller 3 Lof Råg och tvåtredjedels Tschtewert eller 2 Lof Korn, för hvarje person af mankön, beräknadt efter det antal, hvartill själarne af mankönet uppgingo vid den Revision eller Mantalsskrifning, som hölls näst före utgifvandet af *Bauer-Verordnung,* d. v. s. före den 26 Martii 1819, då sagde Förordning emanerade. Till följe af denna Revision, — hvilken uti en ifrån *Kirchspiels-Gericht* å Oesel uti Archivet befintelig Skrifvelse af den 10 Dec. 1841 omnämnes såsom den *Åttonde,* — skall Runö Församling då hafva innehaft 193 själar af mankön, till följe hvaraf alltså Magasinets Sädesqvantum borde uppgå till 579 Lof Råg och 386 Lof Korn, såsom *maximum,* utan afseende derå, om mankönets antal i framtiden ökades eller minskades. Alldenstund Sätesgårdarnes hvarken innehafvare eller underhafvande och icke heller de, som bodde å dessa Gårdars mark, voro skyldige eller berättigade att för deras mankön ofvannämnde bidrag aflemna; så ega de icke heller rättighet till lån ur magasinet. Af sådant skäl har icke heller Pastor å Runö rättigbet att erhålla lån ur Runö Sockne-Magasin, hvilket han icke heller någonsin behöfver göra. I öfverensstämmelse härmed och genom noggranhet uti förvaltningen har Runö Sockne-Magasin uppnått det goda skick, att, enligt Magasins räkningen vid 1842 års början, Spanmålens qvantum derstädes utgör 568 *Lof,* 1 *Külmit* Råg och 338 *Lof,* 1 *Külmit,* 2 *Matten* Korn [4]).

Särskilda omständigheter vid Runö Sockne-Magasin.

Enligt föreskriften uti §. 514 i Bondeförordningen borde, såsom ofvanföre nämndt är, tredje delen af det qvantum, hvarje person af mankönet var förpligtad att till Magasinet inlemna, utgöras af Råg och de återstående två tredjedelarne af Korn. Men emedan på ön icke odlas Korn, har man i stället derför inlagt lika mycket Råg, hvilken likväl, till vinnande af likstämmighet med de höga Författningarnes stadgande, uti Magasins-Räkenskaperna så-

[4]) 1 *Lof* = 6 *Külmit;* 1 *Külmit* = 4 *Matten.*
1 Lof = 12 Kappar; 1 Külmit = 2 Kappar; 1 Matte = 1 Kanna i Sv Rymdmått.

som Korn bokföres. Då nu äfven Runö Sädesmagasin förvaltas enligt det för alla Sockne-förrådsmagasin uti Bondeförordningen fastställda Reglementet, ega således äfven delägarene deri, som äro alla Runö-bönder, rättighet att derutur erhålla lån, emot erläggande af $^1/_{12}$ dels Lof i *Bath* eller växt. Denna växt erlägges *in natura,* intill dess Magasinet erhållit fulla beloppet af dess såsom *maximum* fastställda qvantum; men efter denna tid kommer *Bath* eller växten att erläggas i kontant, som är bestämd till 25 kopek Banko-Assignat. för Lofen. Dessa *Bath-* eller växtpenningar komma då att tillfalla *die Gebietslade* eller Sockne-Kassan. Då nu ofta händer, att Runö Församlings medlemmar under våren och sommaren nödsakas så flitigt anlita förrådsmagasinet om understöd, att det vid skördetiden är nästan tomt, uppkomma deraf tvänne för Socknen ganska välgörande följder: den ena, att gamla Rågen uti magasinet sålunda årligen blir utbytt emot ny Råg och således icke hinner unkna eller förfaras; den andra, att Församlingens gemensamma kassa, *die Gebietslade,* genom vinningen af förenämnde 25 kop. B. A. i *Bath,* kommer att årligen betydligen ökas. Af det föregående synes, att beloppet af hvad ännu brister uti Runö-magasinets fulla sädes-qvantum nu (1842) uppgår till blott 10 Lof, 1 Klm. Råg och 47 Lof, 4 Klm. 2 Matten Korn. Men då under detta år uti Landskapets allmänna sammankomst beslutats, att dessa rester efter förrättad skörd skola ingå, så kommer magasinet att vid 1843 års ingång ega och inom sina väggar innesluta 965 Lof Råg [5]), när iakttages, som redan nämndt är, att det föreskrifna Korn-quantum här finnes uti Råg.

Magasinets Utsädes-Låne-spanmål.

Utom den till utlåning för brödföda bestämda Rågen, finnas uti Runö Socknemagasin 190 Lof Råg, hvilka blott användas till utsäde och derföre äfven förvaras uti smärre skilda lårar, enligt särskildt tillstånd för Runö, sålunda: att hvarje gård eger sin lår, eller sin gifna anpart uti gemensam lår, hvarutur man blott då får erhålla lån, när den lånta säden i sjelfva verket kommer att

[5]) Alltså 386 Tunnor Råg. (1 Lof = 12 Sv. Kappar).

till utsäde användas. Då likväl de flesta oftast före såningstiden hinna tröska så många rior, att de med ny Råg kunna beså sina tegar, och det alltså lätt kunde hända, att, emedan dessa utsädeslårar följakteligen mera sällan torde blifva anlitade om lån, den dertill bestämda Rågen, genom långvarigt liggande unknade, förfores och förlorade sin groningskraft; har, till förekommande af en slik olägenhet, som för folket kunde blifva rätt känbar och olycksbringande, *die Bezirks-Verwaltung* [6]) i Arensburg uti Skrifvelse af d. 23 Junii 1842 anbefallt *die Gutsverwaltung*, att, *vid eget ansvar*, med all stränghet vaka deröfver, att magasinsförvaltarene redan om hösten 1842 och framgent hvarje höst, då allmogen inbetalar sina lån, uttömma sagde utsädeslårar och till lika belopp återfylla dem med ny, strid och groende Råg. — Genom dessa nyttiga inrättningar är Runö-folket nu och för all tid betryggadt emot hungersnöd, om ock ett missväxtår inträffade, i thy att brödföda alltid finnes att tillgå och utsäde alldrig kommer att tryta.

Sockne-Kassan
eller
die Gebiets-Lade.

Till följe af §. 515 uti *die Bauer-Verordnung* måste uti hvarje Församling finnas en *Gebiets-Lade* eller Sockne-kassa. Denna är allmogens gemensamt tillhöriga egendom, som, antingen den består uti kontanta penningar eller ock uti Reverser, får, i de uti reglorna för dess förvaltning närmare bestämda fallen, af Församlingens medlemmar begagnas. Kassan står under uppsigt af Sockne-Rätten och de båda Socknefören̈ståndarene, samt förvaras i en jernbeslagen kista bakom tre lås, hvartill *die Gutsverwaltung* i sin värjo eger en nyckel, Sockne-Rättens Ordförande den andra, och en af de båda Socknefören̈ståndarene den tredje. Kistan får öppnas blott i närvaro af nämnde Rätt, Pastor och de båda Socknefören̈ståndarene, hvilka äfven äro skyldiga att gemensamt

---

[6]) Denna *Bezirks-Verwaltung* hade erhållit befallning om ifrågavarande åtgärds vidtagande ifrån det i Riga stationerade Kejserl. Liffländska *Domänen-Hof*. *Domänen-Hof* åter hade bekommit föreskriften härom ifrån 2:dra Departementet af Ministerium för Riks-Domänerne.

kassan förvalta, enligt de uti ofvannämnde §. utförligen och bestämdt gifna föreskrifterne.

Denna *Gebiets-Lade* erhåller sin tillväxt ur följande källor:

1:o af alla utgående böter, som icke uttryckeligen blifvit till annat ändamål bestämda, såsom af alla böter för olofligt skogshygge, för alla slags police-förbrytelser m. m.;

2:o af de uti *Bath*, för lån ur magasinet inflytande penningarne;

3:o af arf, hvartill laglig arfvinge, oaktadt skedd efterforskning, icke kunnat upptäckas (Dana-arf);

4:o af särskilda testamentariska dispositioner till förmån för denna kassa, och

5:o öfverhufvud af allt, som måste anses såsom Församlingens gemensamt förvärfvade tillhörighet. Och om

6:o något, utom kontanta medel, skänkes eller genom arf tillfaller kassan, skall det, efter skedd kungörelse ifrån Predikstolen, under uppsigt af Sockne-Rätten, offenteligen å auktion försäljas till förmån för kassan.

Utur denna Kassa erhålla alla behöfvande i Församlingen lån emot Ränta och Borgen, efter Sockne-Rättens bepröfvande och med samtycke af *die Gutsverwaltung*. Men om de uti kassan befintliga kontanta medlen skulle så betydligt hafva tillvuxit, att deras förvarande derstädes icke anses vara för säkerheten rådligt, böra de insändas antingen till Liffländska *Riddarhuset* eller ock till Liffländska *Credit-Societeten*, för att enligt Reglementets föreskrift förräntas.

En så beskaffad Kassa blef i öfverensstämmelse härmed äfven å Runö organiserad år 1821, ehuru Kassa-boken börjar först med den 3 Januarii 1829, då Kassa-behållningen upptages till 9 Rubel Silfver och 11 Rub. 85 kop. B:ko Ass:r. Nu (1842) uppgå Runö Sockne-kassas medel till 111 Rub. 90$^{6}/_{7}$ kop. verkl. Silfv., hvilka förvaras uti ett, på föreskrifvet sätt läst och jernbeslaget större skrin, hvilket blifvit deponeradt uti Socknens magasin, såsom en i alla afseende säker ort.

Alldenstund police-förbrytelser i denna Församling numera, om just icke alldrig, likväl högst sällan torde inträffa, och då

folket i allmänhet är så välmående, att de icke behöfva anlita sin gemensamma kassa om penningelån — genom hvilka båda fall densamma skulle något tillväxa; — erhåller denna *Gebiets-Lade* de mesta, ja enda bidragen af de för lån ur magasinet framdeles i kontant inflytande *Bath*-medlen, såsom ock af de för olofligt skogshygge utgående böterna, hvaraf, ehuru till obetydligt belopp, likväl årligen några utdömas enligt ofvanföre (pag. 10) omnämnde Skogstaxa. Oaktadt de till kassan inflytande bidragen alltså icke äro betydliga, är dock att förutse, det densamma i framtiden kommer, om ock långsamt, likväl betydligt att tillväxa, alldenstund framdeles ganska sällan några utgifter torde behöfva ur kassan utanordnas, sedan Sockne-Rätten redan eger sin Lagbok, *die Bauer-Verordnung,* sin *Gerichts-Spiegel* (se pag. 164), kläde på Sessionsbordet och en inbunden Bok för sina *gerichtliche Verhandlungen,* enligt §. 113 i nämnde *Bauer-Verordnung.*

Pium desiderium.

Om dessa, för allmogen i Liffland så välgörande Inrättningar, äfven uti Finlands *alla* Socknar blefve anbefallda — man säger med afsigt *anbefallda,* ty, så vidt man opartiskt vill bedöma våra redliga, men tröga Landsmän, torde väl böra medgifvas, att de, för att vidtaga några för efterkommande generationer om än alldrig så nyttiga åtgärder, i allmänhet och i synnerhet om dessa äro förknippade med några uppoffringar för ögonblicket, måste dertill blifva snart sagt *tvungne;* — så skulle icke så ofta det gröna brödet af rötterna till Calla palustris, blandade med tre delar sådor och en del omogen råg, nödgas emot hungern tillgripas, icke heller tallarnas beklädnad anlitas, att ersätta den närande födan af rågen, hvars mjölksaft så ofta på många orter stelnar under frosternas jern-nätter.

Jurisdiktionen å Runö fordom.

Att döma af de många och betydliga oordningar, som Församlingens ledamöter i äldre tider tillåto sig, hvarpå i Gla Kyrkoboken finnas talrika exempel, synes fordom föga ordning hafva egt rum å ön. Ehuru Pastor visserligen ofta anlitades såsom skil-

joman vid förefallande stridigheter, synes han dock i allmänhet egt föga inflytelse och makt, då deremot *Åppersman*, såsom en äkta Folktribun, icke blott tillvällade sig, utan i sjelfva verket äfven utöfvade ett sådant välde, att han efter behag kunde kontramandera Pastors befallningar och äfven framför honom åtlyddes. Såsom exempel härpå må anföras, att då Pastor Joh. Nicolaus Reuter år 1741 öfver Windau erhållit säker underrättelse om H. Majestät Kejsarinnan Annas [7]) genom döden timade frånfälle och jemte tillkännagifvande deraf ifrån Predikstolen på 1:a Dag Pingst den 17 Maji s. å., förordnade att, såsom vanligt varit vid sådana tillfällen, klockorna skulle till själringning sammanringas; blef detta efter Gudstjenstens slut förbjudet af dåvarande *Åppersman* Joh. Mattsson Ellerbusch, som af Klockaren äfven åtlyddes; flera andra dylika händelser att förtiga. Visserligen förekommer redan år 1689 en anmärkning, som bevisar, att en Rätt funnits å Runö-landet; men huru densamma varit organiserad, kan icke utredas, emedan anmärkningen blott innehåller, att "*Mathis "Buller skall gifva* 1½ *R:dr till Körckian för öfvervåld tillfogat "Skallus Maria efter Hr. Leutnantens* (han hette Andreas Lindeberg) "*och andres Bijsittiares i retten dom och Sentens A:o 1689 d. 5 "November.*" — Först år 1727 finnes af dåvarande Pastor Alexander Holmqvist en anteckning, som bevisar, att vederbörande varit betänkte på upprätthållande af ordning och skick å Runölandet, nemligen: "*den 28 Juli kom Välborne Hr. Lagman Wolmar Adolph "Stakelberg siöledes* [8]) *ifrån Riga med Högloft. Kejserl. Regeringens "Fullmacht at inrätta och hafva inseende på Politie- och Oeconomie- "Wäsendet här på Runö, samt att taga Huldnings Eden af Allmogen.*" Härvid tyckes saken hafva blifvit hvilande för det året, ty 1728 omförmäler samma Pastor: "*September den 5 hölts Socknestämma, "då uplästes för Allmogen Kejs. Commissionens Befallning af den 27 "Julii nästl:e angående Justice- och Politie-Väsendets upprättande här "på landet. Til hvilken ända Fyra Sexmän blefvo strax tillsatte,*

---

[7]) Kejsarinnan *Anna Ivanowna* hade redan 1740 aflidit, ehuru underrättelsen derom icke kom till Runö förr än om våren följande året.

[8]) Ett i sanning öfverflödigt ord, då man bor på Runö.

"*nembl. Oluf Hansson Buller, Thomas Mågs, Clemet Dusk och Claes "Hollunger, hvilka ock strax aflade sin Domare-Ed. Directorium el- "ler Praesidium i theras Sammankomst blef Pastori Loci committerat. "I samma Rätt skal uptagas, ransakas och afgöras allehanda förefal- "lande Måhl.*" Att denna Rätt, för hvars jurisdiktion gränsorna synas hafva varit ganska utvidgade, dömt efter Svensk Lag, bevisa följande årets uppträden, då förenämnde Jons Isaac, hvilken om Nyårsmorgonen åstadkom kyrkoförargelse (se pag. 174) blef dömd: "*att sitta 4 Söndagar å rad i Stocken, böta 5 R:dr S:mt till "Kyrckian, och stå uppenbar Skrift likmätigt Stadgan ang. Sabbatz- "brått 1686 §. 6. Förbud ang. Förarg. i Kyrckian 1686. Conf. "Edz. Balck. 14 Cap. C. Lag. Hvilken Domb och strax gick till ut- "mätning. Hvad åter försmädelsen directe emot mig uti min Embets- "förrättning angår, blef resolverat, att den skulle refereras till Kejs. "Landt-Rättens utslag på Ösel.*" — Ehuru förenämnde Sockne-Rätt äfven sedermera torde hafva fortfarit med att upptaga och handlägga mål å Runö, synes dock den välgörande frukten af dess domare-anseende hafva i de följande åren varit ganska ringa, emedan så betydliga oordningar af olydnad och uppstudsighet emot Pastor förefallit, att de brottslige nödgades undergå kroppsstraff i Arensburg.

Jurisdiktionen å Runö nu för tiden.

Nu för tiden, då folket blifvit mera upplyst, är i allmänhet god ordning å ön, hvartill ofvannämnde *Bauer-Verordnung* icke litet bidrager, då den samma *stricte*, men med hof följes. Lagskipningens organer å Runö utgöras för det närvarande af trenne Auktoriteter:

1:o *die Gutsverwaltung*, som, i stöd af *Bauer-Verordnung*, eger ganska stor makt och inflytelse uti Församlingens alla, så allmänna, som enskilda angelägenheter;

2:o *das Gemeinde-Gericht* eller Sockne-Rätten, hvilken uti första instansen har att förvalta landets Police och Civil-Justice, uti alla mål och ärender, som röra Församlingens medlemmar, samt

3:o *Appersman* eller Uppbördsmannen, som egenteligen kan kallas den exekutiva och administrativa organen för förenämnde tvänne myndigheter.

Utan att här vilja lemna någon detaljerad beskrifning öfver Bondeförordningens utförligare stadganden rörande handhafvandet af Lag, Rätt och Ordning, må här blott korteligen omnämnas beskaffenheten af förenämnde tre myndigheter, hvilka gemensamt skola samverka till det Allmännas bästa å Runö.

Die Gutsverwaltung eller Guts-Polizey.

(Högste Befälhafvaren på stället).

Die Gutsverwaltung, som vi vilje kalla Högsta Befälhafvare-Embetet i Församlingen, är en myndighet, som *Ein Kaiserliches Ordnungsgericht der Provinz Oesel* eller Kejserl. Ordnings-Rätten uti Provinsen Oesel (hvarunder Runö lyder) tilldelar uti hvarje Församling åt någon egendoms-innehafvare eller åt annan dertill tjenlig befunnen och inom Församlingen bosatt person. Uppå Runö, hvarest utom Pastor icke bor någon så kallad ståndsperson, har denna myndighet städse varit Pastor anförtrodd, hvarföre alltid, när fråga uppstår om *die Gutsverwaltung* å Runö, Pastor derunder måste förstås. Emedan nu Pastor å Runö, såsom derstädes utöfvande *die Gutsverwaltung,* eger den egentliga Policemakten sig öfverlåten, må här alltså utdragsvis nämnas om hans skyldigheter och rättigheter såsom sådan, vid bestämmandet hvaraf de särskilda §§. i *die Bauer-Verordnung* afgifva följande ledtråd. Der stadgas nemligen:

(uti §. 136) — att *die Gutsverwaltung bör* — se på lugnets och ordningens iakttagande och vidmakthållande; — hafva uppsigt öfver Socknen och dess Police; — sörja för punktligt uppfyllande af de anordningar, som blifvit träffade, rörande antingen Församlingens medlemmar eller ock dess mark och ägor; — låta fängsla motsträfvige, som icke åtlyda Sockne-Rättens föreskrifter och — öfverlemna dem till *Kirchspiels*-Rättens i Arensburg Domareåtgärd;

(§. 137) — låta fängsla och till nyssnämnde Rätts lagliga behandling insända sådane Församlingens medlemmar, hvilka begått större brott, än Sockne-Rätten kan bestraffa;

(§. 138) — låta utan afseende å person eller embete gripa orostiftare och uppviglare i Församlingen och insända dem till Ord-

nings-Rätten i Arensburg, som affärdar den öfverbeviste brottslingen till *Gouvernements* Regeringen i Riga, ifrån hvilken Auktoritet han slutligen öfverantvardas *Criminal*-Rätten dersammastädes, för att undergå sitt straff;

(§. 139) — låta fängsla personer af lägre stånd, såsom handtverkare och andre, de der höra till arbetare-klassen, i fall de icke äro inskrifne i Församlingen och der begå någon police-förbrytelse, samt öfverlemna dem åt Sockne-Rätten att bestraffas;

(§. 140) — låta fängsla alla förbrytare i allmänhet, de må vara af högre eller lägre börd, och afsända dem till Ordnings-Rätten å Ösel;

(§. 141) — gifva Sockne-Rätten del af Öfverhetens befallningar, som blifvit *die Gutsverwaltung* tillsände i afsigt att vederbörligen publiceras;

(§. 142) — insända de Revisions-Listor (Mantals-längder), som af Sockne-Rätten upprättas, till den för desammas emottagande nedsatta Commissionen;

(§. 143) — efterse, att Sockne-kassan och Magasinet blifva enligt föreskrift förwaltade, samt, om oordningar dervid förspörjas, dem i *Kirchspiels*-Rätten anmäla;

(§. 144) — meddela resepass åt Församlingens medlemmar, samt tillse, att Sockne-Rätten vakar deröfver, att fremlingar utan pass icke uppehålla sig inom Församlingens område;

(§. 145) — förse de på okarteradt papper utfärdade Passen med *Gutsverwaltung* tillhörande sigill, och åt de af Socknemännen, som förtjena förtroende, lemna pass på längre tid, om så önskas, dock med utsättande af den tidslängd, hvarunder passet är giltigt;

(§. 146) — icke bevilja pass åt tjenstehjon utan husbondes samtycke;

(§. 147) — meddela det äskade passet sednast inom 24 timmar, om icke laga hinder inträffar;

(§. 148) — ega rättighet att ifrån Predikstolen låta efterlysa och återfordra den Församlingens medlem, som uteblifver öfver den i passet bestämda tiden, eller utan pass begifver sig bort ur Socknen;

(§. 149) — så fort sig göra låter uti Ordnings-Rätten anmäla

alla utomordentliga tilldragelser och särdeles fall, såsom: om strandningar af skepp, saker och döda kroppar, hvilka af vågorna uppkastats, om förlisning, sjelfmord, hastiga eller ovanliga dödsfall, betydligare stölder, missfoster, boskapssmittor, epidemiska farsoter, räddning af menniskolif, eldsvådor och vattenskador, hagelslag, ängars eller åkrars förhärjning genom insekter eller vilda djur, o. s. v.

(§. 150) — omedelbarligen afgifva till Civil-Öfverbefälhafvaren rapport om verkställigheten af de befallningar, han *directe* meddelar;

(§. 151) — ega rättighet att, till förekommande af hvarje, genom de underlydandes oordning eller vårdslöshet, uti dess (Godsförvaltningens) privata angelägenheter möjligen uppkommande förlust, använda husaga, som kan bestå i tvänne dagars fängelse vid vatten och bröd, eller uti 15 käppslag å betäckt kropp, men, hvad angår öfvermage under 14 år och qvinsperson, blott uti 15 slag af ris;

(§. 152) — ega rättighet att använda dessa straff i följande fall:

1:o då på arbete å Godset varande bondefolk (hvarunder äfven inbegripas Bondevärdar och Förpaktare) eller Godsets eget tjenstefolk genom druckenhet eller andra oordningar störa det herrskapliga husets lugn eller tillfoga Godsherren någon skada;

2:o om de genom grofhet och olydnad åsidosätta den skyldiga aktningen för Godsegaren, och

3:o om de befinna sig i utöfningen af ett arbete, hvilket de äro skyldige att förrätta åt Godsherren och derunder gjort sig förtjente af straff;

(§. 153) — vara skyldig att antingen sjelf eller genom fullmäktig mundteligen eller skriftteligen gensvara, om uti *Kirchspiels*-Rätten deröfver klagomål anförts, att han *(die Gutsverwaltung)* öfverskridit gränsorna för sina rättigheter;

(§. 154) — blott genom slutlig dom i Hof-Rättens Departement för Bondemål kunna på viss tid förklaras den Police-makt förlustig, honom såsom Förvaltare af sin egande jord tillkommer: varande det likväl nämnde Auktoritet öfverlåtet, att, efter sig företeende omständigheter, redan under sjelfva ransakningen, från-

känna honom utöfningen af police-makten, och densamma åt Socknе-Rätten öfverlemna;

(§. 155) — ega rättighet att, om förenämnde Departement suspenderar äfven den efterträdare, som af Godsegaren blifvit insatt i utöfningen af den honom sjelf frändömda police-auktoriteten, efter eget förgodtfinnande öfverlåta densamma åt ännu en annan, så framt han icke vill öfverlemna den åt Socknе-Rätten;

(§. 156) — men i nyssnämnde fall äfven sjelf ansvara för det missbruk af police-makten, hvartill denne hans efterträdare under utöfningen af densamma skulle göra sig skyldig, så till vida nemligen, som denne efterträdare sjelf icke vore i stånd att gälda det honom för missbruket ådömda penninge-straffet.

Ur denna summariska recit af de §§., som bestämma hvarje Godsförvaltares pligter och rättigheter, och af hvilka äfven de flesta kunna tillämpas å Pastor i Runö Församling, framstår, att omfånget af hans verkningskrets såsom Police-myndighet, och af hans inflytelse, såsom sådan, i Socknens alla angelägenheter icke är ringa. Till följe häraf kan en klok och nitisk Pastor äfven gagna mycket å Runö, om han med moderation utöfvar den honom i de flesta fallen tillkommande diktatoriska myndigheten af ett absolut *Veto*.

Das Gemeinde-Gericht
eller
Socknе-Rätten.

Ledamots-val.

Socknе-Rätten består af en Ordförande, den äldste, hvilken alltid bör vara husvärd eller patriarch å hemmanet, och tvänne Bisittare, hvilka icke nödvändigt måste vara husvärdar. Dessa tre Rättens ledamöter väljas på trenne år i sender genom rösternas pluralitet af alla Församlingens ledamöter af mankönet, som uppnått myndiga år och personligen infinna sig vid valet. Dervid bör för hvar och en af de tre ledamotsplatserne i Rätten uppkallas tre Kandidater, alltså tre för Ordförande-platsen och tre för hvardera af de två Bisittare-platserne, inalles Nio Kandidater. Ibland dessa eger *die Gutsverwaltung* rätt

att utvälja, hvilka honom tjenligast synas. Men skulle det sällsynta fall inträffa, att han förkastar alla tre Kandidaterne till en, leler två platser, eller alla nio, så böra å nyo trenne för hvarje post väljas, ibland hvilka sednare framställda en för hvarje plats i Rätten af *die Gutsverwaltung* numera nödvändigt måste antagas. De sålunda valde och uti sina platser bekräftade Ledamöterne aflägga derefter på en, af *Kirchspielsrichter* i Arensburg utsatt dag och i hans närvaro, inför Pastor uti Runö kyrka, efter slutad Gudstjenst, högtidligen sin embetes-Ed. På samma sätt väljas och beedigas tvänne Substituter i Rätten, hvilka, i händelse af de egenteliga Ledamöternes uteblifvande genom laga förfall, jäf eller annat laga hinder (hvartill äfven räknas vistelse å resa), intaga sina säten i Rätten såsom yngste ledamöter. *Åppersmannen* plägar, såsom adjungerad, vara sjelfskrifven Substitut för Ordföranden, när denne af laga hinder är frånvarande eller jäfvig. Ledamöternes i Rätten arfvoden bestämmas, enligt Lag, af Socknen efter bepröfvande, dock har Runö Sockne-Rätts ledamöter härintills icke velat göra något anspråk derpå.

Sockne-Rättens sessioner och åligganden.

Sockne-Rätten bör regelmessigt sammanträda hvarje Lördag och dessutom så ofta *die Gutsverwaltung* finner det af behofvet påkallas. Men emedan uti den lilla Församlingen å Runö icke många egentliga mål förekomma, sitter Rätten icke oftare, än då Pastor, i egenskap af *die Gutsverwaltung*, låter densamma sammankalla, i hvilket fall sessionerna å Runö alltid hållas å Pastoratet. Uti civila mål och i personliga stridigheter emellan medlemmar af församlingen agerar Rätten oftast som Förliknings-Domstol. Föröfrigt är uti *die Bauer-Verordnung* uttryckeligen bestämdt: huru långt Sockne-Rättens domsrättighet sträcker sig; — till huru stort kropps- eller penninge-straff, såsom ock till huru långvarig arrest den eger att som första Instans fälla den skyldige; — hvilken process-ordning Rätten bör uti civila mål iakttaga; — till hvilka högre Instanser, såsom Ordnings-Rätten, *Kirchspiels*-Rätten, Landt-Rätten, *Bezirks-Verwaltung* m. m., hvarje särskildt mål och ärende bör hänskjutas; — huru Sockne-Rätten, såsom Förmyndare-

Kammare å Ön, bör förfara i afseende å förvaltningen af faderlösas egendom, o. s. v. — Men oaktadt alla dessa och än flere åligganden utvisa, huru vidt ingripande i Församlingens alla angelägenheter denna Sockne-Rättens embetets utöfning är; blir den likväl, eller kan åtminstone blifva, af *die Gutsverwaltung* (Pastor) betydligen inskränkt, modererad och öfverhufvud dirigerad, i det han, om han anser Rättens åtgärder vara lag- eller ändamålsstridiga, är befogad att hindra och uppehålla verkställigheten af desamma, — likväl vid äfventyr af eget ansvar för följderna, hvaröfver sedan, uppå hans eget eller Rättens andragande, bör uti *Kirchspiels*-Rätten Utslag fällas.

Rättsbetjent.

Sockne-Rätten å Runö eger äfven en Rättsbetjent, hvilken af Landskapet väljes i grund af rösternas flertal, samt derefter af *die Gutsverwaltung* behörigen vid tjensten, medelst dess bifall, stadfästes. Denne Rätts-tjenares åliggande är, att uppå derom af Pastor erhållen tillsägelse sammankalla Sockne-Rättens ledamöter till session, samt dessutom att exeqvera de kroppstraff, hvartill *die Gutsverwaltung* eller Sockne-Rätten dömt någon för Policeförbrytelse; — hvilket på långliga tider icke skall hafva händt och sannolikt icke kommer att mera hända. Att man för öfrigt vill å Runö, så mycket möjligt är, undanbedja sig förtroende af Rättsbetjentesysslan, är ganska naturligt; och har till och med den dertill valde ännu alldrig gjort sin tjenst, icke ens den, att sammankalla Rättens Ledamöter; ty tjelfva namnet Rättsbetjent anses vara nesligt. — Och i sanning kan denna tjenst å Runö äfven umbäras.

Sockne-Skrifvare.

Enligt §. 112 uti *Bauer-Verordnung* är äfven Runö Sockne-Rätt skyldig att hålla sig en Skrifvare, hvars funktioner äro: att *summario processu* anteckna Rättens *gerichtliche Verhandlungen*, — uppgöra Räkenskaperna för Magasinet och *die Gebiets-Lade*, meddela de skriftliga upplysningar, som af högre Auktoriteter möjligen kunde ifrån Sockne-Rätten infordras, uppgöra den årliga be-

rättelsen om vaccinationens handhafvande och fortgång på ön, — biträda vid Revisions-Listornas uppgörande och expedierande, — samt föröfrigt med skrif-biträde tillhandagå, när åt någon af allmogen deraf göres behof. Emedan uppå Runö, ibland Församlingens medlemmar, ingen dertill tjenlig person kunnat erhållas, har Landskapet varit nödsakadt att om förenämnde biträde anlita en i Arensburg boende man, hvilken åtagit sig bestridandet af Sockne-Skrifvaretjensten [9]). Men just detta förhållande, att den så ofta behöflige tjenstemannen icke är å stället boende, har gjort att åtskilliga af hans tjenste-åligganden hafva nödgats blifva ouppfyllda, såsom att t. ex. härintills icke finnas några anteckningar förda om Sockne-Rättens beslut och förhandlingar för framfarna tider, hvarom likväl kunskap ofta vore särdeles af nöden. Ifrån och med hösten 1841 har dock början blifvit gjord med deras upptecknande uti en för detta ändamål, till följe af stadgandet i *die Bauer-Verordnung,* anskaffad bok (se p. 162, 8:o), som, i händelse Runö Pastorer framgent fortfara med antecknandet af de mål och ärenden, hvilka uti Sockne-Rätten till öfverläggning förekomma, samt af de beslut, som deri blifva fattade, skall, icke blott för dem sjelfve, såsom de der alltid komma att uti sin person förena också den af *die Gutsverwaltung,* blifva af stor nytta och vigt, utan äfven under tidernas lopp lemna en åskådlig bild af den civila och criminela justicens handhafvande ibland Runö-folket. Uppfyllandet af denna här blott vilkorligt yttrade önskan tyckes likväl så mycket snarare böra kunna emotses, som detta, med afseende å Sockne-Rättens fåtaliga sessioner, högst ringa besväret i sjelfva verket komme att utgöra den alldraminsta delen af de många Sockneskrifvaren åliggande göromålen å sjelfva ön, hvilka alla Pastor nu, då Skrifvaren bor i Arensburg, icke dess mindre är nödsakad att verkställa, på det ärenderne skola gå sin behöriga gång.

Åppersman eller Uppbördsmannen.

Den härförinnan så ofta omnämnde embetsmannen, som å Runö kallas *Åppersman* d. ä. Uppbördsman, eger en emot sina

[9]) Den nuvarande är Archivarien vid *Landtgericht* i Arensburg Hr. *Jahn.*

mångfalldiga embetsåligganden föga svarande benämning. På samma sätt som Församlingens alla öfriga embets- och tjenstemän väljes och insättes också han på tre år i sender, samt beedigas såsom de. Ehuru han är Uppbördsman, fordras likväl icke af honom någon uppbördsborgen, ty sjelfva valet till denna plats, såsom ibland Runö-bönder verkställdt, afgifver tillräcklig borgen för mannens redlighet, pålitlighet och ära. Att likväl icke alltid så varit å Runö, bevisar Gla Kyrkoboken, som till och med förmäler om en å Runö inträffad Krono-balance (se Märkv. ur Kyrkob. år 1722). I äldre tider kallades denne embetsman *Uppsichtare,* och detta med rätta, emedan det närmast åligger just honom, såsom utgörande en slags Folktribun å Runö, att hafva uppsigten öfver en stor del af Socknens angelägenheter och att vaka för folkets eller Landskapets bästa samt leda deras komitier, hvarvid han, såsom en äkta demagog, med skarp blick förstår att göra sina åsigter gällande. Uti det föregående är antydt, huru i äldre tider stridigheter icke sällan egt rum emellan *Åppersman* och Pastor, hvarunder den förres makt och inflytande tillvunnit sig segren. Så har ju då äfven uti Runö lilla verld den plebejiska och patriciska principen haft mången kamp att bestå, tills slutligen äfven här den diktatoriska myndighet, som *die Gutsverwaltung* kan utöfva, tyckes hafva bilagt alla vidare stridigheter. Då *Åppersmannen* emellertid ännu är och troligtvis äfven kommer att förblifva en person, som alltid kan inverka och leda folket, alltså är han härigenom äfven en för *die Gutsverwaltung* högst vigtig organ, helst hans befattningar äro mångfalldiga och ingripande uti det allmännas och enskildas väl. Hans embetsåligganden äro: — att uppbära Kronoräntan och *Kopfsteuer* samt aflemna dem årligen å Ränteriet i Riga; — att besörja om vägarnes, broarnes och vägatrummornes, gärdesgårdarnes, stenstakettens och grindarnes iståndsättande och vidmakthållande; — att låta sig vårda om Pastorats-åbyggnadernes behöriga reparation; — att hafva tillsyn deröfver, att touren eller *Koodan* iakttages, då Postbåten, på befallning af *die Gutsverwaltung,* skall till Arensburg expedieras; — att, efter erhållet tillstånd af *die Gutsverwaltung,* låta sammankalla Landskapet, när någon sak af allmän natur skall delibereras, hvil-

ket man kallar: *huålla ruåd.* Han är således en slags Ordningsman, men utan Domarebefattning, och motsvarar Kronofogde, Expeditionsfogde, Länsman, Brofogde och Jagtfogde i en person.

Rullen.

Å Runölandet finnes en tjensteman af egen beskaffenhet, kallad *Rull* eller *Rullen.* Hans göromål består uti intet annat, än att, uppå *Åppersmans* befallning, sammankalla Landskapet till rådplägning. Den ofvanföre (pag. 35) omnämnde *Loostreiber* bestrider alltid detta kall, och så snart han uti hvarje gård *ger bud,* — såsom här kallas, att tillkännagifva stället och tiden för en Allmän Sammankomst, — blir han ovilkorligen åtlydd. Sjelfva benämningen *Rull* torde hafva uppkommit af den i fordna tider nyttjade Budkafveln, som ju bestod uti en kafvel eller rulle, hvarå de kallade antecknade sina bomärken eller namnschiffer. Äfven på Ösel skall i hvarje Församling en sådan budbärare finnas. Han kallas der *Killa-Kåbias,* hvaraf ordet *Killa* är genitivus af det Esthniska *Kild* (Germ. *Gilde, Zunft),* Gille, Skrå; men hvad det sednare ordet *Kåbias* skall betyda, deröfver meddelar *Lexicon* ingen upplysning. Uti G:la Kyrkoboken benämnes denne tjensteman icke blott *Rull* och *Rullen,* utan ock *Cubiasen,* förmodeligen af *Kåbias* l. *Kobias* l. *Kubias.*

Fånghus.

Då uti förestående rader så ofta ordats om skyldigheten att arrestera förbrytare, må till ett slut på alla Justice- och Policefrågor nämnas, att å Runö verkeligen äfven finnes ett fånghus, som ligger i södra ändan af byn uppå fältet emellan Pastoratet och några vid skogen i öster belägna bondegårdar. Detta fånghus är ganska litet, men består icke dess mindre af tvänne afdelningar med skilda dörrar och särskild ingång, samt är af ålder högst förfallet. Nu leka barnen glada omkring dess murknade väggar, icke anande att deras förfäder, förhända ofta nog, inom dem nödgades vidkännas ledsnaden. Men så snart äfven denna fula qvarlefva af det gamla försvunnit, torde till och med minnet deraf slutligen dö ut, — på Runö.

Kap. 7.

Pastorer å Runö.

De torftiga underrättelser, detta Kapitel kan lemna om Pastorer å Runö, deras lefnadstid och öfriga förhållanden, grunda sig endast på den till hands varande Gamla Kyrkoboken (se pag. 161, 1:o) och kunna alltså icke annat vara än högst ofullständiga. Då ytterligare denna urkund börjar först ifrån den 2 November 1683, har man varit alldeles urståndsatt, att om Pastorerne före nämnde tid lemna tillförlitlig uppgift. Dock, alldenstund af de ofvanbeskrifna minnesmärken i Runö Kyrka (se pag. 140 f.) med någon sannolikhet kan slutas till några Pastorers namn före nyssnämnde år, har man ansett sig böra, ehuru hypothetiskt, med dem begynna serien af Pastorer i den ordning, hvartill monumenterne, hvarest de förekomma, lemna sannolik grund, såsom vid dessas beskrifning redan blifvit ordadt.

Chronik.

Hans Homodt, död 1621 (se *Monum.* N:o 4, pag. 140).

Arvidus Petri, 1. gift med *Anna Sulken Hermansdotter,* 2. sam manvigd med *Benedicta Jonaedotter* år 1643 (se *Skriftl. Minnesm.* N:o 4, pag. 144 f.).

— oderus eller *— oberus,* hvilken 1645 hemtade Kyrkobibeln till Runö (se *Skriftl. Minnesm.* N:o 7, pag. 149 f.).

Ambernus Mauraeus, död 1650 (se *Monum.* N:o 5, p. 141 f.).

Andreas Benedicti Yngerus, Pastor 1653, men ifrån hvilken tid dessförinnan eller kuru länge derefter, är obekant (se *Skriftl. Minnesm.* N:o 5, pag. 147 f.).

Oluf Fontin, ifrån —?— till 1688.

Denne *"Ehrevördige och vehllärde Hr."* Pastor är den förste, som i G:la Kyrkob. förekommer. Emedan tiderymden emellan det år, 1653, då *Yngerus* lefde och 1688, då *Oluf Fontin* lemnade Runö,

utgör hela 35 år, så är högst sannolikt, att åtminstone en Pastor varit å Runö emellan desse båda, huru intet spår dertill nu står att finna. I anseende till en lucka i Kyrkob. ifrån d. 31 Dec. 1684 till d. 13 Januarii 1689 kan icke heller om denne Oluf Fontin annat sägas, än att han, enligt en i Kyrkostämmo-Prot. sistnämnde dag gjord anmärkning af Fontins efterträdare, ifrån Runö *"afträdt"* före d. 13 Januarii 1689, alltså om hösten 1688, emedan uti Decemb. och Januarii månader seglationen uti Liffländska viken upphör. Huru denne Fontins efterträdare hetat, kan nu mera icke heller med säkerhet bestämmas; dock vill man genom följande omständigheters närmare bepröfvande söka leda sig till någon sannolik förmodan derom.

År 1702 d. 26 Oktober bivistade en *Pastorska Maria Carlman* såsom fadder en barnchristning å Runö; och att hon varit bosatt å ön, tyckes icke blott den sena årstiden af hennes vistelse här bevisa, utan ock den omständigheten, att i äldre tider äfven andra ståndspersoner bott här, såsom t. ex. år 1689, den ofvanföre omnämnde Lieutenanten och Inspektoren Andreas Lindeberg, hvars namn ännu 1703 finnes ibland de lefvandes antal, en Fru Werdela år 1692 m. fl. — Förenämnde Pastorska Maria Carlman blef sedan gift med Pastor å Runö Jonas Drothenius; ty år 1711 d. 4 April bivistade samma Maria Carlman åter såsom fadder en christning, och kallas vid detta tillfälle af nämnde Drothenius uttryckeligen *"min hustru Maria Carlman,"* hvilket namn, såsom snart skall visa sig, måste hafva varit hennes eget, och icke mannens i förra giftet, som enkor dock vanligen pläga bära. Ty då sagde Drothenius äfven omnämner stjufsöner vid namn *Ottenius,* nemligen *Niclas Peterson Ottenius,* hvilken blef död i pesten den 1 Dec. 1710 uti sitt 19 ålders år, och således var född 1692, samt en *Olaus Ottenius,* hvilken år 1709 uppräknas ibland nya kommunikanter till Julen, och, om han vid 16 års ålder admitterades, alltså var född 1693; så tyckes deraf kunna följa: att denna Pastorska Carlman, Drothenii sedermera blefna maka, redan dessförinnan varit gift med en Pastor *Peter Ottenius* å Runö, der hon jemte barnen efter mannens död förblifvit boende. Detta kunde i afseende å hennes ålder icke vara omöjligt, emedan, om man ock antager, att hon först

t. ex. vid 28 års ålder blifvit gift med Ottenius och till och med icke förr än i tredje året af sitt med honom ingångna äktenskap, eller år 1691 hafva framfödt dottren *Sara*, om hvars dop Kyrkoboken för detta år nämner, så hade hon kunnat vara född omkring år 1660, och år 1705, då hon såsom maka skänkte Drothenius dottren *Dorothea*, således blott hunnit uppnå omkring 45 år. Åldern skulle således icke hafva hindrat henne att med Drothenius träda i nytt gifte; men en annan tveksam omständighet företer sig härvid. Då nemligen Kyrkoboken för år 1691 uttryckeligen nämner: *"d. 21 Sept. döptes min dotter Sara,"* så skulle, om Maria Carlman då var gift med Ottenius, denna Sara, om hvilken sedermera intet nämnes, äfven hetat *Ottenia*, och i sådant fall skulle Maria Carlman tre år å rad, nemligen: 1691, 1692 och 1693 hafva framfödt barn. Dock ehuru en sådan händelse i allmänhet hör till sällsyntheternas område, är den dock icke omöjlig. Alltså, oaktadt Pastor Drothenius på intet ställe gifver anledning till bestämdt påstående, att Maria Carlmans förre man hetat Ottenius, utan tvärtom kallar sin, troligen redan i början af sin ankomst till Runö, äktade maka blott *Maria Carlman* efter hennes eget namn, — såsom man ock i det följande får se Pastorerne å Runö städse hafva gjort —; så måste likväl hon varit moder till den år 1691 födda Sara, och dennas fader äfven hafva hetat Ottenius. Ty om emellan Olof Fontin, som redan *afträdt* ifrån Runö före d. 13 Januarii 1689, och den Pastor, som tillträdde Pastoratet 1694, varit tvänne Pastorer, t. ex. först en *Ottenius* och dernäst en *Carlman*, så skulle åtminstone deras olika handstil i Kyrkoboken förråda tillvarelsen af tvänne särskilda personer. Men då samma hand tecknat de torftiga anmärkningarne ifrån d. 13 Jan. 1689 till d. 26 Maij 1694, hvilka blott lemna uppgift öfver födde, döde, vigde och konfirmerade, så är klart, att under dessa fem år blott en Pastor varit å Runö. Då man således har intet skäl till det förutsättande, att Maria Carlman varit tvänne gånger gift, förr än hon blef Drothenii maka, så måste hon varit moder för barnen med namnet Ottenius, hvilka Drothenius alltså med rätta kallat stjufbarn, sedan han förenat sitt öde med Maria Carlman, hvilken, ehuru enka efter Ottenius, af Drothenius blifvit med hennes eget namn kallad.

Af allt detta synes den slutsats kunna dragas, att, sedan Oluf Fontin *"afträdt"* ifrån Runö — förmodeligen genom erhållen transport till annan lägenhet, emedan annars icke ordet *afträdt*, utan *aflidit* begagnats — kom till Runö Församling en ny Pastor vid namn *Peter Ottenius*, hvilken måste hafva anländt redan om sommaren eller hösten 1688, emedan han d. 13 Januarii, som var 20:de dag Jul 1689, å Prestegården höll en Socknestämma, uti hvilken han, såsom ännu obekant med Kyrkans angelägenheter, *"frågade efter Kiörkiones medel och saker, hvilka befanns alla vara "i godt behåll, som föruth i Kiörkeboken antecknade voro; ty hvad "i Kiörkian eij var, viste Kiörkeverderne giöra räkning före."*

Peter Ottenius, ifrån 1688 till 1694,

antages alltså nu såsom den sjette af de hypothetiskt framställde Pastorerne å Runö. I äktenskap med Maria Carlman hade han i sådant fall förenämnde tre barn: dottren *Sara*, född 1691, och sönerne *Niclas Peterson Ottenius*, född 1692, död i pesten d. 1 Dec. 1710 i sitt 19 ålders år, samt *Olaus Ottenius, "Constabel"* å Runö, född 1693, död i Arensburg d. 17 Julii 1728.

Memoranda under denna tid.

1689 fans å Runö en Sockne-Rätt, hvari ordet fördes af en Lieutenant Hr. Andreas Lindeberg.

1691 föddes Pastors dotter *Sara*.

1692 synes en Skolmästare hafva varit anställd å ön, vid namn *Lexlius*.

1693 omnämnes Drottning *Ulrica Eleonoras* död uti följande anteckning, som är den sista af denne Pastors hand: *"26. Julij eius- "dem anni Serenissima Regina nostra Ulrica Eleonora vitam cum "morte commutavit et hic incoeptum est pulsare in campanis "3. Septemb."* — [1])

Gunnarus Follenius, ifrån 1694 till 1702.

Denne Pastor *"Gunnarus Follenius, Ostrogothiae Sveo"* är den förste veterligen kände Philos. Magister, som förestått Runö För-

[1]) Denna är K. Carl XI:s Gemål; ty Drottning Ulrica Eleonora, som var Carl XII:s syster, dog 1741.

samling. Som lärdt folk i allmänhet pläga, har ock han skrifvit en högst eländig handstil, som betydligen försvårat hvarje upptäckt af interesse. Han var Pastor å Runö ifrån den 26 Maij 1694 till och med den 23 Febr. 1702, då hans handstil upphör. Om han med döden afgått, eller erhållit annan lägenhet, är väl icke nämndt, men såsom högst sannolikt kan dock antagas, att han slutat sina dagar å Runö, emedan man uti Februarii månad icke gerna på annat sätt kan flytta ifrån denna ö.

Hans maka hette: *Maria Aschbohm* eller som han ock skrifver *Askebohm* och *Aschebohm*. Med henne hade han veterligen följande barn: sonen *Sven*, f. å Runö d. 12 Januarii 1695, döpt följande dagen; dottren *Lucretja*, f. d. 31 Januarii 1697, döpt d. 2 Februarii och sonen *Peter*, f. d. 3 April 1699, döpt d. 7 ejusd. Ibland faddrarne för den sistnämnde antecknas en "*Fru Professorska "Catharina Jacobi Siöbergh*," som törhända vid den tiden var bosatt å ön, eller åtminstone tillbragt hela den föregående vintern härstädes.

Memoranda under denna tid.

1695 finnes det första fullständiga Inventerings-Protokoll öfver Runö Kyrkas egendom och kontanta medel.

1697 fattades beslutet angående Klockarens skyldighet att läsa ur Postillan i stället för Presten (se pag. 173). — Samma år lemnar äfven bevis derpå, att Kyrkan erhöll sin andel af strandningar.

1698 förolyckades en båt med 5 personer under storm i Riga-bugten.

Denne Pastor tyckes hafva varit en ordentelig och sträng man. Hans annotationer, som till och med upptaga *textus funebres* vid likpredikningarne efter hvarje afliden, och de ofta anställda inventeringarne af Kyrkomedlen bevisa det förra; de böter, hvartill åtskillige fälldes för dans och kortspel om Sabbathen och för utevaro ifrån Katechisationerna bestyrka det sednare.

Jonas Drothenius, ifrån 1702 till 1726.

Efter Follenii afgång var i Runö Församling ett kort interregnum ifrån d. 24 Februarii 1702 till d. 31 Julii s. å., då Pastor Jonas Drothenius ankom till ön, "*efter annammad Fullmacht, "dat. Pernau den 21. Juli*," och "*predikade första gången d. 3 Au-*

"*gusti, som var Dom. 9. p. Trinit.*" — Samma dag reviderade han uti Sexmännernes närvaro Kyrkans medel, och de följande dagarne konfirmerade han de barns dop, hvilka under tiden blifvit födde, samt jordfäste de dödblefne. Denne Jonas Drothenius, som skrifvit en ganska läslig stil, var ifrån förenämnde dag Pastor å Runö till den 12 Februarii 1726, då han med döden afsomnade.

Om de stjufbarn Drothenius erhöll genom sitt äktenskap med *Maria Carlman* är nämndt under Ottenii nekrolog. Under sin äktenskapliga förbindelse med denna Ottenii enka, som han äktade sannolikt redan i början af sin vistelse å Runö, skänkte hon honom redan 1705 d. 26 Junii kl. 12 om dagen hans första, och, som det tyckes, äfven enda barn af detta gifte, nemligen en dotter *Dorothea.* Hon antecknas första gången såsom fadder vid en christning å Runö den 4 Martii 1722, således i sitt 17:de ålders år, och blef den 15 Sept. 1726, alltså efter fadrens död och i sitt 22:a lefnadsår, å Runö sammanvigd med "*Skräddaren från Arensburg Mäster Christopher Klick,*" hvarefter hennes namn försvinner ur Runö Kyrkobok.

Utom denna dotter omnämnas ytterligare tvänne barn, nemligen: *Arvidus Drothenius* och *Helena Drothenia,* hvilkas födelsetid icke är i Kyrkoboken antecknad. Med afseende å denne Pastor Drothenii öfverallt ådagalagda noggranhet, att i Kyrkoboken upptecknа de minsta omständigheter af något slags värde, än mer så vigtiga händelser å Runö, som tvänne barns födelse hade varit, måste man förutsätta, att dessa tvänne Drothenier blifvit födda före fadrens ankomst till ön, hvilket äfven blir tydligt, åtminstone rörande *Arvidus,* så snart följande omständigheter tagas i öfvervägande.

År 1726 d. 4 Sept. funnos nemligen "*S:r Arved Drothenius*" jemte "*sin Käresta Mad. Magd. Sophia Roos*" å Runö och bivistade här en christning. (De hade sannolikt kommit hit för att öfvervara Dorothea Drothenii bröllop med Mäster Klick d. 15 i samma månad.) — Samma år den 22 November döptes här å ön förenämnde Arveds och hans Kärestas sammanaflade tvillingsbarn *Jonas* och *Maria;* — hvarföre "*Mad.*" följakteligen skall betyda *Madame* och icke *Mademoiselle,* emedan den dåvarande Pastorn, som var lika

ordentlig som Drothenius, i motsatt fall icke underlåtit att sådant anmärka. Vid detta tillfälle kallas denne Arved "*Borgare i Arensburg.*" Han var således då redan ordentligen gift och hade burskap i staden; måste alltså, efter all sannolikhet, hafva varit omkring 25 år gammal, samt i sådant fall född 1701, d. v. s. året före Drothenii flyttning till Runö.

Hvad åter *Helenas* födelseår angår, kunde man väl antaga, att hon varit dotter af Drothenins i hans sednare gifte med Maria Carlman och möjligen kunnat födas under något af åren ifrån 1716 till 1720, emedan i Kyrkoboken finnes en lucka ifrån d. 21 Junii 1716 ända till början af 1720; men i sådant fall skulle hon, som d. 25 Junii 1725 finnes vara antecknad som fadder vid ett dop, hafva, om hon till och med redan d. 22 Junii 1716 blifvit född, sjelf varit ett barn om 9 år och 3 dagar. Antager man åter, att hon förenämnde dag stod för första gången fadder och innehade då blott en ålder af 14 à 15 år, så hade hon blifvit född antingen sjelfva pest-året eller året derpå. Detta sednare antagande åter synes vara högst osannolikt af det skäl, att fadren Drothenius, som för dessa år var nödsakad att flitigt göra anteckningar i sin Kyrkobok, icke nämnt ett ord om en så vigtig händelse i sitt husliga lif, som en dotters födelse under eller straxt efter pestens härjningar hade varit. Grundade skäl tyckas således vara för handen till det antagande, att äfven denna Helenas moder varit hans hustru af förra giftet, om hvars namn för öfrigt ingenstädes anmärkt är. Antingen är således Helena äldre än Arved, — ehuru om henne, såsom kanske frånvarande, intet ord nämnts förr än 1725, då hon sannolikt kommit till ön för att ännu en gång se sin gamla fader, och under denna vistelse äfven blifvit bjuden till fadder; — eller ock är Arved äldre än Helena, som äfven tyckes vara sannolikare, emedan han redan 1726 var gift och Borgare i Arensburg, hvilket borde tyda på en ålder af omkuing 30 år. Hurudan än Arveds och Helenas ålder må hafva varit, är af allt detta klart, att Drothenius såsom enkling förenat sitt öde med Ottenii enka Maria Carlman och att förenämnde Ottenier och dessa Drothenier varit sammanbragta barn af tvänne kullar.

Memoranda under denna tid.

1704 afbrändes tvänne bondegårdar genom vådeld.

1707 gifte sig en Finne å Runö med en Bonde-enka och bosatte sig å ön.

1708 "*d. 5. Juli gingo Ryssarne med en Gäflesk skuta här ifrån "stranden åth Cuurland, sådan dhe Commendeuren en Lieute-"nant och 2. soldater dräpt och de öfrige mäst alla huggit hade.*"

1710 anställdes Kyrko-Visitation af Biskop Gabriel Skragge ifrån Pernau, som bevisar, att Runö då ännu icke hörde under Ösels Stift. — S. å. utbröt den förödande pest, som "*ifrån "begynnelsen af Septembri til den 1. Decembris uthi 3. måna-"ders tijd*" dödade 213 personer. Antalet af de personer, som undgingo denna härjning, utgjorde allenast 80, hvaraf synes, att folkmängden uti Runö Församling då besteg sig till 293 personer. För att närmare ådagalägga den förskräckliga förstörelse, som denna pest tillvägabragte, så väl i de skilda gårdarne, som ock uti familje-lifvet, har man ur de spridda anteckningar, Kyrkoboken innehåller, sammanfattat en Tabell, som är intagen i slutet af denna Pastors nekrolog.

1712 anlände "*skydz- och frihetsbref af Zariska Majestäten.*"

1713 aflades Tro- och Huldhets-Ed under Zar Peter.

1714 anställdes ransakning i Församlingen rörande förment trolldom. — S. å. bestämdes ock den ännu gällande Sockeföreningen, rörande Pastors Råg-uppbörd, till 105 Loof.

1722 aflades Hyllnings-Ed, "*angående Successions-bevillningen "efter Zarens död.*" — Detta år upptäcktes dåvarande *Åppersmannen* Ellerbusks bedrägeri och Krono-balance.

1723 föreföllo stridigheter emellan Pastor och Allmogen, rörande Pastoralierne och

1725 "*Den 11. Julj, Dom. 7. p. Trin. concio funebris Petri Nostri "Magni, habita, Acta recitata, publicata.*"

1726 "*Februarius d. 12. afsomnade Kyrckioherden Sahl:e Hr. Jonas "Drothenius.* (Denna anteckning är gjord af efterträdaren.)

Noggranhet uti de i Kyrkoboken införda anteckningarne, stränghet uti handhafvandet af Kyrko-disciplinen och ordentlighet uti de minsta omständigheter samt derjemte fromhet och resignation under stridigheterna med Allmogen, utmärka denne värdige Pastors 24-åriga embetsförvaltning.

Tabell

utvisande Pestens härjning uti Runö Församling ifrån början af September till den 1 December 1710.

Gårdarne.	Personalen före Pesten.			Dödblefne under Pesten.			Qvarblefne efter Pesten.			Qvarblefne medlemmar i familjerne.
	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	
1	2	7	9	—	6	6	2	1	3	Bröder, af hvilka den ene Klockare och Enkl.; deras gamla Moder.
2	3	4	7	3	4	7	—	—	—	
3	5	3	8	4	3	7	1	—	1	Husvärdens Broder.
4	4	4	8	3	3	6	1	1	2	Enka efter Värden; Drengen.
5	4	5	9	3	5	8	1	—	1	Dreng.
6	5	3	8	4	2	6	1	1	2	Enkling och Enka blefne.
7	6	5	11	6	3	9	—	2	2	Båda Enkor blefna.
8	4	4	8	3	3	6	1	1	2	Dreng; gammal Qvinna.
9	3	3	6	2	2	4	1	1	2	Son och Moder, Enka blefven.
10	7	7	14	6	3	9	1	4	5	Dreng; 3 Enkor, 1 Dotter.
11	7	5	12	5	4	9	2	1	3	Bror och Dotter till den döde Värden; Drengen.
12	4	2	6	3	2	5	1	—	1	Husbonden, Enkling blefven.
13	4	3	7	4	3	7	—	—	—	
14	6	3	9	5	3	8	1	—	1	Husets Son.
15	3	4	7	1	4	5	2	—	2	Husets Son; Drengen.
16	6	6	12	5	5	10	1	1	2	Värd och Värdinna, 5 Barn döde.
17	3	4	7	2	4	6	1	—	1	Dreng från Osel.
18	5	5	10	5	3	8	—	2	2	Blefven Enka med Dotter.
19	6	3	9	—	1	1	6	2	8	
20	5	2	7	2	2	4	3	—	3	Fader- och moderlösa Söner.
21	5	4	9	1	—	1	4	4	8	
22	5	7	12	3	7	10	2	—	2	Husbonden med sin Broder.
23	6	4	10	2	3	5	4	1	5	
24	5	2	7	5	2	7	—	—	—	
25	5	3	8	5	3	8	—	—	—	
26	5	3	8	4	2	6	1	1	2	Husbonden, Enkling blefven; Tjensteflicka.
27	4	3	7	3	2	5	1	1	2	Husbonden med Moder.
28	För	den	na	num	mer	är	in	ma	rgi	ne antecknadt: *Öde 1.*
29	5	2	7	3	1	4	2	1	3	Hjonelag med Son.
30	5	4	9	3	2	5	2	2	4	Hjonelag; fader- och moderlösa [Barn.
31	3	4	7	3	4	7	—	—	—	
32	3	5	8	3	4	7	—	1	1	Enka blefven, äfven Barnen döda.
33	1	2	3	1	2	3	—	—	—	
34	3	4	7	2	3	5	1	1	2	Enkling och Enka blefne.
35	2	3	5	2	1	3	—	2	2	Blefven Enka och Svägerska.
36	3	4	7	3	3	6	—	1	1	Gammal Qvinna.
37	4	1	5	—	—	—	4	1	5	[Ottenins, 19 år, död d. 1 Dec.
38	(Pas	tora	tet.)	1	—	1	*)	—	—	Pastors stjufson Niclas Peterson
—	156	137	293	109	104	213	47	33	80	

*) De qvarblefnes antal äro icke nämnde.

Alexander Holmqvist, ifrån 1726 till 1729.

Efter Drothenii död tillträddes Runö Pastorat af Kyrkoherden Alexander Holmqvist, hvilken med erhållen Fullmakt af Kejserl. Gouvernements-Regeringen i Riga, och efter att uti sitt 35 ålders år hafva blifvit ordinerad i Arensburg, ankom till ön den 30 Augusti 1726. Ifrån Drothenii död den 12 Febr. till den 30 Augusti nödgades således Församlingen åter vara i saknad af Själasörjare. Denne Holmqvist var äfven gift, men hitflyttade först ensam; dock ännu samma år, d. 26 December, fick han å Runö emottaga sin maka jemte tvänne små döttrar och en Theol. Kandidat Johan Angerstedt, hvilka denna sena årstid ifrån Kurland afhemtades, till en särdeles angenäm julklapp åt Pastor på den ensliga ön, hvarföre han äfven vid anteckningen härom i Kyrkoboken utgjuter sin tacksamma känsla med orden: "*härliga äro Herrans verk, lofvat vare Hans namn!*" — Hans hustrus namn förekommer ingenstädes i Kyrkoboken. Törhända var hennes tillnamn Angerstedt och förenämnde Theol. Kandidat hennes broder. År 1727 d. 27 Martii bivistade hon såsom fadder en christning, men kallas också då blott "*Pastorskan Holmqvist.*" Icke heller förekomma de båda döttrarnes namn, som om Julen åtföljde modren; men under den 26 Aug. 1728 finnes antecknadt, att honom föddes en dotter: *Maria Elisabeth.* Detta är allt hvad ur Kyrkoboken kan inhemtas om denne Pastors familj. Att han sjelf eller åtminstone frun och barnen kommit ifrån Sverige, skulle deraf kunna slutas, att hon medförde en Svensk piga, Catharina Gustafsdotter, som år 1727 blef gift å Runö med *Peter Evertson,* troligen den efter pesten ännu lefvande Klockaren (se Tab., pag. 203, under N:o 1), som sannolikt var son till Klockaren *Evert Peterson,* hvilken insattes i sin tjenst d. 27 Januarii 1697.

Dock försvagas sannolikheten af familjens Svenska extraktion, åtminstone hvad honom sjelf beträffar, betydligen derigenom, att han såsom infödd Svensk troligen icke kunnat, allraminst å Runö, så snart lära sig Esthniska språket, att han några år derefter kunde få vokation till ett Pastorat å Ösel, hvarest sistnämnde språk talas. Den 23 April 1727 förekommer Theol. Kandidaten Angerstedts namn för sista gången uti Kyrkoboken ibland faddrarne vid

ett dop, hvaraf är troligt, att han om sommaren samma år bortrest ifrån ön. För öfrigt synes då hafva varit trefligt på Runö, ty icke blott Drothéns unga fru, hennes svärmoder Maria Carlman jemte Helena Drothenia bodde här, utan efter Angerstedts afresa synes den unge Pastorn jemte sin fru hafva införskrifvit nya personer att deltaga i Runö sällskaps-lif, emedan år 1727 omnämnes en Pastorska *Maria Christina Müller*, och år 1728 en *Fröken Maria Charlotta Örenklau*, båda såsom närvarande dopvittnen om hösten och vintern, hvilket bevisar att de en längre tid bodde på ön. Men ehuru således icke utan sällskap, trifdes denne Pastor dock icke länge å ön, ty, enligt Pastor Lindemanns anteckning uti den af honom påbörjade Kyrkoboken, hade han redan år 1729 förskaffat sig kallelse till Ansekylls Församling, belägen uti sydvestliga delen af Ösel. Vid sistnämnde års början upphör af sådan anledning Holmqvists vackra handstil.

Memoranda under denna tid.

1726 är den första anteckning gjord om folkmängdens tilltagande efter pesten, i det antalet "*af själar i Församblingen ifrån* "*8 år och derutöfver*" uppgifves hafva varit 132.

1727 omnämnas Ordres af Majoren *de Bassevitz*, rörande nybyggnad å Pastoratet, hvars verkställande af Allmogen vägrades. — Under detta år förekomma de första stadgar stiftade emellan båda Lagen af skälfisket, med anledning af uppkomne stridigheter. — S. å. "*Juli d. 28 kom Välborne Hr. Lagman* "*Wolmar Adolph Stakelberg Siöledes ifrån Riga med Högloft.* "*Keyserl. Regeringens Fullmacht at inrätta och hafva inseende* "*på Politie och Oeconomie Väsendet här på Runö, samt att* "*taga huldningseden af Almogen;*" och dagen derpå, "*Julii d.* "*29. Aflades samma huldnings Ed af alla manspersoner som be-*"*gått then hel. Nattvarden, för altaret i kyrkian.*"

1728 inrättades den, med säkerhet kända, första Sockne-Rätt å landet, uti hvilken Pastor förde "*Directorium eller Praesidium.*" — S. å. förekommer äfven den första, ordentliga "*Runö Kyrckio-Räkning.*"

1729 på Nyårsdagen inträffade kyrkoförargelse, som afdömdes och bestraffades efter Svensk Lag (se pag. 185).

Så kort tid denne Pastor ock var å Runö, kan man dock af hans rediga anmärkningar sluta till noggranhet och ordentlighet uti allt. Ehuru ännu ung synes han hafva funnit den rätta begynnelsen till en sann lefnads-vishet, ty åtskilliga af hans anteckningar bevisa, att hans hjerta lifvades af Gudsfruktan. Oegennyttigt och ädelt betedde han sig ock emot sin företrädares enka, i det hon fick åtnjuta mer än hälften af 1726 års Pastors-inkomster.

And. Anth. Kroll, ifrån 1729—1738.

Emedan en lucka i Kyrkoboken vidtager ifrån d. 26 Januarii ända till d. 9 Julii 1729, kan icke närmare bestämmas huru långvarigt interregnum egt å Runö rum emellan Pastor Holmqvists afflyttning och efterträdarens ankomst, som höll sin profpredikan sistnämnde dag och år, samt sin inträdespredikan den 24 derpå följde Augusti, som var 12 Sönd. e. Trinit. — Han var i äktenskap förenad med *Helena Catharina Woblens* och hade med henne trenne döttrar, alla födda före ankomsten till Runö, nemligen: *Gerdrutha Helena*, äldst, gift å Runö d. 25 Dec. 1729 med Fendricken och Chirurgen Hr. *Gottfried von Gilsen;* dernäst *Beata Lovisa* och *Christina Judith*, yngst, emedan hon den 27 Maji 1734 admitterades till den hel. Nattvarden. Denne Pastor hade ett bedröfligt slut: han blef af förenämnde sin måg, den konsterfarne Chirurgen *von Gilsen*, ihjälskuten d. 1 Martii 1738. Om det skett af våda eller med vilja, derom nämnes, besynnerligt nog, icke med ett enda ord.

Memoranda under denna tid.

1729 erhöll Runö ett besök af vargar, hvilka kommit öfver isen ifrån Kurland och gjorde mycken skada å Runö-landet.

1730 "*starb ein Weib an obstructione morbi menstrualis.*"

1731 voro kopporna gängse å Runö.

1734 blef Pastor af en Sexman med knif öfverfallen, hvaröfver anklagelsen dock nedlades.

1735 d. 1 Januarii måste den 80-årige *Peer Jöransson* stå offentelig kyrkoplikt, för det att han om Söndagen tillslutit kyrkodörren för Pastor samt öfver år och dag af hårdnackenhet afhållit sig ifrån Herrans Nattvard.

1736 företogs nybyggnad af en stuga å Pastoratet.

Att döma af de, vid nästan hvarje anteckning i Kyrkoboken, förekommande känsloutgjutelserna, synes äfven denne Pastor hafva varit religiöst sinnad. — Huruvida den obehagliga ställning, hvari han stod till sina åhörare, var en följd af det ringa anseende han, som Pastor, sjelf förstod att tillvinna sig, eller härrörde af Församlingens, såsom det skulle tyckas, vid denna tid tilltagande sedeförderf, är naturligtvis nu svårt att bestämma. Den omständigheten likväl, att han, enligt böndernas uppgift d. 16 Nov. 1740, i egen person plägat börja dansen å deras bröllop, jemnförd med deras honom kort förut bevisade välvilja, då de förärade honom ett stod, sedan det missöde träffat honom, att genom en olyckshändelse (se Kap. 8, under år 1734) förlora båda sina hästar, tyckes temmeligen tydligt ådagalägga, att han genom förenämnde sin för stora familiaritet, hvilken öboerne i synnerhet då ännu icke kunde vara vuxne, äfven sjelf torde hafva bidragit dertill, att han slutligen helt och hållet hos dem förlorade det anseende, som, om det fartfarit, ännu framgent kunnat göra anspråk på yttringar af deras aktning, om också icke af välvilja.

Johann Nicolaus Reuter, ifrån 1739 till 1756.

Förenämnde And. Anth. Kroll efterträddes af *Johann Nicolaus Reuter*, hvilken 1739 uti Julii höll sin profpredikan å Runö, jordfästade sin företrädare och andre under tiden dödblefne, konfirmerade nöd-dopen samt återreste, men hvarthän omnämnes icke. Den 27 Julii följande året inställde han sig såsom Ordinarius Pastor jemte sin familj på Runö och förblef der till Julii månads slut år 1756, då han öfverflyttade till Arensburg och anträdde der *Ober-Pastors*-embetet, hvartill han redan i April månad nämnde år för andra gången erhållit enträgen kallelse. Med sin maka *Catharina Hedvig Aminoff* hade han sönerne *Immanuel* och *Adam Johan* samt döttrarne *Johanna Anastasia, Hedvig* och *Augusta*. Att alla dessa barn blifvit födda före föräldrarnes flyttning till Runö kan ej blott deraf anses bevisadt, att deras noggranne fader i motsatt fall icke underlåtit att deras födelse i Kyrkoboken anteckna, utan blir äfven alldeles klart af följande omständigheter. — Sönerne sändes d. 4 Junii 1750 öfver Riga till

Halle, förmodeligen att der fullända sina studier. Året derpå erhöll fadren den underrättelse, att sonen Adam Johan aflidit, i en ålder af 13 år, 2 månader och 9 dagar. Denne son var alltså född år 1738, d. ä. året före familjens flyttning till ön. Den andre sonen efterträdde sin fader i Pastors-embetet å Runö år 1756, och som han troligen då var åtminstone 25 år gammal, alltså var han född sednast 1731, eller om han ock varit blott 22 år, hvilket är föga sannolikt, så var han likväl född allaredan 1734. Dottren *Johanna Anastasia* finnes första gången antecknad som dopvittne å Runö d. 1 Martii 1749 och om hon då var 16 år gammal, är 1733 hennes födelseår. Dottren *Hedvig*, som första gången stod fadder å Runö d. 28 Julii 1751, kan af samma skäl vara född 1735. Denna, den mellersta af döttrarna, blef d. 3 Sept. 1758 gift med Pastor Diaconus och Rector *Schule* i Arensburg Hr. *Hirschhause*, således vid några och tjugu års ålder. Den yngsta dottren, *Augusta*, hvilken för första gången som fadder bivistade ett barndop d. 12 Oct. 1754, torde af enahanda skäl hafva blifvit född år 1737 eller 1739, i fall hon icke varit tvillingsyster till den aflidne brodren Johan Adam.

Memoranda under denna tid.

1740 fattades uti Socknestämma Beslut, att icke framdeles lemna skydd åt förrymmare. — S. å. bilades af Pastor stridigheter, som uppkommit i anledning af strandadt skeppsvrak; — och dans vid bröllop förbjöds ovillkorligen.

1741 tillvällar Åppersmannen Ellerbusch sig den myndigheten, att förbjuda klockringning, som Pastor anhefallt vid underrättelsen om Kejsarinnan *Annas* [2]) död. — S. å. anställde Superintendenten Gutsleff Kyrko-visitation å Runö. — Den 7 September anlände ett Kejserl. Manifest angående Sveriges krigsförklaring, jemte ett annat rör. Svenska undersåtares säkerhet, och redan d. 27 i s. M. hölls å Runö tacksägelsefest med anledning af vunnen seger i Finland; — men d. 10 Oct. om morgonen förorsakade anblicken af tvänne segel, som närmade sig till ön, en sådan panisk förskräckelse hos Runö-

[2]) Se not 1 pag. 184.

folket, att de i största hast bortsläpade till skogen sina tillhörigheter, i förmodan att de ankommande vore Finska fartyg. Men sedan farkosterna anländt till ön, befans det blott vara utskickade ifrån Liffländska Byn Salis, hvilka sökte efter förrymmare.

1742 syntes vid årets början en komet, och s. å. d. 6 Maji aflades Tro- och Huldhets-Ed under H. K. Maj:t *Elisabeth Petrowna.*

1743 hölls en Socknestämma, som utmärker sig genom Allmogens trotsighet, att, oaktadt vederbörlig befallning, icke vilja företaga nybyggnad å Pastoratet. — S. å. aflades Hyllnings-Ed åt H. K. H. Storfursten *Peter Feodorowitsch.*

1744 föreföllo stridigheter emellan Pastor och Allmogen, rörande Prestarättigheterna; de såsom skyldige förvunne afstraffades i Arensburg.

1748 syntes en komet i Januarii månad. — S. å. råkade en dreng i svårt "*delirium*" i följd af "*morbus gallicus.*"

1749 blef en bonde ihjälslagen af det träd, som han emot förbud sjelf fällde; händelsen anföres till bevis på "*jus talionis*". — S. å. fattades i Socknestämma åtskilliga beslut, som bevisade, att Allmogens förut ådagalaggda trotsighet nu var bruten. — I November inträffade en så oerhörd storm, att inom några minuter några tusende träd dels afbrötos, dels upprycktes med rötterna och de flesta husen aftäcktes. Under detta år voro äfven rödsoten och kopporna gängse å Runö.

1750 pejlade tvänne Ryska fartyg grunden omkring Runö-landet och utställde remmare derå. — S. å. infann sig Pastor med samteliga Runö-Allmogen uti Arensburg till Revision eller Mantalsskrifning, hvarvid några af Ordförandens, Landt-Rådet von Gyllenstubbes fällda yttranden bevisa, att äldre handlingar, rörande öns tillstånd under Svenska tiden, redan då voro otillgängliga, såsom ock, att Runö-landet skattat till Svenska Kronan 250 R:dr Cour. — Äfven detta år var rödsoten ytterligare gängse.

1751 hölls en Socknestämma, som utmärkte sig genom sturskhet, pockande och hot, i anledning af utfordrade af Prestarät-

tigheter. — Derefter anlände ifrån Prov. Cancelliet i Arensburg Resolution uppå Pastors klagomål, rörande innestående rättigheter. — Under detta år blefvo några för osedlighet exkommunicerade.

1752 fattades uti Socknestämma beslut att bygga en ny väderqvarn. S. å. upplifvades Pastors rättighet, att af båkens Arrendator årligen erhålla en R:dr för besväret att anställa förbön i kyrkan för lycklig fyrning. — Detta år insändes ock en specifikation öfver 13 punkter, rörande Runö, till följe af Diriger. Senatens derom utfärdade Ordres uti Ukas af den 20 Aug. 1752. — S. å. ankom en Resolution, som förpligtade Allmogen att vid äfventyr af "*Ruthen-Strafe*" (spöstraff?) betala Qvicktionden.

1753 den 17 Decemb. kl. 10 e. m. syntes öfver ön en metheor af ett eldklots skapnad.

1754 väcktes fråga i Kyrkostämma om ny kyrkobyggnad eller reparation. — S. å. besigtigades Runö skog, hvarvid förbud utfärdades, att utan Pastors tillåtelse fälla träd.

1755 drunknade sex personer under "*is-resan.*" — S. å. uppstod åter fråga om kyrkans reparation.

1756 erhöll Pastor för andra gången vokation till Arensburg och antog densamma; men han insjuknade den 19 Maji i en nära 8 veckors svår sjukdom, som synes hafva varit epidemisk, emedan det året 9 personer afledo.

Om det sedeförderf, den genstäfvighet att lyda öfverhetliga befallningar och de deraf härrörande mångfalldiga oordningarne, som redan började visa sig under företrädarens tid och i så hög grad förbittrade hans korta embetsmanna-bana, att han nödgats göra en anteckning sådan som denna: "*der Herr Jesus erbarme sich "des allhie seyenden Predigers, der mit solchem höllischen Viehe zu "thun haben muss*" och under sin titel: *Pastor Runoensis* icke sällan tecknade: *Proh Dolor!*, — om allt detta påkallade och i hög grad tarfvade stränghet, karaktersfasthet, ordning och kraftfullt nit; så var väl sällan någon Pastor bättre på sin plats, än denne Reuter, hvilken med verklig Andans kraft synes hafva föresatt sig, att genom orubbeligt lugn, jemnt alfvar, noggrann ordentlighet, beun-

dransvärdt tålamod och klokhet, under en sjuttonårig embetsutöfning, bringa sina älskade öboer till högre begrepp om deras sanna väl: ty lika ordentlig han synes hafva varit i utöfningen af sina pligter som själasörjare, lika oeftergiflig finner man honom äfven uti de fordringar af ordning, laglydnad och yttre skick, hvartill han såsom Församlingens styresman kunde ega rätt. Att Runöfolkets moraliska förädling legat honom ömt om hjertat, dertill eger man rätt att sluta äfven deraf, att han icke genast antog det af Kejserl. Prov. Kancelliet i Arensburg, honom erbjudna vida förmonligare Ober-Pastors-Embetet i Arensburg, utan afslog detsamma, troligen med afseende å Runö Församlings behof af hans dervaro, till dess vokationen blef honom af samma Auktoritet för andra gången tillsänd, då han den antog, sannolikt i den förhoppning, att sonen Immanuel, hans efterträdare å Runö, icke numera skulle hafva svårt att vidmakthålla och än ytterligare stadga den bättre ordning, fadren infört. Den 28 Julii 1756 läses i Kyrkoboken den sista anteckningen med denne Reuters sköna handstil och den 11 i följande månad vidtager deremot hans sons högst erbarmeliga skriblerier.

Immanuel Reuter, ifrån 1756 till 1766.

År 1756 den 11 Augusti anlände till Runö förenämnde Reuters son *Immanuel Reuter,* efter att hafva den 8 näst föregående Junii af Kejserl. Prov. Kancelliet i Arensburg erhållit kallelse till Runö samt den 19 i samma månad blifvit till Prest ordinerad. Var han vid ordinationen 25 år gammal, eller åtminstone 21 år, som man alternatim antagit, är antingen 1731 eller 1735 hans födelse-år. Ehuru den gamle Kyrkoboken, såsom defekt, redan slutar i början af Maji 1762, äro dock skäl förhanden, att med temmelig säkerhet antaga honom hafva varit Pastor å Runö till början af år 1766, hvaraf följer att Runö Församling varit i saknad af själasörjare ända till efterträdarens ankomst i Maji månad år 1767. Ty uti den påbegynta nya Kyrkoboken anmärkes icke blott uti Förteckningen öfver vigde, som börjar med den 25 Maji, att båda de då upptecknade paren (af hvilka det ena i samma månad, före efterträdarens ankomst till Runö, blifvit i Arensburg kopule-

radt, samt det andra förenämnde dag sammanvigdes) under vakanstiden framfödt barn och derföre nu nödgades böta för otidigt sängelag, utan ur de skilda förteckningarna öfver döpte och begrafne företer sig ock, att under den 29 Maji (3:e Dag Pingst) sju nöddop konfirmerades och sju begrafne jordfästades. Af dessa hade åtminstone icke de föddas antal, att döma efter vanligheten, kunnat stiga så högt, om icke ledigheten varat åtminstone omkring ett helt år. Om denne Reuter dödt å Runö eller erhållit transport till annan lägenhet, derom nämnes icke. Sannolikt inträffade det sednare, emedan den ordentlige efterträdaren i motsatt fall icke underlåtit att sin företrädares död omnämna. De förföljelser denne Reuter junior nödgades å Runö uthärda, och det obehagliga förhållande, hvari han i följd häraf måste stå till sina åhörare, göra det äfven högst troligt, att han förskaffat sig annan plats.

Han gifte sig i Septemb. år 1757 uti Arensburg med yngsta dottren till en "*Raths Verwandt*" derstädes "*Hr. Carl Henrich Dietrichs, Ulrica Eleonora,*" hvilken under sammanlefnaden å Runö skänkte honom tvänne söner: *Carl Johan,* född d. 3 Junii 1758, och *Immanuel Friedrich,* född den 15 Maji 1760.

Memoranda under denna tid.

1757 fattades uti Socknestämma det beslut: att framdeles hvarken omtala trolldom eller hota någon dermed. — S. å. hemtade en Lieutenant, *Joh. Adolf von Weimarn,* jemte 6 soldater uppå tvänne prámar ifrån Arensburg furage åt Kronohästar, hvilka skulle födas å Runö till Maji påföljande året; men de afreste ifrån ön först derpå följande Augusti. Många våldsamheter utöfvades af detta militär-kommando. Den 6 December afreste en båt med 7 man till Arensburg, för att begära Öfverhetens skydd emot v. Weimarn och hans soldater.

1758 föreföllo ytterligare olagligheter och våldsamheter af von Weimarn, hvarigenom Pastor föranleddes att medelst en öfver isen till Arensburg exprès afsänd deputation af 12 bönder anföra klagomål. — Emot denne v. Weimarn uppreste

sig äfven manskapet och hans lif var i fara; han hade innehållit deras sold. — Kyrko-Visitation anställdes af Super-Intendenten *Swahn,* jemte *Ober-Pastor Reuter,* fadren, m. fl. — Under Pastors frånvaro i Arensburg föröfvades oerhörda illbragder å Pastoratet af v. Weimarns soldater. Förr än denne d. 28 Augusti bortreste med hästarne hade neml. han och soldaterne plundrat och sönderslagit allt å Pastoratet. Häruti hade ock några Runö-bönder varit behjelplige. — Men icke nog härmed: Weimarn hade äfven låtit uppbränna hans årsskörd samt förstört följande årets gröda. — Detta år infördes stenkol till fyrningen å båken. — Rödsoten var äfven gängse å ön.

1759 infördes bränvin ifrån Kurland, hvaraf mycken oreda och uppstudsighet emot Pastor uppkom.

1760 drunknade tvänne flickor af våda, i det de seglade emot ett Ryskt skepp, så att båten kantrade. De öfriga uti båten, hvilkas antal ej omnämnes, räddades upp på det Ryska skeppet. — Ett Runö-folket tillhörigt ankare bortstals ifrån stranden af ett Ryskt skepp. — Detta år blef Pastors åker och äng oskördad och oslagen af brist på arbetsfolk. — En Kollekt af 10 Caroliner insamlades till Lutherska Kyrkan i *Astrachan.*

1761 hölls en Socknestämma, märkvärdig derföre, att bönderne sjelfve anförde klagomål öfver hvarjehanda oordningar och oskick, som inritat sig hos ungdomen. — Åter detta år insamlades en Kollekt af 2 R:dr Alberts, 16 Weissen, neml. till den förfallna Lutherska Kyrkan i *Serebetta.* — Klagomål anfördes af en Sexman deröfver, att bönderne besökte krog hos en öbo, hvarest Kurländskt bränvin såldes. — Åter detta år förblef Pastors åker osådd af brist på arbetare. I slutet af den vidlyftiga beskrifningen härom, yttrar sig Pastor: "*darinnen bestehet die Gage eines Runschen Predigers.*" — S. å. uppstod genom böndernes vårdslöshet eldsvåda å båken midt på dagen. — Äfven slagsmål föreföll emellan Runö-bönder, föranledt af bränvinet ifrån Kurland. — Bland andra obehagligheter anmältes hos Pastor, att flera qvinnor

plägade afbörda sig sina foster genom bruket af skadliga medel; likväl föddes d. å. trenne tvillingspar, af hvilka ett par dogo.

1762 inlopp underrättelse om Kejsarinnan *Elisabeth Petrownas* död. — S. å. d. 28 Maji erhöll Pastor af Consistorium i Arensburg en alfvarlig befallning, att framdeles tillbörligen lyda Öfverheten. Häröfver antecknas af Pastor en anmärkning, som bevisar, att han ansåg sig icke hafva förtjent denna skrapa. Blott försatsen af denna reservation finnes mera i behåll, ty den gamla Kyrkoboken blir härifrån defekt.

Hela den tid, denne Reuter var Pastor å Runö, utmärker sig genom täta utbrott af en särdeles stor osedlighet hos Allmogen och grofva oordningar af alla slag, hvilka han icke synes hafva haft nog kraft att afböja eller behörigen rätta och bestraffa, utan hellre tåligt underkastade sig till och med betydliga förluster, blott för att få lefva "*i ostördt lugn,*" såsom hans egen anteckning för den 11 Augusti 1761 tydligen ådagalägger (se Kap. 8). Den synnerligen oordentliga och all slags stadga saknande handstilen tyckes äfven bevisa fullkomlig brist på bestämdhet i karakteren och vankelmod samt deraf härrörande obeslutsamhet, hvarförutom det i hans vidlyftiga uppsatser högst illa vårdade språket — de deri förekommande många och stora felen äro icke *mendae typographicae* eller *lapsus calami* — tillkännagifver en mindre klar tankegång och föga grundelig kännedom af det Tyska språket, hvilket sistnämnde förhållande är så mycket besynnerligare, som han likväl studerat vid Universitetet i Halle. För öfrigt tyckas känslighet och resignation, blandad med en slags svårmodig religiositet, hafva utgjort hufvuddragen i hans karakter.

Peter Johann Lindemann, ifrån 1767 till 1795.

Ehuru efterträdaren, Pastor Peter Johann Lindemann, uti den af honom påbegynta nya Kyrkoboken nämner, att den gamla "*im Jahre 1762 geendiget worden,*" torde dock, särdeles med afseende å de föddas ringa antal, hvilkas dop Lindemann vid sin ankomst

konfirmerade, vakansen icke heller hafva räckt mer än omkring ett års tid, helst tydligen anmärkes, att af de 7 barnen, som under ledigheten erhållit nöddop, 4 blifvit födde 1766 och 3:ne 1767. — Förenämnde uppgift, att den gamla Kyrkoboken befans af Lindemann hafva blifvit slutad med åren 1762, kan icke dess mindre ega sin rigtighet, alldenstund företrädaren ju kan hafva antingen alldeles upphört med sina annotationer, sedan papperet var fullskrifvet uti den gamla boken, — hvilket dock är osannolikt, — eller ock på skildt papper dem upptecknat under åren ifrån 1762 till 1766, hvilka sednare gjorda uppsatser antingen icke kunnat komma till Lindemanns kännedom, eller hvarom han icke ansett nödigt nämna, såsom liggande honom då för ögonen. Uti Maji månad år 1767 vidtager Lindemann utöfningen af Pastors-embetet å Runö. Han var född 1715 och således 52 år, när han kom till den ensliga ön, att arbeta i Herrans vingård. Himmelens välsignelse åtföljde honom äfven, ty honom unnades en arbetsdag som varade i 28 år eller ända till 1795, då han vid 80 års ålder insomnade, för att *gå in i sin Herras glädje.* Då han den 26 Augusti af efterträdaren jordfästes tillika med en annan 80-årig Runö-bonde, hölls dervid likpredikan öfver Uppenb. Bok. 20: 6. — Den maka, som å det ensliga Runö förljufvade hans ålderdom, hette *Albina Elisabeth*, född *Hildebrand.* Hon måste hafva öfverlefvat honom, alldenstund han ingenstädes omnämner hennes frånfälle. Med henne hade han följande barn: *Anna Lovisa,* född 1768, *Carl Gustaf,* född 1770, *Catharina Amalia,* född 1773, *Alexander Reinhold,* född 1775 och *Constantin,* född och död 1783, således i fadrens 68:de ålders år. Om han före sin flyttning till Runö egt några arfvingar, eller varit mer än en gång gift, har icke kunnat utrönas. Blott så mycket finner man lätt, att i händelse hans hustru vid den sista sonens födelse också redan varit 45 år gammal, så var hon född 1738 och således 23 år yngre än sin man; af hvilket allt vill synas, som skulle Lindemann hafva äktat henne först vid sin flyttning till Runö. Hans yngsta dotter, *Catharina Amalia,* blef den 7 September 1791 å Runö sammanvigd med Köpmannen i Reval, *Peter Rascha.* Om de öfriga barnens lefnadsöden saknas all underrättelse.

Memoranda under denna tid.

1767 och 1768 föddes hvardera året ett par tvillingar.

1769 grasserade kopporna.

1770 antecknas ett dödfödt barn.

1773 drunknade en karl under skälfångst.

1774 anskaffades det Crucifix, som ännu pryder altaret i Runö Kyrka; hvaremot de gamla Katholska bilderna ställdes å sido.

1776 omkullvräkte en häftig storm några hundrade träd.

1778 påbörjades och slutades nybyggnaden af tvänne kamrar å Pastoratet, hvarunder några oordningar ibland bönderne föreföllo.

1781 och 1782 synes Runö-folket hafva begagnat en Pistolsmed ifrån Sverige, vid namn Runberg, hvilken sistnämnde år hastigt afled i sitt 28 ålders år. — Af honom torde emellertid Runö-boerne hafva lärt att sjelfve förfärdiga åt sig bössor.

1786 infann sig Ståthållaren Major *Schlichting* å Runö och reducerade Pastoratets *Loostreiber* till tvänne ordentliga *Gesinder* eller hemman.

1788 drunknade tvänne ynglingar å vårisen; s. å. började ock kopporna blifva gängse å Runö och

1789 fortforo de att härja, men blott ibland ungdomen, så att af 14 döde var den äldsta blott 19 år gammal.

1794 föddes ett tvillingspar.

Emedan Kyrkoboken ända ifrån Lindemanns tid mer och mer afkläder sig egenskapen af Chronik, i det att alla så beskaffade anteckningar, som kunde sprida något ljus öfver sedetillståndet i Församlingen samt öfver Allmogens och Pastors ömsesidiga förhållande till hvarandra m. m., blifva allt sällsyntare; uppstår naturligtvis ganska stor svårighet, att deröfver erhålla någon bestämd och tillfredsställande öfversigt, såsom man ock af samma skäl nödgas umbära nästan alla slags bidrag till en grundad åsigt af denne och följande Pastorers tänke- och handlingssätt. Den ordentlighet likväl och noggranhet, som öfver allt ögonskenligen visar sig uti denne Pastors alla anteckningar ända uti hans höga ålders sista dagar, och den mogna ålder, han redan uppnått, då han öfvertog själavården i Runö Församling, sammanställda med

det förhållande, att han blott på ett enda ställe, nemligen för d. 12 Maji 1778, med tydligt missnöje omnämner några vid nybyggnaden å Prestegården förefallna oordningar, gifva någorlunda säker anledning till den förmodan, att under hans långa tjenstetid icke heller andra oredor tilldragit sig, och att det således lyckats honom, om icke att alldeles utrota, likväl att hämma det sedeförderf, som under den yngre Reuters tid började visa sig så tygellöst, samt att han således genom ordentelig och nitisk själavård, under en 28-årig Ordets predikan, återfört sinnena på en jemnare och pligtenligare bana; ty ända sedan den sednare Reuters tid hafva mera inga så beskaffade grofva oordningar egt rum, som derintills så ofta befläckade Runö-folkets sedliga karakter. Namnet *Peter Johan Lindemann* lefver också ännu hos Runö-folket i tacksamt och vördadt minne.

Malmgren, ifrån 1795 till 1806.

Emellan förenämnde Lindemann, hvars sista annotation är med redig, churu något darrande, hand gjord den 14 Martii 1795 och efterträdaren *Malmgren,* som första gången antecknat i Kyrkoboken den 26 derpå följde Augusti, var således åter ledighet i Församlingen. Att Malmgren, hvars dopnamn ingenstädes förekommer, var kommen ifrån Sverige, kan icke blott af den omständigheten skönjas, att några anförvandter äfvensom andra vid hans dotters, *Johanna Lovisas,* döpelse-akt såsom faddrar antecknade personer omnämnas hafva varit ifrån Sverige, men till och med bevises deraf, att den ännu lefvande generationen å Runö det intygar. Han var Pastor å Runö ifrån förenämnde dag till våren 1806, då han bortflyttade till enahanda beställning uti Församlingen å den emellan *Wormsö* och *Esthland*, icke långt från *Hapsal,* belägna ön *Nuk, Nukkö* eller *Nook,* såsom Runö-folket uttalar detta namn. Denna ö, som ligger under 41° 15′ longitud och 59° nordlig latitud, är ungefär fyra gånger Runö i vidd och bebos af en betydlig Församling, hvarest äfven Svenska språket talas. Här framlefver denne Pastor ännu (1842) sina dagar och erhåller icke sällan besök af sina gamla åhörare ifrån Runö, då de begifva sig på sina färder till Finska Viken. Hans maka,

hvilkens namn icke förekommer i Kyrkoboken, skänkte honom under vistelsen å Runö sex barn, nemligen: *Magnus Laurentius,* född d. 10 Junii 1796; *Johanna Lovisa,* född d. 16 Junii 1798; *Sophia,* född d. 29 Februarii 1800, död d. 21 Dec. 1802; *Simon Fürchte Gott,* född d. 21 Nov. 1801; *Carl Gustaf,* född d. 17 Dec. 1803 och *Sophia Helena,* född d. 29 Sept. 1805.

Memoranda under denna tid.

1798 d. 25 Febr. drunknade en 53 års man. Om aftonen hade han hädat Gud för den glatta isens skull; om morgonen derpå nedsjönk han under densamma, sedan om natten snö fallit, som betäckte äfven de svaga ställena deraf. Vid liktalet togs texten ur Pred. 9: 12.

1803 antecknas ett dödfödt flickebarn och

1804 framföddes åter ett dödt flickebarn, men dessutom äfven ett par tvillings gossebarn, lefvande.

1805 var äfven fruktbart i förenämnde hänseende, ty då framföddes ett par lefvande tvillings flickebarn och af det andra tvillingsparet gossebarnet dödt, men flickebarnet lefvande samt dessutom ett dödfödt barn.

Den omständigheten, att många ibland Runö-folket ännu med glädje erinra sig denne Pastor och ofta äfven besöka sin fordne själasörjare, tyckes vara en borgen för det goda förhållande, som under hans tid säkerligen egt rum emellan honom och Församlingen och berättigar äfven honom till ett rum ibland Runö Församlings utmärktare Pastorer.

Gustaf Magnus Elephandt, ifrån 1807 till 1819.

Efter Pastor Malmgrens afgång var i Runö Församling ledighet till den 19 Maji 1807, då Gustaf Magnus Elephandt befinnes hafva vidtagit Pastors-vården härstädes. Malmgrens handstil upphör med d. 2 April 1806; men den 17 derpå följde November visar sig en ny handstil uti Kyrkoboken, hvilken fortfar ända till och med den 13 Maji 1807. Hvem dessa anteckningar gjort, hvilka både äro få och innehålla blott uppgift på födde och döde, kan, af brist på tillförlitliga och rediga uppgifter, icke bestämmas. Sannolikt har antecknaren icke varit Prest, emedan i

sådant fall hans namn nog vore kändt af det än lefvande folket ifrån denna tid. Af stenen, som hvilar uppå Pastor Elephandts graf, inhemtas, att han var född i Willmanstrand d. 5 Maji 1781 samt Pastor å Runö ifrån d. 12 Maji 1807, — som sannolikt var hans Fullmakts datum, — ända till d. 17 Julii 1819, då han i en ålder af blott 38 år, 2 månader och 12 dagar lemnade detta jordiska. Han var i äktenskap förenad med Fröken *Helena Dorothea von Wietinghoff,* som skänkte honom tvänne söner och tvänne döttrar, alla födda å Runö, nemligen: *Gottfried Edward,* född d. 16 Martii 1812 och *Alexander Johan,* född den 19 Maji 1819, samt *Elisabeth Amalia,* född d. 4 Sept. 1814 och *Pauline Alexandrine,* född d. 3 April 1816, död d. 23 Januarii 1817.

Memoranda under denna tid.

1810, 1816 och 1818 drunknade hvart år en karl.
1811 föddes ett par tvillingar och dogo.

Under saknad af alla slags tillförliteliga, närmare upplysningar om denne Pastors karakter, — helst Kyrkoboken icke heller för hans tid innehåller någon enda anmärkning, hvaraf man kunde vägleda sig vid ett ungefärligt bestämmande deraf, eller af hans lefnad föröfrigt och Allmogens förhållande under hans tjenstetid, — kan härom så mycket mindre lemnas någon, på blotta berättelser grundad framställning, som hvarje möjligt misstag, om ock till den goda sidan, likväl alltid komme att störande och kanhända äfven sårande grumla den älskade bilden af en tidigt hädangången fader, sådan hon än förvaras i hjertat på tacksamma barn, hvilka år 1842 om sommaren uppreste vården å sin fädernejords kyrkogård till denne sin faders minne [3]).

---

[3]) Men då likväl mången, som läst den ofvanföre nämnde *J. G. Kohls* skildringar af Kur-, Lif- och Estland, lätt kunde föranledas till skefva och högst sällsamma föreställningar om denne Pastor, anser man sig hafva bordt här rent af förklara, att allt hvad sagde *Kohl* (1 Del. sidd. 209 följ.) anför om Pastor Elephandt — såsom t. ex. huru han, sedan det lyckats honom att af makulatur-handlare i Riga om våren för billigt pris köpa hela årgången af föregående årets Tidningar (skada! att Kohl ej äfven namngifvit dem), på 1 Junii t. ex. läste blott det bladet, som utkommit samma dag året förut, samt d. 2 Junii blott det, som stod att läsas å samma dag ett

Gustaf Forssell, ifrån 1820 till 1836.

Emellan förenämnde Pastor Elephandt och denne hans efterträdare synes Runö Församling åter hafva nödgats sakna själasörjare ifrån den förres död, den 17 Julii 1819, till den 26 Julii 1820, då efterträdarens handstil i Kyrkoboken vidtager. Den person, som under ledigheten gjort anteckningarne om födde och döde, ifrån d. 28 October 1819 ända till efterträdarens ankomst, är icke känd; förhända hade den aflidne Pastorns enka upptecknat hvad nödigt var till efterrättelse för den blifvande Pastorn, till hvilken förmodan handstilen gifver anledning. Samma år Pastor Forssell tillträdde Runö Pastorat finner man, att han äfven inträdt uti gifte med sin företrädares Enka, *Helena Dorothea von Wietinghoff*, ty år 1821 d. 25 Julii begrofs hans af detta äktenskap dödfödda dotter. De öfriga frukterna af detta äktenskap, som blifvit födda å Runö, äro: *Gustaf Wilhelm* född d. 9 October 1822 och *Constantin Michaël Ludvig*, född d. 1 Sept. 1827. — Denne Pastor har förestått Runö Församling intill år 1836, då han, med bibehållande af Runö Enke-säte jemte åtskilliga andra emolumenter af Pastors-inkomsterna i pension, under namn af Pastor emeritus ifrån Runö afträdde och afflyttade till Arensburg, hvarest han ännu (1842) lefver.

Alldenstund den af Pastor Lindemann påbegynta Kyrkoboken slutar vid början af år 1835, då de nya formulären vidtaga, hvilka finnas ofvanföre (pag. 162 4:o) uppgifna, kan icke heller för denne Pastors tid anföras andra tilldragelser, än följande, högst ringhaltiga

Memoranda:

1820 och 1830 drunknade hvartdera året en karl.

år tillbaka, o. s. v. — skall ega lika litet grund, som de flesta andra af denne författares uppgifter om Runö. Det enda, som utur hela denna *acervus* af uppstaplade löjliga sagor, enligt den nu lefvande generationens intygan, öfverensstämmer med sanningen och således äfven här kan och bör å nyo anföras, är detta: att *"dieser gute Pastor war ein Ehrenmann "wie einer und die hochgeachtetste Person auf dem ganzen Eilande;"* ja — man bör tillägga: *auch hochgeachtet unter Geachteten.*

1821 och 1834 omnämnes ett dödfödt barn.
1825 och 1828 framföddes ett par tvillingsbarn.

De gamla Kyrkoböckerne, hvilka afgifvit grunden till förestående *series Pastorum Runoensium*, äro nu genomgångna och Krönikan har således äfven nått sitt slut [4]).

---

[4]) Mom. 1. Till underrättelse för den Runö-Pastor, som möjligen framdeles vore hugad att komplettera och fortsätta denna Krönika, har man ansett nödigt nämna att, sedan ofvanberörde Pastor Emeritus Forssell ifrån Runö afträdt, bestriddes Pastors-sysslan derstädes en tid af Slottspredikanten i Åbo C. J. Tamlander, hvarefter Carl Johan Bröcker, likaledes hemma i Finland, såsom Ordinarius Pastor till Runö inflyttade år 1838 och Pastors Embetet, i förening med *die Gutsverwaltung*, derstädes förestod intill våren 1841, då han till Arensburg afreste. Sedan honom, uppå begäran, tjenstledighet på ett års tid för sjuklighet beviljats, blef Pastors-Vikariatet i Runö Församling, medelst Consistorii uti Arensburg Förordnande af den 22 Sept. g. St. 1841, uppdraget åt författaren till dessa rader, som, i stöd häraf, detsamma d. 7 derpå följde Octob. gl. St. anträdde och tillika med *die Gutsverwaltung* tillhörande åligganden oafbrutet förestod till d. 24 Sept. n. St. 1842, då han till Finland återreste. Men då emellertid äfven Ordinarius Pastor C. J. Bröcker under sommaren sistnämnde år erhållit vokation till *Ansekülls* Församling å Ösel, och kort derpå äfven ditflyttat ifrån Arensburg, hvarest han under permissionstiden sig uppehållit, inträffade åter en långvarig Pastors-vakans uti Runö Församling.

Mom. 2. Med afseende å de uti denna Församling så ofta förekommande och stundom långvariga Pastors-ledigheterna, — hvilka till stor del hafva sin orsak antingen deruti att Runö Församling och Pastorslägenheten der är alldeles okänd, eller ock misskänd, i thy att ön för sitt isolerade läge nästan betraktas som en förvisningsort, — anser man sig icke böra förtiga, att den Pastor, som, af varmt nit för Ordets predikan, blott är redebogen att resignera på fädernesland och verksamheten i detsamma samt, efter att hafva lyckligen besegrat dessa mäktiga fjettrar, begifver sig till Runö, för att gå den höga bestämmelsen till möte, att såsom Ordets såningsman befrukta den bördiga grunden uti dessa öboers i allmänhet oförderfvade hjertan, uti intet afseende kommer att undergå något vanligt och egenteligt Missionärsöde, emedan han, såsom Pastor å Runö, är, hvad den timmeliga utkomsten beträffar, så väl försörjd, att han, i likhet med andre äldre Pastorer, eger utvägar att församla omkring sig rätt många, kära anhöriga och vänner och sålunda skapa sig en angenäm sällskapskrets på den ensliga, men fridfulla, stilla ön. Skulle detta lilla arbete, — hvarmed af-

Men för att nu äfven lemna nödig kännedom om sådana, den egenteliga Pastoralvården rörande angelägenheter, hvilka dels blifvit i det föregående förbisedde, dels härintills icke kunnat utan särdeles afbrott framställas, såsom ock om *Pastors och Klockarens aflöning,* införes här *in extenso* det Protokoll, som blifvit fördt vid sednaste Kyrko-Visitation, hållen den 28 Julii 1840 af Superintendenten öfver Ösels Stift, Pastor i *Carmels* Församling å Ösel, Ordens Ledamoten *H. von Harten* [5]).

Protocoll

der

am 28. July 1840 zu Runö gehaltenen Kirchenvisitation.

Actum in der Kirche zu Runö am 28. July 1840.

Nachdem von dem Superintendenten dieses Bezirks auf obengenannten Tag die Introduction des Herrn Pastor Bröcker zu Runö und zugleich eine Kirchenvisitation daselbst anberaumt, der Herr Pastor loci wie die Kirchenvorsteher der Gemeinde zur Wahrnehmung des ihnen Obliegenden davon zeitig in Kenntniss gesetzt worden waren, fanden sich nach einer glücklichen Seefahrt von dreizehn Stunden am 27sten Abends in Runö ein:

---

sigten är, att, jemte sannfärdig beskrifning om ön och dess bebyggare, äfven lemna åskådlig bild af en Runö-Pastors lefnadsställning och omständigheter, — bidraga dertill, att, sedan nu den ljumhet och, snart sagdt, kalla indifferentism, hvilken äfven i Finland så lång tid förlamat sinnena, åter synes, åtminstone delvis, hafva gifvit vika för fläkten af Evangelii Anda, någon med Andans kraft och försakelsehåg utrustad man ville välja Runö Församling till verkningskrets för sina höga sträfvanden, och Runö häfder sålunda åter finge efter många, långa år räkna en ny *Reuter* och *Lindemann* ibland sina kära minnen, — o! — då hade ju ock dessa raders författare kunnat gagna det kära Runö!!! —

[5]) Den 27 September g. St. 1841, dagen efter slutade Synodal-sammanträden, som årligen plåga af Stiftets alla Pastorer hållas uti Arensburg, slutade denne Man oförmodadt och i sin kraftfullaste ålder sina dagar, till saknad ej mindre för Stiftet, hvars angelägenheter han, under många brydsamma kollisioner, till gagn för den Evangeliskt Lutherska Kyrkan å Ösel nitiskt förvaltat, än ock särdeles för efterlemnad enka och 7 barn samt alla dem, som af hans älskvärda karakter och angenäma umgängessätt drogos till hans hjerta och med osliteliga band fästades därvid.

1) der Herr Superintendent Harten als Visitator,

2) der Herr Pastor Frank zu Wolde als Assistent.

Bei der Ankunft wurden sie von dem Herrn Pastor loci, dem Kirchenvorsteher und einigen Gliedern der Gemeinde freundlich bewillkommet, indem sie bemerkten, dass seit 45 Jahren auf ihrer Insel kein geistlicher Revident gewesen.

Tags darauf begaben sich die Revidenten, der Pastor der Gemeinde und die Repraesentanten derselben am 10 Uhr Morgens in die Kirche, wo die Gemeinde bereits versammelt war.

Der Herr Superintendent führte, nachdem ein auf die Feier des Tages Bezug habendes schwedisches Lied gesungen worden war, den Prediger, Herrn Pastor Bröcker, in seine Gemeinde ein, bei welcher Gelegenheit er demselben die Wichtigkeit und die ernste Verantwortlichkeit seines Hirtenberufs ans Herz zu legen suchte und ihn erinnerte in dem Hinblick auf den Herrn, der ihn zu der kleinen Heerde auf der kleinen Insel als Hirten berufen, für alle Entbehrungen des Lebens, denen er hier nothwendig unterworfen sei, Beruhigung und Frieden zu suchen, — der Gemeinde auch zugleich ihre Verpflichtung vorhielt, ihren Seelsorger, der Vaterland und Verwandtschaft verlassend zu ihr in die Abgeschiedenheit gezogen sei, um das Wort des Evangelii in ihr zu predigen, in Liebe und Freundlichkeit und herzlichem Vertrauen aufzunehmen, seine Hoffnung aussprechend, dass je länger, je fester sich das Band der Liebe in dem Geiste des Evangelii unter Prediger und Gemeinde knüpfen werde, — eine Hoffnung, die leider im Laufe der Visitation durch manche Erfahrung, durch den herrschenden Geist des Volkes und das Benehmen der Gemeinde-Vorsteher herabgestimmt wurde.

Der Herr Pastor loci verrichtete hierauf in Anleitung der Liturgie für die protestantischen Gemeinden Russlands den Gottesdienst und hielt die Predigt ueber den ihm aufgegebenen Text 1. Cor. 2: 1, 2. in schwedischer Sprache. Zu dem Concept dieser Predigt ward für die Behörde eine deutsche Uebersetzung derselben dem Revidenten abgegeben.

Nach geendigten Gottesdienste machte der Superintendent die Gemeinde mit dem Zwecke des nun vorzunehmenden Geschäfts bekannt und ermahnte die Gemeinde zum Zusammenbleiben bis zur förmlichen Entlassung.

Die Revidenten und der Pastor loci examinirten nun die Jugend im Lesen und wurden den Würdigern einige Praemien an Neuen Testamenten ausgetheilt.

Schmerzlich war es zu bemerken, dass die Jugend dieses kleinen Volkes und selbst ein Theil der älteren Gemeinde eine durch Jahrhunderte sich ausgebildete eigenthümliche Sprache, die nicht mehr Dialekt war, sondern sich ganz von der Stammsprache der schwedischen entfernte, sprach und das rein Schwedische kaum verstand, wodurch dem Prediger die Anfassung solcher Gemeinde-Glieder sehr erschwert wurde.

Die anwesenden Schulkinder konnten alle lesen, wie nach Aussage des Predigers, der bereits ein Jahr in dieser Gemeinde gelebt hatte, es auch sämmtliche Glieder der Gemeinde können.

Frage an den Prediger ueber die Gemeinde.

Der Prediger ward hierauf befragt, ob er eine Beschwerde ueber seine Gemeinde anzubringen habe?

Antwort. Wohl keine Beschwerde, aber herzliche Wünsche, der Herr wolle durch seinen Geist einigen herrschenden Mängeln und Lastern in der Gemeinde steuern und den Geist gegenseitiger Liebe mehr denn bisher walten lassen.

Allgemeine Frage an die Versammlung.

Nachdem hierauf der Pastor loci sich entfernt hatte, ward dieselbe Frage an die Gemeinde gerichtet.

Diese wurde dahin beantwortet, dass in geistlicher Hinsicht die Gemeinde durchaus keine Beschwerde über den Prediger zu führen habe, über das bürgerlich-gesetzliche Verhältniss aber des Predigers, als dasige einzige Gutsverwaltung, und über die gegenseitigen Rechte wurden einige Stimmen hörbar, jedoch, wie es sich erwies, in gesetzwidrigen Forderungen und ungebührlicher Anmassung. Eine spätere Besprechung über diese, in sofern mit der geistlichen Revision zu verbindenden Gegenstände, als sie den Geist des kleinen Volkes darstellen, erwies, dass jetzt, wie von jeher, zum grossen Nachtheil der Kirche ein Geist der Zwietracht und der Opposition gegen den Prediger obwalte. In dieser Hinsicht bezieht sich unterzeichneter Revident auf seine desfalsige Unterlegung an ein Kaiserl. Provinzial-Consistorium d. d. 4. August 1840. N:o 58.

Mit einer Ermahnung zum Heil der Seelen in dem Geiste des

gegenseitigen Zutrauens und der Liebe in Jesu Christo gemeinschaftlich zu wandeln, entliess der Superintendent die Gemeinde, die Repraesentanten derselben zurückhaltend.

Eodem Nachmittags.

Speciellere Fragen an die Gemeinde über den Prediger und seine Amtsführung.

Zugegen waren alle Obigen ausser der Gemeinde. Indem der Superintendent der Versammlung erklärte, dass er ihr, um ins Speciellere des kirchlichen Lebens und der kirchlichen Ordnung eindringen zu können, Fragen vorlegen werde, ermahnte er sie dieselben nach besten Wissen und Gewissen zu beantworten.

1. *Ob der Prediger Eifer in seinem Berufe zeige, und denselben mit Gewissenhaftigkeit und Treue verwalte? — Er habe Treue und Eifer in seinem Berufe gezeigt.*
2. *Ob sein Lebenswandel zum Vorbilde der Gemeinde sei? — Sie hätten über den Lebenswandel des Pastor nicht zu klagen.*
3. *Ob er die Kranken besuche, wenn er gefordert werde? — Er habe sie besucht.*
4. *Ob der Prediger bei anstechenden Krankheiten und Epidemien seine Gemeinde verlassen? — Es seien keine Epidemien gewesen.*
5. *Ob er sich der Armen der Gemeinde annehme? — Die Gemeinde unterhalte ihre Armen selbst.*
6. *Ob er Amtshandlungen verweigere? — Nein.*
7. *Ob er, wenn er zu Hause, die Amtshandlungen selbst und in der Amtstracht verrichte, oder sie dem Schulmeister ueberlasse? — Selbst und in der Amtstracht.*
8. *Ob und wie oft Katechisation in der Kirche sei? — Sei bisher nicht gewesen.*

Anmerkung. Der Herr Pastor wird künftighin in der Kirche Katechisationen mit den Erwachsenen und der Jugend vornehmen.

9. *Wie die Predigten der Gemeinde zusagten und ob sie Erbauung aus denselben erfahre? — Die Gemeinde bezeuge ihre Zufriedenheit.*
10. *Wann die Beichtrede gehalten werde? — Am Tage der Communion vor derselben. Bisher habe die öffentliche Communion bei der kleinen Seelenzahl nur im Frühling und Herbst stattgefunden.*
11. *Ob an den Kronsfesten, in der Fastenzeit und überhaupt an allen im Kirchengesetz bestimmten Festen Gottesdienst gehalten werde? — Ja.*

12. *Wann die Confirmandenlehre und wie oft täglich gehalten werde? — Ein mal im Jahr 3. Wochen, 2. mal täglich.*
13. *Welche Kenntnisse der Prediger von den Katechumenen bei ihrer Annahme zur Lehre verlange? — Lesen, Luthers kleinen Katechismus und die dazu gehörige Erklärung von Svebilius.*
14. *Was die Lehrkinder in der Zwischenzeit, da sie der Prediger nicht unterrichte, treiben? — Sie seinen zu Hause, da die ganze Gemeinde nahe am Pfarrhofe wohne.*
15. *Ob Parochialscheine unentgeldlich ertheilt werden? — Sie werden unentgeldlich ausgestellt.*
16. *Ob der Herr Pastor oft aus seiner Gemeinde abwesend sei? — Nein.*
17. *Name der Kirche und wie alt dieselbe? — Magdalenen Kirche, welchen Namen, wie die Sage berichtet, sie nach dem in ihr zuerst getauften Kinde gleiches Namens erhalten haben solle. Sie ist von Holz, im Jahre 1644 erbaut und in sehr baufälligem Zustande.*
18. *Patron derselben? —* **Sie Kaiserliche Majestät.**
19. *Kirchenvorsteher? — Einstweilen Hans Pruus und Anders Ulas.*
20. *Name des Pastors und wie lang im Amte? — Carl Johan Bröcker, seit 1838 im Amte..*
21. *Ob Singchöre vorhanden? Wo nicht, ob der Schulmeister etwa die Responsorien sich eingesungen? — Sind nicht vorhanden. Der Vorsänger singt aber die Responsorien.*
22. *Wie der Gesang der Gemeinde beschaffen? — Ist sehr mangelhaft.*
23. *Wenn der Gottesdienst beginnt? — Um 10 Uhr Morgens.*
24. *Wo die Taufen verrichtet werden? — Gewöhnlich in der Kirche, in der Winterzeit auch zu Hause.*
25. *Ob Nothtaufen vorkommen, und ob so getäufte Kinder eingesegnet werden? — Fänden nicht statt.*
26. *Wenn die Beichtenden sich melden? — Sonnabends vor der Communion.*
27. *Ob die jährlich bekannt zu machenden Patente verlesen werden? — Seit $1\frac{1}{4}$ Jahr seien keine Patente eingegangen.*
28. *Ob die Todesfälle sogleich dem Prediger angezeigt werden und die Leichen erst nach 3 mal 24 Stunden begraben werden? — Sogleich. Vor 3 mal 24 Stunden sei keine Leiche begraben.*
29. *Ob eine Leichenhalle vorhanden? — Nein.*
30. *Ob der Gottesacker gehörig eingezäunt und verschlossen und die*

Leichen 6 Fuss tief begraben werden? — Er ist umzäunt, doch nicht gehörig in Ordnung gehalten.

Anmerkung: Solch ist aber fernerhin zu beobachten und die Leichen sind 6 Fuss tief einzugraben.

31. Ob der Kirchenkasten mit Schlössern versehen und wer den Schlüssel habe? — Ja, mit drei Schlössern versehen.

Schulwesen.

32. Wie das Schulwesen beschaffen? — Es seien keine Gemeinde-Schule, noch keine Parochial-Schule da, sondern im neunten Jahre kämen die Kinder zum Prediger in die Schule und wurden einmal wöchentlich bis zur Lehre unterrichtet.

Sittlich religiöser Zustand der Gemeinde.

33. Wie gross die Gemeinde und wie viel Communicanten halbjährlich? — 390 Seelen. Es communicirten gegend 250 halbjährlich.

34. Ob jede Familie eine Bibel oder ein Neues Testament, ein Gesangbuch, Katechismus und Schulbücher habe? — Eine jede habe ihre Bibel, ausserdem fänden sich Gesang- und Schul-bücher.

35. Ob die Kirche fleissig besucht werde und ob durch Aufmerksamkeit auf die Verkündigung des Wortes Gottes und stilles ruhiges Verhalten in der Kirche, Verlangen nach höherer Erkenntniss und Achtung für den Gottesdienst sich offenbare? — Ja.

36. Ob die Gemeinde bis nach ertheiltem Segen in der Kirche versammelt bleibe? — Ja.

37. Ob bei Taufungen, Verlobungen, Traungen und Hochzeiten abergläubische Gebräuche, Schwelgerei und Unsittlichkeit sich offenbare? — Bisweilen fänden Schwelgereien statt.

Anmerkung: Die Gemeinde Vorsteher wurden ermahnt darüber zu wachen, dass auch bei freudigen Ereignissen in der Gemeinde christliche Sitte nicht ausser acht gelassen werde.

38. Ob jemand auf anstössige Weise zum heil. Abendmahle, zu einer andern christlichen Handlung, oder ueberhaupt so in die Kirche gekommen? — Die Gemeinde betrage sich bei der Feier des heil. Abendmahles mit Anstand und Würde.

39. Ob welche vorhanden, die länger als ein Jahr vom Genusse des heil. Abendmahles sich ausgeschlossen? — Nur ein einziger.

Anmerkung: Derselbe wurde deshalb von dem Revidenten zur Rechenschaft gefordert, und der ferneren Ermahnung des Orts Predigers uebergeben.

40. *Wie das Hausleben der Gemeinde beschaffen? Ob Hausandachten gehalten werden? — Keine Klage.*
41. *Wie das Leben der Eheleute beschaffen und ob eigenmächtige Trennungen und wilde Ehen vorhanden? — Keine Klage. Eigenmächtige Trennungen und wilde Ehen seien nicht vorhanden.*
42. *Wie die Kinderzucht beschaffen und wie die Kinder die Eltern ehren? — Die Kinderzucht nach dem Masse religiöser Erkenntniss der Eltern.*
43. *Ob häufige Fälle von grosser Unsittlichkeit, herrschende Laster und Verbrechen vorgekommen, als Saufen, Stehlen, Ehebruch, Hurerei, heimliche Sünden, Mord, und ob der Pastor von solchen Dingen unterrichtet werde? — Einige hätten sich dem Trunke ergeben.*
44. *Ob auf dem Meere Ungesetzlichkeiten begangen? — Nein.*
45. *Ob offenbare Verächter des Evangeliums vorhanden oder auch Religions Schwärmer? — Keine.*

Kirchendiener.

46. *Wie der Vorsänger heisse und wie lang im Amte? — Ulrik Ullis, 12 Jahr im Amte.*
47. *Ob derselbe tüchtig in seinem Amte, der Kirchenmelodien kündig sei? — Ist sonst wohl tüchtig, jedoch singt er die Melodien nicht richtig.*
48. *Name des Glockenläuters, wie lang im Amte und ob zu seinen Funktionen tüchtig? — Dieses Amt ist mit dem des Vorsängers verbunden.*

Kirchenvormünder.

49. *Wie viel Vormünder in der Gemeinde? — Zwei.*
50. *Ob sie tüchtig und von sittlichem Wandel? — Ja.*
51. *Ob sie dem Prediger behülflich? — Ja.*
52. *Ob sie Gehalt ziehen? — Nein.*
53. *Ob sie nach drei Jahren gewählt werden? — Nach drei Jahren.*
54. *Ob milde Stiftungen vorhanden? — Keine.*

Kirchengebühren.

55. *Welche Gebühren an die Kirche gezahlt werden? — a) Taufe; b) Lehre; c) Traung; d) Abendmahl; e) Beerdigung?*

Für die Benutzung des Trautuches, welches ein Ehrenschmuck ist, zahlt das Brautpaar 30 Kop. S. M. an die Kirche. Für andere Amtshandlungen nichts.

Prediger-Besoldung.

56. *Worin besteht die Prediger-Besoldung? — Die Besoldung des Predigers besteht:*

I. In den Revenüen der von der hohen Krone dem Runöschen Prediger verliehenen Ländereien.

II. In der Roggen-Gerechtigkeit von den Bauern.

III. In den Amts-accidenzien, nähmlich:

a) für die Kopulation jedes Paars 5 Rb. B. A.

b) für die Beerdigung einer erwachsenen Person . . . . . 5 Rb. B. A.

c) für die Beerdigung einer bereits confirmirten Person . . . . 2 Rb. 50 kop. B. A.

d) für die Beerdigung eines Kindes 1 Rb. 20 kop. B. A.

e) für die Taufe von jedem Taufzeugen . . . . . — 6 kop. K. M.

f) für den Kirchengang einer Wöchnerinn . . . . . 1 Rb. 20 kop. B. A.

g) für die Confirmation: Lebensmittel an Kohl, Eier, Hühnern, Lichten u. s. w. (Nichts bestimmtes).

IV. In den Zehnten.

a) aus jedem ganzen Gesinde 1 Lamm.

b) aus einem halben D:o ums andere Jahr ein Lamm.

c) von Gänsen und Enten, wer da hat.

d) Butter von jeder Kuh 1 Pfund.

e) Heu, ein Fuder von einem ganzen Gesinde.

f) Kurze Stroh ebenso.

g) von Fischen den Zehnten, die auf ihren eigenen Stränden gefangen werden, von welcher Gattung sie auch sein mögen.

h) von jedem 10:ten Pfund Speck 1 Pfund und jedem 10:ten Pfund Fleisch 1 Pfund von jedem Seehund, der entweder unter Runö auf den Steinen oder auf dem Eise, oder

auch im Herbst oder im Frühling unter Ösel und andern Stränden gefangen worden, wo kein Zehnter bezahlt wird.

Vorsänger-Besoldung.

57. *Worin besteht die Besoldung des Vorsängers? — In 2 Külmit Herskorn per Gesinde.*

58. *Worin besteht die Besoldung des Glockenläuters? — Er erhält keine Besoldung.*

59. *Ob aller Gehalt richtig von der Gemeinde eingehe? — Bei der Zehnten-Entrichtung sei die Treue nicht ganz zuverlässig.*

Ermahnung: Gerechtigkeit und Treue als den Christen nothwendige Tugenden zu üben.

Hierauf wurden die Repraesentanten der Gemeinde entlassen.

Witwenhaken.

Der Runoesche Wittwenhaken ist auf Ösel im Kergelschen Kirchspiele belegen und befindet sich im einstweiligen Besitz des emeritirten Herrn Pastors Forssell.

Kirchenbücher.

De hafva blifvit förtecknade under *Pastors-Archivet,* N:o 4:o (Pag. 162).

Anmerkung. Eine Kirchenchronik ist nicht vorhanden. Es ist eins anzuschaffen. Ebenfalls ein Schnurbuch.

Kirchenarchiv.

Das Kirchenarchiv befindet sich in gehöriger Ordnung.

Det finnes specificeradt under *Kyrko-Archivet,* N:ris 1 och 2 (pag. 161) och *Pastors-Archivet,* N:ris 9—14, 16, 17, 19, 21, 25, 27, 28 (pagg. 162—164).

Verzeichniss des Kirchengeräthes.

Finnes upptagen under *Kyrko-Redskap* (pag. 170).

Kirchenbibliothek.

Är förtecknadt under *Kyrko-Archivet,* N:ris 3 och 4 (pag. 161), samt *Pastors-Archivet,* N:ris 1—3, 15, 18, 20, 22—24, 26 (pagg. 161—164).

Protokoll. [6]

öfver

Kyrkovisitationen, hållen å Runö den 28 Julii 1840.

Förrättningen hölls i Kyrkan å Runö den 28 Julii 1840.

Sedan Herr Pastor Bröckers Installation i Runö Församling jemte Kyrkovisitation dersammastädes blifvit af Superintendenten öfver detta Stift utsatt till ofvannämnde dag, och Församlingens Herr Pastor såsom ock Kyrkoföreståndarene derom tidigt underrättade blifvit, till iakttagande af deras åligganden dervid, infunno sig å Runö, efter en lycklig sjöfärd af tretton timmar, den 27 om aftonen:

1:o Herr Superintendenten Harten, som Visitator,

2:o Herr Pastor Frank i Wolde [7] som Assistent.

Vid ankomsten blefvo de vänligt emottagne af Herr Pastorn på stället, Kyrkoföreståndarene och några Församlingens medlemmar, i det de anmärkte, att på 45 år ingen andelig Revident varit uppå deras ö [8].

Dagen derpå begåfvo sig Revidenterne, Församlingens Pastor och dess Repraesentanter kl. 10 om morgonen till Kyrkan, hvarest menigheten allaredan var församlad.

Efter afsjungandet af en Svensk Psalm med syfte på dagens högtidlighet, installerade Herr Superintendenten Predikanten, Herr Pastor Bröcker i sin Församling, vid hvilket tillfälle han sökte föra honom till sinnes vigten och det höga ansvaret af hans herdekall samt erinrade honom att, för alla de umbäranden, som oundvikeligen här förestodo honom, söka lugn och frid uti blicken upp till Herren, som kallat honom till herde öfver den lilla hjorden på den lilla ön — hvarjemte han ock förehöll Församlingen dess skyldighet, att med kärlek, vänskaplighet och hjertligt förtroende bemöta sin Själasörjare, hvilken, öfvergifvande fädernesland och anförvandter flyttat till dem uti deras enslighet, för

---

[6]) För Läsare, hvilka icke äro det Tyska Språket mäktige, intages här öfversättning af det Tyska Protokollet.

[7]) Socknen eller Församlingen *Wolde* är äfven belägen å Ösel. Så väl der som ock uti *Carmel* talar Allmogen det Esthniska språket.

[8]) Visitations-Protokollet af 1795, Lindemanns dödsår, finnes icke å Runö.

att der predika Evangelii Ord, uttalande dervid sin förhoppning, att kärlekens band skulle uti Evangelii Anda ju längre ju fastare knytas emellan Predikanten och Församlingen — en förhoppning, som tyvärr! under Visitationens fortgång nedstämdes, genom mången iakttagelse, genom den herrskande andan hos folket och Sockneföreståndarenes beteende [9]).

Herr Pastor loci förrättade derefter Gudstjensten, enligt den för Protestantiska Församlingarna i Ryssland gällande Liturgien och höll, på Svenska Språket, predikan öfver den honom uppgifna Texten: 1 Cor. 2: 1, 2. Jemte konceptet till denna predikan lemnades åt Revidenten, för Vederbörandes räkning, en Tysk Öfversättning af densamma.

Efter slutad Gudstjenst gjorde Superintendenten Församlingen bekant med ändamålet af den förrättning, som nu skulle företagas och uppmanade henne att qvarstadna, till dess hon formeligt afskedades.

Revidenterne och Församlingens Pastor examinerade nu ungdomen uti läsning, och åt de värdigare utdeltes några belöningar, bestående i exemplar af Nya Testamentet.

---

[9]) Ehuru svårt det är att, i saknad af Superintendentens till Oeselska Consistorium ingifna utlåtande i ämnet, närmare utreda de omständigheter, hvilka föranledt vederbörande Revidenter att anse förenämnda förhoppning hafva under Visitationens förlopp blifvit nedstämd, tror man sig dock ega grundade skäl till det påstående att, då ej mindre Talen än ock sjelfva förrättningen höllos å Tyska språket, torde ömsesidigt missförstånd i förening med Runöfolkets fria och oförskräckta beteende, deras okufveliga förkärlek för det goda gamla samt lika mäktiga kärlek till oberoende af onödigt, yttre etiketts tvång och deraf härflytande vedervilja emot alla nyhetsmakerier, — hvilket allt, så att säga, sticker af emot den Liffländska Allmogens mera kufvade, undfallande yttre smidighet, man vill icke bestämdt säga smilande kryperi, — icke litet hafva bidragit till förenämnda uppfattning af det öfverklagade förhållandet emellan Pastor och Församlingen. Till detta omdöme tyckes man ju äfven deraf kunna fullt berättigas, att Pastor uttryckeligen förklarat, det icke han haft skäl att andraga några klagomål öfver Församlingen, utan åtnöjde sig nu blott med några hjertliga välönskningar för sedlighetens och den inbördes kärlekens förbättring och tillväxt inom densamma.

Smärtande var att förmärka, att ungdomen hos detta lilla folk samt till och med en del af den äldre Församlingen talade ett genom århundraden utbildadt eget språk, som icke mera var dialekt, utan helt och hållet skilde sig ifrån stamspråket, Svenskan, och knapt förstodo ren Svenska, hvarigenom Predikanten hade ytterst svårt att göra sig förstådd af sådane Församlingens medlemmar, såsom ock att rätt fatta dem.

De tillstädesvarande skolbarnen kunde alla läsa, hvilket ock samteliga Församlingens medlemmar kunna, enligt utsago af Predikanten, som redan lefvat ett år i denna Församling.

Fråga till Predikanten rörande Församlingen.

Predikanten tillfrågades härefter, om han hade något klagomål att anföra öfver Församlingen?

Svar: Väl inga klagomål, men hjertliga önskningar, att Herren ville genom sin Anda hämma några herrskande fel och odygder i Församlingen samt låta en ömsesidig kärleks anda mer än härintills få öfverhanden.

Allmän fråga till Församlingen.

Sedan Pastor loci aflägsnat sig, ställdes samma fråga till Församlingen. — Svaret gick derpå ut, att Församlingen, i afseende å Pastors Presterliga befattning, alldeles icke hade något klagomål öfver honom att anföra, men rörande Predikantens borgerligt lagenliga förhållande, såsom dervarande enda *Gutsverwaltung* eller Police-myndighet, och öfver de ömsesidiga rättigheterna, hördes några röster yttra sig, dock, såsom det visade sig, uti lagstridiga fordringar och otillbörliga anspråk. Ett sednare rådgörande uti dessa ämnen, hvilka så vida böra förenas med Kyrko-visitationen, som de framställa andan hos detta lilla folk, ådagalade, att tvedrägts- och oppositionsandan emot Predikanten nu, som ifrån fordom tid derstädes eger rum [1]), till stor nackdel för

[1]) Man är Rättvisan och Runö-folket skyldig det förklarande, att Pastor Vicarius året 1841—1842, oaktadt många kritiska förhållanden och tilldragelser, — hvarom Missions-Boken och *die Verhandlungen des Gemeinde-Gerichts* å Runö skola bära vittnesbörd, — alldrig rönte annat än välvilja och beredvillig lydnad; hvarföre ock de honom, såsom *Gutsverwaltung*, tillhö-

Kyrkan. Uti detta afseende åberopar sig undertecknad Revident på sin i ämnet gjorda framställning till det Kejserl. Provincial-Consistorium, d. d. 4 Aug. 1840. N:o 58.

Med en förmaning, att alla måtte, till deras själars salighet, gemensamt vandra uti det ömsesidiga förtroendets och kärlekens anda i Jesu Christo, afskedade Superintendenten Församlingen,

---

rande åligganden alltid blefvo uträttade till den Öselska Ordnings-Rättens fullkomliga tillfredsställelse, såsom inses kan af följande intygande:

"*Auf Ansuchen des Herrn Pastors auf der Insel Runoe, D:ris*
"*Phil., Fredrik Ekmann, ertheilet Ein Kaiserliches Ordnungsgericht*
"*der Provinz Oesel, desmittelst dieses*

"*Attestatum.*"

"*Dass Herr Supplicans, seit Ende Septbr. 1841 bis hierzu, die*
"*Stelle eines Predigers auf der 12 Meilen von der Stadt Arensburg*
"*entfernten, im Rigaischen Meerbusen liegenden Insel Runoe, vorge-*
"*standen, auch zugleich, wie solches von den Herren Predigern im-*
"*mer bis hierzu geschehen, die Gutsverwaltung repräsentirt und die*
"*Gutspolizey ausgeübt, während dieser Zeit alle Aufträge des Ord-*
"*nungsgerichts genau und pünktlich ausgeführt, und ueberhaupt alle*
"*Geschäfte der Gutsverwaltung mit belobenswerthen ausserordentli-*
"*chen rühmlichen Eifer zur völligen Zufriedenheit dieser Behörde*
"*vorgestanden, auch nie irgend eine Veranlassung zur Unzufrieden-*
"*heit oder Beschwerden über ihn gegeben hat.*"

"*Signatum im Kaiserlichen Ordnungsgerichte der Provinz Oesel*
"*zu Arensburg, den 28:sten Julij 1842.*"

"*Ordnungsrichter A. von POLL.*"

"*L. S.*" ("*N:o 2108*"). "*I. F. Pfeiffer.*"

Då nu emellertid förestående goda vitsord till största delen bör och måste tillskrifvas just Runöboernes beredvillighet att punktligt verkställa alla Pastors, i egenskap af *Gutsverwaltung*, föreskrefna anordningar, har man ansett sig böra här gifva detsamma ett rum; på det icke en möjlig partiskhet må, till nackdel för Runöfolkets så mycket omtalade och särdeles i Arensburg, förhända ofta, ensidigt framställda *tvedrägts och motsägelse l. uppstudsighets anda mot deras Pastor*, kunna söka ett skäl deruti, att striden emellan en Pastor och hans Församling alltid och lättast kan bibehållas ostörd genom liknöjdhet, undseende och overksamhet å den förres sida. Att nämnda afsigt, men intet annat, föranledt intagandet af ofvanstående Vittnesbörd, torde förófrigt, och utan all vidare undskyllan, af den tänkande Läsaren snart inses.

qvarhållande dess repraesentanter. — Härmed slutades föremiddagen.

Samma dag eftermiddagen.

Närvarande voro alla föreskrefne, utom Menigheten. I det Superintendenten nu tillkännagaf åt de församlade, att han, för att inträngа uti enskildheterna af det kyrkliga lifvet och den kyrkliga ordningen, ville förelägga dem frågor, uppmanade han dem att besvara desamma efter bästa vetskap och samvete.

Särskilda frågor till Församlingen öfver Predikanten och hans Embetes-utöfning.

1. Om Predikanten visar ifver i sitt kall och förvaltar det med samvetsgranhet och trohet? — Han har visat trohet och ifver i sitt kall.
2. Om hans lefnadsvandel är Församlingen till föresyn? — Öfver Pastorns lefnadsvandel hade man intet att klaga.
3. Om han besöker de sjuka, när han kallas? — Han har besökt dem.
4. Om Predikanten vid smittosamma sjukdomar och epidemier öfvergifver sin Församling? — Inga epidemier hafva egt rum.
5. Om han antager sig de fattiga i Församlingen? — Församlingen underhåller sjelf sina fattiga.
6. Om han vägrar embetsförrättningar? — Nej.
7. Om han, då han är hemma, sjelf och uti embetsdrägt verkställer embetsförrättningarne, eller öfverlemnar dem åt Skolmästaren? [2]) — Sjelf och uti embetsdrägt.
8. Om och huru ofta Cateches-förhör hållas i Kyrkan? — Sådana hafva härintills icke blifvit anställda.

Anmärkning. Herr Pastorn skall framdeles företaga Catechisationer i Kyrkan med de fullväxte och med ungdomen.

9. Huru Predikningarne behaga Församlingen och om hon erfar

---

[2]) Formuläret, hvarefter dessa frågor blifvit gjorda, begagnas sannolikt uti alla till Stiftet hörande Församlingar, uti hvilka äfven särskilda Skolmästare alltså lära finnas. Å Runö finnes ingen sådan, såsom ofvanföre nämndt är. Skolmästare svarar ock emot Klockare.

af dem någon uppbyggelse? — Församlingen betygar sin tillfredsställelse.

10. När Skriftetalet hålles? — Samma dag, som Kommunion hålles, före densamma. Härintills har Kommunion, i anseende till det ringa själ-antalet, hållits blott om våren och hösten.
11. Om Gudstjenst hålles på Statsfesterna, under Fastlagen och öfver hufvud på alla uti Kyrkolagen bestämde Högtider? — Ja.
12. När Skriftskolan hålles och huru ofta deri dagligen undervisas? — En gång om året, i trenne veckors tid, två gånger dagligen.
13. Hvilka kunskaper Predikanten fordrar af Katechumenerne vid deras intagande i Skriftskolan? — Innanläsning, Luthers lilla Cateches med dertill hörande Förklaring af Swebilius.
14. Hvad Skriftskolebarnen förehafva under mellantiden, då Presten icke undervisar dem? — De äro hemma, alldenstund hela Församlingen bor nära Prestegården.
15. Om Socknebevis (Prestabevis) kostnadsfritt utgifvas? — De lemnas kostnadsfritt.
16. Om Herr Pastorn ofta är frånvarande ifrån sin Församling? — Nej.
17. Huru Kyrkan heter och dess ålder? — *Magdalenae-kyrka,* hvilket namn hon, enligt Sagan skall hafva fått efter det deri först döpta barnets enahanda namn. Hon är af träd, uppbyggd år 1644 och uti ganska bristfälligt tillstånd.
18. Hvem densammas Patron är? — ***Hans Kejserliga Majestät.***
19. Kyrkoföreståndare? — Ad interim: *Hans Pruus* och *Anders Ulas.*
20. Pastorns namn och huru länge i tjensten? — *Carl Johan Bröcker,* sedan 1838 i tjenst.
21. Om Sång-Chörer finnas? Hvarom icke, om Klockaren (Skolmästaren) till äfventyrs inöfvat sig uti Responsoriernas afsjungande? — Sång-chörer finnas icke; men Klockaren sjunger Församlingens svar.
22. Huru beskaffad Församlingens sång är? — Ganska bristfällig.
23. När Gudstjensten begynner? — Klockan 10 om morgonen.

24. Hvarest dopen förrättas? — Vanligen uti Kyrkan; under vintertiden också hemma.

25. Om nöddop förekomma, och om sålunda döpta barns dop konfirmeras? — Inga nöddop förekomma.

26. När Skriftfolket anmäler sig? — Om Lördagen före Kommunion.

27. Om Patenterne (Förordningarne), som årligen böra offentelige göras, blifva upplästa? — Sedan 1¼ år hafva inga Patenter ankommit.

28. Om dödsfallen straxt tillkännagifvas för Presten, och om liken först efter förloppet af trenne dygn begrafvas? — Straxt. Intet lik har begrafvits förr än efter tre dygn.

29. Om Bisättningsrum finnes? — Nej.

30. Om Kyrkogården är behörigen kringgärdad och tillstängd, och om liken begrafvas 6 fot djupt? — Kyrkogården är kringstängd, dock icke behörigen vårdad.

Anmärkning. Men sådant måste framdeles iakttagas och liken böra nedgräfvas till 6 fots djup.

31 Om Kyrkans Kassakista är försedd med lås och hvem som har nyckeln till densamma? — Ja, med trenne lås försedd.

Skole-väsendet.

32. Huru Skolväsendet är beskaffadt? — Ingen Församlings- eller Sockneskola, än mindre Stiftsskola finnes, utan barnen komma vid nionde året till Presten i skola och undervisas der en gång i veckan ända till Skrift-Skolan.

Det sedligt religiösa tillståndet i Församlingen.

33. Huru stor Församlingen är och huru mycket Kommunikanter kvarje halft år? — 390 själar. Hvarje halft år kommunicera minst 250.

34. Om hvarje familj har en Bibel eller ett Nytt Testamente, en Psalmbok, Cateches och Skolböcker? — Hvarje familj eger sin Bibel, dessutom finnes Psalm- och Skolböcker [3]).

35. Om Kyrkan flitigt besökes och om längtan efter högre kunskap och aktning för Gudstjensten uppenbarar sig genom

[3]) Hvad slags Skolböcker här menats, är svårt att säga.

uppmärksamhet vid Guds Ords förkunnande och genom ett stilla, lugnt uppförande uti Kyrkan? — Ja.

36. Om Församlingen qvarstadnar i Kyrkan, till dess Välsignelsen blifvit uppläst? — Ja.

37. Om vid Christningar, Förlofningar, Vigslar och Bröllop vidskepliga plägseder, frosseri och osedlighet yppar sig? — Någon gång företer sig frosseri.

Anmärkning. Sockneföreståndarene förmanades att vaka deröfver, att också vid glada tillfällen uti Församlingen christelig sedesamhet icke blefve åsidosatt.

38. Om någon på anstötligt sätt kommit till den Hel. Nattvarden, till någon annan christlig förrättning, eller öfverhufvud kommit så i Kyrkan? — Församlingen beter sig vid den Hel. Nattvardens firande med anständighet och värdighet.

39. Om några finnas, hvilka längre än ett år uteslutit sig ifrån den Hel. Nattvardens bruk? — Blott en enda.

Anmärkning. Denne blef af Revidenten uppfordrad till räkenskap derför och öfverlemnad till Prestens i församlingen vidare förmaning.

40. Huru beskaffad Församlingens husliga lefnad är? Om husliga andaktsstunder hållas? — Intet klagomål förspordes.

41. Huru beskaffad äkta makars sammanlefnad är och om egenmäktiga skilnader samt olagliga föreningar ega rum? — Inga klagomål. Egenmäktiga skilnader och olagliga föreningar ega icke rum.

42. Huru beskaffad barnauppfostran är och huru barnen ära föräldrarne? — Barnauppfostran rättar sig efter föräldrarnes religiösa kunskap.

43. Om händelser af stor osedlighet, herrskande laster och brott ofta förekomma, såsom fylleri, stöld, äktenskapsbrott, hor, hemliga synder, mord, och om Pastor underrättas om sådana saker? — Några äro begifna på dryckenskap.

44. Om olagligheter blifvit uppå hafvet föröfvade? — Nej.

45. Om uppenbara Evangelii-föraktare finnas eller ock Religionssvärmare? — Inga.

Kyrko-Betjening.

46. Huru Kantorn heter och huru länge i tjenst? — *Ulrik Ullis,* 12 år i tjenst.

47. Om han är skicklig uti sin tjenst och känner Kyrkomelodierna? — Han är väl föröfrigt skicklig, dock sjunger han icke melodierna rigtigt.

48. Klockringarens namn, huru länge i tjenst och om han är skicklig till sina göromål? — Denna tjenstebefattning är förenad med Klockarens eller Kantorns syssla.

Kyrkoförmyndare eller Sexmän.

49. Huru många förmyndare i Församlingen? — Tvänne.

50. Om de äro passande för sin tjenst och af sedlig vandel? — Ja.

51. Om de äro Pastor behjelpeliga? — Ja.

52. Om de njuta någon lön? — Nej.

53. Om de väljas efter tre år? — Ja, efter tre år.

54. Om milda Stiftelser finnas? Nej.

Afgifter till Kyrkan.

55. Hvilka afgifter till Kyrkan inflyta? a) Dop; b) Skriftskola; c) Vigsel; d) Nattvard; e) Jordfästning?

För begagnandet af Vigsel-klädet (Pell), som är ett hederstecken, betalar brudparet 30 kop. Silfver till Kyrkan. För andra embetsförrättningar ingenting.

Pastors Aflöning.

56. Hvaruti består Pastors aflöning? — Pastors aflöning består:

I. Uti afkastningen ifrån de af höga Kronan åt Predikanten å Runö förunnade länderier [4]).

II. Uti Råg-Rättigheten af Bönderne [5]).

III. Uti sportlar vid Embetsförrättningar, nemligen:

a) för ett Pars vigning . . . 5 Rb. B. A.

---

[4]) Uti Prestebolets åkertegar utsås omkring 14 Lof Råg, som vanligen gifva en skörd till 6:e à 7:e kornet. Af Potatoes utsås uti alla Pastoratets länder, de uti skogen belägna och närmast Prestegården tillsammantagna, omkring 12 Lof, hvilka pläga afkasta omkring 5:e à 6:e kornet. I anseende till sand-jordmånen är den Runöska Potatoes-arten af godt och mjöligt slag.

[5]) Denna rättighet utgår inalles med 205¾ Lof Råg, svarande emot 82 Tunnor 9 Kappar (1 Lof = 12 K:r).

b) för en fullvuxen persons jordfästning . . . . . 5 Rb. B. A.

c) för en redan konfirmerad persons jordfästning . . . . 2 Rb. 50 kop. B. A.

d) för ett barns jordfästning . 1 Rb. 20 kop. B. A.

e) för christning, af hvarje dopvittne . . . . . — 6 kop. K. M.

f) för Kyrktagning . . . . 1 Rb. 20 kop. B. A.

g) för Konfirmation gifves lifsmedel: kål, ägg, höns, ljus o. s. v. (ingenting bestämdt) [6]).

IV. Uti Tionden.

a) ifrån ett helt Hemman 1 Lam [7]).

b) ifrån ett halft Hemman hvart annat år 1 Lam [7]).

c) af gäss och ankor, der de finnas [8]).

d) smör af hvarje ko 1 skålp. [9]).

e) hö: ett lass ifrån hvarje helt hemman [1]).

f) båss: likaså [1]).

g) af fisk: tionden, som fångas på egna stränder, af hvilket slag den ock må vara [2]).

h) af hvarje 10:de skålp. Speck 1 skålp. och af hvar 10:de skålp. skälkött 1 skålp., af hvarje skäl, som bllfvit fångad antingen under Runö uppå stenarna eller uppå isen, eller ock om hösten eller våren

[6]) Af det vanligen ringa antalet af födde, konfirmerade, vigde och döde (se Kap. 8) finner man, att beloppet af dessa tillfälliga sportlar är obetydligt.

[7]) Således ena året 20, andra året 27 Lam, emedan halfva hemmanens antal utgör 7 (se *Hemmans-Tabell,* pag. 34).

[8]) Denna inkomst stiger vanligen till omkring 25 gäss och 25 ankor, båda lefvande.

[9]) Smör-inkomsten utgör blott ungefär 4 à 5 Lisp. Orsaken till denna inkomsts obetydlighet är den, att blott en *"Båll"* (Tjur) finnes å hela ön, neml. å Pastoratet.

[1]) Hö- och halmlassen äro ganska stora och frikostiga, sammantrampade och uppstaplade så högt, som rymmas kan å de fyrhjuliga kärrorna. Ett Runöhölass svarar ungefär emot en vältrampad sommarskrinda.

[2]) Fisk-tionden uppgår vanligen till omkring 2 T:r salt Ströming, 1 T:a Bökling, som rökes i Pastoratets *Äitflaka,* 1 T:a rökta Flundror, 1 T:a saltade Flundror, 1 Fjerding saltad Sik, oberäknadt hvad såsom färskt förtäres. Ganska obetydligt Fjellfisk inflyter. — Detta är minimum.

under Ösel och andra stränder, hvarest ingen Tionde erlägges [3]).

Klockarens Aflöning.

57. Hvari består Klockarens aflöning? — Uti 2 Külmit Hirskorn ifrån hvart Gesinde [4]).

58. Hvaruti består Klockringarens lön? — Han erhåller ingen lön.

59. Om alla Lönebidrag rigtigt inflyta ifrån Församlingen? — Vid 10:de-lefvereringen torde redligheten icke vara fullt tillförlitlig.

Förmaning: att öfva rättvisa och redlighet såsom nödvändiga dygder för Christna [5]).

Härpå blefvo Församlingens Repraesentanter afskedade.

Enkesäte [6]).

Runö Enkesäte är beläget på Ösel uti Socknen *Kergel* och besittes för närvarande (1842) af Emeritus Pastor Herr Forssell.

Kyrkoböcker, *Kyrko-Archiv*, *Förteckning öfver Kyrkoredskapen* och *Kyrko-Bibliothek* hafva uti det Tyska original-Protokollet erhållit behöriga hänvisningar till förutgående Paginae.

---

[3]) Per medium kan Pastor räkna på 10 à 12 T:r Skälspeck; stundom erhålles betydligt deröfver, i händelse *Gruåkåla* behaga inkomma i Rigaviken, då fångsten blir lycklig (se *Skälfångst*, pagg. 49 följ.).

Utom hvad under N:o IV nämndt blifvit, erhåller Pastor äfven 2:ne lass kastved af tall, 1 lass färsk och 1 lass torr ved, ifrån hvarje helt hemman, samt 1 lass ifrån hvarje halft hemman, årligen. Vedbrist finnes alldrig å Pastoratet.

[4]) Som sådant korn icke finnes å ön, betalas Klockarens lön i Råg; Hemmanens antal 27, à 2 Külmit = 4 Kappar, sammanbringa alltså åt Klockaren en lön af 3 Tunnor 18 Kappar. Inga sportlar uppbär han för öfrigt.

[5]) Af förestående förteckning öfver Pastors-aflöningen, jemförd med uppgifterne derom uti G:la Kyrkoboken (se Kap. 8), synes, att hans inkomster, ehuru med få modifikationer, äro hufvudsakligen desamma, som de varit sedan uråldriga tider. Då härtill kommer det högst enkla lefnadssättet å ön, som gör betydlig besparing alldeles oundvikelig, — alldenstund Pastor med sitt husfolk lefver väl med blotta Pastoratets afkastning och den sofvel han af Församlingen erhåller, — så kan Runö räknas till andra Klassens Pastorater. Förestående förmaning af Superintendenten tyckes dessutom äfven hafva haft frukt med sig; ty, med ganska få och obetydliga undantag, utgör Allmogen nu för tiden hvarje af de såkallade Pastorsrättigheterna med en ärlighet, noggranhet och beredvillighet, som, om den ock i fordna tider icke sällan var anmärkningar och klagomål underkastad, numera lemnar intet öfrigt att önska.

[6]) Såsom bidrag till bedömande af Runö Pastorats pekuniära värde må här nämnas, att sagde Enkesäte blifvit utarrenderadt för 800 Rub. B. A. årligen.

Kap. 8.

Märkvärdigheter ur Kyrkoböckerna.

Dels för att bestyrka de uti förevarande arbete anförda påståenden och historiska fakta, i hvad de röra förhållandet emellan Runö Pastorer och Församlingen, dels ock för att i allmänhet framställa en talande bild af lifvet och tilldragelserna i den gamla Runö-verlden, har man utur de tvänne äldsta Kyrkoböckerna (se pag. 161) utdragit hvad helst i något afseende ansetts kunna sprida deröfver något ljus. Emedan likväl mångt och mycket deraf torde förefalla Läsaren af ringa eller intet värde, önskar man, att han benäget ville söka ursägten derför uti bemödandet, att hellre hafva velat upptaga äfven den minsta kuriositet, än medelst förbigående deraf betaga Läsaren tillfälle, att sjelf stadga sitt omdöme om rigtigheten af de derutur gjorda slutsatserna om Runö-lifvets egendomliga beskaffenhet förr och nu.

Uppgifterna om *Födde, Nya Kommunikanter, Vigde* och *Döde* har man af samma skäl och till vinnande af klarare öfversigt, ställt uti behöriga kolumner, ehuru uti de originala urkunderna inga sådana finnas, utan anmärkningarne äro efter tidsföljden, *mixte* införda. — Citationstecknen utmärka Kyrkoböckernes ordagranna text, hvarutur man dock stundom, för korthetens skull, blott antydt innehållet, i hvilket fall förenämnde tecken saknas.

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
1683. — Nov. 2, 7, 25, 27 30 vigdes hjonelag. Nedanföre antecknas, att "d. 29 Jan. 1683 par-"terades Församlingen i 4 delar el-"ler Rotar" för Catechismi förhörens skull. Hela året absolveras på 1 pag.	—	—	—	—	—	—	5	—	—
1684. — Följ. pagina innehåller intet af vigt; "Bookskrifvaren (se	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Transport	—	—	—	—	—	—	5	—	—

Anm. (De minus-streck, som förekomma i den originala texten, skola utmärka, att man icke kunnat uti den förbleknade Veteranen urskilja meningen).	Födde. Äkta. m. k.	Födde. Äkta. q. k.	Födde. Oäkta. m. k.	Födde. Oäkta. q. k.	Nya Komm. m. k.	Nya Komm. q. k.	Vigde. hjonel.	Döde. m. k.	Döde. q. k.
Transport	—	—	—	—	—	—	5	—	—
"pag. 118) Mons:r *Anders Utter* gaff "till Kyrkian d. 31 Dec. ½ R:dr "Alberts".	—	—	—	—	5	—	—	—	—
1689. — "Den 13 Januarij som var "20. dag Juhl höllts allmen socknestämba här i Prestegården, då jag "frågade efter Kiörkiones medel och "saker, befans alla vara i godt behåll, som föruth i Kiörkeboken antecknade voro af Ehrevördige och "vehllärde Hr. *Oluf Fontin*, ty hvad "i körkian ey var, viste kiörkeverderna att giöra räkning före. — "Ifrån Hr. *Oluf Fontins* afträde intill den 13 Januarij 1689 befans "kiörkiomedel och penningar församblade, nembl. - - Rig. ort - - "6 beräknade uthi skillingar, vitten, "kopparhalfvörar - - -. — *Mathis* "*Buller* skall gifva 1½ R:dr till "körkian för öfvervåld tillfogat *Skal*-"*lus Maria* effter Hr Leutnantens och "andras bijsittiares i retten dom och "Sentens A:o 1689 d. 5 Nov.". .	—	—	—	—	5	4	3	3	3
1690. — Intet anmärkningsvärdt.	2	4	—	—	1	4	1	3	5
1691. — "Den 21 Septemb. döptes min dotter *Sara*."	3	7	—	—	1	2	—	3	1
1692. — "Den 31 Maij *Abivi et* "*per totum annum ob causas son*-"*ticas abfui*." Han hemkom i Julii månad 1693. Den 8 Jan. stod en Fru *Verdela* fadder å Runö, och d. 14 s. m. en Skolmästare *Lexlius*. — Ett par tvillingar föddes å Runö	3	3	—	—	—	—	—	3	4
1693. — "Den 20 Aug. vijgdes "perukmakaren Mons:r *Jean Hendrick* "*Hatke* med *Isaak Glabbas* dotter									
Transport	8	14	—	—	12	10	9	12	13

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	8	14	—	—	12	10	9	12	13
"*Catharina.*" Han tyckes hafva bosatt sig å ön; ty 1695 d. 18 Jan. döptes hans dotter *Elisabeth.* — "Den "26 Julji *ejus dem anni Serenissi-* "*ma Regina nostra Ulrica Eleo-* "*nora vitam cum morte commutavit* "*et hic incoeptum est pulsare in cam-* "*panis 3 Sept.*" — "Begrofs här en "Skeppares son hemma från Holstein "och staden *Appemade,* hvilken blef "siuk och död på ett skepp, som "här under Öhn kom för motvind "skull och kastade ankar" . . .	3	1	—	—	1	2	1	1	3
1694. — "Den 26 Maii anländ- "te jagh till Ruhnöön och giorde "här min första predikan d. 30 *ejus-* "*dem. Gunnarus Follenius Ostro-* "*gothiae Sveo Philos. Mag.*" — Som märkvärdigt anmärkes ett oäkta barn, född den 22 Sept. 1693, och i dopet confirmeradt d. 10 Junii d. å. Fadren uppgifves vara en Borgare ifr. Arensburg. Ibland nya Kommunikanterne voro flere fremlingar. Många hade blifvit födde och döde under föregående året. Ett par tvillingar, båda af qvinnokönet omnämnas	—	7	1	—	15	6	3	2	8
1695. — Den 12 Jan. föddes och d. 13 ejusd. döptes Pastors egen son *Sven.* — Den 20 Jan. hölls Socknestämma, och emedan dervid förekommer ett fullständigt Inventarii-Protokoll, upptages det här in extenso: "Ransakades efter Kyr- "kjones egendom och befants altså. "Böcker 1 stoor Svensk Bibell. Möl- "leri Svenska Postilla. 1 Svenskt									
Transport	11	22	1	—	28	18	13	15	24

	Födde.				Nya Komm.		Vigde: lijonel.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.		m. k.	q. k.
Traansport	11	22	1	—	28	18	13	15	24
"Manuale. 1 Handbook. 3 klockor									
"af hvilka 2 hänga i Tornet och en									
"stående under Altaret i Kyrkjan."									
(Den ligger der ännu). "1 steen-									
"bordh till Altare tafla. 1 stycke									
"rödt altarkläde medh 2 små för-									
"låtar. 1 st. mässesärk och 2 st.									
"mässehake gammall förslitin. 1 st.									
"rödt kläde att pryda brudestohlar									
"medh. 1 st. Päll. 1 st. Bordduck									
"lagd på altaret. Kalkedukar 3 st.									
"af hvilka en ny och silke stickat,									
"och 2 försletne. 1 st. Kalk och 1									
"Oblat fath starkt förgylte. 2 st.									
"Oblat askar, på altaret. 3 st. tenn-									
"liusstakar och 1 st. medh järnföt-									
"ter och messinghpijpor. 3 st. liu-									
"sekronor, aff hvilka 1 st. i choret									
"aff messingh och järn kedja och 6									
"pijpor. 1 st. på gången aff järn,									
"medh 11 pijpor, och 1 st. med 7									
"pijpor sampt 5 st. liusestakar fast									
"i veggerna slagne. 1 st. 3 kan-									
"nors glas potell. 1 st. smidje städh									
"i *Hans Bullers* smidja till finnandes.									
"2 Lijspundh järn af *Pettr Bertillson*									
"och *Bertill Mattison* framgifvit och									
"finnas nu i kyrkian, som i 2 Pa-									
"storum tidh varit borto, och såsom									
"D:ni *Fontini* anteckning utvijsar va-									
"rit i begynnelsen 7 lijspundh och									
"stått under saligh *Mattis Bertillsons*									
"händer, fördenskull efter ofvan-									
"bem:te icke sigh dehraf någott nytt-									
"jat, blefvo de förskonte med 2 lisp.									
"att dhet desto lätteligare måtte uth-									
"gifvas, och kyrkian sitt icke to-									
"taliter bortmista; fördenskull efter									
Trantport	11	22	1	—	28	18	13	15	24

	Döptes.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	11	22	1	—	28	18	13	15	24
"dhe det straxt betalte blifva dhe "hädanefter för bem:te järn oklan- "drade. 1 st. Kyrkiosågh afbruten "1 st. Tapeet till bordduuk 2 st. "Carper. — Funnis och i behåll kyr- "kiones efterskrefne penningar: "i helt mynt "R:dr — Ör Sölf:mt 15 — 51. "i smått mynt "R:dr — Ör Sölf:mt 11 — 3. "Kopp:mt "D:r — Ör kopp:mt." 1 — 28.									
"Summa: 27 R:dr 10 Ör Sölf:mt."									
"A:o 1695 den 4 Februarj äro "desse 2:ne lisp. järn till Kyrkjan "betalte, efter *M. Follenii* egit qvit- "tance." *"J. A. Drothenius."*									
I barnsbörd dogo tre personer Text till likpredikning var: 2 Reg. 19: 3	4	2	—	—	7	1	1	5	8
1696. — Såsom faddrar omnämnas en Lieutenant Hr "*Andreas Lindeberg*" (densamma, som 1689 fällde dom i ett brottsmål) och Pastors hustru: "*Maria Aschbohm* l. *Aschebohm.*" Fadren till det oäkta barnet uppgifves hafva varit en fremling	4	4	1	—	—	4	2	8	4
1697. — "Den 24 Jan. höllts "Socknestämma och beslöts att *Evert* "*Peterson Hohlinger*, som då tillsattes "till Klockare, skall alla Sön- och "helgedagar läsa Postillan när pre- "sten är sjuk eller förrest, samma-									
Transport	19	28	2	—	35	23	16	28	36

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	19	28	2	—	35	23	16	28	36
"ledes om presten är dödh, dock så, "att han för 20 veckors läsning "skall få af presten eller hans hu- "stru 1 Loof Råg i betalning. Skall "dessutom drifva flitigt barnläran e- "mot skälig betalning." — "Den 31 "Jan. föddes min dotter *Lucretja* "och döptes d. 2 Febr." — "In Ju- "lio lagdt i lilla Carpan 4 R:dr Al- "berts af bergare penningarne för "Skieppet som olyckel. strandade "vid öön A:o 1696." — "Den 7. "Dec. inlades i Kyrkan 7 Lijspund "järn aff det bergade järnet aff "Farkosten som strandade här 1696."	2	3	—	—	5	4	4	6	6
1698. — "Den 6 Maji var en stor "storm, i hvilken jag var i stor fara "i Riga bugten, och i samma storm "förgicks en Runsk båt med 5 per- "soner." — Den 22 Maji afsomna- de "skogsvaktaren *Hans Peterson* "*Glabbas*." — "Köptes bark på Cuur- "land, som lades på taket öfver nya "stugan å pastoratet för 1 R:dr" — Detta år var Kyrkans behållning: "39 R:dr 3 Rig. Ort. 41 öre Silfv. "mt. 1 öre kopp." . . : . . .	—	4	—	—	4	2	—	4	2
1699. — "In Januario inföll bö- "ter för Sabbatsbrott, hvaraf anslogs "efter kyrkio-ordningen till de fat- "tiga 2 ½ Rig. ort, bestående hvar "Rig. ort af 16 ör sölf:mt." — "Sam- "ma reso inföll och 2 R:dr i Sab- "baths brot böte för dantz och kor- "tespehl om Söndag natten i lån- "gan tidh bort åth, bestående hvar "R:dr af 64 ör Sölf:mt." — "Den "3 April föddes min Son *Petter* och									
Transport	21	35	2	—	44	29	20	38	44

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	21	35	2	—	44	29	20	38	44
"döptes d. 7 ejusd". Ibland faddrar nämnas: "Fruu Professorskan "*Catharina Jacobi Siöbergh;* Hr Com- "missarien *Aschbohm;* Hr *Anders* "*Strathonius,* Legionis Comitis Dal- "bergii Pastor; Hr Lieutnanten *An-* "*dreas Lindeberg.*"	3	4	—	—	—	3	3	—	2
1700 års blad saknas.									
1701. — Detta år dogo trenne i barnsbörd. — För öfrigt intet anmärkningsvärdt	3	10	—	—	7	7	4	2	6
1702. — Den 19 Januarii hölls Socknestämma. "Alle kyrkiones be- "håldne penningars Summa: 41 R:dr "2 Rig. Ort., 3 öre Sölf:mt 1 öre "kopp." — Den 23 Februari upphör *Follenii* handstil. — "Den 31 "Juli kom jagh *Jonas Drothenius* til "Runön, efter annammad Fullmacht "dat. Pernau den 21 Juli, för Pa- "stor och predikade för första gån- "gen d. 3 Augusti som var Dom. "9 p. Trinit. då jag uthi Sexmän- "nens närvaro fann kyrkiones me- "del som föllier:" — Behållningen i Kyrko-Kassan var då: "49 R:dr "3 öre Silfv. 1 ö. kopp." — "Uti "Hr Inspectorens och Lieutnantens "närvaro uti Septembri til Kyrkian "slagit Ett Marshufvud (?) att med "lägenhet försäljas och penningar- "na til Kyrkian." — "Den 21 Sept. "hafva *Evert Olofson* och löskarlen "*Philipp* trätt på Söndagen, och för- "denskull dömde att gifva till Kyr- "kjan tillsamman 48 vitten." — "Den "1 Oct. *Hans Thomasson* dömd att "gifva till Kyrkian 1 Ort. för åker-										
Transport	27	49	2	—	51	38	27	40	52

	Döptes.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	27	49	2	—	51	38	27	40	52
"skada." — "D. 5 Oct. *Peter Ber-* "*telson* gifvit til Kyrkjan ½ R:dr "til tacksamhet att Gud honom hul- "pit." — "Den 5 Oct. *Hans Ho-* "*lunger* gifvit til Kyrkian 1 Stoop "vijn som han lofvat att Gudh ho- "nom til helsan hulpit; Gud full- "borde sitt löfte på honom igen, "amen!" — Den 26 Oct. bivistade en Pastorska "*Maria Carlman*" såsom fadder en barnchristning å Runö. — "Den 7 Nov. hafver Bååk- "skrifvaren *Matts Ellerbusk* betalt 6 "Caroliner till kyrkjan." — "Den "7 Dec. hafver *Anders Abrahamson* "*Berg* måst betala til kyrkjan för "slagsmåhl 20 vitten." — "Den 7 "Dec. hafver lööskarlen *Joh. Jacob-* "*son Lärkja* betalt til Kyrkjan 1 "Rixdaler för otidigt sängelag med "sin brud." — "Ifrån den 7 Sept. "1702 till d. 28 Jan. 1703, fallit "om Söndagarne i Pungen S:a R:dr "3: 13 vitten."	3	7	—	—	9	3	3	—	3
1703. — "Den 25 Jan. *Erick* "*Lööskarln* 1 R:dr skiyldigh Kyrkjan "för otidigt sängelag med sin brud." "D. 5 Junii Hustru *Gunnila Ellerbusk* "dömd att böta till kyrkjan 3 mark "Silfvermynt för skielsord." — "Sam- "ma dato *Påvel Anderson Skallu* dömd "att gifva til kyrkjan 1 Rixdal. för "otidig beblandelse med sin brud." — "Samma dato *Olof Ellerbusk* dömd "att gifva till Kyrkjan 2½ R:dr, "för det han huggit i förbudna sko- "gen. — "Den 30 Nov. afsades i "almän Socknestämma böte på den,										
Transport	30	56	2	—	60	41	30	40	55

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	30	56	2	—	60	41	30	40	55
"som öhl säljer och bysens pigor "hoos sig om natten håller att dan- "sa, deraf lättel. tillfälle gifves til "hoor, och lättfärdighet att föröf- "va." — Samma gång öfversågos kyrkans medel och hefans, som följer: - - - - - - - Summa Behållning: "62 R:dr in Specie." — Under årets lopp hade fallit i pungen: "S:a 250 vitten, 89 Skill." — Den 20 Dec. stod "*Pastorskan Maria Carlman*" åter fadder. Hon var då ännu enka, emedan hon ej kallas "min hustru." (Se pag. 196) .	—	5	1	1	10	3	5	2	3
1704. — "Uthi Februario. *Otto* "*Hakar* betalt för otidigt sängelag "med sin brud och för brudskruden 2 "Rdr, desse hafver jag anlagdt til Pa- "storatets nytta, och deraf gifvit för "ny ugn i Prestegården 1 Rdr och för 2 "låsar ½ R:dr til Glasmäst. ½ R:dr." — "D. 14 Martii. *Isaac* gifvit 1 R:dr "för det han en piga i illakt tahl "fört." — "Den 30 Nov. brändes "*Hans Bullers* och *Hans Jacobsons* "*Mågs* huus af. *Ejusmodi tristem ca-* "*sum Deus in posterum clementer a-* "*vertat!*" Allt är affattadt på *ett* pag.	5	3	—	1	6	6	3	3	1
1705. — "Den 26 Junii kl. 12 "om dagen föddes min dotter *Do-* "*rothea.*" — "Den 17 Septemb. Ta- "git till kyrkjobyggningen" (förmo- del. till någon reparation) "10 R:dr "uthaf Kyrkjmedel." — Här finnes en annotation, som, att döma af handstilen, tyckes vara gjord i sed- nare tider, neml: "Huru Runö bön- "der mig hafver betragit mitt Ti-									
Transport	35	64	3	2	76	50	38	45	59

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	35	64	3	2	76	50	38	45	59
"onde uti flundror och uti alla an- "dra theslikes, vill jag minom Gudhi "till hemden befalla." "*Jonas Trothenius.*" Allt är affattadt å $1\frac{1}{3}$ pagina . . .	7	5	—	—	5	5	2	3	3
1706. — "Den 13 Maji nembl. "på den första pingesdagen hafver "min hustru gifvit til Kyrkian en "rutig altarduk." Allt är på 1 Pag. absolv.	4	2	—	—	2	4	5	2	5
1707. — "Den 17 Nov. vigdes "*Abraham Simonsson Kiälman,* född "i Wirmo sochn i Finland och i "tiänst varit hoos Landzhöfd. på Öh- "sel, med *Sahl. Mattis Ellerbusks* "Änkja *Hust. Walb. Anders d. Berg.*" — Hela året å 1 Pag. — 2 Nya Komm. fr. Ösel; 1 fr. Kurland. .	4	7	—	—	6	6	5	2	2
1708. — "Den 5 Juli gingo "Ryssarne med en Gäflesk skuta "här ifrån stranden åth Cuurland, "sädan dhe Commendeuren en Lieu- "tenant och 2 soldater dräpt och "de öfrige mäst alla huggit hade." Å Runö var således då Svenskt befäl och militär stationerade. Allt upptages å 1 Pag. — Af Nya Komm. voro 1 fr. Ösel och 1 fr Kurland	3	4	—	—	2	3	2	5	5
1709. — Ibland nya Kommunikanter nämnes Pastors "*styfson* "*Olof Peterson Ottenius;*" föröfrigt innehåller detta år, absolv. på $\frac{1}{2}$ pag., ingen vidare anmärkning. .	3	2	—	—	6	4	2	4	3
1710. — "Den 22 Maj publice- "rades af Canzelen Consistorii or- "der, att *Anders Ol. Berg* och *Ma- "ria Thomasdotter* skulle sättjas ifrån									
Transport	56	84	3	2	97	72	54	61	77

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	56	84	3	2	97	72	54	61	77
"H. Nattvard." — "Den 31 Maj "kom om morgonen Biskopen H. "Högvördighet *Gabriel Skragge* hijt "från Pernau, och samma dag "efter hållen Bönestund visiterade "i Försambl. och förhörde folket, "förehållandes them alt, det han "på Ämbetes vägnar giöra borde." — "Den 1 Juni, då Biskopen reste "härfrån, sade han en sådan dom "(oläsl.) - - *Berg, Roder* kallad, at "han skulle straffas med penninge-"böter eller med riis, sädan giöra "samma Pigan en offentelig afbön "och äntel:n strax skaffas af landet." Hurudant hans brott varit, omnämnes icke. — D. å. föddes tvänne par tvillingar af q. könet och ett par tvill. af mankön . . .	5	8	—	—	—	5	1	2	2
I September månad började pesten sin härjning (se Tab. pag. 203). Derunder dogo . . .	—	—	—	—	—	—	—	109	104
1711. — "Den 6 Jan. begrofs "*Jöran Michelson Rull*, och efter "ingen arfvinge mehr igen var, "tog *Olof Hjus* alt till sig, pgr, "rog, speck etc." — Den 4 April nämnas ibland faddrarna vid en barnchristning: "*min hustru Maria "Carlman*," och "*Olaus Ottenius*." —"Den 1 Octob. döptes barnet *Si-"donia*, fadren en Constabel från "Pernau kommen och här på lan-"det varit från Johanni, födder i "Skåne, *Anders Bergman* vid namn, "modren *Helena Jönsdotter Trana*, "en Prästdotter från Västergöt-										
Trantport	61	92	3	2	97	77	55	172	183

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	61	92	3	2	97	77	55	172	183
"land." Ibland faddrarne anföres: "Pastorskan *Maria Carlman.*" .	4	4	—	—	—	—	17	3	2
1712. — Den 4 Sept. anteckn as åter såsom faddrar: "*Pastor-* "*skan Maria Carlman*" och "*Olaus* "*Ottenius.*" — Den 15 Octob. stå fadder: "*H.* (hustru?) *Maria Carl-* "*man,* och "*Olaus Ottenius*". — "S. d. "ankom hijt på landet Ge- "neralens bref från Riga på Stora "Zariska Majestetens vägnar an- "gående fyrningen på båken." — "Den 18 Octob. skrefs och afgick "bref från landet til H. Capitain "Gyllenstubbe på Öhsel, såsom "svar på ankompne Order, nembl:n "att Fyrningen uthan all hinder "hållas skulle, och derhoos giord "utförlig berättelse om landsens "beskaffenhett, efter Hr. Capitains "genom *Pähr Jöranson* och *Hans* "*Hindricson Dusk* muntel. stränga "order och befallning om Skattens "uthgiörande." — "Den 11 Nov. "kommo bönderna ifrån ofvanbe- "mälte resa hem til landet med "Zariska Maijestätens skydz och "frihetzbref dat. Riga d. 3 Oct. "1712. det förra dat. d. 20 Aug. "1712" — "Resten af Pastors "ordinarie rättigheter pro A:o "1711, är 10. loop Rog 6. fåår. 6. "lass halm och 1 lass höö. pro A:o "1712 resterar 18 loop Rog, 4 "får, 7 lass halm, 3 lass höö. pro "A:o 1713 rest. 20 loop rog." — D. å. föddes 1 par tvill., gosse och flicka. En död i barnsbörd.	6	6	1	—	—	—	6	—	1
Transport	71	102	4	2	97	77	78	175	186

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	71	102	4	2	97	77	78	175	186
1713. — "Den 26 April togs "huldnings Eden af Almogen på "Ruhnö genom Commisions ful- "mächtige från Arensb. hijt skic- "kad, vid nampn *Benjamin Eek.*" .	7	7	—	—	—	—	1	1	—
1714 — "D. 11 Jan. ransa- "kades efter det onda rychte, som "på *Hans Hohlunger* och *H. Bergs* "hustru i försambl. uppkommit "var, då sade *Casper Olofson Berg* "sig allena vilja vara god derföre "och dhem denna olofl. handel och "beblandelse öfvertyga och be- "visa kunna. — S:ma gång sade "ock *Casper:* villien I giöra med "mig som med min bror, han måste "blifva en liugare, och barnet lig- "ger under stålpen. Hafver ock "åthskill. gånger då för alt folk "skiält dessa berychtade personer "för horkarl och horkona och syn- "dare etc." — "Den 18 Maj var "hustru *Dorothea Elis. Beckman* "hoos mig och berättade, att "*Mattis Glabbas* samma dagen "för middag sielf i hennes huus "varit, då hennes mann på re- "san foor, och hon med hennes "svärmoder allena i stufvan vo- "ro, och sagdt: Jag lärer inte "3 dagar mehr hafva, det haf- "ver jag från detta huuset "fådt, J hafven mitt lif från "mig tagit. vide infra 30 Maj." — "Den 23 Maj på Tref. Sön- "dagen skickades Rullen hoos "*Clas Hansson* att påminna ho- "nom öm tijonde Lamb, men										
Transport	78	109	4	2	97	77	79	176	186

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	78	109	4	2	97	77	79	176	186

"han svarade: prästen begiärer "af bonden 5 Loop rog och "lamb också med, iag gifver "inte til des rätten kommer på "landet, så får jag höra om så "skall blifva." — "Den 30 Maj "förhördes uthi hela försambl. "närvaro *Mattis glabbas* och "*Anders Berg* om troldom som "*Anders* skulle på *Mattis* föröf- "vat hafva, då *Mattis* sade det "hafva fådt af *Anders* i en tun- "nekanna, och änteligen sinnad "vara det för Rätten att fram- "hafva." — "Den 6 Juni skic- "kade jag Rullen til *Henrich* "*Ellerbusk* att påminna om ti- "jonde lambet, men han sva- "rade: iag gifver intet mehr "än ett lamb, ty vij hafva väl "2 delar emot en annan i åc- "kern, men vij lefva i ett huus "och äta ett bröd; där han lik- "väl åhret tillförende 2 lamb "gifvit hafver." — Den 26 Juli omnämnes åter "*O. Ottè-* "*en*" och "*H. Maria Carlman*" som faddrar. — "Den 25 Oct. "förhördes *Mattis glabbas* och "hans hustru, hvilka beskylt "*Anders Berg* och hans hustru "för truldom, och sagt, att en "sugga och 6 gamla grisar äro "döde blifne af den rog, som "*Anders* dem tillskickat, därpå "the hårdt stodo, och kunde til "ingen förlikning bringas. — "Till ett slut af detta åhr

Transport	78	109	4	2	97	77	79	176	186

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	78	109	4	2	97	77	79	176	186
"lempnas detta, som följer: Så-									
"som min företagne resa nu									
"tilbaka blifver, och iag med									
"församblingen tilfreds stält och									
"förenat vorden, med det löf-									
"te och försäkran, att tijonde									
"rogen härefter, nembl. 105									
"loop, oafkortat, reen och oför-									
"falskat skal lefvererat blifva;									
"Så hafva desse underskrefne									
"ähnl. och beskiedel. Socknemän									
"för rättvisan och god enig-									
"hets skull, sig godvilligt det									
"besväret påtagit, att vilja va-									
"ra god derföre, och såsom när-									
"varande tilsynesmän, deröfver									
"macht hafva, dhe motvillige									
"att straffa och tiltala, när så									
"behöfves, och icke tillåta att									
"tijonden så liderligen, och på									
"egenvilligt sätt, som ofta här-									
"til skiedt är, utan så laga, att									
"tijonde rogen af den ena som									
"den andra, god och försvar-									
"ligen afläggias och betalas.									
"som skiedde Ruhnö prästegård									
"den 28 Septembris 1714.									
Anders Ellerbusk.									
(Bomärke).									
Olof Hansson.									
(Bomärke).									
Hans Jakobsson.									
(Bomärke).									
Thomas Hansson.									
(Bomärke).									
Casper Staffansson."									
(Bomärke).									
Den nya Kommunikanten var									
— ifrån Ösel	6	4	—	—	—	1	—	1	2
Transport	84	113	4	2	97	78	79	177	188

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	84	113	4	2	97	78	79	177	188

1715. —"Den 25 Jan. höls efter "vanligheten allmän Socknestäm- "ma. --- Samma gång samtycktes "enhällel:n af hela försambl.:n att "öde husen skulle nederrifvas och "brukas til dhe bebodde husens re- "paration, som det nödigt hafva, "att skogen derigenom till Bäkens "nyttja måtte förskont blifva. — "Samma gång utfoor klockaren "*Pähr Jöransson* emot Kyrkjovär- "den *Olof Hjus* med grufvel.:a o- "christel.:a och omenskl.:a be- "skylningar, skiällandes honom "för röfvare och annat, som man "icke kan hinna til att upteckna, "att *Olof* Kyrkjones medel ifrån sig "gaf, och sade att han på sådant "sätt icke kunde them i förvar "hafva, då nödgades iag klockaren "den halfva natten i fångahuset "insättja låta." — "Den 27 Jan. "kom klockaren allena, upsade sin "tjenst och lade Kyrkjonyckl:e på "bordet." — "Den 30 Jan. var til- "hopa hoos upsichtaren Mons:r "*Ellerbusk,* att tillsättja en annan "klockare, men tå ville klockaren "*Pähr* äntel:n blifva vid tjen- "sten, det honom ock efterlåtit "blef, allenast måste han skaf- "fa löftesmän för sig; gingo "altså *Hans Mattson Kohrs* och "*Casper Olofson Berg* för honom "i löfte, och gåfvo derpå de- "ras bomärke ifrån sig." — "Den 10 Jan. Söndagen efter "Trettondagen var *And. Ellerbusk*

Transport	84	113	4	2	97	78	79	177	188

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	84	113	4	2	97	78	79	177	188
"om afton till måltidh, då bad									
"jag honom att han ville kom-									
"ma med sin hustru och barn									
"på nästföljande söndag hoos									
"mig til middagsmåltid, men									
"han nekade det och sade: thet									
"bevare mig Gud före; tå bad									
"iag honom, att han ville ful-									
"göra sin obligation och vara									
"med att taga emot tijonden.									
"tå svarade han mig: hvad									
"skulle landskapet tå säija, the									
"kunna snart få råd med mig,									
"the kunna snart få mig af vä-									
"gen, hvad ville iag sädan giö-									
"ra? *unde evidenter et luculen-*									
"*ter patet membrorum a se in-*									
"*vicem dissentio, ut et propria*									
"*ipsius adversus me infensio et*									
"*attentatio!*" — "Den 21 Febr.									
"vordo desse nästförmäldte									
"punckter *Ellerbusk* förehåldne									
"uthi *Mågs* och *Olof Hjus* när-									
"varo, då ville han icke en-									
"gång see sin egen skrift; u-									
"than lopp härifrån hemm, så-									
"som en tiuf, den intet godt									
"samvete hafver. — Samma									
"gång upvistes *A. Ellerbusks*									
"skrift mig i händerna gifven,									
"som så lyder: Pro A:no. 1711									
"hafva bönderna bevilljat villja									
"Ränta betala, som skiedde den									
"15 Sept.:s A:o 1714.									
Andreas Ellerbusch.									
"Då bönderna nekade, och sade									
"sig deraf intet veta." . . .	3	6	—	—	—	—	—	—	—
1716. — "Den 25 Jan. hölts									
Transport	87	119	4	2	97	78	79	177	188

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	87	119	4	2	97	78	79	177	188
"almän socknestämma och be- "fans Kyrckiones medel - - - "Summa: 102 R:d. 36 vitten." — "Den 24 Maj ankommo "tvänne drängiar med en båth "allena hijt til landet seglande; "från Padiss Hof i Pernauschen." (Förrymmare; Runö var asyl.)	1	2	—	—	—	—	—	—	—
Här vidtager en lucka ifr. d. 21 Junii till år									
1720. — "Den 25 Jan. hölts "almänn socknestämma, då alla "trätor och stridigheter, som "tilförene omtalte äro, afdöm- "de och förlikte blefvo. S:ma "gång lofvade Löskarlarna med "hand och mun, sig härefter "villige vara villja, att giöra "sina vahnl. århs dagsvärken "på pastoratet, och i den rätta "tiden, då dhe det giöra böra, "uthan motsago och geenskyilse, "efter såsom the i förledit åhr det "försummat hade." — Den 30 Nov. omnämnes *Dorothea Dro- thenia* såsom fadder. — "Den "11 Dec. om Söndags morgon "öfverföll *Clas Hansson Arfve*, "(Pastors son) vid stranden och "sade: hvar lade tu min tunna, "som tu tog uhr siön i går? "Jag skattar för land och strand, "för sten och sand etc." — "Den 13 Dec. sade *Mats Clas* i "*Anderses* stuga: hvad är prä- "sten annat än een löskarl, det "håller jag honom före vara." .	1	3	—	—	—	—	—	—	2
Transport	89	124	4	2	97	78	79	177	190

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	89	124	4	2	97	78	79	177	190

1721. — "Den 25 Jan. hölts "almänn socknestämma, men ef- "ter *A. Ellerbusk* med en deel "af försambl:n borto blef och "intet ville komma, blef tå den "gången als intet slutit eller "förehaft. Jag frågade *Hans* "*Berg* om han ville afläggia de "pg:r til kyrkjan, som han för- "leden socknestämma blef dömd "til? han svarade: Intet är iag "Ehr skiyldig. — "Den 1 Julj "gick en hollensk skieppare här "ifrån, hvilken sidst uthi för- "leden Decembri kom för den- "na stranden, af isen omrändt "och inne frusen; laddningen "var linfrö och hampa. Ham- "pan lät han berga och af in- "vånarene uptårcka, derföre dhe "sin betalning åthnjöto, och "efter skieppet förbråkat var "och fördärfvat, gick han med "ett annat skiep, från Riga "hämptat, tilbaka." — "Den 2 "Sept. klagade iag hoos veder- "böranderne öfver mine taak, "men fick til svars: vij giöre "alla åhr taak, och han låter "sin boskap äta them up; men "ingen boskap går på taken, "och rifver hool, fast han biter "nedankring, och hvad uthom "väggiarna står, — "I förliden "vinter af detta år, nembl:n "några dagar före Apostl:s Mat- "thiœ dag, kom en Curlendsk "dräng hijt, öfver isen, den

Transport	89	124	4	2	97	78	79	177	190

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	89	124	4	2	97	78	79	177	190
"från sitt härskap lupit hade, "och ehuruväl des härskap En- "kiefrun på hofvet Gibken i "förleden somar 3 bref efter "honom skickat, dock hafva "dhe Runske honom intet släpt, "uthan förmena sig hafva macht "och rätt honom att behålla." — En asylum!	2	1	—	—	—	—	1	—	—
1722. — Den 21 Febr. nämnes ibland faddrar: *Arvidus Drothenius*. Den 4 Mars nämnes ibland faddrar: *Dorothea Drothenia*. — Uthi Majo gick den "drängen *Mattis*, som ofvan "omtalt, härifrån på en skuta "til Ösel, och kom i tienst "i Arensburg hos skiepparen "*Wickhoff*. — I detta år om "sommaren togs annan gån- "gen huldning af Ruhnö Inbo- "erna, angående Successions "bevilj. efter Zcharens död. — "I detta år om våhren upkom "upbördsmansens *Anders Eller- "busks* list och falskhet emot "Ruhnö bönderna, idy han 2:ne "åhrs Extraordinarie Räntor på "landet uptagit, och blef der- "före om hösten en arrestant "från Arensburg till Pernau "fört, från Pernau til Riga etc."	3	2	—	—	—	—	—	2	—
1723. — Den 25 Jan. hölls Socknestämma, hvarunder stridigheter uppstodo ang. Pastors rättigheter, som många ej ville erkänna. — "Den 14 April "ankom Commissionens bref med									
Transport	94	127	4	2	97	78	80	179	190

	Döptes.				Nya komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	94	127	4	2	97	78	80	179	190
"berättelse, att uppbördsmannen "*Andr. Ellerbusk* var uthi Riga i "Aresten död blifven; och deer- "hoos order, at med första, inskic- "ka vetenskap derom, huru mycket "honom af Commission åhrl:n qvit- "terat vordet, och hvad på lefvere- "ringen tilbaka blifvit; Derpå intet "beskied gifvas kunde, efter han "här på landet inga qvittanser up- "vist hafver; uthan det sades, att "han alla bref och qvittanser med "sig tagit." — "Den 3 Julii. *Olof* "*Hjus* af landskapet til Upsick- "tare" (Uppbördsman) "antagen." — "Den 17 Julii om morgonen "blef min styfson *O. Ottenius* död "i Arensburg och den 18 där- "sammastädes begrafven af Stads "Past:n *Mag. I Qvir. Metzholt.*"	2	1	—	—	—	—	—	—	1
1724. — Den 25 Jan. hölls Sockenstämma, som utmärkte sig genom strid emellan bön- derne, om *Olof* skulle blifva uppbördsman eller icke. - - - "Clement sade til mig: "tu kal- "lar landskapet tilhopa, dermed "allenast att upväckja trätor "och förargelser." — "Den 11 "Sept. kiördes brostockar hem "til fägården, då mötte Clemet "och sade: I skolen alla bli "skinslagne, skogen är fördärf- "vat." — "Den 12 Sept. var "Rullen här och sade: I skolen "inte läggia stockarna ned, förr- "än Capit:n kommer på landet." — "Den 13 Sept. hölts dheras									
Transport	96	128	4	2	97	78	80	179	191

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	96	128	4	2	97	78	80	179	191
"Concilium, då klagades öfver "brostockarna, öfver stakarna "til Rofgården, öfver den sto- "ra lopen, och dömdes att han "skulle sönderslås." — Frem- mande folk öfver vintern voro fem personer, flyktingar från Kurland och Ösel. — "Den 25 "Sept. gick min Arfvid med en "båt til Ösel, och med honom "*Noggis Hans* etc. och äro ännu "borta, *quorum misereatur Deus* "*benigne!*"	1	4	—	—	—	—	1	—	—
1725. — "Den 25 Jan. hölts "ingen socknestämma såsom til- "förende altid varit vanl:t, ef- "ter för ett åhr sades mig: Tu "kallar landskapet tilhopa etc. "(se ofvan!); Dock voro kyr- "kjovärdarna här, och sågs ige- "nom kyrkj: medel - - - 112 "R:dr, 8 vitt. — Den 25 Junii omnämnes såsom Dopvittne: *He- lena Drothenia.* — "Den 11 "Julj, Dom. 7. p. Trin. *concio* "*funebris Petri Nostri Magni,* "*habita, Acta recitata, publicata.*"	—	1	—	—	—	—	—	—	1
"Åhr 1726. - Februarius d. 12 "afsomnade kyrkioherden sahl. "Hr. *Jonas Drothenius.*" - Denna teckning är gjord af efterträ- daren. — "Den 30 Aug. kom "jag *Alexander Holmqvist* hiit till "Runö för Kyrckioherde, sedan "jag d. 16 Aug. emottagit Kej- "serl. Gener. Gouvernementets "Fullmacht från Riga, samt den "25 hlifvit ordinerad till Präst i									
Transport	97	133	4	2	97	78	81	179	192

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	97	133	4	2	97	78	81	179	192

"Arensburg på mitt 35 ålders åhr. "2 Cor. 4: 6. Min Gud, Tu, som "liuset äst, biud liuset lysa utur "mörckret, och lysa uti mitt hjerta, "at genom mig må uplysning ske "af Guds klarhets kunskap i Jesu "Christi Ansichte: Amen." — "Den 31 giorde iag Bön i kyrc- "kian och läste upp min Full- "macht." — "Sept. d. 4. höll "min inträdes Predikan på Dom. "XIII. p. Trinit." — Samma dag antecknas som faddrar: *S:r Arved* "*Drothens* käresta *Mad: Magd.* "*Sophia Roos.*" S. d. "höll Lik "Sermon öfver min Antecessor "afl. Hr. *Jonas Drothenius.* Text. "Apoc. 20: 6. — "Sept. d. 11. "Efter midd. upptecknades alla "själar i Försambl. ifr. 8 åhr "och theröfver och voro till "talet: 132. Thesse fördeltes "i tre rotar, med anstalt att or- "dentel. ställas under Catechis- "mi förhör." — "Sept. d. 15. "Vigdes Skräddaren från Arens- "burg Mästr. *Christopher Klick* "med J:u *Dorothea Drothenia,* "afl. Pastorens *Drothenii* Dotter." — "Sept. d. 21. Kom iag öf- "verens med min Antecessoris "*Drothenii* Enckja, at hon till "någon vederkäntsla förr Nåd- "åhret, ehuru hon ingen hjel- "peprest hållit, skulle med mig "njuta hälften af 1726 åhrs "inkomster, utom Våhr och Som- "marfisket hon för min hiitkomst

Transport	97	133	4	2	97	78	81	179	192

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	97	133	4	2	97	78	81	179	192

"niutit. NB. Min antecessor har "vid sitt tillträde om samma tid "på året 1702. niutit hela det "årets Pastoralier." — "Då be- "gärte och emottog jag hela "byens ungdom, at på 4 dagar "i veckan mot aftonstunden ca- "techetisera med dem, som och "continuerades till d. (?) Febr. "1727." — "Octob. d. 20 kl. 4 "om morgonen strandade här ett "Fahrtyg eller Galliort från Ost- "Friesland och Delfshiel lastat "med Taksten, som ämnade sig "åth Riga." Lasten bergades, men, som skadan var obotlig, aftacklades skeppet, tacklet lem- nades i Pastors förvar och skeppare med styrman och ma- troser reste på egen båt till Riga d. 27 ejusd. — "Octob d. "31 ankom en Curlandsbonde "med hustru och 2:ne barn på "en liten båth, vid namn *Thomas* "ifr. Godset Mersrag." — "No- "vemb. d. 22. Döptes barnen "*Jonas* och *Maria*: Fadren *Arved* "*Drothenius* Borgare, i Arens- "burg, Modren *Magdalena So- "fia Roos.*" — "Decemb. d. 26 "Bref från H. *Joh. Kretsman* "af Mersrag, att taga Bonden "som rymt in Octobri i arrest "och till afhemtande af sin "Herre förvara." — "Decemb. d. "26. ankommo min K. Hustru "och 2:ne små döttrar, samt "Theol. Candidaten Hr. *Johan*

Transport	97	133	4	2	97	78	81	179	192

	Döptes.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	97	133	4	2	97	78	81	179	192
"*Angerstedt* och 2:ne pigor på "båth ifrån Curland." Bönder härifrån sändes d. 7. att dem afhemta. "Härl. äro Herrans "verk. lofvat vare hans namn!"	2	1	—	1	—	—	1	—	—
1727. — Jan. d. 25. hölls Socknestämma; 1:o Kyrkomedlen räknades; 2:o Klockaren afsattes; emedan han af egensinnighet nyårsdagen ej gjort sin tjenst, och en ny tillsattes. 3:o proponerades nybyggnad af ett rum å Pastoratet, hvartill nekades, oaktadt Majoren *de Bassevitz* "*ordre*" till nybyggnad upplästes. — "Martii d. 8. var något klander "emellan bägge Lagen af Sjählfiskeriet, som ock bilades; men "derjemte blef med bägge Lag"männernas och fleres å bägge "sidor Samtycke, följande stad"gat: 1:o at eho, som med "vett och vilja förbryter sig emot "sit eget Lag, skal vid delning"gen af den samlade Sjählfisken "mista sin dehl. 2:o Then som "med ord eller gerning up"såtel. förbryter sig och för"orättar det andra Laget, skal "vara förfallen til 1 Rd:rs Plicht "till Kyrckjan, hvilket Lagman"nen skal uttaga; Eller der han "ej orkar Botum, plichte med "kroppen." — d. 27 nämnes såsom fadder; "*Pastorskan Holmqvist.*" April d. 23 anföras som faddrar: "Theol. Cand. H. *Johan* "*Angerstedt* och *Arved Drothens*										
Transport	99	134	4	3	97	78	82	179	192

	Födde.				Nya Komm.		Vigde. hjonel.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.		m. k.	q. k.
Transport	99	134	4	3	97	78	82	179	192
"Hustru." — "Maji d. 4. Afseg- "lade härifrån til Liffland then "Curländske Bonde *Thomas* vid "namn, som den 31. oct. hijt- "rymt från godset Mersrag i "Curland." — "Julii d. 28. kom "Välborne Hr. Lagman *Wolmar* "*Adolf Stackelberg* Siöledes i- "från Riga med Högloſl. Key- "serl. Regeringens Fullmacht "at inrätta och hafva inseende "på Politie och Oeconomie Vä- "sendet här på Runö, samt att "taga huldnings eden af Almo- "gen." — d. 29. Aflades samma "huldnings Ed af alla mansper- "soner, som begått den hel. "Nattvarden, för altaret i kyrc- "kian." — Aug. d. 26 omnämn- nes såsom fadder å Runö en "*Pastorska Maria Christina Mül- "ler.*" — "Novemb. d. 22 Vigdes "*Peter Evertson* med min Piga "*Catharina Gustafsdotter* ifrån "Sverige." — "Decemb. d. 21. "Upräknades uti Kyrckiovär- "darnes närvaro fattigpengar- "ne, som befunnos vara 16. Ca- "rol. och 13. vitten. Deraf togs "åt *Ellerbusks* Änckia 4. Carol." — "d. 22. hafva *Olars Hans* och "*Mågs Thomas* varit hos *Buller* "och utfarit med träta och o- "vettiga ord deröfver, at fat- "tigpgr. blifvit gifne åt bem:lte "*Ellerbusks* Änckia." . . .	1	1	—	—	4	—	1	2	4
1728. — "Den 8 Febr. sam- "mankallades kyrckiovärdarne									
Transport	100	135	4	3	101	78	83	181	196

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				hjonel.		
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.		m. k.	q. k.
Transport	100	135	4	3	101	78	83	181	196
"och öfverräknades kyrckio- "nes peng:r." — "Den 14. April "Döptes min dotter *Maria Elisa- "beth.*" — Aug. d. 26 omnämnes såsom fadder: "Fröken "*Charlotta Maria Örenklau.*" — "Sept, d. 5. hölts Socknе- "Stämma, då upplästes för All- "mogen Keyserl. Commissions "Befallning af den 27 Jul. "nästl. Angående Justice- och "Politie Väsendets uprättande "här på landet; Til hvilken "ända Fyra Sexmän blefvo "strax tillsatte, neml. *Olu/ "Hansson Buller, Thomas Mågs, "Clemet Dusk,* och *Claes Hol- "lunger,* hvilka och strax af- "lade sin Domare Eed. Dire- "ctorium eller Praesidium i the- "ras Sammankomst blef Pastori "loci Committerat; I samma "Rätt skal uptagas, ransakas "och afgöras allehanda före- fallande mål." — Nov. d. 8. omnämnes ytterligare som fad- der: "Fröken *Maria Charl.* "*Örenklau.*"										
Transport	100	135	4	3	101	78	83	181	196

"Runö Kyrckio-Räkning."

(För hela den tid Holmqvist var Pastor derstädes.)

	Debet.	Rd. à 64	vt. vt.		Credit.	Rd. à 64	vt. vt.
1726	Betalt til H:r Rådman		*)		Transport a pag. 93 . .	112	8
Sept.	Dahl för en svart			1726	Åhrs influtne medel:		
d. 1.	Prästkappa Contant	24	50		I hvitt mynt 6. Carol:r .	1	56
	Til D:o Fracht för Jakten til min öfverförsel	4	—		I skillingar 5. Carol:r . .	1	36
				1727	Åhrs influtne pgr.:		
	Dito års Vijnpgr.	1	16		I hvitt mynt 9. Carol:r .	2	52
					I skillingar 5. Carol:r . .		
1727	Åhrs Vijnpgr.	—	56	*NB.*	(Desse 5. Clr. jämte 2. Carol:r af de öfrige hafver Olof Buller at utväxla emot hvitt mynt.		
	Betalt in Martio för et lås til norra kammaren i Prästgården	—	20				
1729	Til Pastorat-fönstrens reparation	—	43		Inlefvererade i hvitt mynt d. 25. Jan. 1729	2	32
				1729	Åhrs influtne pgr.:		
					Hvitt m:t Carol. 6. fgd.*) 6.	1	62
					Skillingar 6. Carol. 7. fdgr.		
					Desse, jämte 13. fdgr. af de öfrige hafver Olof Buller att utväxla.		

*) Vt. betyder: *vitten;* fgd. = *fjerdingar.*

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				hjonel.		
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.		m. k.	q. k.
Transport	100	135	4	3	101	78	83	181	196
Födde och vigde under årets lopp	3	2	—	—	—	—	1	—	—
1729. — "Jan. d. 1. Skedde "oliud o. förargelse i kyrckian, "i thy at Löskarlen *Jons Isaac* "supit sig om morgonen full, "kom dermed i kyrckian, och "begynte under Predikan tala "öfverljudt, sägandes, då jag "slog med handen i Predik-"stolen åt de sofvande: (a) "*ge på, ge på,* eller *slå bättre, slå* "*bättre* (b) *Mågsens hund när* "*den har ungar kan äfven så godt* "*skälla som du* (Prästen). När "ibland annat drinckare vordo										
Transport	103	137	4	3	101	78	84	181	196

	Födde.				Nya Komm.		Vigde: hjonel.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.		m. k.	q. k.
Transport	103	137	4	3	101	78	84	181	196
"under predikan bestraffade (c) "*spåttade han der åt, tagandes* "*åt sig samma bestraffning.*" — "d. 15. Företog samma sak, un- "dersöktes af Rätten och lagl:n "afdömdes således, at han (*Isac*) "skulle 1:o derföre at han kom "fuller i kyrckian; 2:o gaf För- "sambl:n förargelse medelst o- "liud, sittja 4. Söndagar å rad "i Stocken, böta 5. Rdr. Smt. "till kyrckian, och stå uppen- "bar Skrifft, likmätigt Stadgan "ang. Sabbatzbrått 1686 §. 6. "Förbud ang. Förarg. i kyrc- "kian 1686. Conf: Edz: Balck: "14. Cap. L. Lag. Hvilken domb "och strax gick till utmätning. "Hvad åter 3:o försmädelsen "directe emot mig uti min Em- "betz Förrättning angår, blef "resolverat, at den skulle refe- "reras till Keyserl. Landt-Rät- "tens Utslag på Ösel." — d. 25. Hölls Socknestämma, då 1:o kyrkomedlen uppräknades; 2:o bestämdes, att gossarne skulle stå i Choret; 3:o indeltes För- samlingen i 2 lika delar till Ca- techismi förhör. — Denne Pa- stor Holmqvists handstil upp- hör med följ. anteckning, för- modl. införd till kännedom för efterträdaren: "*Smör;* betalas "1 mark för hvar ko, som bon- "den äger. *Gås;* hvar tijonde, "Likaledes Tijonden af Sjähl- "späcket, som fiskas, antingen										
Transport	103	137	4	3	101	78	84	181	196

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	103	137	4	3	101	78	84	181	196
"här omkring landet på stenar- "na, eller på Iisen, eller ock "höst och Wåhr, då de ibland "pläga segla ut i Jsen, eller un- "der Ösel. *Fisk*, af hvad slag "den ock vara må, gifves ock "Tyonde af. Utom dess äro de "ock plichtige at gifva Tyonde "af Kalf och Gris. *Själ-hudar* "och *Själ-kött* gifves ock tyon- "de af. *Likstod* gifves för en "fullvuxen person 1 Rdr. Alb.- "Pauli Omvändelsedag plägar "ordinärt hållas Socknestäm- "ma, då upräknas Kyrkians det "året influtne Pgr. samt öfver- "lägges om hvad som tjenar til "god ordning och Disciplin så "*in Ecclesiasticis* som *Politicis*." — En lucka vidtager ifrån d. 26 Jan. till d. 9 Julii. — "*Anni "praesentis den 9:ten Julij hielte "ich allergnädigst ertheilter Voll- "macht Zufolge meine Prob "Predigt auf dieser Insull Runö*." —"*d. 24. Aug. oder 12 Sonn- "tage Trinitatis war meine An- "tritts Predigt; Du oberster Hirte "und Bischoff unserer Seele "Christe Jesu, mein theurester "Heylandt undt Seeligmacher, "dein heiliger und hochverdien- "ter Nahme, bitte, flehe undt* - - - (det öfriga är oläsligt; undertecknadt): *And. Anth. Kroll, Herr Jesu gebe von dei- nem Geiste Voll.* — "*Mit dem "harten Winter kamen Wölfe*										
Transport	103	137	4	3	101	78	84	181	196

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjoncl.	m. k.	q. k.
Transport	103	137	4	3	101	78	84	181	196
"*von Curland, die viel Schaden* "*verübet haben.*"	—	1	—	—	8	5	1	1	—
1730.—Intet anmärkningsv., utom att en qvinna dog "*an ob-* "*structione morbi menstrualis.*"	2	2	—	—	7	3	1	—	1
1731.—De som detta år dogo, "*sind an Pocken gestorben.*" —D. 3 Oct. stod Pastors dotter *Gerdrutha Hel.* fadder å Runö	3	—	—	—	8	1	—	2	3
1732.—Intet anmärkningsv.	1	1	—	—	3	3	—	1	1
1733.—"*D. 25. Dec. ist der* "*Wohlgeborne Herr* Gottfried v. "Gilsen, *Fenrick und Kunster-* "*fahrner Chirurgus mit meiner* "*aeltesten Tochter* Gerdrutha "Helena Kroll *copuliret.*" . .	—	2	—	—	—	1	1	1	2
173[illegible] — Den 6. Jan. stod Pastors dotter *Beata Lowisa* fadder å Runö. — "*Den 28.* "*Febr. wurde von Bengt Pe-* "*terssohn eine Stute für 10* "*Carol. gekauft, dem Pastori* "*loci zum besten, weil durch* "*einen casum fortuitum die* "*Pastoraths 2. Pferde auf* "*einem Tage durch ein Baum* "*erschlagen wurden, und sie* "*den Schaden dem Prediger* "*keines weges aufbürden kön-* "*nen.*" — "*Den 27. Maj ist* "*meine liebe Tochter* Christina "Judith *praevio Catechetico* "*examine ad Sacra admittiret;* "*mein und ihr Erlöser Jesus re-* "*giere Sie deiner Geistes Kraft.*" Åter en lucka. — I slutet af "året omförmäles, "*zum ewigen* "*Andenken der Runoeschen Auf-*										
Transport	109	143	4	3	127	91	87	186	203

	Födde. Äkta. m. k.	Födde. Äkta. q. k.	Födde. Oäkta. m. k.	Födde. Oäkta. q. k.	Nya Komm. m. k.	Nya Komm. q. k.	Vigde. bjonel.	Döde. m. k.	Döde. q. k.
Transport	109	143	4	3	127	91	87	186	203
führung gegen ihren Prediger:" att Pastor, hvilken jemte sin Svärson *v. Gilsen* gick till edsvurne Sexmannen *Henrich Pass*, för att förehålla honom det lagstridiga, att hos sig dölja en dräng, som bestulit Pastor, blifvit af nämnde Sexman öfverfallen med en knif. Detta brott blef likväl, uppå förbön af Uppbördsmannen, Pastors Fru och Dotter, förlåtet, så att derom icke någon fråga ytterligare väcktes. . . .	1	2	—	—	4	8	3	—	2
1735. — Den 1 Jan. Måste den 80-årige *"Peer Jöransson"* stå offentelig kyrkoplikt, för det han om Söndagen tillslutit Kyrkodörren för Pastor, och öfver år och dag af hårdnackenhet afhållit sig ifrån Herrans Nattvard. — Vid årets slut omtalas någon oordning och ohöfviskhet, som både för den förbleknade, som ock högst dåliga stilens skull, icke kan närmare dechiffreras. Slutet deraf är: *"der Herr Jesus erbarme sich des allhie seyenden Predigers, der mit solchem höllischen Viehe zu thun haben muss!"*	4	—	—	—	1	8	4	—	2
1736. — *"Im Junij Monath "wurde endlich mit Vielem Ver- "druss die verfallene gegenstube "von neuem gebaut, ausser den "Lagen, darzu denn ich von mei- "nen Brettern, ohngeacht der Ku- "bjas* Joh. Mattssohn *die Straf-*									
Transport	114	145	4	3	132	107	94	186	207

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	114	145	4	3	132	107	94	186	207
"bretter v. der Gemeine zu sich "genommen, geben müssen." .	3	4	—	—	1	5	2	5	2
1737. - Intet anmärkningsvärdt.	7	2	—	—	5	—	1	—	—
1738. — Intet af värde, utom ett bref straxt i årets början, undertecknadt af Pastors enka *Helena Cathrina Woblens.* Brefvet är ställdt till den nye Pastorn, och upptager klagomål öfver några personer, som hon ber honom bestraffa.	4	2	—	—	—	—	—	—	—
1739. — "*Am Sonnabend "vor Dom. VIII. p. Trinit. "kam nach Runoe.*" Han höll följande dagen sin profpredikan, confirmerade nöddop etc. — "*Begraben wurde da- "mals der vorige Pastor Hr.* "Andr. Anth. Kroll, *welcher "d. 1. Martij 1738. von sei- "nem Schwiegersohn* Gülsen "*erschossen worden.*" — "*Dom. "VIII. p. Trinit. predigte das "letzte mahl und nahm Ab- schied. Mitwochen reisete wie- der zurück.*" Af stilen synes det vara följande Pastor *Reuter.*	4	2	—	—	7	—	3	1	—
1740. — "*Julius d. 27. Un- "ser Gott im Himmel, er kann "schaffen was er will. Nun "Er hat denn auch verschaf- "fet, dass ich* Johann Nicolaus "Reuter *nach vielen anfängl. "fast unüberwindlich schei- "nenden Schwierigkeiten, am*									
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209
"27. Julij, als den VIII. p. "Trinit. Abends Klock 6. nach "Runö mit meiner Familie "kommen bin. Sein grosser "und herrlich. Nahme, wel- "cher allein Wunder thut, sey "demüthigl. und herzl. gelobet! "Er sende mir seine Weisheit "von Oben herab, dass sie "bey mir sey und mit mir ar- "beite, und schencke selbst "sein Göttl. Gedeyen zum pflan- "zen und begiessen, damit ich "die Früchte meiner Arbeit "dereinst für seinem Angesichte "mit Freuden wieder finden "möge. Bei meiner Ankunft, "wurde in Ellerbuschens Hau- "se von den meisten Inwoh- "nern der Insel bewillkommet, "mit welchen mich im Gebet "erweckte und sie segnete. Der "Heyland, welcher die Sünder "annimmt schencke ihnen alle "Gnade in seinem Blute zum "rechtschaffenen Wesen! Amen. "– d. 28 als den folgenden Tag, "kamen abermals gleich früh "Morgens alle Haus-Wirthe zu "mir, mit denen mich aber- "mahls zuerst im Gebet er- "weckte, und als denn des "Herrn Superintendenten Brieff "zum durchlesen ueberliess." — "August d. 3. Hielt mei- "ne Anzugs Predigt Dom. IX. "p. Trinit. und las die von "Kejserl. Gen. Gouvernement										
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209
"schon d. 25. Sept. 1739. "empfangene Vollmacht auf." —"d. 3. kamen 2 Ueberläufer "von der Insel Kün, welche "von den Runoern verfolgt "wurden, sich nach dem Walde "retirirten, aber ertappt u. zu- "rückgeschickt wurden." —"d. "11. wurde das erste mahl Sochn "Stämma gehalten, wobey der "Uppörtsman, Sexmänner und "sämmtl. Hauswirthe der Ge- "meine zusammen waren, und "folgende punkte fürgetragen "und besclossen wurden; 1:o "diejenigen, so zum Abend- "mahl zu gehen gesonnen, "sollen sich acht Tage vor- "her melden, damit man Ge- "legenheit nehmen könne mit "ihnen zu reden und sonderl. "am nächsten Sonnabend ei- "ne Erbaung zu halten. 2:o "Alle von zehn Jahren und "drüber, so noch nicht zum "Abendmahl gewesen; sollen "ordinair mittwochs zur Ca- "techisation kommen. 3:o Die "Knaben müssen unterwäh- "renden Gottesdienst mit dem "Klocker im Chor seyn. 4:o "Kein Ueberläufer muss Künf- "tighin seinen Aufenthalt auf "der Insel haben, weil es "wider die Kajserl. Verord- "nungen, sondern gleich auf- "gesuchet und seiner recht- "mässiger Herrschaft wieder										
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

"zugestellet werden. Nächst "dem wurde die Gemeine wegen "Haltung Eines Knechts auf "dem Pastorat erinnert, weil "solches vor dem ueblich gewe- "sen, und der Herr Landt Rath "Gyllenstubbe nun aufs neue "deswegen Versicherung ge- "than. 5:o wurde das Kirchen "und Armen Geld gerechnet und "fand sich: Kirchen Geld 69. "Rd:r Alb. 60. weiss. In der "Armen-Büchse 3. Rd:r Alb. "36. weiss." — Uti Sept. nödgades Pastor resa till Arensburg, för att hos Landt-Rådet *Gyllenstubbe* klaga öfver Allmogen, som ej ville lemna dreng åt Pastor. *Gutsleff* var då Superintendent. Han och Pastor gingo tillsammans till *Gyllenstubbe*, som förundrade sig öfver böndernas motsträfvighet. Befallning meddelades åt Uppbördsmannen, att besörja derom, att årligen en dreng och piga skulle lemnas till Pastoratet. Den 3 Oct. återkom Pastor till Runö. Den 4 lemnade han åt Uppbördsmannen *Gyllenstubbes* Ordres, ang. de å Prestegården erforderliga tjenstehjonen. — "*Oct. d. 5.* "*nach der Predigt bestimmte die* "*Sexm. u. Kirch. V. samt dem* "*Upbörds M. ins Pastorat, und* "*erinnerte sie ihrer Pflicht nach*

Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209
"der empfangenen Ordre we-"									
"gen eines Knechts. Der El-									
"lerbusch (Uppbördsmannen)									
"hatte alle Hauswirthe zu sich									
"berufen und sich bis in die									
"späte Nacht mit ihnen ge-									
"zancket und doch Nichts er-									
"halten können."— "Den 6.									
"Berichtete Ellerbusch, *wie*									
"sich einige verlauten lassen,									
"daferne man mit Gewalt einen									
"Knecht nehmen würde, wollten									
"sie den Ellerbusch *erst todt*									
"schlagen, und wer wüste was									
"weiter passiren könte. Hier									
"war nun Kunst durchzu-									
"kommen, denn mit guten woll-									
"ten sie sich auch nicht be-									
"qvemen. — Daher hess sie									
"d. 7. sämmtl. nach dem Pa-									
"storat fordern, und (nach									
"dem ich mich durch ei-									
"nen unverhofft aufgeschlage-									
"nen schönen Spruch Es. 45:									
"4. gestärcket) redete ich sie									
"folgender Gestalt mit Frey-									
"müthigkeit an: Ich weiss, dass									
"nicht anders als um des Herrn									
"willen aus Liebe zu dieser									
"Gemeinde hieher kommen bin,									
"ums Brodts willen ists nicht									
"geschehen, das habe vormals									
"reichl. gehabt etc. Nun mercke,									
"dass der Feind dahin arbei-									
"tet eine Erbitterung unter den									
"Gemüthern zu erregen, da-									
"mit er das gute hindere, es									
"soll ihm aber nicht gelingen.									
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209
"Denn ob sichs auch einige "ungebrochene nach alter Ge- "wohnheit mit Vorbedacht er- "erkühnten, sich ohne mein "Verschulden, gegen mich zu "erbittern, so werde sie dem "ohngeachtet lieben und weder "Knecht noch Magd mit Ge- "walt von ihnen nehmen, ihre "Widersetzlichkeit aber der "Obrigkeit anheim stellen etc. "Hierauf legte ihnen eine allge- "meine Frage für, neml. obs bil- "lig, dass man die Befehle der "Obern respectire? und da sie "alle mit Ja antworteten, so "las ihnen Extractum Proto- "colli von A:o 1733., nebst "d. Herrn Landt Rath Gyllen- "stubbes *Ordre für, und er- "mahnete sie die Sache ohne "fernere Weitläuftigkeit in der "Gute beyzulegen. Hierdurch "bewogen, stelleten sie 3. jun- "ge Kerl für mich, um das "Loos über sie zu werfen, wel- "chen es treffen würde, sollte "dienen. Da sich aber einer "unter denselben freywillig "zum Dienste erbot, giengen "sie alle mit guter Zufrieden- "heit nach Hause und wunderten "sich, dass die Sache auf eine "so leichte Art geschlichtet "worden" — Nov. d. 4. Bi-lade Pastor en tvist emellan några, som sönderhuggit ett strandadt Skeppsvrak. Jer-										
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

	Döptes.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjoncl.	m. k.	q. k.
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	109
net hemtades till Prestgården i förvar. — *d. 16. wurde* "- - - - *copulirt. NB. Zwei* "*Tage für der Copulation kam* "*der Bräutigam und fragte:* "*ob ich auf der Hochzeit das* "*Tantzen gestatten wollte? Hier-* "*auf gab zur Antwort: ich* "*könte meine Erlaubniss keines-* "*weges darzu geben, weil weder* "*in dem Worte Gottes noch* "*in der Kirchen Ordnung die* "*geringste Anleitung dazu fän-* "*de, auch ueberdem nur lauter* "*unordentl. und Gott missfäl-* "*liges Wesen draus entstände* "*etc. Womit er zufrieden war.* "*Den andern Tag kamen 2.* "*Schaffer und baten zur Hoch-* "*zeit, thaten aber im Nahmen* "*der jungen Leute eine Aber-* "*malige Anfrage wegen Mu-* "*sic zum Tantz; Ich antwor-* "*tete auf vorige Weise. Sie* "*objicirten: Es wäre ja un-* "*ter Past.* Kroll *nicht allein* "*erlaubt gewesen, sondern er* "*habe selbst allezeit den An-* "*fang dazu gemacht etc. Hierauf* "*antwortete: die meisten aus* "*der Gem. hatten mir viel* "*wunderl. und einem Lehrer* "*unanständiges Wesen von ihm* "*erzehlet, und könten sie dieses* "*mit dahin rechnen. Wollten* "*aber einige hiemit nicht zu-* "*frieden seyn, könten sie sich* "*beym Consistorio eines wei-*										
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

	Döptes.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	Kjonel.	m. k.	q. k.
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

"tern befragen. "Weile nun "bey der Hochzeit ihrem Brauch "gemäss mit seyn musste, gieng "es zieml. ordentl. zu, und damit "ihnen die Zeit nicht zulang "würde, so fuhrte den Gä- "sten allerley bibl. exempel "zu Gemüth, that allerley Fra- "gen unter den Haufen, da "denn immer einer dem andern "mit der Antwort zuvor zukom- "men suchte. Anstatt der Mu- "sic aber sang ihnen mit mei- "ner Frau und Kindern ei- "nige kurz vorher aus dem "Läthnischen Gesang-Buch ins "Schwedische übersetzte Lie- "der für, worüber sich die "meisten sehr vergnügt bezeig- "ten. Doch, nach dem ich nebst "den meinigen nach hause "gegangen, hatten einige un- "ordentl. endl. Spielleute ha- "ben wollen, war ihnen a- "ber vom Bräutigam verwei- "gert worden." — Dec. d. 2 uppstodo åter stridigheter å ön ang. skeppsvrak. Pastor förekom ytterligare utbrott, så att följande dagen 2 man ur huset skulle utgå och sönderhugga det; hvarvid han sjelf var närvarande. — d. 26. 2:a Dag Jul, gjorde en qvinna kyrkoförargelse genom högljudt skratt. Emedan hon visade ånger och för första gån-

Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	132	155	4	3	145	112	100	192	209
gen begått detta brott, bestraffades hon blott med afbön inför Församlingen.	3	5	—	—	1	2	1	2	1
1741. — "*Jan. d. 1. Heute so "wohl, als am and. Weyhnachts "Feyertage, hatte einige Gutge- "sinnte von meinen Zuhörern "bey mir zu Gäste, um durch "freundlichen Umgang mit ih- "nen, ihren Gemüthern näher "kommen zu können, da denn "die Zeit mit guter Erweckung "zugebracht wurde.*" – Febr. d. 1 Valdes uti Socknestämma "*ein Hüter ueber Aecker und "Wiesen.*" — "*Martii d. 8. ka- "men 22. Curländer vom Eis "an Land und giengen wider "Recht und Gewohnheit mit den "Einwohnern nach Seehunde.*" — "*Maji d. 17. Nachdem "aus Windau Gewissheit we- "gen Absterben Ihro Kejserl. "Maj. erhalten, machte sol- "ches der Gemeine vom Pre- "digstuhl öffentl. kund und "verordnete dass deswegen, wie "sonst bey solchen Fällen ge- "wöhnlich, die Glocken sollten "geläutet werden, welches aber "von* Joh. Mattsson Eller- "busch *nach geendigten Gottes- "dienst verboten worden!!*" — Sådan myndighet tillvällade sig Uppbördsmannen då! — d. 26 kom Superintendenten *Gutsleff* till ön och höll visitation. — "*d. 28. wurde von*										
Transport	135	160	4	3	146	114	101	194	210

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	135	160	4	3	146	114	101	194	210
"mir nebst dem Uppörtsmann "und zween Sex Männern der "Huldigungs Eyd für den Altar "abgelegt." — "d. 30. Nach- "mittag reisete Hr. Superin- "tendent mit gutem Wind wie- "der nach Arensburg." — "Sept. "d. 7. Kam hier ein Both von "Arensburg mit Briefen vom "Herrn Land-Hauptmann Vie- "tinghoff, nebst einem Manifest "von Ihro Käyserl. Majest. we- "gen der schwedischen Krieges "declaration, auch einen andern "wegen Schutzgeniesung der "schwedischen Unterthanen, it. "einer Ukase wegen Einwech- "selung der kleinen Müntze, "so alle publiciret wurden." — "Sept. d. 27. Hielten wir das "wegen erhaltener Victorie in "Finnl. von Käijserl. Maj. "verordnete Dankfest, und wur- "de daneben das desfalls ausge- "gangene Manifest aufgelesen "und an die Kirchen Thüre "geschlagen. It. d. Hrn L. R. "Güllenst. resolution wegen "Auferbaung einer aparten "neuen Herberge und Verferti- "gung eines Kellers etc." — "Octob. d. 10. des Morgens "entstund auf der Insel, we- "gen 2. sich derselben nä- "hernden Segel, ein ungemei- "ner Auflauf, in dem einige "ausgesprenget, es wären finnl. "Fahrzeuge, und dahero die										
Transport	135	160	4	3	146	114	101	194	210

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	135	160	4	3	146	114	101	194	210
"meisten ihre Haabseeligkeiten "in grösster Eyle nach dem "Walde schafften; Es fand "sich aber bey deren Ankunft "G. L. anders, in dem es Leute "von Salis waren, welche nach "Läuffern suchten." . . .	1	3	—	—	—	—	—	2	3
1742. — "Febr. d. 22. wurde "man des Morgens Süd Ost- "werts gegen Runö einen un- "gewönlichen Stern, in Gestalt "eines Cometen, gewahr, dessen "Schwantz mit vielen langen "bleichlichten Strahlen, sich ge- "gen Südwest und bis zu anbre- "chenden Tag deutlich zu sehen "war." — "d. 23. observirte "dessen Aufgang gegen Nord "west, nach Mitternacht klock "1. und — d. 24. war dessen "Aufgang mehr gegen Norden "klock 12. und so rückte der- "selbe innerhalb 10. Nächten "bis in hoch Norden mit seinem "Aufgange allemahl eine Stunde "eher, bis er nicht mehr ge- "sehen wurde." — "Maji d. 5. "wurde von dem Herrn Landt- "hauptmann v. Vietinghoff ein "Both anhero gesendet wegen "der Huldigung Ihro Käjserl. "Majest. Elisabeth Petrowna." — Den 6 ejusd. aflades hyll- "ningseden inför altaret. — "Julii d. 4. Wurden zwei Mägde "in den Stock für der Kirchen "Thüre ges. weil sie während der "Predigt sich mit einander unter										
Transport	136	163	4	3	146	114	101	196	213

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	136	163	4	3	146	114	101	196	213
"der Kirchenwand eines von "Runö entwichenen Knechts "halber gezanket."	2	4	—	—	—	—	2	1	1
1743 — "Jan. d. 25. Wurde "die gewöhnl. Socken Stemma "gehalten. Es wurde unter an- "dern abermahls wegen des Pa- "storats Baus Anfrage gethan, "und eine neue Resolution vom "Hrn Land R. Güldenstubbe, *"welche sich wie die vorige "auf Ihro Käyserl. Majest. Pa- "tent d. Anno 1733. gründete, "und in welcher mit der Exe- "cution gedrohet wurde, auf- "gewiesen: Allein die Bau- "ern opponirten sich alle- "samt und einige antworteten "trotzig: sie wollten eher alle "vom Lande entlaufen, als das "Pastorat auf eine andere "Stelle bauen. — NB.* Ellerb. *"war der ärgste, da ihm beide "Resolutiones eingehändiget "wurden, sich als Upbörtsman "darnach zu richten und An- "stalt zum Bau zu verfügen, "warf er selbige zu zweien "mahlen auf den Tisch zu- "rück mit den Worten: Ich "nehme sie nicht an etc., wovon "die sämmtl. Bauern Zeugniss "geben müssen."* — I slutet af April aflades hyllnings Ed åt H. K. H. Storfursten *Peter Feodorowitsch* . . .	1	2	—	—	—	—	—	3	1
1744. — I Junii månad föreföllo stridigheter emellan									
Transport	139	169	4	3	146	114	103	200	215

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	139	169	4	3	146	114	103	200	215
Pastor och Bönderne. Resa till Arensburg. Ytterligare mycken osämja, ovett och stridigheter rörande Prestarättigheterna. De skyldige blefvo afstraffade i Arensburg med "*Stockschlägen.*" — "*Oct. d. 25. Kamen die Bauern* "*zusammen und fingen an die* "*schon zwey Winter gelegene* "*und schadhaft gewordene Bal-*" *ken auf einer aparten Stelle* "*aufzuhauen (doch nach ihren* "*eigensinnigen Kopff und* "*nicht nach meinem Angeben)* "*und da ich den 29. wegen* "*der Thüren Erinnerung that,* "*wurde v. Cubjas* Joh. Matts-" son *mit folgenden trotzigen* "*und hochmüthigen Worten* "*(in Beyseyn aller) überfal-*" *len;* Thet skall så stå, "som jag vill, jag bygger "intet åt Eder, jag bygger "åt en annan, i dag är nij "här, i morgon ären J an-" nanstans. *NB. die letzten* "*Worte haben ihren Respe-*" *ctum auf ein von ihm bey* "*der Bier-Kanne in Arens-*" *burg mit andern liederl. Ge-*" *sindel abgefasstes Urtheil: ich* "*würde samt dem Superint. Hr.* "Gutslef, *dem Pastor* Hölter-" hoff *und* Pappritz *etc. auf* "*ein altes untaugl. Fahrzeug* "*ohne Mast und Ruder, gesetzt* "*und so dem Wind und Meer*										
Transport	139	169	4	3	146	114	103	200	215

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	139	169	4	3	146	114	103	200	215
"ueberlassen werden, welches "er nach seiner Wiederkunft v. "Oesel unter den Leuten aus- "gebreitet, u. durch Hoffnung, "sie würden meiner bald loss "werden, zu völliger Wider- "spenstigkeit angereitzet." —	—	2	—	—	—	—	—	1	—
Åter en lucka ända till år: ~~1715.~~ — I Januarii månad syntes en Komet. — "Juli d. "3. Ereignete sich auf der "Insel ein merkwürdiger und "dieses Orts unerhörter Ca- "sus: Ein gewisser Knecht "Nahmens Mårten Michels- "sohn, welcher einige Jahre "mit dem Morbo gallico be- "heftet gewesen, gerieth in "ein delirium, lief nach dem "Walde, warf die Kleider von "sich, wältzte sich im Morast. "Kam also nackt und unge- "staltet wieder nach dem Dorff; "schlug und kratzte sich wund, "sprengte Erde auf sich etc. "ich wurde gerufen, und da "sich Niemand zu ihm wagen "wollte, trat ich ihm näher, "ermahnte ihn mit freundli- "chen Worten, er möchte sich "bekleiden und nach Hause "gehen, bekam aber keine an- "dere Antwort als diese: Hör "min Lärare, säy åt folck, "at Jesus har lijdit för hela "werldenes synder, för mina "också etc. womit er sich "wieder auf die Erde warff,										
Transport	139	171	4	3	146	114	103	201	215

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	139	171	4	3	146	114	103	201	215
"die Kleider, welche sein Va- "ter brachte, in die Luft schlenc- "kerte, ein Kreutz mit einem "Ring umher in den Staub "zeichnete, darauf knieete, sein "eigenes Blut leckte und obigen "Worte gegen mich ausrief." —Härifrån är en lucka till år 1749. — "Januar. - - - Es "ereignete sich ein unverhoff- "ter sehr betrübter und al- "len Einwohnern zum höchsten "Schrecken gereichender Ca- "sus folgendergestalt. Eller- "busch (Upphördsmannen) be- "ruft einige Bauern nach dem "Wald, um einen schon ver- "wichenes Jahr gefällten Baum "für die Kirche zu sägen. Ei- "nige der berufenen folgen ihm "gleich, andere aber unter "welchen auch Thuskas Ste- "phan, nehmen sich erst an "verschiedenen Stellen einen "Rausch, kommen also nach "cassiren den von Ellerbusch "angewiesenen und schon be- "hauenen Balken, wählen wi- "der dessen Verbot einen an- "dern; Thuskas Stephan (wel- "cher nach aller Zeugniss am "heftigsten sich widersetzt.) "thut den ersten Hieb in den "ihm höchst unglückl. Baum, "seine eigensinnige Cameraden "treten zu, hauen den Baum nie- "der, und, da er eben im Fal- "len, ruft Stephan aus vollem	—	1	—	—	—	—	3	2	3
Transport	139	172	4	3	146	114	106	203	218

	Döptes.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	tjenel.	m. k.	q. k.
Transport	139	172	4	3	146	114	106	203	218
"*Halse mit Freuden*: Ingen nöd! "sker ingen skada! – *wird aber "während dem Rufen, durch ei- "nen aus der Luft kommenden "dürren Ast dergestalt nach- "drücklich getroffen, dass er "ohne einiges Wort todt nieder- "fiel. Bey diesem klagenswür- "digen Falle muss man billig "ausrufen: Justus es Domine et "justa sunt judicia tua! — da "man aus allen Umständen das "Jus talionis so gar deutl. erblic- "ket, derjenige, welcher wi- "der Verbot einen dürren Baum "fället, wird von demselben "selbst als ein kaler unfrucht- "barer Baum getroffen; der- "jenige, welcher vor 2. Jah- "ren seinem Lehrer trozigl. "das Prognosticon gestellet, "muss im Trutz und Unge- "horsam seinen eigenen plötzl. "Fall befördern; derjenige, wel- "cher vorm Jahre wider öf- "fentl. Verbot handelnde, ver- "mässentl. gesprochen:* hvad "frågar jag efter Presten! "hvad vill han göra mig? om "icke en paar Rysser kommer "etc., *der hat für seinem Ende "nicht das Glück seinen Leh- "rer noch ein mahl zu sehen "und ein Wort der Ermahnung "zu hören. Uebrigens ist dieser "Mensch ein fleissiger Kirchen- "Gänger und geschwätziger "Maul-Christ, aber dabei einer*										
Transport	139	172	4	3	146	114	106	203	218

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	139	172	4	3	146	114	106	203	218
"der trotzigsten u. ungehorsam-"sten unter meinen Zuhörern "gewesen.—Avertat Deus im-"posterum a nobis ejusmodi "casus deplorandos!" — *"d. 25. "wurde die so genannte Sochen "Stemma gehalten - - - Hie-"nächst wurde bei dieser Sochn "Stemma folg. Ermahnungen "gethan: 1:o) wegen des hin-"künftig zu bauenden neuen "Kirchen Thurms, dass derselbe "nicht müsse angefangen wer-"den, bevor der faule Grund "des ganzen Gebäudes unter-"sucht worden. Wobey man viele "Schwierigkeiten vorschützte. "2:o) wegen zu erweisenden "bessern Gehorsams bey Kirchen "und Pastoraths Arbeit. 3:o) "Wegen eines Ofens in d. neuen "Pastoraths Kammern. 4:o) "wegen der zum Zerelschen "Kirchen Bau gesammelten "Collecte, dieselbe in etwas zu "vermehren. 5:o) wegen Ent-"richtung der vom verwichnen "Jahr restirenden Postoralien. "NB. bey diesen 4. Puncten "war altum silentium. 6:o) "Wegen der Mühle wurde aber-"mal pro et contra gesprochen: "doch fiel endtl. der Schluss: "sie solle gebaut werden."* — Martii d. 1. En Pastorens Dot-ter, *Johanna Anastasia Reuter,* stod fadder. — *"April d. 21. "Wurde* Haggars Jacob, *wel-*										
Transport	139	172	4	3	146	114	106	203	218

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	139	172	4	3	146	114	106	203	218
"cher sich neulich verheirathet, "auf dem falschen Frühjahrs- "Eis verunglückt und nicht "wiedergefunden. Der Herr "wolle seine Seele zu Gnaden "angenommen haben um Christi "willen! Er hatte Erkäntniss "und Ueberzeugung."— Aug. d. 6. Ett stort Holländskt skepp seglade på grund, men blef flott, när några hundrade balkar utkastats af bönderne. —Uti Oktober månad hemtade en med sig "die rothe Ruhr" och smittade några andra.— "Novemb. d. 17. Erhub sich ein "gewaltiger Sturm aus Nord- "westen, welcher dergestalt "zunahm, dass den 18. in der "Morgenstunde in wenig Minu- "ten einige Tausend Bäume im "Walde theils mit den Wurzeln "ausgerissen theils mitten abge- "brochen, auch die meisten Häu- "ser abgedeckt wurden. Detta år grasserade äfven kopporna å Runö..	1	1	—	—	—	—	2	2	3
1750.—"Junii d. 4. Schickte "meine beyden Söhne Immanuel "und Adam Johann im Nahmen "des Herrn ueber Riga nach "Halle. Der Herr geleite sie "durch seinen Engel und bringe "sie glückl. und wohl an Ort "und Stelle."—"d. 12. reisete "mit d. sämmtl. Runschen Bau- "erschaft nach Arensburg zur "Revision."—Då blef uppskåf.									
Transport	140	173	4	3	146	114	108	205	221

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	140	173	4	3	146	114	108	205	221
—"*Julii d. 2. kamen 2. kl. "Cron-Schiffe unter der Insul "an und setzten nach der Hand "2 Chaluppen mit Mannschaft "an Land samt ihren Provi- "ant, welche sich einige Zeit "hier aufhalten und die um die "Insul liegende Grunde aufsu- "chen und mit Römer bezeich- "nen sollten,*"—"*Aug. d. 11. "Giengen ermeldete Schiffe wie- "der unter Seegel nach St. Pe- "tersburg.*"—d. 25 lade sig skeppen åter för ankar på östl. sidan för motvinds skull.— d. 28. Uppstod ifr. nordvest en väldig storm, hvilken de båda skeppen uthärdade under lifsfara ända till d. 30. Då de förstnämnde dag om aftonen sände den af stormen skadade stora Chaluppen under vallen till reparation, drukna- de 4 personer: 1 Underoff., 2 Timmermän och 1 Matros. —Sept. d. 11 reste Pastor med *Ellerbusk* och 4 g:le Bön- der till revision. D. 18 fingo de företräde. Landt R. *v. Gül- lenstubbe*, såsom "*Praeses Cae- sar. Revisionis Commissionis*" framfordrade "*die alten Run- "schen Schriften, worinnen, "sichs finden müsste, wie viel "in alten Schwedischen Zeiten "an die h. Krone für die ganze "Insul entrichtet worden; seiner "Meinung nach müsste es 250.*										
Transport	140	173	4	3	146	114	108	205	221

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	140	173	4	3	146	114	108	205	221
"*Rd:r Cour. gewesen seyn. Ver-* "*sicherte auch, daferne die* "*Schriften hiernach gefunden* "*würden, die Nachrechnung* "*für diese Insulaner gewaltig* "*hoch steigen würde.*" — Dessutom förmantes bönderne, att lefva i fred med sin Pastor och gifva Tionden. — Detta år kommo tvänne Qvinnor ifr. Arensburg till Runö och framfödde der oäkta barn. Rödsoten var detta år gängse å Runö	1	1	—	2	—	—	2	2	3
1751. — Den vanliga Januarii-Socknestämman var utmärkt för sturskhet, pockande och hot af *Bullers Henrik*, i anledning af utfordrade rester af Pastors rättigheter. — I Febr. anmältes hos Pastor bittra klagomål öfver en sons gudlösa uppförande och svåra behandling emot sin fader, uti *Ellerbusks* hus. — Uti Maji bemötte *Bullers Henrik* Pastor med otidighet, och hade äfven anfört falska klagomål emot honom. — *Junius d. 18. reisete* "*nach Arensb. und uebergab* "*meine Erklärung in die Prov.* "*Canzeley.*" – "*d. 21. wurde dar-* "*auf resolviret, neml. 1:o dass* "*die Bauern nach dem alten* "*ihr Zehende Getreide gehäuft* "*liefern et 2:o wegen des abzu-* "*gebenden Butten Bands it. 3:o* "*Hühner und Eyer keine weitere*									
Transport	141	174	4	5	146	114	110	207	224

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	141	174	4	5	146	114	110	207	224
"*Schwierigkeit machen,* "*4:o* "*mit Abgabe der Zehende Butten* "*bey schwerer Strafe, keinen* "*Unterschleif, und Betrug spie-* "*len. 5:o So lange keine Mühle* "*gebaut alle Frühjahr u. Herbst* "*jeglich mahl wenigstens 12. T.* "*Roggen nach der Mühle schaf-* "*fen und mahlen, 6:o den alten* "*Schornstein im Pastorath samt* "*der Badstube wieder in völligen* "*Stand setzen, desgl. 7:o die* "*Losstreiber jegliche Persohn* "*3. Tage mit eigener Kost, jähr-* "*lich im Pastorath praestiren* "*sollten. — NB. d. H:r Landt-* "*Rath* von Gyldenstubbe *sagte* "*bey Ausfertigung dieser Puncte* "*mit ernstl. Worten in Gegen-* "*wart der mitseyenden Bauern* "*— — — (als wegen des bekanten* "*Runöschen Ungehorsams ge-* "*gen Obrigkeitl. Verordnungen* "*Meldung geschahe) Diese Re-* "*solution muss veste stehen, so* "*lange ein Lappe dran hänget.* "*Hr. Pastor publiciren Sie sol-* "*che von der Cantzel, und wer* "*sich dawider setzet, der schic-* "*ken Sie ueber, es soll ihm wohl* "*gewiesen werden.*" — "*Julius* "*d. 1. Kam von der Reise Gottl.* "*gesund wieder nach Hause,* "*doch mit der betrübten Nach-* "*richt aus Halle, dass mein da-* "*hin gesandtes Söhnlein* Adam "Johann *nach 3. viertel Jähri-* "*gen Kranken-Lager im Herrn*
Transport	141	174	4	5	146	114	110	207	224

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	141	174	4	5	146	114	110	207	224
"*sanft und seelig entschlafen,* "*seines Alters 13. Jahr 2. Mo-* "*nath und 9. Tage. Der Herr* "*lehre und lasse uns sterben* "*des Todes dieses Gerechten!*" —d. 28. stod Pastors dotter "*Hedvig Reuter*" fadder å Runö. —Uti Sept. och Dec. blefvo några för oordentlig lefnad ifrån den Hel. Nattvarden utestängde.	8	1	—	—	4	—	1	1	—
1752.—Jan. d. 25. Vid den då hållna Socknestämman uppgjordes en specifik Räkning öfver kyrkans medel, hvilken ifr. 1740-1752 utvisar en behållning af 104 Alberts Reichs Thlr. 3 weissen. — Vid samma tillfälle gjordes Församl. alfvarliga erinringar om oskickligheten af det så kallade "*Nachtrennen*" af byns ungdom, och uti 4:de mom. heter det: "*endl.* "*wurde auch diesmal einmüthig* "*beschlossen zu künftigen Früh-* "*jahr eine Windmühle auf-* "*zubauen, nur war die Quaest.* "*wegen der Steine? da denn* "*einige auf die Meinung: man* "*könne das Gehäuse aufsetzen,* "*die Steine würden sich mit der* "*Zeit wohl finden etc. Das heist* "*abermahls die Pferde hintern* "*Wagen gespannt.*" En "*Wald-* "*wächter*" omtalas nu. —"*Ju-* "*nius d. 20. Empfing vom Hr:n* "*Land R. von* Gyldenstubbe									
Transport	149	175	4	5	150	114	111	208	224

	Födde.				Nya Komm.		Utgde. hjonel.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.		m. k.	q. k.
Transport	149	175	4	5	150	114	111	208	224
"*eine Copie dessen, so er an* "*denselben*" (neml. Uppbördsmannen) "*wegen der Back-* "*Gerechtigkeit abgehen lassen,* "*dass neml. dem Past. Jährl.* "*von dem Arendatore ein Rthlr* "*wegen Fürbitte um glückl. feu-* "*erung, zukomme,*" — "*Junius* "*d. 23. Berichtete an d. Hrn* "*Land R.* v. Gyldenstubbe "*einiger Bauern abermahlige* "*heiml. und boshafte Berath-* "*schlagung wegen unbilliger* "*Entziehung des Qvick Zehend.*" "—*Sept. d. 5. Wurde mir in* "*Arensb. vom. Prof. Astron.* "*D:no* Grischow *in Abwesenheit* "*d. H. Secr,* Woijten, *wegen* "*angekommener Uckase von E.* "*Dirig. Reichs-Senat, mündl.* "*Nachricht ertheilet, mit Erin-* "*nerung, eine Specification von* "*der Runschen Gem. einzu-* "*senden.*" — "*d. 30. Sendete* "*die vom Prof.* Grischow *be-* "*gehrte specification nach Arns-* "*burg u. erhielt dagegen bey* "*zürückkunft des Booths neml.*" —"*Octb. d. 6. die schon am 20.* "*Aug. nach Maassgabe ermel-* "*deter Uckase vom Dirig. Senat* "*ausgefertigte Ordres, samt ei-* "*ner weitern Anfrage wegen* "*Runö, bestehende in 13. Punck-* "*ten. Desgl. eine Resolution we-* "*gen dies Jahr entzogener Qvick* "*Zehenden, dass die Bauern sel-* "*bige bey Ruthen Strafe bezahlen*										
Transport	149	175	4	5	150	114	111	208	224

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	149	175	4	5	150	114	111	208	224
"(cl. *10. Weissen von jegl.* "*welches von zehen Kälbern* "*5. Carol. beträgt*) *und künftig-* "*hin nach alter usence un-* "*weigerl. in natura liefern sol-* "*len.*" — Uti denna månad omtalas osedlighet af tre "*Buben*" hvilka gingo till Bullers Klöte, togo en bränvinsbutelj ur en kista, tömde den och ohelgade under rus Sabbatsmorgonen. — Uti December stod Pastors dotter *Anastasia Reuter* fadder. Detta år föddes ett par tvillingar, båda flickebarn. .	1	3	1	—	—	—	1	—	—
1753. — Dec. d. 17. Om aftonen emot kl. 10 syntes öfver Ön en lufteld, såsom ett klot af månens storlek, kastade gnistor ifrån sig, for med hastighet ifr. N. O. till S. V. och förlorade sig bakom ett moln. En vakt å Båken bekräftade detsamma. Ett par tvillingar, båda af mankön, föddes under året. . . .	3	2	—	—	—	—	2	—	—
1754. — Jan. d. 25 uppstod tvist emellan båda Lagen, ang. delningen af skälfångsten. — Febr. d. 6 väcktes vid Socknestämman fråga, huruvida kyrkan kunde repareras, eller om den ej borde af nyo byggas. Julii d. 18 kom Secret. *Woyten* och Lieut. *v. Pass* till ön, besågo densamma, i:shet skogen, och förbjödo Bönderne att hugga stock utan									
Transport	153	180	5	5	150	114	114	208	224

	Födde.				Nya Komm.		Vigde. hjonel.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.		m. k.	q. k.
Transport	153	180	5	5	150	114	114	208	224
Pastors tillåtelse. — Octob. d. 12 stod Pastors dotter, *Augusta Reuter*, fadder. — "*d. 14. "Kamen drei Handwerks Gesel- "len, ein Feldscherr, Kürschner "und Töpfer von dem unter "Runö für Ancker liegenden "Schiff um sich Proviant zu su- "chen, da sie aber wegen Sturm "desselben Tages nicht wieder "am Boord kommen konten, ue- "bernachteten sie bey* Thuskas. "*Uxor ea nocte comm: adult:*" — "*d. 21. Kam* Th. Hinr. *zieml. "confus und berichtete was in "seinem Hause sich den 14. "hj:s zugetragen, da denn mich "genöthiget sahe die Gemüther "zu beruhigen u. mit einander "zu versöhnen.*".	1	1	—	—	1	4	2	1	1
1755. — "*Jan. d. 15. Ob- "gleich* Thusk Henrich *sich mit "seinem Weibe verglichen, so "hat sihm doch nachgehends ge- "reuet und seine Unruhe nimmt "tägl. zu.*" — Febr. d. 5. Uti Kyrkostämman väcktes åter fråga om Kyrkans reparation, som trol. äfven verkställdes. — Likaledes blef vid straff förbjudet att före och under Gudstjensten afskjuta bössor. — "*Martii. Ob man schon zeit- "hero gehofftet, es werde sich* "Thuskas Hinrich *recolligiren; "so gerieth er doch zu Ende "dieses Monats in ein völliges "delirium, welches wohl das*										
Transport	154	181	5	5	151	118	116	209	225

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	lijonel.	m. k.	q. k.
Transport	154	181	5	5	151	118	116	209	225
"harte Bezeigen seines Weibes "und ältesten Sohnes grössten "Theils verursachet." — April d. 19. Förolyckades sex personer på den såkallade isresan.	—	1	—	—	—	—	2	2	—
1756. — "April d. 6. wurde "aus der Kayserl. Prov. Cantze- "ley die Vocation mir abermal "zugesendet, da denn selbige "acceptirte." — "Maji d. 12. "hielt meine Abschieds Predigt." — "d. 19. hielt auf einiger Be- "gehren noch zuletzt das Abend- "mahl; kam aus der Kirche "krank nach Hause." — "Julii "d. 14. Predigte nach ausge- "standener 8. wöchentl. tödtl. "Krankheit, das erste mahl und "begrub die während der Zeit "an derselben Krankheit ge- "storbenen." — Den 28. Julii upphör denne Reuters hand- stil. Följande Pastor börjar sålunda: — "Die auf den Herrn "harren, kriegen neue Kraft, "dass sie auffahren mit Flügeln "wie die Adler, dass sie lauffen "und nicht matt werden, dass "sie wandeln und nicht müde "werden." "Der Herr, dessen "Nahme herrlich, ists alleine, "der auch mich Immanuel Reu- "ter an meines Vaters Stelle "den 11. Augusti als den IX. "post. Trin. Morgens um 4. Uhr "nach Runoe zum Seelensorger "geführet: nach dem den 8. Ju- "nii meine Vocation aus der										
Transport	154	182	5	5	151	118	118	211	225

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	154	182	5	5	151	118	118	211	225
"*Kayserl. Prov. Canzeley zu "Arensburg bekommen und d. "19. hujus*" (Bör väl vara *ejusdem*, neml. Junii; ty detta är skrifvet d. 11 Aug.) "*dar- "auf ordiniret worden. Ach "Herr, wunderbar bist du in "deinen Wegen, der mir bishero "unter vieler Mühe geholfen. "Ich vill dich dafür demüthigst "loben, so lang in mir das Hertz "sich regt. Schencke nun Gna- "de, dass ich jeder Zeit vor dir "wandele und arbeite, damit vie- "le Seelen dieser Gemeinde mit "mir vor deinen Thron dereinst "können gestellet werden zu dei- "nem ewigen Preis und Ruhme. "Das thue mein Jesu um deiner "Liebe willen, Amen* . . .	1	3	—	—	6	4	2	4	5
1757. — Jan. d. 25 blef vid Socknestämman förbjudet: att gossar skulle röka Tobak. "*Das "Nachtrennen*" blef likaså förbjudet, såsom ock Flickorna strängeligen erinrades, att ej med bränvin locka "*die Jungens "in ihren Buden.*" — "5:o *Muss "die berüchtigte alte Runösche "Hexerey nicht mehr gehöret "werden, weder dem Nächsten "würklich Schaden zu thun, oder "durch Drohen thun zu wollen.*" — "8:o *Wurde der alte Aecker- "Wächter quittirt und ein neuer "bestellet: Ein jeder (Hauswirth) "sollte ihm einen Külmit Roggen "für seine Mühe geben.*" — I									
Transport	155	185	5	5	157	122	120	215	230

	Döptes.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	155	185	5	5	157	122	120	215	230
Maji reste Pastor till Arensb. med sin Syster *Joh. Anastasia.* Den 1 Junii förlofvades han med yngsta Dottren till en "*Herr Raths Verwandt Carl "Henrich Dietrichs.*" Den 12 *ejusd.* återkom Pastor till Runö med sin Syster. — I Sept. återkom Pastor till ön efter 3 veckors vistelse i Arensburg och medförde sin Fru *Ulrica Eleonora,* född *Diethrichs.* I öfrigt utmärker sig denna månad för stridigheter och oenighet emellan Pastor och bönderne, sturskhet och olydnad emot Pastor, deras bestraffning i Arensburg, samt cordningar, som i anseende till den dåliga stilen och den urblekta skriftens beskaffenhet samt de halfförmultnade bladens söndriga tillstånd icke kunnat närmare utredas. Ett skepp strandade ock i denna månad. — Novemb. d. 16 kommo 2:ne pråmar ifrån Arensburg med en *Lieut. v. Weimarn* och 6 man soldater, hemtade fourage åt Krono-hästar, som skulle födas å Runö till Maji. — Lieutenanten bodde i början å Pastoratet. — Decemb. d. 1. Besigtigades hästarne; d. 5 reste pråmarne tillbaka med rapport om tillståndet. — Dec. d. 6 reste en Runö båt med 7 man till										
Transport	155	185	5	5	157	122	120	215	230

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	155	185	5	5	157	122	120	215	230
Ösel, att begära Öfverhetens skydd emot många våldsamheter. — Dec. d. 8. uppräknas ibland Testes Baptismi: *Lieut. Joh. Adolf von Weymarn* och *Landbote* fr. Arensburg *Joh. Christian Buscheff*	—	3	—	—	—	3	5	3	1
1758. — Januarii d. 9 kommo klagarena ifr. Ösel tillbaka med befallning att å böndernas sida ej försumma Kronohästarne, men att ock å andra sidan förfara billigt emot de förre. — I slutet af månaden synas många olagligheter och våldsamheter hafva blifvit af Lieut. *v. Weimarn* bedrefne, såsom han ock uti Socknestämma varit emot Pastor ovettig. Pastor synes derefter till och med hafva varit i lifsfara. — Januarii d. 30 sände Pastor 12 bönder öfver isen med berättelse derom till Kejserl. *Prov. Canzeley* i Arensburg. När *v. Weimarn* erfor det, sände ock han "*Transport-Briefe*" med sin Corporal och 3 bönder. Ytterligare omnämnas våldsamheter uti Prestgården. — April d. 2 hade Ryske skrifvaren med knif anfallit *v. Weimarn* sjelf, som ej nu tordes gå ur sin stuga (bodde ej mer då å Prestgården); ty hela Kommando var upproriskt, emedan han ej utbetalt solden. —										
Transport	155	188	5	5	157	125	125	218	231

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	155	188	5	5	157	125	125	218	231

Maji d. 2 anföres ytterligare klagomål öfver v. Weimarn. En kronohäst störtade af något skadligt, han druckit. — d. 31. Kommo Superint. *Swahn*, Ober Pastor *Reuter*, Pastor *Bong* och Notarien *Dainetz* samt Archivarien *Gronau* till introduktion och Kyrkovisitation. Den 2 Juni reste Consistoriales bort. — Junii d. 3 kl. 11-12. föddes *Reuter* en Son, som d. 5 christn. till *Carl Johan*. — Aug. d. 26 reste Pastor till Arensburg, för att göra en anmälan i Prov. Canzeley ang. kronohästarne. — d. 28 reste *v. Weimarn* bort med hästarne. Före sin afresa hade h[illegible]m och hans soldater, under *[illegible]ters* frånvaro i Arensburg, plundrat och söndrat allt å Pastoratet, uti hvilken illbragd äfven Runö bönder sägas hafva deltagit. — Sept. d. 11 gjorde sig Pastor resfärdig hem, sedan han den 3 Sept. bivistat sin medlersta Systers Bröllop med Pastor Diaconus och Rector i Staden Herr *Hirschhause*, samt återkom till Runö. d. 12, då hann fann, hvad å Pastoratet sig tilldragit, såsom ock att man hade uppbränt hans års-skörd, och förstört följ. årets gröda. — Oct. d. 16 kom ett skepp med Stenkol

Transport	155	188	5	5	157	125	125	218	231

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	155	188	5	5	157	125	125	218	231
för båkens räkning. Detta år härjade rödsoten å Runö.	3	2	—	—	—	—	4	3	8
1759.—Uti April reste Pastor med sin familj till Arensburg, till Svärfadrens begrafning. "*Wurde heimtückischer Weise von den Bauern verklagt.*" Pastors Fru blef qvar hos sin moder; sjelf reste han hem med sin Hustrus Systerson Hr. *Heinrich von Toll.*—Under hans frånvaro hade tvänne köpmän från Windau hemtat bränvin till ön.—Maji d. 3. En Windauisk Köpman *Brendel* säljer bränvin samt stiftar derigenom uppror och oreda.–Uti Julii åter olydnad och uppstudsighet. Båt till staden vägrades Pastor. Orsaken till all oreda synes det Kurländska bränvinet hafva varit . .	2	2	—	—	2	3	1	2	—
1760.—Maji d. 15 föddes Pastors Son *Immanuel Friedrich.*—Junii d. 28 kom *Lieuten. von Meck* från Salis till Runö, för att bese ön, och underrätta sig om hvad man här kunde sälja eller behöfde köpa.—Julii d. 8 seglade en Runö-båt emot ett Ryskt Skepp, båten kantrade och 2:e flickor drunknade. Det öfriga folket räddades af Skeppets manskap. –d. 15 hade af trenne Ryska skepp, som lågo för ankar å östliga sidan, ett af									
Transport	160	192	5	5	159	128	130	223	239

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	160	192	5	5	159	128	130	223	239
Runö folkets ankaren blifvit ifrån stranden bortstulet. — Aug. d. 13 insändes till Kejs. Prov. Canz. en insamling af 10 Carol. till Lutherska Kyrk. i Astrachan. — Augusti d. 29 inreste Pastor med Fru och sina tvänne söner till Arensburg och återkommo den 14 Sept. Hans föräldrar qvarhöllo dottren *Anastasia*; deremot följde hans svägerska *M. Dorothea Elisabeth Tunzelman* med till Runö såsom sällskap åt hans Fru. — "*Auch mein Schwager,* "*der 14. Jahre vom Hause in* "*Ostindien sich aufgehalten und* "*nun seine Mutter besuchet, sei-* "*ner Umstände halber aber nach* "*Holland zurück zureisen ge-* "*nöthigt wird, reisete mit eben* "*der Prame nach Riga. Wir ver-* "*hoffen aber in kurzen wieder* "*die Retour, weil er der einzige* "*Bruder meiner Frau ist, der* "*einzige Hr.* Johann Dieterichs "*in familia.*" — Detta år lemnade Bönderne sin Pastor utan arbetare, så att hans hö förmultnade och säden ruttnade. De undandrogo honom äfven qvicktionden.	4	—	—	—	3	4	—	1	2
1761. — Jan. d. 25. Socknestämman, som nu hölls, är derföre märkvärdig, att Bönderne samtel. anförde häftiga klagomål öfver Åkervakten, genom hvars vårdslöshet kre-									
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

aturen, is:het får och svin, gjorde stor skada på åkrarne; samt öfver Skogsvakten, genom hvars försumlighet hände, att många onödigtvis och utan tillstånd nedhöggo många goda träd. — "*Von* Nochis Peter *und* Isaacs Isak *wurde besonders heftig geklagt wegen des üblen Verhältnisses der Jugend in der Kirche und deren Unordnung in den Bänken; sondern auch wegen ihren gräulichen Nachtschwärmen, unmänschliches Tantzen und Kartenspielen: wodurch Eltern keine Ehre, Gehorsam und Nutzen von ihnen haben könten.*" — Maji d. 10 nödgades *Hr. Land Richter v. Poll* och *Madem. Schröder*, ämnande sig till Arensb. ifr. Riga, uppehålla sig å ön för motvind till d. 20 ejusd. Summarisk Kyrkoräkning ifr. 1750–1760 upptager en behålln. af "91 Rd:r 20 weissen." — Junii d. 6 skedde insamling till den förfallna Evang. Luth. kyrkan i *Serebetta*, och utgjorde "2 Rd:r Alb. 16 weissen." — d. 18. Klagomål af en Sexman, att bönderne flitigt besökte krog hos en Bonde, hvarest Kurländskt bränvin såldes; ytterligare deröfver, att samme Köpman *Brendel*, som sedan Maji månad sålt bränvin, köpt

Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

	Döptes.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241
af en Runö-Bonde en balk, hvilken han sågat till bräder, för att dem bortföra. — *"Augusti d. 11. Giengen die sämmtl. "Runschen Bauren ihre Äcker- "aussat zu verrichten. Weil aber "diese Einwohner je länger je "mehr sich nicht nur wider ihre "vorhero übliche Gebräuche und "Gewohnheiten, sondern auch "wider alle obrigkeitl. Verord- "nungen u. Befehle gäntzl. setz- "ten u. der Prediger hiesigen Orts "des Hochobrigkeitl. Schutzes "unter ihnen völlig entsetzet und "aus Furcht grösster Gefahr sich "seines Rechtes gar begeben "muss, indem die Bauren weder "ihr Gebühr in denen Zehenden "Abgaben mehr entrichten wol- "len; noch auch das eigenthüm- "liche selbst ihm gehörig nutzen "lassen, und besonders der Pa- "storaths Acker, theils nicht "mehr; ohnerachtet nach Mass- "gabe voriger Zeiten man denen "Lostreibern dreydoppelte Be- "zahlung gegeben, ohne die "grösste Schwierigkeit bearbei- "ten wollen, auf die Bauren sich "berufend, weil sie beym Consi- "storio dem Pastori hülfreiche "Handleistung versprochen, sie "es nun auch nothwendig halten "müssten, da sie es aber nun "nicht thäten, so haben sie auch "ein gleiches Recht sich dessen "zu entziehen (NB. dahero ha-*										
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241
"ben sie sich vermessen nicht "nur schon seit drey Jahren zu "entziehen ihre sonst gewöhnli- "che drey Tagewercke für eige- "nen Kost zu leisten, sondern "haben auch, weil sie mit Tage- "lohn nicht gesättigt werden "können, dieses Jahr noch Be- "zahlung vor einen ungerechten "Lohn gelassen dahin nehmen "lassen; zumahlen sie sich der "Bescheidenheit und Höflichkeit "dabey nicht versehen, unter "welchen der Giöran und Mi- "chels Jacob die allerwider- "spenstigsten Buben, welche mit "trotzen, Pochen und Schmähen "in freier Mündigkeit dem Pre- "diger bey seiner gerechtesten "Sache zum Stillschweigen trei- "ben, welches er sich ja freylich "gefallen lassen muss, falls er "von solchen wilden Thieren im "Frieden ungestöhret und in "sicherer Ruhe bleiben will: -- "-er wiedrigenfalls auch den "uebrigen gantzen rebellischen "Haufen, welcher der Prediger "gänzlich unter den Fuss haben "will, ueber den Hals hat) theils "aber auch dasjenige, was noch "vor theurer Belohnung errei- "chet werden könte, nicht minder "von ihnen verdorbet, als ge- "raubet wird, und man nur Ver- "druss, Unkosten und Schaden, "stadt einer Einnahme gebüh- "render Erndte haben muss; so										
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel	m. k.	q. k.
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241
"habe dahero dieses Jahr mei- "nen Acker unbesäet oder wüste "liegen lassen müsesn. Und dar- "innen bestehet die Gage eines "Runschen Predigers." — d. 12 inlupo till Pastor bittra klago- mål öfver en sons grofva och våldsamma uppförande emot sina föräldrar, samt hans o- mätteliga dryckenskap, till största delen föranledd och underhållen af den Windaui- ska köpmannen *Brendels* bränn- vin, som han fortfor att å ön försälja. — "*d. 13. Als um ein* "*Uhr nachmittag etwas am* "*Strande herum spaciren gieng,* "*fand auf der Feuerbacke den* "*Herd voll Steinkohlen im vollen* "*Brande und keine Seele gegen-* "*wärtig: ich gieng sogleich zu* "Ellerbusch *und erkundigte* "*mich nach derer Nahmen, wel-* "*che die Nacht vorhero gefeuert* "*hatten; da hies es* Peers, Ben- "nas *etc.* — *Daraus man gar* "*deutlich sichet, wie nachlässig* "*und vermessen sie mit dem Feu-* "*er umgehen und ich erinnere* "*mich hiebey, was* Ollas Hans "*vor drey Jahren erzehlete, wo-* "*von auch selber die Brandstäd-* "*te gesehen, dass* Nochis Peter "*mit seiner Gesellschaft Feuer* "*von der Backe niederfallen* "*und ein Haufen Holz, wel-* "*cher unter und neben der Bac-* "*ke herum zur Feuerung ge-*										
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241
"führet worden, in Asche legen "lassen. Dahero den nicht wun- "der, wenn das Holz nicht zu- "reichet und sie vor Faulheit "kein anderes zuführen wollen, "dass nachgehends die Feue- "rung der Backe mit lauter "Steinkohlen unterhalten wer- "den muss, welche ohne dem gar "nicht in Acht genommen, son- "dern hie und da verschüt- "tet und verspillt werden; Ge- "stalt auch ein grosser Theil "auf der Ostlichen Seite der In- "sul, wo das mit gedachten Stein- "kohlen beladene Schottländi- "sche Schiff wegen Beqvemlich- "keit, nach dem vorhergehenden "gewaltigen Sturm, gantz aus- "geladen; die Steinkohlen aber "von denen Runschen Bauren "nach Ueberwiegung an einzel- "ne Stellen in verschiedenen "Haufen geführet wurde, durch "die von der Zeit ab nach und "nach sich ereichnete öftere "Sturmwinde im Sande gantz "eingewühlet und damit ueber- "decket u. verscharret worden "ist." — d. 21 är antecknadt ett märkeligt bevis på Böndernas uppstudsighet: *"Sendete "nach* Ellerbusch *und denen "Sexmännern, um zu verneh- "men, ob sie Anstalt zu meiner "Arensburgschen Reise gemacht "hätten; nach dem schon vor "drey Wochen die Arbeitszeit*										
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241
"vorbey und sie schon ihre eig-									
"nen Fahrten zum Theil ange-									
"treten haben; ich auch von da									
"her sie gebeten, weil doch nichts									
"mehr zu versäumen wäre, sie									
"mich nicht gar zu spät auf den									
"Herbst aufhalten möchten; son-									
"dern Both und Kerls bestellen:									
"wiedrigenfalls es übel sey mit									
"Frau und Kindern über Was-									
"ser zu reisen; wegen öfters sich									
"ereignete Sturmwinde, heran-									
"nahende Kälte und längeren									
"Nächten. Ob sie nun gleich vor-									
"hero aus Wiederspenstigkeit zu									
"verschiedenen maalen gar nicht									
"zu mir kommen wollen; son-									
"dern mir herrschsüchtig sagen									
"liessen; sie hatten anders zu									
"thun, als zu mir zu kommen									
"und könnten auch keinen zur									
"Reise zwingen; denn es wolte									
"Niemand weder ein Both aus-									
"färtigen noch selber kommen									
"und mein Both wäre instücken									
"darinnen keiner treten dürfe;									
"so fand sich doch jetzo ihre									
"persöhnliche Mündigkeit ein;									
"aber mit unerwarteter Ant-									
"wort: denn als ihnen die Noth-									
"wändigkeit der Sache vorhielte:									
"wie es von jeher eine Schuldig-									
"keit von Ihnen gegen ihren Pre-									
"diger gewesen und bey Wieder-									
"spenstigkeit der Bauern, der									
"Upbördsmann und Sexmänner									
"dem Pastori zur hand und be-									
"hülflich sein müssen; spucketen									
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241
"*die Sexmänner dazu das Maul* "*brauchende, was gienge ihnen* "*die Sache an und was hätten sie* "*vor provit davon, dass sie die* "*Leute dazu halten solten und sie* "*könten keinen zwingen, denn sie* "*setzten sich alle dawider und* "*hätten selber ihre eigne Reisen* "*vorzunehmen. Ich wurde da-* "*hero genöthiget mit einem* "*ernstlichen Verweis sie abzu-* "*färtigen. — Eodem. — Den A-* "*bend kam* Ellerbusch *mit noch* "*vier andre Kerls und berichtete,* "*die Sexmänner nnd Bauer-* "*schaft hätten sich nunmehro* "*anders besonnen und sie wären* "*jetzt fertig mit dem Bote, da-* "*ferne der Wind bleiben möchte,* "*mich morgen nach der Stadt* "*Arensburg zu bringen.*" — d. 22 föreföll slagsmål å ön; detta härflöt ur *Brendels* bränvinskälla. — Sept. d. 16. En liten Lettisk gosse med en ännu yngre syster drefvos af stormen till Runö ifrån Riga redden på en vedbåt. Båten uppdrogs å stranden och barnen upptogos tills vidare af öboerne. De afreste åter till sin hemort med god vind den 12 Oct., åtföljde af en Lettisk Bonde, som emellertid äfven blifvit af stormen drifven till Runö. — Dec. d. 16. En Runö Qvinna berättade för Pastor: "*welche Gottlosigkeiten werübet*										
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	164	192	5	5	162	132	130	224	241
"wurden durch ruchlose Abtrei- "bung der Leibesfrucht unter "denen Runschen Weibern, de- "ren die neulichste JonsJohanns "Weib Catharina allgemein im "Geschrey sey, zwey unterschie- "dene maalen ihrer merklichen "Beschwerung durch Gebrauch "schädlicher mittel sich entledi- "get zu haben, das eben auch die "Michus Madle vor einiger Zeit "gegen meine Frau eröffnet. O! "himmelschreiende Gräuel und "Sünden, welche die entsetzliche "Rache Gottes verfolgen muss! "Ach Herr, züchtige sie aber zur "Besserung und Heil. ihrer See- "len; denn es ist hiesigen Orts "keine seltene, sondern von al- "len Zeiten her eine allgemeine "Bosheit gewesen." Om något sådant talas likväl ingenstädes i Kyrkoboken hvarken före eller efter denna tid. Detta år föddes 3 tvillingspar, ett par af mankön, ett par af qvinnokön och det tredje Gosse och Flicka. Gosse-tvillingsbarnen dogo	4	4	—	—	2	3	4	5	3
1762. — Maji d. 5. Bönderne medförde underrättelse om Kejsarinnans död. — Maji d. 28. "Kam das nach Arens- "burg abgegangene runsche Both "zurück und brachte mir von "dem dasigen Consistorio einen "mit schwartzen Siegel ver- "schlossenen ernstlichen Befehl									
Transport	168	196	5	5	164	135	134	229	244

	Födde.				Nya Komm.		Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.						
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	168	196	5	5	164	135	134	229	244
"der vorgesetzten Obrigkeit hin-"führo gebührend zu gehorchen. "Da mich doch bishero nichts "anders bewust bin, als meiner "allergnädigsten Monarchin und "grossen Frauen Elisabeth Pe-"trowna zu gehorchen, unter "deren hohen Schutz in aller-"gnädigsten Regierung alle Un-"terthanen eine ununterbroche-"ne Glückseligkeit genossen" – – – – härifrån är denna gamla Kyrkobok defekt. Härtills födde och döde	1	3	—	—	—	—	—	—	1
Summa	169	199	5	5	164	135	134	229	245

(Uti den sednare Kyrkoboken, som börjar med år 1767, finnas de Nya Kommunikanterne icke upptagne, hvarföre, och då om dem framdeles all uppgift saknas, äfven de för dem bestämda kolumnerne indragas.)

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport ifr. G:la Kyrkob.	169	199	5	5	134	229	245

1767. — Under vakansen år 1766 hade 4 barn blifvit födde, neml. d. 30 Sept., d. 22 Oct., d. 8 Nov., d. 15 Dec. och år 1767. 3:ne, neml. d. 12 Febr., d. 12 Martii, och d. 4 Maji, hvilka nöddop konfirmerades den 29 Maji sistnämnde år. — Maji 25. *"Wurden copuliret – – "– –, welche in währender Vacance ein "Kind gezeuget, und deswegen ½ Rthlr. "in die Kirche bezahlten."* — *"In diesem "Monat, vor meiner Ankunft nach Runö, "ist – – mit – – – in Arensburg copuliret "worden, und haben wegen ihrer unzeiti-"gen Vermischung ½ Rthlr an die Kirche*

Transport	169	199	5	5	134	229	245

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	169	199	5	5	134	229	245
"bezahlet." — "*Maij 29. Wurden* 5. *alte* "*und zwey Kinder, die in währender Va-* "*cance gestorben, von mir nach den ge-* "*wöhnlichen Gebetsformeln, im Schwedi-* "*schen Handbuche, eingesegnet als* - - -" — Ett par tvillings flickebarn föddes detta år	5	5	—	1	5	4	3
1768. — "*Junii d. 22. Empfing meine* "*liebe Tochter, von mir, die Heilige Taufe,* "*und wurde ihr der Nahme* Anna Lovisa, "*beygelegt.*" — Sept. d. 2. Såsom Dop-vittne antecknas "*Frau Pastorin Linde-* "*mann, gebohrne Hildebrand.*" Ett par tvillings flickebarn föddes	2	6	—	—	3	—	—
1769. — Uti kopporna, som grasse-rade i Julii och Augusti, dogo 8 unga personer mest barn, 6 af mankön och 2 af qvinnokön	3	5	—	—	2	9	2
1770. — "*Maij 29. Ueberzählte ich* "*das eingekommene Geld in der Kirchen* "*Armenblock, nämlich 11. Rthlr. 14. Fer-* "*ding, von welchen eine Arme blinde,* "Mogs Johans Lisa, *1. Rthlr. bekam.*" — "*October 24. Wurde, am Sonntage, des* "*Abends, mein liebes Söhnlein geboren,* "*und den folgenden Tag, des Morgens, ge-* "*taufet, und ihm der Nahme,* Carl Gustaf, "*beygelegt.*" — Decemb. 6 nämnes som dopvittne: "*Frau Pastorin Albina Elisa-* "*beth Lindemann, gebohrne Hildebrand.*" Ett dödfödt gossebarn omnämnes, i Sept.	7	7	—	—	—	2	1
1771. — Intet anmärkningsvärdt .	4	—	—	—	1	5	3
1772. — Intet anmärkningsvärdt .	7	1	—	—	1	1	—
1773. — Januari d. 30 drunknade en karl under skälfångst. — "*Septemb. 10.* "*Wurde mein liebes Töchterlein gebohren,* "*den folgenden Tag getaufet, und ihr der* "*Nahme* Catharina Amalia *beygeleget.*" .	5	1	—	—	1	6	5
Transport	202	224	5	6	147	256	259

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	202	224	5	6	147	256	259
1774. — Nov. d. 27 föddes 1 par tvillings Gossebarn *"nach einer sechs "monatlichen Schwangerschaft,"* och dogo straxt efter nöddopet. — *"Dec. 14. "Weil der Kirchenaltar von der Zeit an, "da die Kirche nämlich im Jahre Christi "1644 gebaut ist, nicht neugekleidet oder "ausgebessert worden, und auf diesem Al- "tar 6. alte zerstümmelte hölzerne Bilder "die vermuthlich in Römisch catholischen "Zeiten nach Runö gebracht worden, hin- "gestellt waren, so lies ich durch den Kü- "ster* Matz *diese Bilder vom Altar wegneh- "men und heute in der Kirche auf dem "Chor hinstellen, und ich setzte in deren "Stelle ein Crucifix, welches alt aber "ausgebessert werden soll"*	7	5	—	—	1	4	1
1775. — *"Aug. d. 9. Brachte meine "Frau den Altar in guter Ordnung, und "machte die Altardecke von dem neuen "Tuche fertig, womit der Altar über- "kleidet wurde." — "In diesem Sommer "wurde ein neuer Zaun um die Kirche "und den Kirchhoff, von der Gemeinde, "aufgeführet." — "Oct. 11. Wurde mein "liebes Söhnlein* Alexander Reinhold *ge- "bohren und den 14. ejusd. getaufet." — "Nov. 28. Schenkte die Frau Pastorin "*Lindemann *der Kirche ein rothes sei- "denes, mit seidenen Agraments umnähete "Kelchtuch"*	4	4	—	—	5	2	2
1776. — *"Jan. 31. Wurde aus dem "Armenblock der Kirche, vor 2. Vater- "und Mutterlosen Kindern 2. Rthlr und "vor die blinde* Johans Lisa *1. Rthlr aus- "getheilet; bleiben also nach 7. Rthlr. "14. Ferding übrig." — "Julii 24. Wur- "de das in Arensburg ausgebesserte und*							
Transport	213	233	5	6	153	262	262

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	213	233	5	6	153	262	262
"ausgeschmückte *Crucifix, welches die* "*Frau Pastorin* Lindemann *auf ihre* "*Unkosten hat repariren lassen, auf* "*dem Kirchenaltar gesetzt.*"	3	5	—	—	1	2	3
1777. — Intet anmärkningsvärdt .	3	2	—	—	2	1	1
1778. — "*Maji 12. Schenkte Frau* "*Pastorin* Lindemann *zur Kirchen eine* "*geschliffene, mit einem hölzernen Stiele,* "*bezeichnet 1778, Begräbniss Schaufel.*" —"*Maji 31. Fingen die Runoeschen Bau-* "*ren den Pastoratsbau, von zwey Stuben,* "*nach der Nordlichen Seite, unter vielem* "*Brutalisiren, weil in 3. Gesindern, 3.* "*grösse Fässe Brandwein zum verkrügen,* "*von Neu-Salis waren gebracht worden,* "*an. So lange der Bau, welcher den 27.* "*Junii a. c. geendigt wurde, waren diese* "*arge Bauleute täglich besoffen. Im Jahre* "*1776 im Februarii, wurden einige hun-* "*dert Bäume im Cronswalde von einem* "*heftigen Sturmwinde heruntergeworfen,* "*worauf Eine Kaiserl. Provinc. Canzeley,* "*auf meine Ansuchung resolvirte, dass von* "*diesen vortreflichen Balken ein neues* "*Gebäude von 2. Stuben gebaut werden* "*solten. Die Balken wurden zwar beschla-* "*gen blieben aber 2. Winter liegen, wo-* "*durch selbige sehr schadhaft wurden. Als* "*das Gebäude fertig war, und nur 3. Sparr-* "*balken in ieder Stube wider die obrigkeit-* "*liche Verordnung, nämlich, dass das Fun-* "*dament gemauret werden und Dach und* "*Lage nach der Vorschrift sorgfältig wie* "*ich beständig ermahnete besorget werden* "*sollte, lies dem ungeachtet der damalige* "*arge besoffene Kerl als Upbördsmann 12.* "*der besten Balken, durch den besoffenen* "*Sechsmann* Skallus Friederich, *aus dem*								
Transport	219	240	5	6	156	265	266

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	219	240	5	6	156	265	266
"*Pastorate, vor meinen Augen, obgleich* "*ich ihnen zurief und drohete in das* "*rebellische* Duskas *Gesinde de facto weg-* "*bringen; der* Dusk Hans *wollte von den* "*12. Balken sich eine Stube an seinem* "*Gesinde, bauen. Diese 2. arglistigen* "*Erzsäufer wurden nachgehend von dem* "*Stathalter Herrn Major* Schlichting "*cassiret und abgesetzt. Der* Hans Dusk "*hat dem* Skallus Friederich *zwey Bou-* "*teillen Brandwein gegeben, vor die Mü-* "*he die 12. der besten auserlesensten* "*Balken, von 8. bis 9. Faden lang, aus* "*dem Pastorate, mit zwei zweistangigen* "*Wagen, ins* Dusk *Gesinde zu bringen.*"	2	4	—	—	—	2	—
1779. — Intet anmärkningsvärdt	5	1	—	—	1	2	2
1780. — Intet anmärkningsvärdt	2	3	—	—	—	—	2
1781. — Att en Pistolsmed, *Sven Runberg* ifr. Sverige, vistats å ön, synes ur Doplängden	5	6	—	—	1	3	4
1782. — En dreng på ön, hemma i Arensburg, drunknade under skälskytte. — "*Maji 22. Starb der Pistolen-* "*Macher* Sven Runberg, *als am Sonn-* "*tage, Nachmittags eines schleunigen und* "*unvermutheten Todes, im 28:sten Jahre* "*seines Alters.*" En vidlöftig relation härom innehåller, att han samma dag å flere ställen öfverlastat sig af bränvin och deraf ljutit döden samma afton. — "*Weil dieser nun in seiner Trun-* "*kenheit dahin gefaren, so befahl ich den* "*Körper in dem Kirchhofe in einem Grabe* "*zu legen, konnte ihn aber nicht begraben,* "*bis ich von der Obrigkeit in Arensburg* "*dazu Erlaubniss habe. Nach erhaltener* "*Erlaubniss wurde der entseelte u. im Gra-* "*be gelegte Körper, d. 3. Julii begraben.*" .	2	1	—	—	—	4	2
Transport	235	255	5	6	158	276	276

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel	m. k.	q. k.
Transport	235	255	5	6	158	276	276
1783. — "*Febr. 21. Wurde mein "Söhnlein* Constantin *gebohren und d. "23:sten ejusd. getauft.*" — "*Martii 8. "Starb mein lieber Sohn* Constantin Lin- "demann, *nach dem er nur 2. Wochen "und 2. Tage gelebt hatte.*" — Sept. 18 stod Pastors Dotter *Anna Lovisa* för första gången fadder	2	2	—	—	1	2	2
1784. — Intet anmärkningsvärdt .	3	2	—	—	4	5	2
1785. — Intet anmärkningsvärdt .	4	2	—	—	5	1	1
1786. — April d. 29 omnämnes *Carl Gust. Lindemann* för första gången som dopvitne. — "*Im Jahre 1786. im Julii "Monat kam der Herr Stathalter Maior "*Schlichting *am Sontage Morgens ganz "frühe nach Runö an. Er logirte bey "einem Bauren* Noggis Clas *in dessen "neu erbaute Klöthe und schickte zu mir "seinen Bedienten, mit Bitte, ich möchte "auf ihm warten, er wolle zu mir kom- "men und mit mir in die Kirche zum "Gottesdienste gehen. Ich wartete bis hal- "be 10. Uhr, er kam aber nicht, son- "dern ging zur Kirchen. Unter dem "Gottesdienst kam derselbe und nach ge- "schlossenem Gottesdienste kam derselbe "mit mir nach dem Pastorate. Ich bath "ihn zur Malzeit, allein er schlug es ab "und sagte: ich habe so viel Essen mit- "gebracht, dass ich wohl 4. Wochen aus- "kommen kann, und machte mir zu wis- "sen, er wolte die Pastoratslostreiber in 2. "Gesindern heraussetzen und in 2. ordent- "lichen Bauer-gesindern versetzen. Es be- "trübte mich nicht wenig, ich protestirte da- "wider und sagte: auf solche Art, mein "Herr Stathalter, entreissen Sie dem Pa- "storate die hoch nöthigen und wenigen							
Transport	244	261	5	6	168	284	281

	Döptes.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	244	261	5	6	168	284	281
"*Arbeiter, die doch hochobrigkeitlich dem "Pastori von Alters her zugeschlagen und "zuerkannt vorden. Es wurde mir zur "Antwort gegeben: das können sie mit "Talkus wieder gut machen*" . . .	7	2	—	—	1	2	2
1787. — Intet anmärkningsvärdt .	4	—	—	—	—	—	2
1788. — Uti Julii månad omnämnas såsom dopvittnen: "*Die Frau Kaufmannin Rose, geborne Lindemann,*" samt en "*Cordon Lieutenant Müller med Fru Johanna Gottlieb von Holtey,*" och synas de hafva varit å ön bosatta. — Detta år drunknade å vår-isen 2:ne ynglingar. Kopporna som härjade det följande året, synas redan nu hafva tagit sin början, emedan 7 barn dogo.	3	6	—	—	2	8	7
1789. — Detta år dogo i kopporna 7 af mankön och 7 af qvinkön. Af de förre var den äldste 19 och af de sednare den äldsta 18 år . .	6	1	—	—	2	9	10
1790. — Modren till det oäkta barnet var: "*eine publique Neuhofsche Magd "und Weibsbild* Kaddri; *Nach Angabe "ist der Gerbers Sohn* Friedr. Wilh. "Grob *in Wenberg der Vater.*" — Af de döde voro 8 ganska ålderstegne och blott ett gossebarn	5	3	1	—	4	7	2
1791. — "*Sept. 7. Wurde der Kauf- "und Handelsmann in Reval Herr* Peter "Rascha, *mit meiner iüngsten Tochter "Demoiselle* Catharina Amalia Linde- "mann *copuliret.*"	4	1	—	—	3	—	—
1792. — Intet anmärkningsvärdt .	4	6	—	—	4	4	—
1793. — Intet anmärkningsvärdt .	3	8	—	—	2	4	2
1794. — Ett Gosse- och ett flicke-Tvillingsbarn föddes	5	4	—	—	7	3	2
1795. — Pastor Lindemanns sista annotation är gjord d. 14 Martii och							
Transport	285	292	6	6	193	321	308

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	285	292	6	6	193	321	308
efterträdaren Pastor *Malmgren* börjar med följande ord: "*Aug. d. 26. wur-* "*den* 3. *alte, die in währender Vacance* "*gestorben, von mir eingesegnet und zwar* "*mit einem Texte aus Apoc. 20: 6. Als* "*Pastor* Peter Johan Lindemann, *mein* "*Antecessor, 80. Jahr alt,* Anders Michel- "son Romb, *alt 80. Jahr, weniger 1. Mo-* "*nat und 10. Tage,* Fridric Hansson Claes, "*alt 44. Jahr, weniger 1. Monat und 15.* "*Tage.*" — Sept. d. 20 finnes hans Fru "*Pastorin Malmgren*" för första gången antecknad som dopvittne	8	3	1	—	3	3	4
1796. — "*Junii 10. Wurde mein Söhn-* "*lein gebohren und den 14. ejusdem bey* "*der Taufe ihm der Nahme* Magnus Lau- "rentius *beygelegt*"	9	2	—	—	2	1	—
1797. — Intet anmärkningsvärdt .	6	8	—	—	3	6	2
1798. — "*Junii 16. Wurde meine* "*Tochter* Johanna Lovisa *geboren und* "*den 24. getauft.*" Ibland faddrar nämnas "*Hr. Magister* Malmgrehn, *aus Schwe-* "*den und meine Mutter die Secreterin* "Malmgrehn," jemte flere andra ifrån Sverige. I October och December antecknas ytterligare den sednare och en *Mademoiselle Baustedt* som faddrar, hvilket bevisar att de då bodde å ön. — Om en 53 års man, som den 25 Febr. drunknade, yttras: "*Sein Leben* "*war stets mit neuen Laster täglich be-* "*fleckt, und er unterliess auch nicht den* "*Tag vorher, als er versoff, das See* "*Eis weil es sehr glatt war zu fluchen* "*und konte nicht fassen was Gott für* "*einen Herr seyn müsse, der nicht Schnee* "*nach seinem Willen auf dem Eise fal-* "*len liesse? In die folgende Nacht fiel*							
Transport	308	305	7	6	201	331	314

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	308	305	7	6	201	331	314
"*so hinlänglich, dass er nicht mehr das "schwache Eis vom festen unterschei- "den konnte; sank also in eine ganz "kleine Öfnung zum Boden herunter "und bleib da, obgleich ein jeder nicht "einsehen konnte, wie er hereinstürtzen "und sich selbst aufzuhelfen nicht ver- "mochte. Hier war Gottes Finger! Er "wurde dem folgenden Sontag beerdigt "mit einem Text aus Eccl. 9: 12.* . .	6	7	—	—	3	9	2
1799. — Intet anmärkningsvärdt .	6	7	—	—	4	—	3
1800. — "*Febr. 29. In der Nacht wur- "de meine Tochter* Sophia *gebohren und "d. 5. M. (Martii?) getauft*" . . .	7	2	—	—	—	1	—
1801. — "*Nov. 21. Wurde mein Sohn* "Simon Fürchte Gott *gebohren und d. "24. ejusd. getauft.*"	3	7	—	—	—	2	2
1802. — "*Dec. 21. Starb meine ge- "liebteste Tochter* Sophia *im dritten Jahre "und wurde den 29. ejusd. beerdigt* . .	6	5	—	—	—	2	1
1803. — "*Dec. 17. Wurde mein Sohn "Nahmens* Carl Gustaf *gebohren und d. "20. getauft.*" — Ett dödfödt flickebarn finnes detta år anteckmadt	1	1	—	—	1	1	3
1804. — Ett dödfödt flickebarn, men äfven ett par lefvande tvillings-gos- sebarn föddes . . . . . , .	4	7	—	—	3	2	2
1805. — Ett par tvillings-flickebarn framföddes lefvande och af det andra tvillingsparet var gossebarnet dödt, men flickebarnet lefvande. Ett död- födt barn dessutom. — "*Sept. 29. Wur- de meine Tochter* Sophia Helena *ge- "bohren und getauft*"	10	4	—	—	2	4	3
1806. — Den 2 April upphör Malm- grens handstil. — Den 17 Novemb. börjar en ny handstil och fortfar till d. 13 Maji följande året	5	3	—	—	—	4	1
Transport	356	348	7	6	214	356	331

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	ljonel.	m. k.	q. k.
Transport	356	348	7	6	214	356	331
1807. — Den följande Pastor *Elephandt* börjar med denna anmärkning: "*Maji d. 19. wurden 2. alte, die in wäh-* "*render Vacance gestorben von mir ein-* "*gesegnet*"	2	3	—	—	5	2	3
1808. — Intet anmärkningsvärdt .	4	3	—	—	—	1	—
1809. — Sept. 29 nämnes som fadder: "*die Frau Pastorin Elephandt*" .	7	4	—	—	2	1	3
1810. — Detta år drunknade en karl å svag is	1	5	—	—	4	3	4
1811. — Ett par tvillingar föddes och dogo , ...	6	7	—	—	3	2	1
1812. — "*Martii d. 16. Wurde mein* "*Söhnlein gebohren und d. 19. ejusd. bey* "*der Taufe ihm der Nahme* Gottfried Ed- "wart *beygelegt*"	8	7	—	—	4	—	3
1813. — Intet anmärkningsvärdt .	7	4	—	—	1	2	1
1814. — "*Sept. d. 4. Wurde meine* "*Tochter* Elisaheth Amalia *bebohren und* "*den 6. ejusd. getauft.*"	3	7	—	—	2	4	3
1815. — Intet anmärkningsvärdt .	3	2	—	—	2	1	2
1816. — "*April den 3. Wurde meine* "*Tochter* Pauline Alexandrine *gebohren,* "*und d. 10. getauft.*" Såsom faddrar nämnas: "*Herr Hof Rath u. Ritter von* "*Elephandt*" och "*Herr Collegien Secretair* "*Elephandt.*" En karl drunknade om vintern	4	5	—	—	3	4	6
1817. — "*Januarii d. 23. Starb meine* "*geliebte Tochter* Pauline Alexandrine "Elephandt, *alt 9. Monate und 3. Wochen,* "*und wurde den 26. ejusd. beerdigt.*"							
1818. — En karl drunknade å svag is.	3	8	—	—	2	2	1
1819. — "*Maji 19 wurde mein Sohn* "Alexander Johan *gebohren und d. 21.* "*getauft.*" — "*Maji 24. wurde mein thodt* "*geborn Sohn begraben.*" Denna anmärkning, som synes vara den sista af Pastor							
Transport	404	403	7	6	242	378	358

	Döptes.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	tjonel.	m. k.	q. k.
Transport	404	403	7	6	242	378	358
Elephandt, är oförklarlig, då han den 19 ejusd. anmärkt, att en Son blifvit d. 21 döpt; så framt ej här antingen är något skriffel, eller ock den dödfödde varit tvillingsbroder till *Alexander Johan.* —"*1819. d. 17. Julii starb mein Anteces-*"*sor Herr Pastor* Gustaf Magnus Ele-"phandt, *und wurde d. 20. ejusd. begra-*"*ben, 38. Jahr alt.*" Denna annotation är gjord af efterträdaren Pastor *Forssell* .	2	4	—	—	—	2	1
1820. — Efter Pastor *Elephandts* död har någon, hvars namn man icke kunnat upptäcka, gjort anteckningarne i Kyrkoboken ifrån d. 28 Oct. till d. 26 Julii 1820, då Pastor *Forssell* begynner. En karl drunknade under året	7	2	—	—	3	3	2
1821. — "*Julii 25. wurde meine todt-*"*geborne Tochter beerdigt.*" — D. 13 Oct. nämnes ibland faddrarne: "*Frau Pasto-*"*rin* Helena Dorothea Forssell, *geboren* "von Vietinghoff." — Pastor *Forssell* hade alltså äktat sin företrädares Enka om sommaren eller om hösten 1820 . . .	4	4	—	—	7	5	2
1822. — "*Julii d. 10. Starb* August "Gottfried von Agthe, *Sohn der verwitt-*"*weten Frau Collegien Assessorin* Juliane "von Agthe, *u. wurde d. 13. ejusd. beer-*"*digt.*" — "*Oct. d. 9. wurde Pastor* Gustaf "Forssell *und seiner Frau* Helena Doro-"thea Forssell, *gebohrne* von Vieting-"hoff, *ein Kind gebohren, das bey der Tau-*"*fe den 15. ejusdem den Nahmen* Gustaf "Wilhelm *erhielt*	6	2	—	—	3	4	5
1823. — Intet anmärkningsvärdt .	5	4	—	—	—	2	—
1824. — Intet anmärkningsvärdt .	3	5	—	—	2	5	2
1825. — Ett par tvillingar, gosse och flicka, föddes	7	3	—	—	2	1	1
1826. — Intet anmärkningsvärdt .	5	1	1	—	3	2	1
Transport	443	428	8	6	262	402	372

	Födde.				Vigde.	Döde.	
	Äkta.		Oäkta.				
	m. k.	q. k.	m. k.	q. k.	hjonel.	m. k.	q. k.
Transport	443	428	8	6	262	402	372
1827. — Julii d. 20 omnämnes såsom dopvittne en *Mademoiselle Julie Elephandt* som torde hafva varit en syster till Pastor *Elephandt,* emedan hon ej upptages ibland hans barn. – "*Sept. d. "1. Wurde mein Sohn* Constantin Mi-"chaël Ludvig *geboren und d. 29. ejusd. "getauft.*"	6	2	—	—	3	3	6
1828. — Tvillingar, båda flickebarn, föddes	5	4	—	—	2	—	2
1829. — Intet anmärkningsvärdt .	4	4	—	—	3	5	5
1830. — En karl drunknade . . .	1	1	—	—	2	3	4
1831. — Jan. d. 5. finnes för första gången såsom dopvittne antecknad: "*Fräulein Elisabeth Amalia Elephandt.*"	9	4	—	—	5	5	1
1832. — "*Aug. d. 6. Starb* Andreas "Woldemar von Agthe *und wurde d.* "*8. ejusd. beerdigt, 32. Jahre und 4. Mo-*"*nathe und 12. Tage alt.*"	6	2	—	—	4	2	4
1833. — Intet anmärkningsvärdt .	6	5	—	1	4	8	4
1834. — Ett dödfödt flickebarn omnämnes	5	3	—	—	6	5	1
1835. — Med detta år slutas denna Kyrkobok, hvarefter de nya Formulärerna vidtaga	5	1	—	—	—	2	1
Ifrån Jan. 1683 till början af 1836 äro alltså Födde, Vigde och Döde							
Summa	490	454	8	7	291	435	400

Rättelser.

Sid. 105, rad. 5, efter "plommonträd" insättas orden: *Den begränsas i - - -*
" 161, " 16, står: 7 Novemb. — läs: *2 Novemb.*
" 166, " 5 nerifr., står: N:o 2 — läs: *N:o 1*
" 179, " 9 " står: tredje delen — läs: *tre femtedelar*
" — " 7 " står: två tredjedelar — läs: *femtedelarne*
" 180, " 21, står: 1 Klm. — läs: *5 Klm.*
" 208, not., står: 1 — läs: 7
" 209, sist. rad., står: utfordrade af — läs: *utfordrade*

Förteckning å Subscribenterne.

Uti **Björneborg.** (Genom Hr. Rect. Mag. *O. F. Ingelius.*)

Adlerstjerna, S., Hof R. Ausk.
Ahonius, C. J., Skolaris.
Björnberg, Handl.
Bäckman, J. F., Handl.
Carlson, C. J., Handl.
Ekestubbe, G. F. v., Häradsh.
Franck, S. J., Handl.
Grönholm, Ant., Stud.
Holmström, G. A., Skolaris.
Ingelius, O. F., Rektor.
Oldenburg.
Schauman, H.
Sohlström, Gust.
Thurman, J., Stud.
Wahlros, B. M., Handl.
Wallin, A. F., Handl.
Öhman, P. E.

Uti **Borgå** Stad och Stift. (Genom Hr. Consist. Notarien *Adolf Sirén.*)

Aejmelæus, Nils.
Ahlholm, I., Ph. Dr., Contr. Prost, Kyrkoh. i Randasalmi.
Alopaeus, C. E., Kyrkoherde i Hauho.
Alopaeus, M. E., Pastor i Jokkas.
Bergh, Joh. Fredr., Kyrkoherde.
Berner, A. E.
Bonsdorff, R., Kyrkoh. i Gust. Adolfs Socken.
Borenius, A. F.
Flinkman, Frans Fredr., v. Past. o. Past. Adj. i Hirvensalmi.
Hjelmman, A. Fr., Prost och Kyrkoh. i Nilsiä. (Adress: Kuopio).
Hougberg, A. L., Apothekare.
Hultin, A.
Jack, Gust., Kapellan i Maaninga. (Adress: Kuopio).
Invenius, Gust. Klockare i Imbilaks.
Lindfors, Aug.
Lindforss, Arndt G., Kyrkoh. i Imbilaks.
Lindh, D.
Molander, Clas.
Nordström, G. M. Pastor i Jämsä.
Nordström, Otto Mauritz.
Nykopp, N. G., Ph. Mag., Pastors Adj. i Randasalmi.
Näslindh, P. I.
Ottelin, Carl Gust.
Pesonius, V. O., Past. Adj. i Mändyharju.
Relander, Carl Fredr., Kyrkoh. i Ithis.
Runeberg, J. L.
Ruuth, A. E., Nådårs Predikant i Suonenjoki.
Sahlstein, G., Kronofogde. (Adr. Jorois).
Sirén, Adolf.
Streng, C. G., Pastor i Klemis.
Strålman, J. N., Prost och Kyrkoherde i Sääminge et Nyslott.
Svinhufvud, Joh. Fredr., vice Pastor. (Adress: Heinola).
Thalus, Wilh.
Wænerberg, G. M.
Walle, D. F., Kyrkoh. i Leppävirta.
Wegelius, J. Pastor i Ruokolaks.
Widerholm, P.

Uti **Brahestad.** (Genom Hr. Prov. Läk., Med. Dr. *P. Erwast.*)

Basilier, C. Fr., vice Landtm.
Bergh, I. P., Handl.
Brander, Adr., Handl.
Brunow, G. R., Tullförvaltare.
Candelin, A. G., Handl.
Erwast, P., Prov. Läk.
Fellman, J., Handl.
Franzén, Zach., Komm. R.
Friman, J. A., Stads L.
Gellman, S., Kopf. K.
Hårdh, G. A., Kronof.
Hårdh, A., Insp.
Lindfors, C. C., Kapell.
Lundqvist, C. G., v. Landtm.

Lundström, E., Handl.
Mellin, J., Kr. Länsm.
Montin Mich:son, H., Handl.
Nylander, J., Borgmästare.
Rein, J. G., Bokhandl.
Sandman, J., v. Häradsh.
Sovelius, J., Rådm.
Sovelius, F., H:ds Firma.
Sundberg, J., Handl.
Wasastierna, V., v. Häradsh.
Wichmann, C., Apoth.
Öhman, A., v. Landtm.

Uti Christinæstad. (Genom Hr. Handl. *C. Holmström.*)

Achtman, J., Hand. Bokh.
Anxberg, J. R., Handl.
Cederström, M. W., Handl.
Felén, J., Köpm.
Fontell, H. O., Handl.
Grönberg, H. T., Postmäst.
Hasselblatt, M., Borgmäst.
Holmström, C., Handl.
Holmudd, Gabr.
Hydén, C. G., Handl.
Jurvelius, F. W., Apoth.
Kepplerus, Fr.
Kroepelien, W., Hand. Bokh.
Lundgren, A. J., Stadsnot.
Lundström, E. J., Handl.
Nyström, C. G., Handl.
Ridderstad. C. M., Handl.
Sigström, J., Hand. Bokh.
Tötterman, E., Handl.
Uggla, R., Handl.
Wahlfors, E., Handl.
Wendelin, S. A., v. Cons.
Wittfooth, A., Senats Kansl.
Österberg, M., Bagare.

Uti Ekenäs. (Genom Hr. Kapell. o. v. Past. *J. E. Telenius.*)

Eklöf, A., Elem. Lär.
Fredricsson, t. f. D:o.
Hülphers, J. W., Fabrikör.
Hultman, v. Cons.
Kjellin, C. M., Borgmäst.
Lunden, Kammak.
Lybke, A. D., Demoiselle.
Möller, J. Fr. Music. Direct.
Palmberg, A., Prost.
Reuter, E. O., Past. Adj.
Silfverberg, I. F., Secret.
Telenius, J. E., v. Past.
Weckström, E., Kont. Skr.

Uti Fredricshamn. (Genom Hr. Stads Läk. D:r *L. J. Ahlstubbe.*)

Ahlstubbe, L.
Alléen, C.
Bläfield.
Daehn, von.
Elfström, Edv.
Krogius, L.
Lilius, Carl.
Munck, J. G.
Nymann, A. J.
Schoultz, von.

Uti Gäla Carleby. (Genom Hr. Contr. Prosten och Ord. Led. *S. W. Appelgren.*)

Appelgren, S. W., Prost.
Artemieff, M., Stabs-Kapt.
Björkman, H. A. - - - - - 2 Ex.
Chorin, M.
Donner, A.
Häggström, C. W.
Jung, F. G., Krono-Länsm.
Kyntzell, O.
Kyntzell, J.
Lassander, C.
Lennberg, L. J.
Lennberg, G., Stud.
Lidbeck, G.
Liljander, A., t. f. Stads-Fiskal.
Lithén, J. G.
Lithén, G.
Palmqvist, G., Häradsskr.
Peitzius, C. F.
Rahm, W.
Rechardt, E., Handl. - - - 2 Ex.
Roos, B., Hof R. Ausk.
Roos, C.
Sevon, J., v. Häradsh. - - - 3 Ex.
Stenius, S. A.
Stenius, C. A.
Sundqvist, S.
Tamelander, W. M. E.
Wiklund, A. - - - - - - 2 Ex.
Withander, E., v. Häradsh.

Uti Heinola. (Genom Hr. Elem. Lär. *A. F. Bökman.*)

Burgman, Fabrikör.
Bökman, A. F. - - - - - 2 Ex.
Ekestubbe, von, Postmäst.
Gadding, V., Stud.
Lucander, A. W., Gymn.
Rundberg, C. G., Stads-Fiskal.
Stjernecrantz, P. F., Baron.
Stormbom, F., Löjtn.
Streng, Coll. Assessor.
Streng, Apoth.
Unonius, A., Stabs-Kapt.
Wahlman, O., Handl.
Wahlman, Smed.

Uti Helsingfors. (Genom Hr. Prof. o. Ridd. Dr. *G. Rein.*)

Bonsdorff, E. J.
Gadolin, J. A.
Geitlin, G.
Ilmoni, Im.
Lagus, W. G.
Laurell, A. A.
Linsén, J. G.
Nervander, J. J.
Rabbe, Fr. J. Coll. Assessor.
Rein, Gabr.
Törnroth, L. H.
Ursin.
Weckström, M., Expedit. vid Post-Dir.
Wright, von, M. vice Landtm.
Åkerman, N. O., Registr. vid Bank.

(Genom Hrr. *Frenckell & Sons* Bokhandel.)

Ahlqvist, A., Stud.
Bergstén, C. A., Bruks-Patr.
Carpelan, K. J., Baron.
Leopold, C.

(Genom Hrr. *Wasenii & Comp.* Bokhandel.)

Dittmar, I. P.
Groth, J.
Hartvall, V.
Kothen, von, G.
Lundahl, I.
Mæxmontan, F.
Meurman, O.
Reinholm, H. A.

Uti Savolaks-Karelska Afdelningen vid Kejs. Universitetet.
(Genom t. f. Curator Hr. Mag. *Z. J. Cleve.*)

Aspelund, A., Stud.
Cleve, Z. J., Ph. Mag.
Forsman, Stud.
Lagus, Knut, Stud.
Salonius, Stud.
Savolaks Karelska Afdeln. Bibliothek.
Tikkanen, P., Ph. Mag.
Witikka, J., Stud.

Uti Wiborgska Afdelningen vid Kejserliga Universitetet.
(Genom t. f. Curator Hr. Ph. Cand. *B. Zilliacus.*)

Forsberg, H.
Hornborg, N. C.
Lavonius, M.
Peronius, Wilhelm.
Wiborgska Afdelningens Bibliothek.
Zilliacus, B.
Zilliacus, N. A.

Uti Jacobsstad. (Genom Hr. Collegii Assessoren, Med. Dr. *C. W. Fontell.*)

Amnell, E. G., Kapt.
Björkmann, E. J., Handl.
Brunberg, G., Sockneskrifv.
Fahler, Krono-Länsm.
Fontell, C. W., Prov. Läk.
Grönstrand, H. Postförv.

Höckert, t. f. Rect. Sch. - - 3 Ex.
Mohn, A., Handl.
Molander, v. Landtm.
Roos, C., Kofferd. Skepp.
Sevon, v. Häradsh. - - - - - 5 Ex.
Strengberg, Ph. M., Rådm.
Wörsten, C. G., Kapt. - - - 3 Ex.

Uti Jyväskylä. (Genom Hr. Provincial-Läkaren, o. Med. Dr. *W. S. von Schildt.*)

Kaunonen, Kaarlo J.
Kilpinen, Wolm.
Laksonen, Kaarlo Isso.
Linnanen, Kaarlo A.
Tikkanen, Juho.
Torniainen, Taneli.
Wiitanen, Kustavi A.

Å Kastelholm. (Genom Hr. Prov. Läk. Med. Dr. *N. A. Tapenius.*)

Broman, C. Hofr. Extra Not.
Calonius, J. H., Tullförv.
Calonius, J., Kontorskrifv.
Carlsson, C. F., Krono-Länsm.
Cavonius, J. J., Arrend.
Elfsborg, Tullförv.
Fernborg, C. A. W., Häradsbokh.
Friman, C. J., Stud.
Hausen, C., Stab-Läkare.
Knorring, von, F. P., Prost o. Ord. Led.
Kock, C., Byggmästare.
Montell, O. W., Apoth.
Stålström, A., Handl.
Tamelander, A. W., Öfverste-Lieut.
Tapenius, C. N. A., Prov. Läk.
Willebrand, von, A. F., Krono-Fogde, Capit. o. Ridd.
Åkerman, H., Apoth.

Uti Kuopio. (Genom Hr. Lect. Ph. Mag. *F. Collan.*)

Aschan, P., Lektor.
Collan, Fab., Lektor.
Forstén, Gustaf, Med. Dr.
Gymnasii Bibliotheket i Kuopio.
Lagi, R., Sånglärare.
Lönnrot, Elias, Prov. Läkare i Kajana.
Rongain, Ad. Ed., Språklärare.
Schildt, H., Konrektor.
Thuring, L. O., Stads-Läkare.
Wilander, Josua, vice Landskamrerare.

Uti Lempälä Socken. (Genom Enkefru Kaptenskan *S. C. Ingman.*)

Bergius, Ernst, Landthushållare.
Brasse, Fredr., Landtm. Ausk.
Flinkman, Krono-Länsman.
Ingman, Kaptenska.
Ingman, H. G., Fändrick.
Lilljestrand, Prost. o. Kyrkoh. i Wesilaks.
Maexmontan, v. Häradshöfding.
Nyström, C. H., Handlande.
Pfaler, von, F., Öfverste.
Pfaler, von, Fredrica, Lieutenantska.
Salvin, Gust., Krono-Länsman i Wesilaks.
Segercrantz, Axel, Major.
Sumelius, G. O. T., Nådårs-Predikant.
Svinhufvud, Lagmanska.
Ticklén, G. vice Pastor, Kapl.

Uti Lovisa. (Genom Hr. Kyrkoh. Mag. *G. L. Stenbäck.*)

Appelroth, B. W., T:fde Place-Major.
Florell, J., Bruks Inspector.
Hackzell, C. A., Kapellan.
Lindeqvist, C. H., Prov. Läkare.
Olsoni, N. C., Skol-Rektor.
Stenbäck, Gust. Leonh., Kyrkoherde.
Åberg, Pehr Gust., Apothekare.

Uti Ny Carleby. (Genom Hr. Coll. Assessoren, Med. Doctor *C. W. Fontell.*)

Benzelstjerna, J., Apoth.
Berger, Handl., Rådm.
Collander, C. J., Rådm.
Dyhr, A. Handl., Rådm.

Eknoem, C. E., Handl.
Fabritius, A., Stads-Läkare.
Gummerus, J. N.
Hæggström, Borgmäst.
Hammarin, A.
Holmström, Sjökapt.
Olson, A. G., Sjökapt.
Rundström, J. R., Sjökapt.
Sandelin, C. R., Stud.
Sandström, N., Handl.
Sonck, J. M., Past. Adj.
Stenroth, C. E., Andre Läne-Landtm.
Stormberg, J. A., Baron.
Wahlberg, C. M.
Waselius, E. A.

Uti **Nyslott.** (Genom Hr. Coll. Sch. Mag. *J. W. Nohrström.*)

Aminoff, F.
Bonsdorff, C.
Brunau, B. W.
Hillbom, E. M.
Hypén, P. G.
Kylén, J. H.
Lindforss, P. P.
Maconi, Paul.
Nohrström, J. W.
Olsoni, A. E.
Olsoni, R. W.
Pärlefelt, Carl.
Savander, Carl.
Spranger, Otto.
Stenberg, Christ.

Uti **Nystad.** (Genom Hr. Elem. Lär. *W. F. Roslin.*)

Blom, A., Handl.
Blom, J., D:o.
Blom, G., D:o.
Ceder, G., D:o.
Ertman, S., D:o.
Hellenius, H., Landtm.
Holmberg, A. G., Tullförv.
Ingelius, A. A., Ph. Mag.
Korsman, J. J., Kapellan.
Lillia, L., Rådm.
Malmlund, J. F., Handl.
Nordman, L., Rådm.
Palén, W., Kapt.
Ramsell, Is., vice Cons.
Randelin, E. G., Borgmäst.
Seikou, S. jr., Handl.
Sevón, A. H., Past. Adj.
Silcke, J., Handl.
Söderman, G., Handl.
Willhelms, E., Postmäst.
Wong, J., Handl.

Uti **Raumå.** (Genom Hr. v. Past. o. Kapell. *C. Hacklin.*

Blom, J. W., Kapellan.
Demoën, L. G., Skeppare.
Granström, A. W., Handl.
Grönholm C:son, C., Coll. Ass. o. Borgmästare.
Grönholm, C. J. A., v. Häradsh.
Lagerbom, J. Rådm. o. Handl.
Lilius, A. M., Stads-Läk.
Ljungberg, F. M., Kyrkoherde.
Längfors, Is., Skeppare.
Lönnroth, A. E., Vågmäst.
Panelius, J. E., Skeppare.
Paqualin, J. C., Rect. Sch.
Stenhagen, A., Elem. Lär.
Stjernecrantz, R., Tullförv.
Willenius, G.

Uti **Reval.** (Genom Hr. Consulen o. Ridd. *G. Fr. von Böningh.*)

Aejmelaeus, Nils, Kyrkoh. i Reval 4 Ex.
Böningh, von, G. Fr. - - - 3 Ex.
Danielsson, Er. William, Kyrkoh. i St. Johannis.
Helenius, Carl, Kyrkoherde i St. Cathrinen - - - - - - - 5 Ex.
Nordgren, W. A., Kyrkoherde i Wormsö - - - - - - 3 Ex.

Uti **Riga.** (Genom Hr. Profess. o. Ridd. Dr. *Gabr. Rein.*)

Afzelius, Er. And., Profess. - 5 Ex.
Brackel, von, Coll. Råd o. Ridd.
Busch, C. H., Köpman af 1:a Gillet.
Busch, Alex., Handels-Bokhållare.
Hernmarck, G. D., Köpman af 1:a Gillet.
Mellenius, Forte-Piano-Fabrikant.

Nopiersky, Coll. Råd o. Ridd.
Sengbusch, von, Wilh., Svensk o. Norsk Consul.
Sengbusch, von, A. C., Köpm. af 1:a Gillet
Wallqvist, Fabriqueur.
Westberg, Borgmästare o. Ridd.

Uti **St. Michel.** (Genom Hr. Landtm. Dir. o. Ridd. *G. Poppius.*)

Boije, Otto.
Cajander, A.
Cederhvarf, C. U. C.
Essen, von, D. A.
Fieandt, von, C. F.
Göös, J. H.
Höglund, M.
Landgren, A. E.
Mennander, G. R.
Nordqvist, A. G.
Tamelander, B. A.

Uti **Sordavala.** (Genom Hr. Ordningsm. o. Postmäst. *C. Nygrén.*)

Fieandt, von, D., v. Häradsh.
Hallonblad, J., Coll. Ass.
Makoni, C. H., Coll. Ass.
Nygrén, C., Postmäst.

Uti **Tammerfors.** (Genom Hr. Direct. *Th. Clayhills.*)

Asp, G., Prov. Läk.
Blomster, M., Uhrmak.
Brander, V. Stads-Fiskal.
Eliander, I. H., Handl.
Engström, G. M., D:o.
Favorin, F. W., Lieut.
Federley, C. B., Krono Fogd. o. Ridd.
Fontell, C. A., Handl.
Frenckell, F. W., Bruks-Patr.
Friske, O. Handl.
Greek, J. C., Färgare.
Grönberg, J., Pastor.
Grönlund, G. Färgare.
Hildén, C. J., Handl.
Holmström, H. A., Handl.
Kuhlberg, S., Handl.
Lemlin, A. Bokbind.
Liljelund, H., Färgare.
Lilius, A., Comminister.
Lindberg, A. F., Rådm. o. Handl.
Lindberg, C. F., Länsm.
Lindeberg, J. G., Handl.
Lindholm, R., D:o.
Lojander, H. W., e. o. Kammarskr.
Meinander, W., Major o. Ridd.
Orell, G., Handl.
Palander, F. W., Häradsh.
Renfors, V. L., Nålmak.
Snellman, Aug., Skollär.
Solin, A. H., Handl.
Tamlander, E. W., Kapl.
Tennberg, A. W., Apoth.
Thuneberg, O., Handl.
Wallenius, G., Prost.
Winter, G., Länsm.

Uti **Tavastehus.** (Genom Hr. Corr. H. Pred. v. Pastoren *O. Churberg.*)

Ahlbom, Carl.
Aulén, Carl G.
Avellan, Wilhelm.
Churberg, Matth., Prost m. m.
Churberg, Olof, Past. Adj.
Domander, G. F.
Ekholm, Reinhold.
Fredricsson, Carl.
Hejdeman, von, Capitaine.
Holm, H.
Jerngren, Carl.
Kirmén, Lieutenant.
Lager, Gustaf.
Lagerlund, E. J.
Lönnholtz, J. F.
Nygrén, Alex. Edv.
Nystedt, Fabrikör.
Qvanten, v., E. Edv.
Rangelius, Er. W.
Regnell, P. E., Slotts-Befallnings-man - - - - - - - - 2 Ex.
Rennerfelt, B. C.
Rosenqvist, F.
Rönnholm, C. A.
Sohlman, Adolf.
Spåre, Carl.
Starck, Öfverste.
Tandefelt, Otto - - - - - - 2 Ex.

Thermén.
Tötterman Eric Wilh.,
Örn, Lieutenant.

(Genom Enkefru *Johnssons* Bokhandel.)

Annersten, L., Doctor.
Aspelin, E. S., Kronofogde, Tit. Råd.
Aspelin, G. A.
Bergstadi, Fredr.
Bergstedt, B. W.
Blanck, K. A., t. f. Commiss. Landtm.
Bosin, V. E. A. Löjtnant.
Brandt, F.
Collin, Carl.
Dobrowolski, Tit. Råd.
Ekholm, G. A.
Granberg, J. C., Rådman.
Granfelt, C. H., Häradshöfding.
Granfeldt, vice Häradshöfding - 2 Ex.
Gylling, O., Capitaine.
Hallstén, A. G. J.
Heimbürger, A.
Holsti, R. I.
Knorring, von, Carl.
Kraemer, von, Fredr. Wilh., Und.-Lieut.
Lagus, J. L., Prost.
Langenskjöld, Landshöfding.
Lindeblad, O. J., Lands-Kontorist.
Lindeström, A. I. W., Krono-Länsman.
Munck, Major - - - - - 2 Ex.
Nordenswan, Jaquette, Landskamrerska.
Nordenswan, Constance, Brukspatronessa.
Palander, C. J., Slottspredikant.
Palmqvist, E. J.
Polviander, G. M.
Rehbinder, O., Baron, m. m.
Rotkirch, H. F., Läne-Translator.
Sallmén, F., Revisor.
Sandberg, A. F., vice Lands-Secreterare.
Schultz, C. Z.
Sundel, V. A.
Tavast, Chr., Hof-Råd.
Utter, O. G., Lands-Secreterare.
Weckman, G. A.
Wegelius, B. W.
Wendell, Edw., Lands-Kontorist.
Wetterhoff, C. E., Kapten - - 2 Ex.

Uti **Torneå.** (Genom Hr. Prov. Läk. Med. Dr. *C. R. Ehrström.*)

Ahlberg, A. R., Rect. Sch.
Ehrström, C.
Kyander, S.
Taucher, I.
Waldens, E., Tullförvaltare.
Wåhlberg, W.

Uti **Uleåborg.** (Genom Hr. Rect. Sch. Dr. *G. E. Fogelholm.*)

Barck, C. E., Ingenieur.
Bergbom, G., Commerce R.
Bergstedt, C. E., Borgmäst.
Borg, A. G., Theol. Dr. Profess.
Candelin, J. A., Handl.
Fogelholm, G. E.
Hagelin, P., Tullförvalt.
Lagerborg, R. W., Gouverneur.
Lind, J. V., Stud.
Ståhle, C. M., Prost.

Uti **Wasa.** (Genom Hr. Lector Mag. *T. Th. Renwall.*)

Acimelé, Christ., Med. Doctor.
Bergenheim, John, Guvernör.
Bergenström, Gust. Banco-Casseur.
Brander, Ernst Fr. President.
Churberg, Matthias, Med. o. Chir. Doct.
Fahlander, Adolf, Hof-Rätts-Notarie.
Heikell. Carl Joh., Lagman.
Hemberg, H. E., Rådman och Handl.
Krabbe, Arvid, Hof-Rätts-Registrator.
Lilius, August, Gymnasii-Adj.
Lindebäck, J. H., Apothekare.
Långhjelm, Fredr. Gust. Landskamrer.
Neuman, Johan, Borgmästare.
Odenwall, Fredr., Lector.
Rancken, Oscar, Filos. Mag.
Renwall, Thorsten Th., Lektor.
Roschier, O. M., Hof-Rätts-Råd.
Schroderus, G. H., utn. Kyrkoh. i Siikajoki.
Stenbäck, Lars, Theol. Licent., Rektor.
Stjernvall, Gust. G., Banko-Direktör.
Uggla, Alexander, Magasins-förvaltare.
Willebrand, von, Carl, Major och Landt-Räntmästare.

Uti **Wiborg.** (Genom Hr. Förste Lect. Mag. *C. W. Ahrenberg.*)

Ahrenberg, C. *W.*
Ahrenberg, C. F.
Ahrenberg, M. - - - - - - 3 Ex.
Alftan, F.
Antell, H.
Antell, A. F.
Berg, A.
Berner, A. E.
Björman, R.
Bäck, E. J.
Cajander, A. J.
Castegren, Edw.
Cedercreutz, C. E.
Cederwaller.
Clouberg, C G.
Dippel, J.
Elfström, C.
Ekmark, Borgmäst.
Erwast.
Fabritius, J.
Fagerström, A. E.
Federley, V.
Forsman, W.
Forstén, Häradsh.
Forström, G. F.
Fröberg, F.
Furuhjelm, V.
Govenius.
Grotenfelt, G.
Grönlund, E. *J.*
Hackman, *J.* F.
Haeggberg, A.
Hannin, P.
Heino, C. G.
Heinricius, *J.* G.
Hintze.
Hougberg, B. S.
Ignatius, C. H. *J.* - - - - - 5 Ex.
Jurvelin, N.
Keldan, Andr.
Keldan, Abr.
Kothen, von, C.
Krogerus, V.
Krohn, C.
Kronberg, A. J.
Kuhlström, Hof Råd o. Ridd.
Langenskjöld, L.
Lille, A. *J.*
Lille, C.
Lindberg, C. F., Landtm. Dir.
Lindberg, C. F., Krono-Länsm.
Lindberg, C. R.
Lindeberg, C.
Lindh, C. F.
Lybecker, C. E.
Löfgren, C.
Mannerheim, C. G.
Modéen, A. E.
Mollerus.
Motti, A.
Neumin, A.
Rancken, N. E.
Relander, Adolf.
Relander, Aug.
Rosenius, C.
Sanmark, *J.* D.
Sattler, G.
Selin, *J.* F.
Seseman, C.
Snellman.
Ståhlberg, C. H.
Söderhjelm, *J.*
Tavast, R.
Tichanoff, M.
Trapp, R.
Tulander, T.
Ursin, P.
Wahl, P.
Winter, C. G.
Wulfert.
Zagel.
Zweygberg, von, G. A.
Öhmann, C. F.
Öijer, C.

Uti **Åbo.** (Genom Hr. Comminist. *G. W. Malmström.*)

Bergroth, G. A. S. M., Candid.
Bergstedt, Chr. F., Handl.
Björman, J. F.
Brenders, And.
Dahl, S. F. Phil. Mag.
Elers, N., Domkyrko Sysslоman.
Erlin, J. A., Skol-Lärare.
Eurén, G. E., Phil. Mag. Gymn. Adj.
Galle, C. R., Bokhållare.
Granlund, I. F.
Hausen, J., Assessorska.
Helenius, J. Fr.
Helsingius, G. F., Lector, Theol. Licent.
Holmberg, C., Handl.
Hornborg, E., Cons. v. Notarie, Ph. Mag.
Hummelin, J. V. Phil. Mag. Gymnastik-Lärare.
Hydén, C. M., Handl.
Justin, G. A. vice Pastor.

Граnбергъ 2, Подпоручикъ.

Kraemer, von, Mathilda, Fröken.
Lilius, C. G. Choralis.
Lillia, I. H. C.
Lindman, Stud.
Lindström, H.
Lydman, G. A., Bokhåll.
Mandell, C. G., Lands-Contorist.
Rosenberg, J.
Saxbeck, O. F., Conrector.
Stenberg, R. O., Slotts-Predikant.
Tennberg, J. Fr.
Westen, A. E.
Wiberg, C. U.
Wichtman, O.
Willgren, G.
Wingstedt, N. J.

(Genom Hrr. *Frenckell & Sons* Bokhandel.)

Ahlstedt, N. C., Past. et Præpos.
Almberg, Anton - - - - - 2 Ex.
Arnell, Lars - - - - - - 5 Ex.
Cajander, N. P.
Cedercreutz, A. R., Baron, förste Hof-Jägmästare.
Cedercreutz, Friherrinna, f. Nasackin.
Essen, von, Joh. Aug.
Gisiko, H. O.
Ithimaeus, Ulric, Coll. Assessor.
Ithimaeus, Per.
Kingelin, Abr. Commerce-Råd.
Lillja, J. W.
Melart, C. F., Coll. Assessor, m. m.
Pinello, N. H., Doctor Philosophiae.
Pomell, August, Banco-Casseur.
Sjöström, G. E., Lazaretts Sysslom.
Sundros, Gust. Vaktmästare.
Troil, von, S. W., Banco-Directeur, Baron.

(Genom Hr. Consist. Not. Mag. *A. G. Dahl.*)

Uti Domprosteriet, Högre Elem. Skolan i Åbo:

Forsman, C. R.
Sohlberg, Herm. Fredr.

Uti Wehmo Prosteri:

Cumenius, Er. Jan., Prost och Pastor i Nystad.
Polviander, Pehr Alex., Comminist. i Töfsala.

Uti Björneborgs Nedre Prosteri:

Homén, G. W.

Uti Björneborgs Öfre Prosteri:

Åkerman, Wilh., Pastor i Hvittis.

Uti Tyrvis Prosteri:

Andelin, And., Predikant i Hongajoki.
Boijer, Engelbr., Prost o. Past. i Mouhijärvi.
Hellén, Herm., Contr. Prost o. Past. i Tyrvis.
Hällfors, F. H., Past. Adj. i Ikaalis.
Nordlund, Joh. Henr., Kyrkoh. i Karkku.

Uti Tammerfors Prosteri:

Welenius, Erik, Kapellan i Kuorehvesi.
Åberg, Pehr Edv., Cur. Ger. i Orihvesi.

Uti Hattula Prosteri:

Ahonius, J., v. Past., Kapell. i Akkas.
Hildén, N., Pastor i Akkas.
Hällfors, J. E., Prost och Pastor i Urdiala.
Levan, C. J., Kapellan i Tyrvändö.
Lindeqvist, G. Fält-Prost m. m. Pastor i Hattula.
Wallin, J. F., Kyrkoh. i Kalvola.

Uti Tavastehus Prosteri:

Andersson, Wilh., Kap. Substit.
Grönlund, C. G. M., Curam Gerens.
Polviander, Gust., Kapellan.
Tolpo, Nils M., Contr. Pr. Th. Dr. m. m.

Uti Raseborgs Östra Prosteri:

Cajan, Joh. Fredr., v. Pastor och Past. Adj. i Sjundeå.
Hipping, A. J., Contr. Prost i Wichtis.
Zansen., von, Carl, Lieutenant (Sjundeå).

Uti Raseborgs Westra Prosteri:

Hellström, H. W., Kapellan i Karis.
Laurell, Edv. Joh., Pastor i Kisko.
Selin, Frans, Kapellan i Snappertuna.
Strandberg, C. H., Ph. Doct. Contr. Prost. Ord. Led.

Uti Bjerno Prosteri:

Alm, Andr., v. Past. i Koskis.
Elmgren, J. W., Pastor i Nyby.
Forssman, W., Pastor i Kimito.
Grahn, J. C., Pastor i Haliko.
Gröndahl, I., Nådårs-Predik. i Kimito.
Hjorth, C. A., Contr. Prost o. Kyrkoh. i Bjerno.
Leidenius, C. H., Kapellan i St. Bertil.
Linderman, J., Pastor i Kiikala.

Uti Ålands Prosteri:

Chydenius, Jac. Gust.
Forsberg, Matthias.
Hällstén, Jac.
Sadelin, P. U. F.

Uti Wasa Nedre Prosteri:

Eneberg, Isaac R., v. Pastor i Nerpes.
Frosterus, Benj., Kyrkoh. i Wasa.
Kumlin, Matth., Pastor i Östermark.
Roos, C. J., Past. Adj. i Nerpes.
Wegelius, Jakob Esaias, Past. Adjunct i Malax.

Uti Wasa Öfre Prosteri:

Ollonqvist, Fredrik, Kapellan i Kauhajoki.

Uti Jacobstads Prosteri:

Alcenius, J. D., Pastor i Lappo.
Borg, Gabriel, Prost m. m. Pastor i Ny-Carleby.

Uti Brahestads Prosteri:

Hornborg, Pehr, Kyrkoh. i Haapajärvi.
Laurin, M. I. (L—m.), v. Pastor Kapellan i P. Haapajärvi.
Montin, A. Prost i Kalajoki.
Nikander, Ernst H., Past. Adj. i Kalajoki.
Nyman, H., Kyrkoherde i Brahestad et Salo.

Uti Uleåborgs Prosteri:

Borg, Aron Gust., Kyrkoh. i Limingo.

PLAN af PASTORATET å RUNÖ.

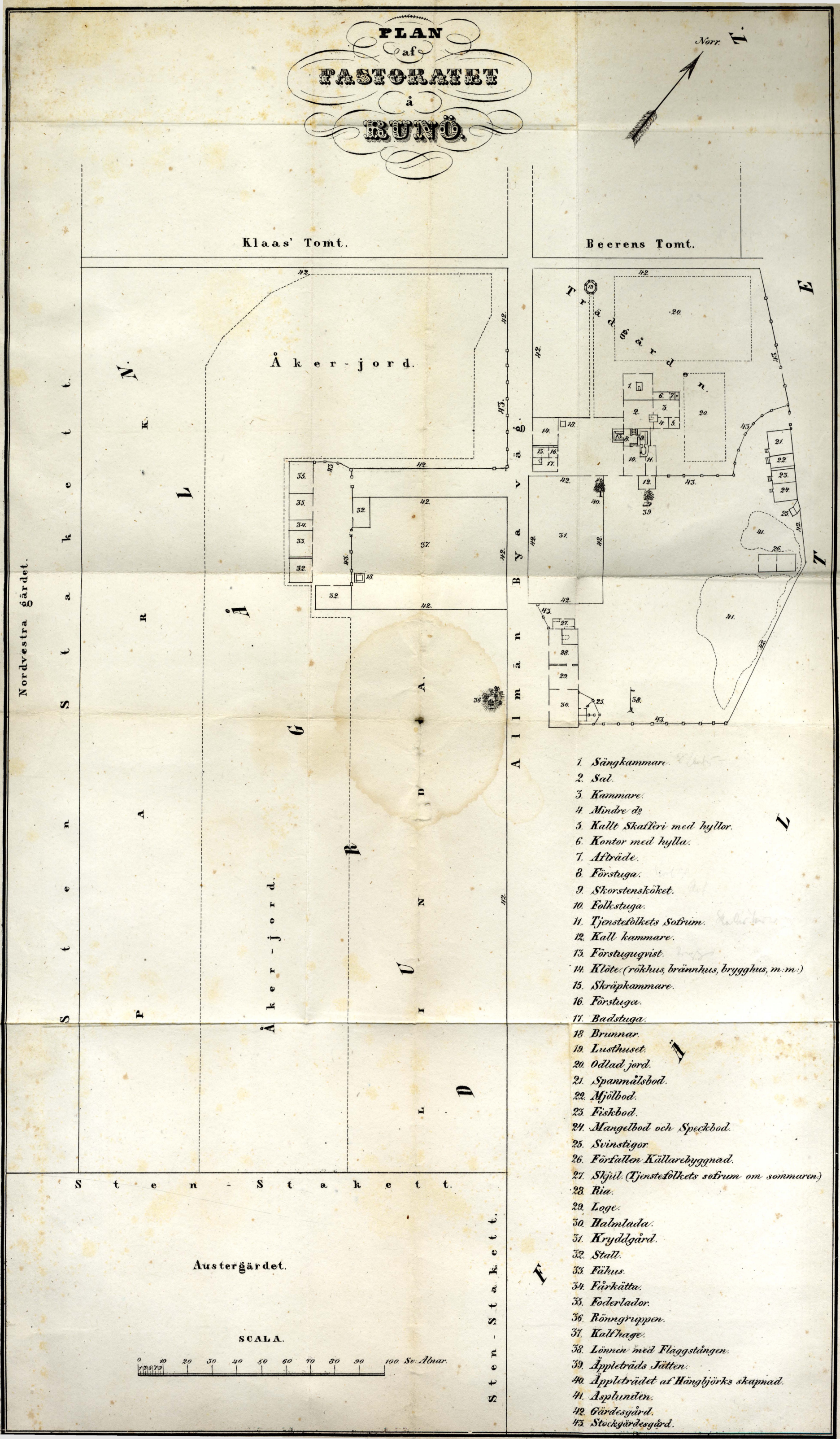

1. Sängkammare.
2. Sal.
3. Kammare.
4. Mindre d:o
5. Kallt Skafferi med hyllor.
6. Kontor med hylla.
7. Afträde.
8. Förstuga.
9. Skorstensköket.
10. Folkstuga.
11. Tjenstefolkets Sofrum.
12. Kall kammare.
13. Förstugugvist.
14. Klöte. (rökhus, brännhus, brygghus, m:m:)
15. Skräpkammare.
16. Förstuga.
17. Badstuga.
18. Brunnar.
19. Lusthuset.
20. Odlad jord.
21. Spanmålsbod.
22. Mjölbod.
23. Fiskbod.
24. Mangelbod och Speckbod.
25. Svinstigor.
26. Förfallen Källarebyggnad.
27. Skjul. (Tjenstefolkets sofrum om sommaren.)
28. Ria.
29. Loge.
30. Halmlada.
31. Kryddgård.
32. Stall.
33. Fähus.
34. Fårkätta.
35. Foderlador.
36. Rönngruppen.
37. Kalfhage.
38. Lönnen med Flaggstången.
39. Äppleträds Jätten.
40. Äppleträdet af Hängbjörks skapnad.
41. Asplunden.
42. Gärdesgård.
43. Stockgärdesgård.